

Eskil Ekstedt och Lars-Erik Wolvén (red)

Relationsbyggande för ekonomisk utveckling

Från idéer om ekonomisk utveckling till lokalt utvecklingsarbete
i Norrlands inland

ARBETSLIV I OMVANDLING | 2003:15

ISBN 91-7045-694-1 | ISSN 1404-8426

Arbetslivsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum för arbetslivsfrågor. På uppdrag av Näringsdepartementet bedriver institutet forskning, utveckling och utbildning. Institutet har ca 450 anställda och finns på sju orter i landet. Forskningen är mångvetenskaplig och utgår från problem och utvecklingstendenser i arbetslivet. En viktig uppgift är kommunikation och kunskapsspridning. För mer information, besök vår webbplats www.arbetslivsinstitutet.se

Arbetsliv i omvandling är en av Arbetslivsinstitutets vetenskapliga skriftserier. I serien publiceras avhandlingar, antologier och originalartiklar. Främst välkomnas bidrag avseende vad som i vid mening kan betraktas som arbetsorganisation och arbetsmarknad. De kan utgå från forskning om utvecklingen av arbetslivets organisationer och institutioner, men även behandla olika gruppers eller individers situation i arbetslivet. En mängd ämnesområden och olika perspektiv är således tänkbara.

Författarna till bidragen finns i första hand bland forskare från de samhälls- och beteendevetenskapliga samt humanistiska ämnesområdena, men även bland andra forskare som är engagerade i utvecklingsstödande forskning. Skrifterna vänder sig både till forskare och till andra som är intresserade av att fördjupa sin förståelse av arbetslivsfrågor.

Manuskripten lämnas till redaktören som ombesörjer att ett traditionellt ”refereeförfarande” genomförs. I huvudsak publiceras bidrag från forskare med anknytning till Arbetslivsinstitutet.

ARBETSLIV I OMVANDLING

Redaktör: Eskil Ekstedt

Redaktion: Marianne Döös, Jonas Malmberg, Anita Nyberg, Lena Pettersson och Ann-Mari Sätre Åhlander

© Arbetslivsinstitutet & författare, 2003

Arbetslivsinstitutet,
SE-113 91 Stockholm

ISBN 91-7045-694-1

ISSN 1404-8426

Tryckt hos Elanders Gotab, Stockholm

Förord

Förutsättningarna för den ekonomiska utvecklingen i Norrlands inland har förändrats dramatiskt. Strukturomvandlingen inom jord- och skogsbruk har lett till stor omflyttning från landsbygd till större orter, men även den unga informations- och telekommunikationssektorn har de senaste åren utsatts för ett betydande omvandlingstryck. Kan över huvud taget glesbygden och de mindre och medelstora städerna anpassa och hävda sig i en ekonomi som organiseras i nätverk, kluster och projekt? I projektet ”Relationsbyggande för lokal ekonomisk utveckling” (REK) försöker vi på ett praktiskt sätt engagera oss i denna problematik genom att forska om faktiska utvecklingsprocesser vad gäller relationsbyggande och kunskapsbildning i glesbygden och de medelstora städernas näringsliv. Särskilt intresserade är vi av företagens utvecklingspotential samt hur denna kan omsättas i konkret handling. Forskningen sker i nära samspel med de aktörer som studeras och avsikten är att utveckla kunskap om processerna på ett sådant sätt att den kan vara till gagn både för dessa och andra aktörer.

REK-projektet är ett samarbetsprojekt mellan Arbetslivsinstitutet, Institutet för tillväxtpolitiska studier och Mitthögskolan. Projektet engagerar ett tiotal forskare och nästan lika många doktorander. Resultat och erfarenheter från REK-projektet sprids via konferenser, idéseminarier, workshops och möten i berörda företagsmiljöer samt i två antologier. Forskarna representerar en rad olika discipliner, vilka dock kan grupperas efter tre perspektiv. I den här antologin analyserar några relationerna mellan olika organisationer medan andra betraktar relationerna mellan organisationerna och den omgivande stödstrukturen. I en kommande antologi kommer framför allt den utveckling som sker i företag och andra organisationer att studeras.

REK-projektet finansieras via EU:s strukturfonder, länsstyrelsen i Jämtlands län, Arbetslivsinstitutet, Institutet för tillväxtpolitiska studier, Mitthögskolan samt de medverkande privata aktörerna. Projektledare för REK-projektet är professor Eskil Ekstedt, Arbetslivsinstitutet. Eskil har tillsammans med professor Lars-Erik Wolvén, Mitthögskolan, stått för den slutliga redigeringen av antologin. De olika författarna svarar dock själva för respektive bidrag. Jag vill framföra ett stort tack till redaktörerna och författarna. Det är onekligen utmanande att som i en uppsats komma till slutsatsen att ifrågasätta den idag gängse uppfattningen att det bara är regioner med kritisk massa, ett blomstrande näringsliv och eget universitet som kan göra sig gällande i dagens kunskapssamhälle. En annan spännande slutsats är att det tycks finnas samband mellan en grupp företags investeringar i näringslivets sociala kapital och företagets tillväxt.

Jag vill även lyfta fram två resultat av annat slag. Det ena är att projektet framstår som ett gott exempel på samverkan mellan Mitthögskolan och det lokala näringslivet, inte minst när det gäller att stödja strategisk anpassning och verksamhetsutveckling i företagen. Det andra är att vi genom REK-projektet har lyckats åstadkomma en väl fungerande modell för samarbete kring forskning och forskarutbildning mellan Mitt-

högskolan, Arbetslivsinstitutet och Institutet för tillväxtpolitiska studier, men även mellan dessa och andra institutioner, vilket bådar gott inför 1 januari 2005, när Mithögskolan blir universitet.

Leif Arnesson

Prefekt vid Institutionen för samhällsvetenskap, Mithögskolan och
Ordförande i styrgruppen för REK-projektet

Innehåll

Från idéer om ekonomisk utveckling till lokalt utvecklingsarbete i Norrlands inland <i>Eskil Ekstedt</i>	1
I. RELATIONERNA FÖRETAG –BYRÅKRATI/POLITIK	
Samverkan för lokal ekonomisk utveckling – företagsnätverk, politik och högskola i Östersund och Karlskrona <i>Åsa-Karin Engstrand och Ann-Mari Sätre Åhlander</i>	21
Entreprenörskap och byråkrati – hindras kreativa företag av reglerande myndigheter? <i>Fredrik Svensson</i>	47
Attraktivitet och samverkan på lokal nivå – tillväxtbyn Trångsviken i jämförelse med Bispgården, Åseda och Gnosjö <i>Marie-Louise von Bergmann-Winberg</i>	67
Lokal samhällsutveckling och entreprenörskap – en studie av tillväxtarbetet i Bispgården <i>Wilhelm Skoglund</i>	89
II. ORGANISERAT SAMARBETE MELLAN FÖRETAG	
Företagens sociala kapital – i teorin och i Odenskogs företagspark <i>Hans Westlund och Elin Nilsson</i>	103
Från skalfördelar till Povel Ramel – samverkan mellan småföretag i glesbygdsmiljö <i>Jörgen Lithander</i>	125
III. UTVECKLING OCH GENOMFÖRANDE AV PROJEKT	
Den Thailandska paviljongens framväxt – ett kultur och förnyelseprojekt <i>Anita Cvetkovic</i>	147
Regionalt samarbete för kunskapsproduktion – tidiga erfarenheter från Forskarstation Östra Norrbotten <i>Håkan Ylinenpää och Margareta Strömbäck</i>	171
Att brinna för lokalt utvecklingsarbete – om eldsjärlars engagemang för landsbygden <i>Anette Forsberg</i>	181
Författarpresentation	213

Från idéer om ekonomisk utveckling till lokalt utvecklingsarbete i Norrlands inland

Eskil Ekstedt

Lokal ekonomisk utveckling: förutsättningar och föreställningar

I denna antologi relateras forskares tankar om ekonomisk utveckling, och utvecklingsorganisationers tolkningar av dessa, till det utvecklingsarbete som faktiskt äger rum på lokal nivå. De olika bidragen behandlar verksamhet på flera orter i den norrländska glesbygden och företags organiserade samarbetssträvanden i den medelstora staden Östersund. Det är i första hand relationerna mellan företagen och mellan dessa och det omgivande samhället i form av t ex kommun, länsstyrelse och högskola som studeras. Det handlar om allt från individers engagemang (eldsjälar) i utvecklingsprojekt till övergripande organisatoriskt samarbete på vissa platser (ibland uttryckt som socialt kapital); såväl förutsättningar som hinder för relationsbyggande uppmärksammas. En andra antologi, som behandlar relationer inom organisationer och olika organisationsformers egenskaper, kommer att publiceras senare. Båda antologierna är författade av forskare inom REK-projektet (relationsbyggande för lokal ekonomisk utveckling), som är ett samarbetsprojekt mellan bland annat Arbetslivsinstitutet, Mitthögskolan och Institutet för tillväxtpolitiska studier.

Men innan de olika bidragen presenteras kommer jag att söka sätta in den utvecklingsproblematik de behandlar i en mental, rumslig och tidsmässig kontext. Under de allra senaste decennierna har nämligen förutsättningarna för, och föreställningarna om, ekonomisk utveckling i allmänhet och den lokala ekonomiska utvecklingen i Jämtland och andra delar av Norrlands inland i synnerhet, genomgått dramatiska förändringar. Med följande berättelser vill jag inledningsvis illustrera några av huvuddragen i dessa.

Klassträffen

För några år sedan deltog jag i en klassträff för personer som tagit realexamen i den jämtländska centralorten Bräcke ett visst år i början av 1960-talet. Realskolan i Bräcke hade vid den tiden ett stort upptagningsområde. Elever bussades (hjul och räls) från lite större orter som till exempel Gällö, Kälarne, Sörbygden och Hunge, men också från den rena landsbygden. Sammanlagt var det cirka 60 elever som tog examen vid nämnda tillfälle. Många av elevernas fäder arbetade inom skogsnäringen eller i verksamheter som stödde denna.

Vid återträffen bodde endast fyra personer kvar i Bräckeområdet. De övriga var utspridda över hela landet. Det flesta bodde i Mälardalen, några bodde i Östersund och ytterligare någon i Umeå. Flertalet arbetade inom sjukvården eller i skolan. Men det fanns också några personer som var verksamma i medie-sektorn, nöjesbranschen och IT-sektorn. Ingen arbetade i skogsnäringen, den näring som försörjt deras föräldrar och dem som barn. Av de fyra som bodde kvar i Bräcke var en lärare, två egna företagare och den fjärde, som var den ende mannen, arbetade i kommunen med lokal ekonomisk utveckling.

Även om detta inte är någon exakt statistisk återgivning av den ekonomiska strukturomvandlingen, så tror jag att många som kommer från norrlands inland känner igen sig.

Studenter i kasernerna

Några år efter det sovjetiska imperiets sammanbrott deltog jag i en konferens om östersjöstaternas utveckling i den litauiska hamnstaden Klaipeda. Konferensen handlade om de nya ekonomiska och geografiska förutsättningarna som följde i spåren av den förändrade politiska kartan. Men placeringen av konferenser i universitet som övertagit militärens gamla byggnader markerade kanske en ändå viktigare förändring, nämligen den om hur den moderna ekonomin och det moderna samhället fungerar. Även på vår sida Östersjön har verksamhet som är relaterad till kunskapsbildning fått en alltmer framträdande roll. Kunskapsbildningen kopplas i sin tur ofta till den moderna informations- och kommunikationsteknikens spridning och till en ny arbetsdelning i närings- och arbetslivet där flexibla organisationsformer som nätverk och projekt spelar stor roll. I Klaipeda var övergången från det gamla till det nya industrisamhället dramatisk och väl synlig. I hamnen låg ett stort antal pramar och fraktbåtar och rostade, samtidigt som universitetets dataanläggning var av allra modernaste slag.

I Sverige är omvandlingen inte lika abrupt, men likväl mycket djupgående sett på längre sikt. Förvandlingen av den gamla förvaltnings- och militärstaden Östersund kan illustrera processen. Här har regementet A4:s kasernområde gjorts om till ett modernt ”campus” i vilket en rad kunskapsinriktade organisationer huserar tillsammans med ett universitet i vardande. Man kan naturligtvis ställa sig frågan om denna manifestation av det framväxande kunskapssamhället i Jämtland förankrats eller kommer att förankras i det omgivande samhället eller om den politiska viljeyttringen med tiden endast kommer att framstå som ett vackert elfenbenstorn?

Med dessa två berättelser vill jag uppmärksamma att förutsättningarna för, och föreställningarna om, lokal ekonomisk utveckling förändrats på ett avgörande sett de senaste decennierna. Detta gäller inte minst Norrlands inland – och Jämtland – om vilket denna antologi handlar. Befolkningsstorlek och ålderssamman-

sättning har förändrats. Människor söker arbete på nya platser och inom helt nya branscher och områden. Arbetets innehåll och organisation har också förändrats.

När det gäller föreställningarna om vad som bidrar till ekonomisk utveckling har de materiella faktorerna kommit i bakgrunden, samtidigt som kunskapsbildning, tillit och relationer betonas. Forskarnas nya sätt att tolka den ekonomiska utvecklingen har också anammats av politikerna och förverkligas genom bland annat satsningar på utbildningssystemet. I näringspolitiken kan en övergång från direkt företagsstöd till satsningar på infrastruktur, inte minst en kunskapsintensiv sådan iakttas. Sedan EU-inträdet 1995 har också en mängd satsningar för att skapa relationer mellan olika aktörer, t ex mellan företag, högskolor och myndigheter genomförts. För att synliggöra sitt nya sätt att tänka satsar de (politikerna) dock en påfallande stor del av resurserna på materiella ting i form av byggnader.

Glesbygdens och de medelstora städernas nya förutsättningar

Jordbrukets effektivisering har bidragit till att människor på den rena landsbygden flyttat till de lite större orterna. I Norrland, och inte minst Jämtland, förstärktes dessa rörelser under 1960-, 70- och 80-talen av den makalösa automatisering som ägde rum i huvudnäringen skogsbruket. Maskiner som motorsågen och skördaren kom att mångdubbla arbetsproduktiviteten. På bara några årtionden minskade behovet av arbetskraft, för att avverka och transportera virket, till en tiondel. Även de lite större orterna påverkades av detta och fick ett sviktande försörjningsunderlag. Under denna tid fortsatte dock många medelstora städer att växa.

Jämtland har genomgått en mycket dramatisk befolkningsutveckling. Under den senaste 30-års perioden har Jämtlands folkmängd sjunkit med fem procent, samtidigt som den i Sverige ökat med 13 procent (källa: SCB samt Jämtlands läns landsting). Men minskningen är mycket ojämnt fördelad, ty Östersunds kommun har upplevt en ökning med 20 procent under samma tidsperiod. Idag (2002) har Östersund ca 58 000 av de totalt 128 000 innevånarna i länet. Folkmängden i de flesta jämtländska kommunerna har alltså minskat dramatiskt. I Åre kommun (särskilt orten Åre) är nedgången dock inte lika omfattande. Under de allra senaste åren har emellertid tillväxten i Östersund avstannat, och enligt SCB och Jämtlands läns landstings prognoser förväntas folkmängden både i Östersund och länet att minska ytterligare. Dessutom är åldersfördelningen ganska ogynnsam. Andelen äldre personer är flera i Jämtland än i riket som helhet, samtidigt som andelen under 20 år är färre (Befolkningen, SCB, statistiska databaser).

Näringslivet i Jämtland och Östersund har som antytts genomgått stora förändringar. Strukturen skiljer sig dock från andra delar av landet. Skogsbruket är fortfarande större i länet än i riket som helhet och Östersunds ovanligt stora andel

sysselsatta inom förvaltning och militärverksamhet består (RAMS). Inom offentlig sektor sker en förskjutning från verksamhet inom sjukvården till en ökande verksamhet inom utbildningsområdet. Detta gäller såväl i länet som för Östersund. Mitthögskolan är central i denna omvandling.

När det gäller den begränsade industriella sektorn kan en ny arbetsdelning iakttas såväl i Jämtland som annorstädes. Tillbakagången av anställda i den egentliga industrin har till stor del kompensats av en expansion av industristödande verksamhet (exempelvis teknik-, IT- och organisationskonsulter). Denna nya arbetsdelning i industrisektorn och expansionen av utbildningssektorn är tecken på att kunskapsinvesteringar, åtminstone i formell utbildning, blivit allt mer centrala för människors direkta försörjning. Strukturomvandlingen pekar också på att nya flexibla organisationsformer breder ut sig. De industristödande konsultföretagen är nästan alltid projektorganiserade och de arbetar i en nätverksmiljö (Ekstedt m fl 1999).

I Jämtland liksom på andra håll utanför landets centrala tillväxtområden kan åtminstone två olika utvecklingsmönster skönjas. På den rena landsbygden inklusive de mindre centralorterna tycks de omfattande omställningsproblemen ha klingat av. Offentlig service anpassas till ett mindre befolkningsunderlag, t ex i Ragunda och utvecklingsgrupper, till exempel byalag, ingjuter en viss framtidstro hos de som väljer att leva vidare där.

För de små- och medelstora städerna är situationen helt annorlunda. Här har omställningen kommit senare. I städer vars innevånare till betydande delar varit sysselsatta i storföretagens tillverkningsenheter, tycks varje konjunkturedgång försämra läget ytterligare. Den senaste nedgången i främst informations- och kommunikationssektorn har drabbat städer som Karlskrona, Söderhamn och Östersund, vilka alla haft fabriker som levererat delar till Ericsson. Tidigare har städer som litat till försörjning inom varvs- och stål- och järnindustrin drabbats. För Östersund som är en senkomling då det gäller allvarliga strukturella problem kommer nedgången i handels- och tillverkningsindustrin med all säkerhet att även påverka basen för den stora offentliga sektorn. Samtidigt finns en fara att t ex pensionen av den industristödande verksamheten upphör när de som beställer deras tjänster – dvs industriföretagen och den offentliga sektorn – får det svårare.

I denna antologi kommer vi att följa utvecklingsarbetet på landsbygden på platser såsom Ragunda, Trångsviken, Strömsund och Trehörningsjö (Västernorrland), men vi kommer också att belysa utvecklingen i den medelstora staden Östersund främst genom stadens viktigaste företagsområde, Odenskog.

Nya föreställningar om tillväxt och lokal utveckling

I den traditionella tillväxtteorin bestäms tillväxt av mängden, kvalitén och kombinationen av produktionsfaktorer som realkapital, naturresurser och arbete.

Genom att främja teknikutveckling (både i små steg och som "technical shift") anses att även politiker kan påverka produktionsfaktorernas effektivitet. Tillväxten påverkas således utifrån. Utan detta exogena utvecklingstillskott finns risk för en avtagande avkastning. Investeringar i t ex maskiner med likvärdig teknisk nivå bidrar allt mindre till den totala produktivitetsoökningen.

De endogena teorierna

Under de allra senaste decennierna har föreställningar om tillväxt alltmer kommit att handla om endogena faktorer, dvs av förhållanden inom modellen. Ända sedan Moses Abramovitz på 1960-talet "upptäckte" den sk restfaktorn vid försök att empiriskt mäta olika faktors bidrag till tillväxt, har den traditionella teorin verkat otillfredsställande. Nobelpristagaren Robert Solow (2000) menar t o m att ekonomerna under en längre period i det närmaste försummat att utveckla tillväxtteorierna. Denna oförklarade faktor (restfaktorn) skulle, enligt Abramovitz, kunna bestå av kunskap som han inte lyckats mäta, men den skulle likaväl kunna vara ett mått på vår okunnighet om dessa processer. Han varnar också för alla slags enfaktorsförklaringar. Tillväxtprocesserna är alldeles för komplicerade och kontextuellt relaterade för att en helt entydig förklaring skall kunna ges (Abramovitz 1995). Detta hindrar dock inte att Robert Lucas Jr och Paul Romer från att formulera sk endogena teorier i vilka olika former av kunskap (innovationer, kunskaps spridning), spelar en avgörande roll. Kunskapstillskott sägs till och med kunna ge stigande avkastning (Eliasson & Westerlund 2003).

Tankarna i den endogena skolan om stigande avkastning har också tillämpats inom andra delar av ekonomin. Paul Krugman menar att ett land som har en utvecklad industri har ett tilltagande försteg framför nykomlingar. Försteg inom ett visst kunskapsområde eller en viss industri tenderar alltså att bli större (Eliasson & Westerlund 2003). Den klassiska teorins tankar om "catching up" skulle alltså inte gälla. Detta leder också till att den nya tillväxtteorin får geografiska konsekvenser. Det är en fördel att befinna sig i kunskapsintensiva miljöer, t ex i områden med välutvecklad industri.

Geografernas nya synsätt

De rumsliga aspekterna har naturligtvis även utvecklats inom geografiämnet. Den traditionella synen på lokalisering av företag utgick från kostnadsminimering. Enligt detta sätt att se är den optimala lokaliseringen av en ekonomisk verksamhet den punkt där de samlade produktionskostnaderna är som allra lägst (Weber 1909). Med en sådan syn är främst produktionskostnader, transportkostnader samt den lokala marknadens storlek avgörande för lokalisering. Dagens syn på vad som skapar utvecklingskraftiga företag är ganska annorlunda. I den moderna teorin är innovationsförmåga viktigare än kostnadseffektivitet.

Vidare betonas att innovationer uppstår i samspel inom industriella system. Närheten mellan aktörer av olika slag blir viktig, liksom de lokala kunskaperna och förmågan till ständigt lärande (Maskell m fl 1998). Med detta synsätt är det lika viktigt för företag i traditionella branscher att vara innovativa i det sätt på vilket de hanterar sina vardagliga aktiviteter avseende produktionens organisation, logistik, marknadsföring, försäljning och distribution, arbetskraftsrelationer och liknande som för högteknologiska företag.

De finns många uttolkningar av den sk systemansatsen, men de förenas av en strävan till att överskrida ett antal onaturliga uppdelningar av näringsliv och samhälle som t ex; små och stora företag, varu- och tjänsteproduktion, hög- och lågteknologisk och privat och offentlig. I ett och samma industriella system ingår oftast både små och stora företag, både varu- och tjänsteproducenter, både privata och offentliga verksamheter etc. Poängen med systemansatsen är att enskilda aktörers/företags utveckling i betydande grad bestäms av utvecklingskraften i den större struktur i vilket de ingår (Malmberg 2001).

Bland de ”systembegrepp” som under senare år haft stort genomslag i forskningen om industriell dynamik ingår:

Innovationssystem. Ekonomen Bengt-Åke Lundvall med kollegor i Danmark har parallellt med amerikanska forskare utvecklat begreppet nationella innovationssystem för att beskriva hur den industriella strukturen och FoU-systemens utformning tillsammans medverkar till att skapa distinkta industriella och teknologiska utvecklingsbanor i olika länder (Lundvall 1992).

Kluster. Begreppet myntades i Michael Porters studie av olika länders internationella konkurrenskraft och syftar på att grupper av branscher som är relaterade via kund-/leverantörsrelationer eller gemensam teknologianvändning förstärker varandras utveckling (Porter 1990). Från denna nygamla definition av kluster har begreppet sedan fått en mängd tolkningar. Med hjälp av svenska forskare tecknade Porter även den svenska klusterkartan i början av 1990-talet (Porter & Sölvell 1991).

Utvecklingsblock. Ett begrepp som utvecklades av den svenska ekonomen Erik Dahmén redan på 1950-talet och som har tydliga likheter med klusterbegreppet (Dahmén 1988).

Kompetensblock. Ett begrepp som ekonomen Gunnar Eliasson med kollegor utvecklat i en serie arbeten under 1990-talet (Eliasson, 1998). Konkurrenskraft skapas enligt detta synsätt när olika typer av kompetenser samverkar så att synergier uppstår. I sammanhanget identifieras fem typer av entreprenörer/aktörer: kompetenta kunder som ställer krav; innovatörer som skapar; entreprenörer som identifierar innovationer och affärsmöjligheter; ”venturekapitalister” som upptäcker och finansierar innovatörer och entreprenörer; samt industrialister som producerar och marknadsför i stor skala.

Nätverk. Svenska företagsekonomer har varit internationella föregångare när det gäller att beskriva, analysera och förstå hur nätverksrelationer mellan företag

byggs upp, reproduceras och påverkar t ex teknologiska utvecklingsprocesser (exempelvis Håkansson 1989, Axelsson & Easton 1992). Nätverksansatsen utgår ifrån det enskilda företaget och dess externa relationer och har inte som primärt fokus att definiera större sammanhängande system. Idag diskuteras nätverk ofta utifrån Castells något bredare ansats och knytningen till kunskapsfaktorn blir lite tydligare än i Uppsalaskolan (Castells 1996).

Det gemensamma med systemansatserna är att de menar att den ekonomiska utvecklingen gynnas när organisationer inom samma kunskapsområde ligger i närheten av varandra eller är länkade till varandra. Det är således kunskapsbildning och relationer som betonas. När organisationer av olika slag länkas samman och stöder varandra inom samma kunskapsfält kan synergieffekter utvecklas. Det är särskilt Porters idéer om kluster som fått ett stort genomslag både i och långt utanför forskarsamhället.

Över hela Europa förekommer idag initiativ till bildande av nya eller understödjande av existerande företagsnätverk och kluster. Ett sådant initiativ var det svenska Småföretagsinitiativet vilket startade 1997 som en del av EU:s struktur-fonder. Det långsiktiga målet var att skapa tillväxt i småföretagen. Projektet har utvärderats av Nordregio. Det preliminära resultatet visar att SME-initiativet varit effektivt när det gäller att skapa sysselsättning och att öka småföretagens konkurrenskraft genom att det utvecklade deras nätverkssamarbete med andra företag(are). Denna utvärdering har inte kunnat gå på djupet i fråga om företagsnätverkens funktioner, arbetssätt, relationer mellan de ingående företagen, etc. I REK-projektet söker vi däremot studera och stödja den här typen av aktiviteter mer ingående, men inom ett begränsat geografiskt område.

Institutioner och tillit

Idéerna om ekonomisk utveckling har också tagit en annan – om än närliggande – bana. Med nobelpristagaren Douglass North som fanbärare har de institutionella tankarna fått stor betydelse. Ett samhälles regler – såväl formella som informella – kan i olika omfattning gynna ekonomisk utveckling. När till exempel bönderna – genom äganderätten – själva kunde tillgodogöra sig avkastning av sina vedermödor på fälten fick de incitament att förbättra effektiviteten. I det feodala samhället hade egenmäktiga landägare tillskansat sig allt överskott, vilket resulterade i mycket låg avkastning som t ex i tsarens Ryssland. Ett annat exempel på formella reglers betydelse för utveckling är den kraftfulla antitrustlagstiftningen i USA som gynnat konkurrens och produktivitet.

Men än mer väsentligt, men samtidigt svårare att uppskatta, är de informella reglernas och konventionernas betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Vissa normer och roller har säkerligen tillkommit för att skydda vissa gruppers sårbarheter och kan därmed hämma utveckling. Detta kan gälla allt från vissa yrkesgruppers beteenden till fackföreningars försök att stänga ute konkurrens

från kompetenta grupper och individer (se till exempel svenska läkarförbundets behandling av invandrade judiska kolleger efter kriget). Andra konventioner och föreställningar som t ex uppmuntrar utbildning och entreprenörskap anses däremot gynna ekonomisk utveckling.

I nära anslutning till idéerna om stödjande och bromsande konventioner och informella regler har tankar om ett så kallat socialt kapital tagit form (Coleman, Bates, Putnam). Mest omtalad är Putnams undersökning av utvecklingen i olika delar av Italien. Där har den gynnsamma utvecklingen i Norditalien (i första hand det sk tredje Italien) kopplats till ett välutvecklat socialt kapital, medan den sämre situationen i söder ansetts bero på bristande socialt kapital. Tillit mellan olika grupper anses vara det sociala kapitalets främsta tillgång. Förmågan att lösa konflikter och att bygga institutioner som gynnar ekonomisk förnyelse anses vara relaterat till en bred social interaktion. Mjuka lösningar, dvs frivilligt samarbete, är lättare att utveckla i ett samhälle som genom tradition byggt upp ett starkt socialt kapital. Det något diffusa begreppet socialt kapital syftar på ett tillstånd i vilket normer, relationer och nätverk baseras på stort ömsesidigt förtroende mellan samhällets medlemmar. Dessa tankar har fått stor betydelse i bl a Jämtland och där kommit att kopplats till den sk sociala ekonomin. Med denna avses oftast den del av ekonomisk verksamhet som finns utanför den privata och offentliga sfären som t ex byalag och utvecklingsgrupper. Även andra definitioner av social ekonomi förekommer dock.

Den ekonomisk-geografiske ”kommentatorn” Michael Storper har sammanfört tankarna om ekonomiska system med dem om socialt kapital. Han menar att det kan finnas många relationer i ett avgränsat område som kan vara ekonomiskt gynnsamma utan att specifika transaktioner äger rum. Gemensamma värderingar och föreställningar (kultur i vid mening) underlättar den ekonomiska aktiviteten på ett indirekt sätt (Storper 1997). De lokala kulturella faktorerna bidrar till ekonomisk utveckling genom att bygga upp kontextbunden kunskap. Detta uttrycks av geografen Björn Asheim på följande sätt:

untraded inter-dependencies, i.e. a structured set of technological externalities which can be a collective asset of firms/industries within countries/regions and which taken together can represent important country- or regionalspecific “context conditions” with potentially favourable impact on the innovativeness and competitiveness of regional clusters (Asheim 2003, s.113).

Inspirerad av Björn Gustavsens tänkande går Asheim ytterligare ett steg och menar att ”lärande regioner” också kan *skapas* (Ennals & Gustavsen 1999). Detta blir möjligt genom att bilda organisationer och institutioner för samarbete (regional development coalitions) t ex i form av partnerskap mellan t ex olika slags företag, det lokala politiska systemet, universitet, andra forskningsinstitutioner och industristödjande konsulter (Asheim 2001).

Utvecklingsteoriernas svagheter

Det finns många svagheter med de diskuterade utvecklingsteorierna. Vissa faktorer som t ex befolkningsutveckling utelämnas nästan helt (se t ex Lind och Malmbergs diskussioner om åldersstrukturens betydelse). Andra förhållanden behandlas ytligt, utan en klargörande problematisering. I såväl ekonomernas som geografernas tänkande betraktas företaget som en självständig enhet som i det närmaste besitter en egen vilja. Man drar ej ut konsekvenserna av de nätverksteorier som man ibland refererar till. Än mindre diskuteras expansionen av temporära organisationer (projektorganisationer). Detta leder till många otydligheter och t o m tankefel. I geografernas fall uppmärksammas dock företagets flytande gränser mot omgivningen, mot systemet. Det är dock mindre vanligt att de undersöker den inre upplösningen; mellan det permanenta och det temporära. En konsekvens av detta är att företeelser som t ex nyföretagande ägnas stort intresse, medan det ur förnyelsesynpunkt mer intressanta projektbildandet negligeras. Företeelserna hänger naturligtvis samman, ty vid återkommande projekt kan vissa verksamheter komma att permanentas och underlag för bildandet av projektorganiserade företag ges. Men även de befintliga företagens verksamhetsutveckling sker vanligtvis i projektform.

Det nyvunna intresset för kunskapsbildning åtföljs sällan av någon fördjupad analys av kunskapsbegreppet, vilket lämnar vägen öppen för svepande tolkningar bland politiker och utvecklingsorganisationer. Ett exempel på detta är att vissa organ på ett mer eller mindre mekaniskt sätt refererar till svårtolkade och långsökta begrepp och metaforer som "lärande organisationer" och "triple helix". Däremot negligeras t ex kunskapsfilosofernas diskussioner om individ kontra organisationsbunden kunskap och företagsekonomernas tankar om kunskapsbildningens "djup" uttryckt som "single" och "double loop learning" (se t ex Rolf 1991 och Senge 1990).

En anledning till att företaget betraktas som en enhet är föreställningen om att handling föregås av beslut. Det antas att någon (företaget) beslutar något utifrån mer eller mindre rationella överväganden. När det gäller kunskapsbildning stämmer detta synsätt illa; en stor del av kunskapen utvecklas i samband med annan verksamhet dvs i handling. Innovationer är t ex sällan följden av avsiktliga beslut (se t ex Lennart Norgrens studie av läkemedelsinnovationer). Detta leder tankarna till en annan brist i utvecklingsteorierna. De tar handlingen för given, vilket bl a leder till att det ibland sätts ett likhetstecken mellan utbildning och kunskapsbildning. Detta är allvarligt, ty kunskapsbildning utan handling, vilket inte sällan just gäller formell utbildning, sätter knappast några ekonomiska spår (Ekstedt m fl 1999).

Man kan också fråga sig om socialt kapital verkligen genereras i ett homogent, nästan idylliskt samhälle, ty det är knappast den typen av miljö som gynnar ekonomisk utveckling, om man därmed menar utveckling med stora inslag av

innovativ verksamhet. Detta strider också mot sociologen Mark Granovetters tankar om "the strength of weak ties" (1973). Han menar visserligen att relationer gynnar ekonomisk verksamhet (diskussionen om embeddedness). Men om relationerna blir för intima kan det underminera ett "rationellt" agerande och t ex leda till vänskapskorruption. Det har också visat sig svårt att empiriskt finna ett klart samband mellan socialt kapital och ekonomisk tillväxt. Det behöver emellertid inte betyda att det inte finns ett sådant, utan det kan bero på att operationaliseringarna vid mätningar av socialt kapital (bl a utgående från Putnam) är för triviala. God tillgång på frivilliga organisationer, som används som en indikator, är kanske ett tecken på att många av dem formaliserats till den grad att de stelnat (Rothstein 2003). För detta talar en annan tanke: nämligen att kreativitet och innovationsförmåga främjas i organisationer och institutioner där tänkesätt och föreställningar från många kulturer kommer till tals. Det sociala kapitalet består under sådana förhållanden av en institutionell miljö som uppmuntrar och tolererar pluralism. Det kanske är en "pluralistisk integration" – en förmåga att ta till sig impulser från omvärlden – som är grunden till entreprenörskap och kreativt företagande (Ekstedt m fl 1994).

Under senare tid har emellertid några forskare sökt sätta in utbredningen av temporära organisationer i ett rumsligt utvecklingsperspektiv (Grabher 2002, Asheim 2002). Björn Asheim angriper problematiken utifrån vår modell (Ekstedt m fl 1999, s 192) om kunskapsprocesser och handling. I modellen diskuteras å ena sidan graden av handlingsförnyelse och å den andra sidan graden av kunskapsförnyelse. Om man kombinerar dessa variabler, kan grovt sett fyra slags organisationer urskiljas. Kombinationen låg handlings- och kunskapsförnyelse återfinns ofta i permanenta organisationer (typ I) och är av litet intresse i detta sammanhang. Kombinationen låg handlingsförnyelse och hög kunskapsförnyelse kännetecknar många utvecklings- och utbildningsprojekt (typ II). Medarbetare deltar i utbildningar och lär sig sådant som de sedan sällan har möjlighet att omsätta i verksamheten. Någon verklig förnyelse kommer ej till stånd. Ej heller motsatsen (hög handlingsförnyelse och låg kunskapsförnyelse) leder till genomgripande utveckling (typ III). I dessa projekt utförs i princip variationer inom samma kunskapsområde. I denna kategori återfinns t ex flertalet byggprojekt. Det är egentligen bara genom kombinationen stor handlings- och kunskapsförnyelse som genomgripande förnyelse kan äga rum (typ IV).

Asheim menar att det inom ramen för "regional development coalitions" är möjligt att skapa genuin förnyelse (typ IV), eftersom dessa enligt Ennals och Gustavsen (1999); "must be characterized just by it's ability to change it's patterns, to continuously transcend what is, to take new forms." "The development coalitions" har således explicita ambitioner att gynna såväl genuin kunskapsförnyelse (to learn and to innovate) som handlingsförnyelse.

Huruvida dessa ambitioner kan förverkligas i praktiken kan naturligtvis ifrågasättas. Kunskapsförnyelse och modeanpassad retorik omsätts långt ifrån

alltid i handling. Många av bidragen i denna antologi visar att det finns fog för denna skepsis. En anledning till detta är att kommunikationen mellan olika slags myndigheter och företagen (speciellt när det gäller förnyelsesträvanden) tycks vara allt annat än friktionsfri. Å andra sidan tycks de norska utvecklingsprogrammen "Bedriftsutvikling 2000" och "Verdiskaping 2010" visa på motsatsen (Gustavsen m fl 2001). Handling och kunskapsförnyelse skulle alltså kunna integreras i stora utvecklingsprojekt. Men man kan också tänka sig att flerpartsprogram av det norska slaget dessutom kan få mer indirekta och långsiktiga effekter genom att de *legitimerar* ett utvecklingsarbete där aktörer på alla nivåer – från företagens medarbetare till centrala fackliga organisationer – deltar. Genom ett brett engagemang för god arbetsmiljö och verksamhetsutveckling kan lärandet i arbetet stimuleras och omsättas i innovativt handlande (Brolin & Ekstedt 2003).

De nya teorierna och praktisk utvecklingspolitik

Under 1960- och 70-talens kraftiga ekonomiska strukturomvandling stimulerades näringslivet av olika former av stöd. Med bidrag, lån och garantier lockades företag att etablera sig eller expandera på vissa platser, t ex Norrlands inland. Det fanns sk paket för att främja utveckling i bl a Blekinge, Bergslagen och Jämtland. Under 1980-talet tillkom de infrastrukturella satsningarna. Det handlade om att underlätta kommunikationer av varor och tjänster och om information, men också om att stärka den kunskapsbefrämjande infrastrukturen. Universitetens och högskolans sk tredje uppgift betonades. Dessa organisationer skulle bli mer delaktiga i det omgivande samhällets utveckling. Efter EU inträdet 1995 har de nämnda näringspolitiska satsningar överlagrats med insatser för att skapa samverkan mellan olika näringspolitiska aktörer. Partnerskap mellan t ex privata och offentliga aktörer har regisserats fram; sk triple helix samverkan mellan företag, offentliga organisationer och högskolan har uppmuntrats. I många fall tar dagens praktiska utvecklingspolitik direkt stöd i delar av den utvecklingsteori som diskuterats ovan. I Jämtland gäller det inte minst tankarna om socialt kapital som ofta är en inspirationskälla i samband med aktiviteter inom den sk sociala ekonomin.

Förändringarna av den näringspolitiska diskursen från företagsstöd till infrastruktur och slutligen till samverkan kan man finna på såväl nationell (internationell), regional som lokal nivå. Enligt statsvetaren Roger Henning kan likformigheten bero på imitation och på mer eller mindre tvingande direktiv och lagar. I t ex direktiven till tillväxtavtalen anges att samverkan och kluster skall uppmärksammas. Organ som Nutek (Verket för näringslivsutveckling), Vinnova (Verket för innovationssystem), och ISA (Invest in Sweden) producerar skrifter som förordar vissa modeller som anses leda till ekonomisk utveckling. Men Henning tror också att likformningen beror på att samma föreställningar sprids genom en begränsad grupp av aktörer som rör sig i det näringspolitiska fältet, dvs

i gränslandet mellan offentliga organisationer, företag och forskarvärlden (Henning 2003).

I detta gränsland som befolkas av vad man lite vanvördigt skulle kunna kalla "företagens vänner", dvs myndighetsföreträdare, talesmän/kvinnor för offentliga och privata föreningar, företrädare för intresseorganisationer av olika slag, forskare och konsulter etc, försvinner sannolikt en hel del av den energi som finns i olika politiska utvecklingsåtgärder. En betydande del av resurserna i form av tid och pengar hamnar hos dessa mellanhänder när de söker samordna sina roller i olika projekt och processer. Företagen, särskilt de mindre, har svårt att sätta av tid för den här typen av arbete (möten). Deras alternativkostnader blir för stora och "vännerna" fortsätter att diskutera företagens problem sinsemellan.

I övergången från den rena forskardiskursen om systemteori, samverkan och relationsbyggande till den diskurs som omfattas av de ovan nämnda näringspolitiska organisationerna sker en viss meningsförskjutning. Organisationerna tycker sig finna rena råd i litteraturen om hur samverkan i form av t ex triple helix, innovationssystem eller kluster kan byggas upp, medan många forskare i stället menar att det är förutsättningarna för att t ex utveckla kluster som kan påverkas (Anders Malmberg 2001, SNS ekonomirapport 2001). Rena beskrivningar förvandlas således till recept för handlande. Och organisationerna/myndigheterna ger sig själva forskningsrätten, ty det är de som tilldelar pengar till lokal utvecklingsverksamhet. De som följer organisationernas föreskrifter (åtminstone i ansökningarna) får ekonomiska bidrag. Det är således statsmakterna som styr, men det är de lokala aktörerna som får bära ansvaret, åtminstone om satsningarna misslyckas.

Det har många gånger visat sig svårt att utveckla närmare relationer mellan högskolan och näringslivet. Högskolans sk tredje uppgift (alternativt delar av triple helix) är svår att omsätta i praktiken. Problemet kan bero på svårigheter att kommunicera, olika kunskapsideal eller helt enkelt att man känner främlingskap. I forskarsamhället dominerade länge den sk lineära modellen för kunskapsbildning. Enligt denna skapas kunskapen i bas eller grundforskningen, utvecklas sedan i den tillämpade forskningen för att slutligen anpassas till den rena praktiken av t ex ingenjörer. Nu har det emellertid visat sig att detta stämmer mycket illa, t o m inom det naturvetenskapliga området. Praktiken och den sk grundforskningen kan många gånger ha ett direkt utbyte. Distansen mellan forskning och praktik i moderna branscher som IT och bioteknik är ej heller stor. Men den dåliga relationen mellan högskole- och företagsvärlden kan också bero på att de sk praktikerna har orealistiska föreställningar om vad forskarna är bra på. Det finns de som tror att forskarna är några slags superkonsulter; medan de i själva verket oftast är bättre på att ställa frågor än att komma med svar och lösningar.

Erfarenheterna från REK-projektet visar att nämnda problem också finns i Östersund. Kontakterna mellan näringsliv och högskola är inte särdeles välutvecklade. Detta utesluter naturligtvis inte att enskilda forskare har goda rela-

tioner. Det kan finnas många skäl till bristande samarbete. Ett är att det begränsade näringslivet inte erbjuder särskilt många attraktiva arbeten. Här kan det dock på sin plats att erinra om att det skett en stor förändring under det senaste decenniet, de *kunskapsintensiva* företagsstödande tjänsterna är den del av arbetsmarknaden som expanderat mest i Östersund (den neo-industriella arbetsdelningen har slagit igenom). Vidare kan man tänka sig att det är fel inriktning på utbildningen, dvs matchningen mellan näringsliv och högskoleutbildning är dålig. Utbildningen är kanske bättre lämpad för den offentliga sektorn. Detta är kanske sant även om vi måste komma ihåg att även denna genomgår en omvandling. Utbildningssystemet har expanderat samtidigt som sjukvården har gått tillbaka när det gäller antalet anställda. Dessutom kan det också ha spelat roll att högskolan i sina strävanden efter att bli universitet så starkt betonat ”akademiseringen” att kontakterna med företagen inte känts så angelägna eller tom försvårats. I REK-projektet har, som redan nämnts, ett syfte just varit att söka överbrygga gapet mellan högskolan och företagen.

REK-projektet

I förordet till denna skrift konstaterades att REK-projektet har tre övergripande syften. Det skall stimulera relationsbyggande och kunskapsbildning för organisatorisk utveckling och lokal tillväxt. Det skall också fördjupa kunskaperna om dessa utvecklingsprocesser och slutligen skall projektet också stärka relationerna mellan de organisationer som bedriver samhällsvetenskaplig forskning i Östersund. För att uppnå detta bedrivs forskning såväl om som i olika utvecklingsprocesser. Traditionella forskningsmetoder, med t ex intervjuer och statistiska bearbetningar kombineras med ”följeforskning”, dvs att forskarna under vissa perioder följer och är delaktiga i de studerade processerna. Forskningen bygger i de fallen på en slags interaktivitet.

Den interaktiva forskningsansatsen kan sägas ha två sidor. Å ena sidan stödjer den faktiska utvecklingsprocesser och å andra sidan tillför den kunskap om hur dylika processer fungerar. Forskarnas delaktighet i utvecklingsprocesserna består bl a av att synliggöra och gestalta ännu icke artikulerad kunskap. Det är alltså fråga om en annan form av utvecklingsstödande verksamhet än rena råd. De kan också stödja processerna genom att uppmärksamma liknande verksamheter på annat håll. I vissa fall kan de dessutom hjälpa till att koppla samman olika utvecklingsgrupper för erfarenhetsutbyte. Särskilt små företag, små utvecklingsgrupper eller eldsjälar och andra som har svårt att göra sig hörda kan behöva stöd av detta slag. Men det finns också exempel på långsiktiga nationella program där forskare tar aktiv del i att skapa relationer och utbyte mellan alla slags företag, offentliga organisationer och högskolan för att underlätta organisatoriska innovationsprocesser (t ex Bedriftsutvikling 2000 och Verdiskaping 2010 i Norge).

Den interaktiva ansatsens främsta styrka ligger emellertid i möjligheten att fördjupa kunskapen om hur olika utvecklingsprocesser fungerar. Genom delaktigheten blir det möjligt att se sådant som annars skymms för en utanförstående forskare. Det blir möjligt att skaffa sig kunskap om processernas inre dynamik, dvs att bättre förstå själva skeendet. Med traditionella metoder baserat på observationer vid olika tillfällen (komparativ statik) kan man få kunskap om vad som förändrats under en viss period. Man får däremot ej kunskap om hur denna förändring gått till. Med den interaktiva metoden lyfts således själva dynamiken fram.

Den interaktiva metoden har självfallet också uppenbara brister. Närhet och delaktighet är ett hot mot objektivitet. Genom engagemang i enskilda fall finns risk för att forskaren utvecklar ett ensidigt perspektiv; ett tunnelseende. Forskare kan även bli utnyttjade för att legitimera enskilda processer, av vilka vissa t o m kan vara destruktiva sett från ett samhällligt makroperspektiv. Ett annat problem är att den interaktive forskaren kan sakna referensramar för att sätta in den erhållna kunskapen i mer generella sammanhang. För att den interaktiva metoden skall kunna bidra till den allmänna kunskapsbildningen är det därför nödvändigt att den kombineras med metoder som är bättre lämpade att förstå kontexten. På det sättet kan kunskapen både fördjupas och vidgas.

Kort presentation av antologins bidrag

Författarna liksom redaktörerna till denna antologi är medlemmar i REK-projektet. Bidragen behandlar relationerna mellan företagen och mellan dessa och det omgivande samhället. Engstrand/Sätre-Åhlanders, Svenssons, von Bergmann-Winbergs och Skoglunds uppsatser behandlar politikens (politikernas) och myndigheternas relationer till näringsliv och företag (del I). Såväl förutsättningar som hinder för relationsbyggandet och utveckling uppmärksammas. Westlund/Nilsson och Lithander granskar närmare företagssamverkan av olika slag (del II), och undersöker motiv till och effekter av samverkan. Cvetkovic's, Ylinenpää/Strömbäcks och Forsbergs bidrag behandlar utvecklingsprojekt av olika slag (del III). Cvetkovic's beskriver olika aktörers sätt att hantera ett i många avseenden lyckat, mycket unikt, mångkulturellt projekt. Ylinenpää/Strömbäcks uppsats har en explorativ karaktär och beskriver ett försök att etablera högskoleutbildning i glesbygden. Forsberg har en helt annan infallsvinkel. Hon följer de personer som driver utvecklingsarbetet, eldsjälarna på nära håll. Orter som Östersund, Ragunda, Bispgården, Trångsviken, Strömsund och Trehörningssjö figurerar i berättelserna som i det följande beskrivs var för sig.

Åsa-Karin Engstrands och Ann-Marie Sätre-Åhlanders bidrag *"Samverkan för lokal ekonomisk utveckling – företagsnätverk, politik och högskola i Östersund och Karlskrona"* visar hur föreställningar om samverkan konstruerats på nationell och lokal nivå och hur dessa föreställningar realiserats i form av två olika

nätverk; i Östersund (Odenskog Företagsstaden) och i Karlskrona (Telecom City). En slutsats är att arbetsmarknadens utveckling, inklusive arbetslöshetsnivån, inte skiljer sig nämnvärt åt mellan Karlskrona och Östersund, trots mycket olika strategier för samverkan. Den privata försörjningskvoten är också i det närmaste den samma. Författarna menar att politikernas fokus på samverkan är ett sätt att legitimera den förändrade regionalpolitiken snarare än en delegering av reell makt till den lokala nivån. De befarar att den nuvarande näringslivspolitikens reduceras till tal om populära begrepp snarare än en verklig praktik och pekar på föreställningen om Telecom City. Detta fall av samarbete anförs ofta som ett exempel på ett lyckat kluster, vars framgång har blivit uppblåst till orimliga proportioner.

I Fredrik Svenssons bidrag *"Entreprenörskap och byråkrati – hindras kreativa företag av reglerande myndigheter?"* påtalas att tidigare undersökningar av företags problem med byråkrati visar att få av företagen upplever byråkratin som ett hinder. I denna uppsats fokuseras på gruppen entreprenöriella företag och deras relation till byråkratin. Undersökningen visar att de upplever byråkratin som mer hämmande än vad de mindre entreprenöriella företagen gör. De entreprenöriella företagen ses av författaren som utvecklingens agenter och deras relation till myndigheter skulle således kunna vara ett mått på byråkratiproblemet ur ett samhälleligt utvecklingsperspektiv.

Marie Louise von Bergmann-Winberg söker i sitt bidrag *"Attraktivitet och samverkan på lokal nivå – tillväxtbyn Trångsviken i jämförelse med Bispgården, Åseda och Gnosjö"* utröna om attraktivitet och framgång för regioner har något samband med kommunal samverkan och näringspolitik samt uppkomst och utveckling av entreprenöriella miljöer. Hon tar sin utgångspunkt i den jämtländska byn Trångsviken och jämför den med Bispgården, en annan kommun i Jämtland och de småländska orterna Åseda och Gnosjö. Hon frågar sig bl a om kommunerna agerar som möjliggörare eller "glastak" vid implementering av utvecklingsprogram på den sublokala nivån, vilket innebär nivån under den kommunala. Von Bergmann-Winberg finner att Trångsviken och Bispgården från det norrländska inlandet är fullt jämförbara med det småländska Åseda när det gäller lokal utveckling i termer av tillväxt, skattekraft, befolkningsutveckling, och utbildningsnivå. Det går emellertid ej att påvisa att kommunala eller sublokala samverkansformer haft betydelse för tillväxten. Gnosjö, som verkar vara ett särpräglad exempel på hållbar utveckling över tid, visar dock ej heller en tydlig koppling till kommunal samverkan som förklaring till lokal tillväxt.

I uppsatsen *"Lokal samhällsutveckling och entreprenörskap – en studie av tillväxtarbetet i Bispgården"* kopplar Wilhelm Skoglund samman det lokala utvecklingsarbetet med en entreprenöriell ansats. I Bispgården har olika aktörer sökt stödja och inspirera till entreprenöriella aktiviteter. Det har emellertid visat sig att det förekommer betydande kommunikationsproblem mellan främst de regionala EU-representanterna och de lokala företagen. Representanternas förhållningssätt

till centralt utverkade direktiv skapar svårigheter i mötet med de som verkar i det lokala utvecklingsarbetet.

Hans Westlund och Elin Nilsson presenterar i uppsatsen *"Företagens sociala kapital – i teorin och i Odenskogs företagspark"* en något kontroversiell idé. De menar att socialt kapital i Putnams tappning begränsas till egenskaper i det civila samhället och i huvudsak empiriskt byggs genom människors fritidsaktiviteter. Författarna anser att det sociala kapital som har störst betydelse för ekonomisk tillväxt är det som finns i näringslivet. Deras bidrag är ett unikt försök att både beskriva och mäta detta näringslivets sociala kapital och analysera dess samband med företagets tillväxt. Även om studien endast består av 50 företag (i Odensskog) är resultatet mycket intressant: det tycks finnas samband mellan företagets tillväxt och deras investeringar i socialt kapital!

Småföretag i samverkan är temat för kapitlet *"Från skalfördelar till Povel Ramel – samverkan mellan småföretag i glesbygdsmiljö"*. Jörgen Lithander presenterar där ett exempel på samverkande företag i jämtländsk glesbygd. Trettiofyra småföretag har tillsammans bildat "samverkansföretaget" Drivknuten. Några av de viktigaste lärdomarna från denna fallstudie är att företagssamarbete inte enbart kan betraktas utifrån strikt ekonomisk rationalitet. Det är snarare kombinationen av ekonomiska och sociala drivkrafter bland småföretagare med en stark känsla för sin hembygd som utgör grunden för Drivknuten. Att stärka det egna företagets konkurrenskraft är naturligtvis viktigt, men det är även viktigt att bidra till lokalsamhällets utveckling; att skapa tillfällen till umgänge och reflexion med likasinnade. Samarbete för ökad trivsel visar sig vara ett viktigt mål. Lithander påpekar också att det är betydelsefullt att känna de *lokala förutsättningarna* för att förstå företagets agerande, först då kan man se det rationella i det till synes irrationella.

Uppsatsen *"Den Thailändska paviljongens framväxt – ett kultur- och förnyelseprojekt"* av Anita Cvetkovic', beskriver ett lyckat projekt i Ragunda kommun. Hon frågar sig vad det var som avgjorde projektets öde; hur aktörer med olika kulturell bakgrund, tog emot, gynnade och hindrade projektets utveckling. Aktörernas skilda normsystem hade inflytande på handlingarna och påverkade projektets framväxt. Deras anpassningsförmåga och rörlighet mellan olika normativa och kulturella fält visade sig vara avgörande för det samarbete som utvecklades kring projektet.

Håkan Ylinenpää och Margareta Strömbäck diskuterar i sin explorativa uppsats *"Regionalt samarbete för kunskapsproduktion – tidiga erfarenheter från Forskarstation Östra Norrbotten"* hur perifera regioner utan egna forskningsinstitutioner kan engagera sig i och nyttiggöra sig den kunskapsutveckling som sker inom den akademiska forskningen. Utgångspunkten för diskussionen är etableringen av Forskarstation Östra Norrbotten – en virtuell organisation för forskning och forskarutbildning. Uppsatsen ifrågasätter den förhärskande uppfattningen att det bara är orter/regioner med en kritisk massa, ett eget

blomstrande näringsliv och ett eget universitet som har en chans i det moderna kunskapssamhället. Författarna är naturligtvis medvetna om att det behövs en längre tidsperiod för att slutgiltigt kunna utvärdera resultatet av den beskrivna satsningen.

I det sista kapitlet *"Att brinna för lokalt utvecklingsarbete – om eldsjäalars engagemang för landsbygden"* beskriver Anette Forsberg eldsjäalars engagemang och arbete som en viktig del i det lokala utvecklingsarbete som fortgår på den svenska landsbygden. Eldsjälars arbete för sina bygder tolkas som ett led i landsbygdens kamp för överlevnad. Mot denna bakgrund undersöks och analyseras två eldsjäalars strategier för synliggörande av en landsbygdsproblematik som är komplex och svårgripbar. Eldsjälarbetet karaktäriseras av förflyttningar och kontaktskapande mellan den egna bygden och omvärlden. Främst berör eldsjälarnas engagemang och arbete dock den egna bygden men också den egna identiteten och det något mer övergripande; "landsbygdens sak". Författaren försöker närma sig en förståelse av den "landsbygdsproblematik" som presenteras av eldsjälarna och som uttrycks i det lokala utvecklingsarbetet.

Några slutsatser

Det är inte lätt att på ett enhetligt sätt återge och sammanfatta alla de resultat som finns i antologins enskilda kapitel. För att kunna hantera denna mångfald väljer jag att diskutera de olika bidragen utifrån en enkel, övergripande modell för lokal ekonomisk utveckling. Den övergripande modellen konstrueras med utgångspunkt från de teorier som diskuterats inledningsvis. Det som därmed vinnas i överskådlighet förloras emellertid i precision. För en utförligare och mer rättvisande bild av de olika uppsatsernas bidrag hänvisas därför till dem var för sig.

Relationsbyggande är modellens utgångsbegrepp. Huvudtanken är att relationsbyggandet skall underlätta och bidra till uppbyggnaden av kontextbunden kunskap (se systemteorierna). Denna kunskap är i sin tur en förutsättning för lokal verksamhet, för handling. Mest gynnsamt för ekonomisk utveckling är det när modellens alla tre delar, relationsbyggande, kunskapsbildning och handling hänger intimt samman (Ekstedt m fl 1999, Asheim 2002). Den lokala/kontextbundna kunskapsbildningen måste således kopplas ihop med verksamheten, dvs i handling, oavsett om det är utvecklingsprojekt eller löpande produktion. I genuina utvecklingsprojekt är kunskapsutvecklingen och handlingen i regel integrerade delar av samma process. Drastiskt kan man uttrycka det som om kunskapen är i handlingen. Som diskuterats tidigare är det emellertid inte ovanligt att utvecklingsarbete ibland koncentreras på kunskapsbildning (t ex i form av utbildning) och försummar handlingsdelen, medan annat utvecklingsarbete koncentreras på repetitiva handlingar utan kunskapsförnyelse (t ex investeringar i byggnader).

I det följande kommer jag att relatera det utvecklingsarbete som skildras i de olika uppsatserna till modellen och dess delar. De fyra första uppsatserna analyserar relationsbyggandet mellan olika slags organisationer, dvs det lokala ekonomiska system som stödjer och skapar institutionella förutsättningar för ekonomisk utveckling. I Engstrand/Sätre-Åhlanders uppsats pekas på den förföriska retorik som omgärdar vissa begrepp. Dessa begrepp, som t ex triple helix och Telecom City, avser att marknadsföra ett lokalt relationsbyggande. Denna företeelse tycks dock ej sätta några djupare spår i praktiken, dvs i kunskapsbildning och handling. Svenssons uppsats visar på brister i kommunikationerna (relationerna) mellan byråkrati och företag som försvårar kunskapsbildning och handling (innovationer). Von Bergmann-Winberg visar att vissa kommuners utvecklings-satsningar, ännu ej syns i den lokala utvecklingen, medan Skoglund visar på trögheter i övergången från ord till handling. Det uppstår friktioner mellan den byråkratiska förvaltningskulturen och företagets handlingsinriktade föreställningsvärld. Det sammantagna intrycket är att det finns uppenbara svårigheter att gå från politikernas och myndigheters retorik om relationsbyggande till faktisk kunskapsbildning och handling i arbets- och näringsliv.

Antologins andra del handlar om företagssamverkan. Den formen av relationsbyggande tycks vara betydelsefull för ekonomisk utveckling. Westlund/Nilsson visar att den företagssamverkan som äger rum i Odenskogs företagsby gynnar företagets tillväxt. I fallet Drivknuten pekar Lithander på betydelsen av samverkan för den ekonomiska utvecklingens sociala sida. I dessa två fall är relationsbyggandet kopplat till handlingsinriktade projekt. Företagen gör saker tillsammans. Man jobbar bl a för en gemensamt bättre miljö eller för gemensam trivsel i andra former, som till exempel umgänge och underhållning. Medlemmarna skapar gemensamma erfarenheter och bygger upp en kontextbunden kunskap. Relationsbyggandet, kunskapsbildningen och verksamheten finns i ett sammanhang.

I antologins sista del diskuteras utvecklingsprojekt och personer som bidrar till att dessa möjliggörs, eldsjälar. I projekten byggs relationer mellan lokalsamhället och omvärlden. Den Thailändska paviljongen tillkommer under direkt inflytande av ett möte mellan thailändsk och svensk kultur. Etableringen av Forskarstation Östra Norrbotten innebär ett möte mellan en lokal landsbygdskultur och den akademiska kulturen. I eldsjälarnas arbete är kontaktskapandet med omvärlden centralt. Det mångkulturella är ett viktigt inslag i den kunskapsbildning som borgar för projektens framgång (jmf tidigare diskussion om pluralistisk integration). Genom att utvecklingsarbetet sker i projektförhållanden ingår kunskapsbildningen och genomförandet i samma process. Utvecklingsmodellens delar är integrerade i projekten och eldsjälarnas arbete handlar just om att stödja integrationen i de projekt som de är engagerade i.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är relationerna mellan företagsvärlden och det omgivande samhället som är mest problematiskt. Det vore alltså

av intresse att i fortsatt forskning närmare undersöka vad detta beror på och kanske jämföra med regioner där detta tycks fungera bättre. En jämförelse med finska regioner ligger nära till hands eftersom det finns en hel del signaler om att denna nivå fungerar bättre där. Det vore också av intresse att närmare undersöka företagens samarbete och då särskilt kopplingen mellan deras externa relationer (t ex kluster) och det alltmera utbredda utnyttjandet av temporära organisationer (projekt).

Referenser

- Abramovitz M (1995) *Tankar om tillväxt*. Stockholm: SNS Förlag.
- Asheim B (2001) Learning regions as development coalitions: Partnership as governance in European welfare states? Concepts and Transformations. *International Journal of Action Research and Organizational Renewal*, 6 (1): 73-101.
- Asheim B (2002) *Temporary organisations and spatial embeddedness of learning and knowledge creation*. Geografiska Annaler.
- Axelsson B & Easton G (red) (1992) *Industrial Networks – A New View of Reality*. London: Routledge.
- Brulin G & Ekstedt E (2003) Ett hållbart arbetsliv kräver legitimitet – dags för ett nytt arbetsorganisatoriskt kontrakt. I von Otter, Casten (red) *Ute och inne i svenskt arbetsliv – Forskare analyserar och spekulerar om trender i framtidens arbete*, Stockholm: Arbetsliv i omvandling 2003:8. Arbetslivsinstitutet.
- Castells M (1996) *The Rise of the Network Society*. Malden, MA: Blackwell.
- Dahmén E (1988) *Development Blocks in industrial economics*. Scandinavian Economic History Review, XXXVI, 3-14.
- Ekstedt E, Henning R, Andersson R, Elvander N, Forsgren M, Malmberg A & Norgren L (1994) *Kulturell friktion: Konfliktkälla och förnyelsekraft i en integrerad ekonomi*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ekstedt E, Lundin R A, Söderholm A & Wirdenius H (1999) *Neointustrial organising. Renewal by action and knowledge formation in a projectintensive economy*. London and New York: Routledge.
- Eliasson G (1998) *Industrial Policy, competenceblocks and the role of science in economic development*. Research report. Department of Industrial Economics and Management, Royal Institute of Technology, Stockholm.
- Eliasson K & Westerlund O (2003) *Regionala tillväxtindikatorer – teoretiska aspekter, begrepp och empiriska illustrationer*, ITPS rapportserie A2003:0014, Östersund.
- Ennals R & Gustavsen B (1999) *Work Organisation and Europe as a Development Coalition*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Grabher G (2002) *Cool projects, boring institutions: temporary collaboration in social context*. *Regional Studies*, 36:205-214.
- Granovetter M (1973) *The strength of weak ties*. *American Journal of Sociology*, 78: 1360-80.

- Gustavsen B, Finne H & Oscarsson B (red) (2001) *Creating connectedness: The role of social research in innovation policy*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Henning R (2003) *Stöd, infrastruktur och samverkan* (ej publicerat). Stockholm, Handelshögskolan.
- Håkansson H (1989) *Corporate technological behavior: co-operation and networks*. London: Routledge.
- Lund J (2003) *Handeln i Lillänge. Studie om externhandeln i Östersund*. Stockholm: Handelns utredningsinstitut.
- Lundvall B-Å (red) (1992) *National Systems of innovations: Toward a theory of innovation and interactive learning*. London: Pinter.
- Malmberg A (2001) "Lokala miljöer för industriell innovations- och utvecklingskraft" i Ekstedt E (red) *Kunskap och handling, förföretagande och regional ekonomisk utveckling*. Arbetsliv i omvandling: Stockholm.
- Malmberg B & Lindh T (2000) *40-talisternas uttåg – En ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar*. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, DS 2000:13, Stockholm. Finansdepartementet.
- Maskell P, Eskelinen H, Hannibalsson I, Malmberg A & Vatne E (1998) *Compettiveness, Localised Learning and Regional Development. Specialisation and prosperity in small open economies*. London:Routledge.
- Norgren L (1989) *Kunskapsöverföring från universitet till företag. En studie av universitetsforskningens betydelse för de svenska läkemedelsföretagens produkt-lanseringar 1945–1984*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- North D (1990) *Institutions, Institutional Growth and Economic Performance*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Polanyi M (1958) *Personal Knowledge*. London: Routledge and Keagan.
- Porter M (1998) "Clusters and the new economics of competition" *Harvard Business Review*, November/December: 77–90.
- Putnam R (1993) *Making Democracy Work; Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rolf B (1991) *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa.
- Rothstein B (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Senge P M (1990) *The Fifth Discipline: The Art and Practice of Learning Organizations*. New York: Doubledaykap.
- Solow R (2000) *Growth Theory. An exposition*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Storper M (1997) *The Regional World – Territorial Development in a Global Economy*. London and New York: Guilford Press.
- Sölvell Ö, Zander I & Porter M (1991) *Advantage Sweden*. Stockholm Norstedt.
- Weber A (1909) *Theory of the location of industries*. Chicago: The University of Chicago Press.

Samverkan för lokal ekonomisk utveckling

– företagsnätverk, politik och högskola i Östersund
och Karlskrona

Åsa-Karin Engstrand och Ann-Mari Sätre Åhlander

Samverkan har blivit ett nyckelord som hamnat högt upp på den regionalpolitiska agendan. De senaste decennierna har antalet anställda inom industri minskat medan det ökat inom industristödande verksamheter. Denna arbetsdelning har i kombination med en institutionell förändring av regionalpolitiken drivit fram ett lokalt nätverksbyggande med olika grad av kommunalt engagemang. Samverkan har alltid funnits i någon form. Skillnaden mot tidigare är att den nu formaliseras och marknadsförs, ofta i form av nätverk. Ofta ingår både privata och offentliga aktörer i nätverken, vilket förutsätter att flera aktörer har samma mål och syfte med sin verksamhet.

Den statliga regional- och innovationspolitiken syftar alltså till att uppmuntra olika former av samverkan i termer av innovationssystem, kluster, triple helix och partnerskap. En myndighet som t ex Nutek har således fört fram Telecom City i Karlskrona som ett exempel på en lyckad klusterbildning. Vi anser dock att debatten kring dessa begrepp saknar tillräcklig empirisk förankring. I detta kapitel vill vi därför visa hur föreställningar om samverkan på nationell och lokal nivå konstruerats inom den nationella politiken likväl som på den lokala nivån i form av två olika nätverk, i Östersund (Odenskog Företagsstaden) och Karlskrona (Telecom City). Efter några ord om metodval beskriver vi den nuvarande politiken och dess teoretiska grundvalar. Sedan följer en beskrivning av arbetsmarknadens struktur i Östersund och Karlskrona innan vi kommer in på de lokala nätverken och de lokala samverkansformerna. Kapitlet avslutas med några teoretiska reflektioner och slutsatser.

Metod

Vi har valt en komparativ metod, då vi anser att den komparativa metoden ger oss en djupare förståelse för lokala utvecklingsprocesser. Det är svårt att uttala sig generellt om dessa processer med endast en fallstudie. Både Karlskrona och Östersund har tillverkningsindustri inom telekombranschen, de kan karakteriseras som militärstäder, och har relativt unga högskolor. Kommunerna har de senaste åren haft socialdemokratiskt styre, samt en liknande näringsstruktur, när det gäller privat/offentlig sektor samt andel småföretag. Skillnaderna återfinns främst i det geografiska läget, Östersund är mer av en handelsstad, och Karlskrona har uppfattats som mer lyckosamt i termer av lokalt ekonomiskt samarbete.

Olika typer av källor har använts, där primärkällor varit offentlig statistik, intervjuer, samt lokalpolitiskt material. Vi är medvetna om att fallet Karlskrona har analyserats mer ingående genom Engstrand (2003). Detta tror vi inte har haft någon inverkan på den övergripande tolkningen av föreställningarna om samverkan. Syftet med att intervjuva även medlemsföretagen i Odenskog är att de själva driver nätverket till skillnad från Telecom City där kommunen är en viktig aktör. Vi anser att det är viktigt att kombinera olika metoder och källor för att få en så allsidig belysning som möjligt av lokal samverkan och ekonomisk utveckling.

Samverkan för ekonomisk utveckling

Sedan 1980-talets början har staten alltmer skjutit ifrån sig ansvaret för näringslivsutveckling till lokala och regionala aktörer. Under 1980-talet blev således ett av modeorden ”lokal mobilisering”. Olika begrepp och teoribildningar relaterade till relationer och samverkan har karakteriserat debatten under 1990-talet, allt från socialt kapital (Putnam 1993), partnerskap (Westholm m fl 1999), innovationssystem (Lundvall 1992), till triple helix (Etzkowitz 1997).

Den svenska regionalpolitiken kom under 1990-talet att inriktas på att främja kluster och innovationssystem genom t ex inrättandet av myndigheten Vinnova (Verket för innovationssystem) 2001. Nutek (Verket för näringslivsutveckling) utgår från att en förändring av den ekonomiska strukturen kan skapas på en lokal och regional nivå och presenterar några framgångsrika kluster i sin rapport *Regionala vinnarkluster* (Nutek 2001). I rapporten framhålls t ex nätverket Telecom City i Karlskrona som en förebild. Förutom fokuseringen på innovationssystem och kluster syftar de regionala tillväxtavtalen (RTA) till att regioner själva ska arbeta fram lösningar på sina problem. Högskolornas och universitetens roll som tillväxtmotor poängteras allt mer och från att man tidigare talat om ”den tredje uppgiften” har man nu övergått till att betona betydelsen av en fungerande ”triple helix”-modell.

EU, strukturfonderna och partnerskapet

OECD (1998a) betonar att strategier baserade på lokala initiativ kräver att traditionella hierarkier ersätts av horisontellt organiserade institutioner. Den typ av samarbete som kallas partnerskap används av beslutsfattare i offentlig verksamhet för att involvera brukarna i formulering och genomförande av åtgärder på lokal nivå (Westholm m fl 1999). Genom EU-inträdet har nationalstatens roll minskat vilket i sin tur gett en signal om regionernas ökade betydelse. Det är

framför allt subsidiaritetsprincipen¹ och uppbyggnaden av det lokala partnerskapet som betonas.

I Sverige finns det egentligen inte något empiriskt stöd för Putnams idéer om orsakssambanden mellan antalet lokala sammanslutningar och väl fungerande regioner. Såväl antalet lokala utvecklingsgrupper som nykooperationen har ökat mest där BRP-ökningen är lägst.² Jämtland var även det län i vilket det startades flest företag under perioden 1993-2001 (ITPS 2002:54). Enligt Rothstein (2000) finns det helt enkelt inte belägg för att fler lokala föreningar ger större tillit och därmed ett större socialt kapital och ekonomisk utveckling. Inte heller Selle (2001), som i en omfattande empirisk undersökning försökt applicera Putnams teorier på Norge finner stöd för dennes teorier.

Det verkar finnas en ökande medvetenhet om att strukturfondsprogrammen egentligen kanske inte medfört mer än tillfälliga effekter, dvs de har möjliggjort att projektbaserad verksamhet dragits igång och överlevt på kort sikt. Detta betyder att ursprungliga mål om ny sysselsättning och en mer diversifierad industristruktur är långt ifrån uppfyllda 3-4 år efter att programmen avslutats (utvärdering mål 2).

Många projekt med flera olika deltagare kan göra det svårt för myndigheten att visa hur pengar som fördelats till partnerskap har använts och vad som egentligen uppnåtts.³ Å andra sidan, vad som noteras från tillväxtavtalen är att medfinansiering från olika parter uppfattas som extra resurser till lokala utvecklingsprojekt. Ett möjligt problem med partnerskap är dock att det kan vara oklart vem som egentligen styr. Deltagare från olika håll tenderar att kunna påverka olika mycket, även om de arbetar för gemensamma mål. Lokala entreprenörer kan t ex inte använda betald arbetstid till projekt på samma sätt som tjänstemän har möjligheter till.

Innovationssystem

Efter Michael Porters bok *The Competitive Advantage of Nations* (1990) kom kluster och innovationssystem i fokus som instrument för ekonomisk tillväxt. Lundvall m fl (1992) menade att följande delar ingår i ett innovationssystem: företagens organisering, företagens relationer, den offentliga sektorn, den finansiella sektorns uppbyggnad samt FoU. Vi bör se fokuseringen på innovationssystem som en reaktion mot traditionella ekonomers syn på hur innovationer

¹ Princip från Maastrichtfördraget vilken innebär att beslut inom områden där EU:s organ inte har exklusiv kompetens skall fattas på lägsta möjliga effektiva nivå, dvs nationellt, regionalt eller lokalt.

² Antalet nykooperativ per invånare är högst i glesbygdslänen Jämtland, Gotland och Värmland, (Höckertin 2001, s 101 och 106) dvs de län som enligt ITPS och Nuteks rapport *Regionernas tillstånd 2002* haft lägst BRP-utveckling. Detsamma gäller för lokala utvecklingsgrupper (Forsberg 2001).

³ Se Katajamäki (1998) samt Mustakangas och Vihinen (2003) för erfarenheter från Finland.

skapas samt som en reaktion mot förespråkarna för globaliseringstesen. Istället har t ex Dalum (1992) påpekat att staten bör ta aktiv del i att stimulera lärande och innovationer och inte lämna detta till marknaden (Dalum m fl i Lundvall 1992:305-307).

I slutet av 1990-talet och under början av 2000-talet är det dock regionala innovationssystem som framhålls (OECD 1998b, Eriksson 2000, Nilsson & Uhlin 2002). Bildandet av Vinnova 2001 är ett exempel på hur teorin om innovationssystem resulterat i en politisk praktik. Vinnovas uppgift är att främja hållbar tillväxt för näringsliv, samhälle och arbetsliv genom utveckling och effektiva innovationssystem samt att finansiera behovsmotiverad forskning och utveckling (Vinnova 2002). Vinnovas definition av ett innovationssystem lyder:

aktörer inom forskning, näringsliv och politik som i samspel genererar, utbyter och använder ny teknik och ny kunskap för hållbar tillväxt genom nya produkter, tjänster och processer (Vinnova 2002:9).

Vinnova fungerar som anslagsbeviljande myndighet. Ett exempel på praktisk politik när det gäller innovationssystem är lanseringen av programmet Vinnväxt som vänder sig till företag, forskningsorganisationer, offentlig verksamhet eller andra nätverk som ser en möjlighet att utveckla effektiva och internationellt konkurrenskraftiga innovationssystem. En viktig del inom innovationssystem är samarbete mellan näringsliv, högskola och stat. Låt oss därför gå vidare till begreppen tredje uppgiften och triple helix.

Den ”tredje uppgiften” och triple helix

I mitten av 1980-talet lanserade EG en ny forskningspolitik genom *Acte Unique* som syftade till att ”stärka den europeiska industrins vetenskapliga och teknologiska bas och stödja dess internationella konkurrenskraft” (Larédo 1997:34). Samtidigt som den linjära innovationsmodellen började kritiseras hävdade t ex Laredo (1997) att en ny forskningspolitik kräver en omdaning av relationerna mellan offentlig forskning, industri och stat, dvs ett framhävande av den dynamiska, spiralformiga triple helix-modellen (Larédo 1997:34).

Den linjära modellen hade redan eller skulle komma att ersättas med en ”a spiral model of innovation” (Etzkowitz & Leydesdorff 1997:1). Etzkowitz och Leydesdorff menar att ökad internationell ekonomisk konkurrens, slutet på kalla kriget och uppkomsten av nya modeller för kunskapsbaserad ekonomisk utveckling ifrågasatte det traditionella universitetets roll som ”elfenbenstorn” (Etzkowitz & Leydesdorff 1997:2, för Sverige se Brulin 1998). Sutz hävdar att 1990-talets universitet mer och mer betraktas som institutioner som ska hänge sig åt vad som är bäst för den ekonomiska konkurrenskraften i ett land snarare än en universell kunskap (Sutz 1997:12).

I regeringens proposition från 1997 påpekas att högskolans tredje uppgift är att samverka med det omgivande samhället. Högskolan måste spela en betydligt större roll både som förmedlare av kunskap och som mottagare av erfarenheter och problem utifrån. Högskolornas forskare måste ha nära kontakter med det omgivande samhället för att fånga upp problemställningar och ta tillvara kunskaper och erfarenheter (Budgetproposition 1996/97:1:47). 1998 påpekade regeringen att ”högskolan behöver stimulans utifrån”. Ny kunskap växer fram inte bara inom det vetenskapliga systemet utan också som svar på frågor och problem som formuleras utanför högskolan (Budgetproposition 1997/98:1:46). 2001 påpekade regeringen att ”universitet och högskolor bör i ökad utsträckning integrera samverkan i utbildning och forskning [...] med det omgivande samhället” (Budgetproposition 2000/2001:1:60). Som synes används inte begreppet triple helix i ovannämnda texter, men i Vinnovas verksamhetsplanering för åren 2003-2007 poängteras vikten av ”samspel i triple helix”. Man menar att för att skapa goda förutsättningar för hållbar tillväxt krävs ett gott samspel mellan aktörer inom framförallt företagande, forskning och politik: ”Detta kallas Triple Helix” (Vinnova 2002:7).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att synen på relationerna mellan universitet, näringsliv och stat bygger på en uppfattning att dessa tre aktörer har samma mål med sin verksamhet. Trots en ”bottom up” retorik bygger den nya synen på en ”top-down” praktik, forskarna kan inte förväntas att få styra över forskningen själva och högskolorna får inga pengar till den ”tredje uppgiften”. En specifik politisk hållning styr också vilka områden och vilka ansökningar som kan få pengar till utvecklingsprojekt. I realiteten verkar det som om det finns en osäkerhet kring vad näringslivet förväntar sig att högskola och universitet kan åstadkomma. Vi får anledning att återkomma till detta senare.

Ekonomisk utveckling i Östersund och Karlskrona

De senaste decenniernas nedgång inom industrin i västvärlden och Sverige som helhet har även tagit sig lokala uttryck i både Östersund och Karlskrona. Kommuner har en hel del gemensamt när det gäller befolkning, förvärvsarbete (nattbefolkning) samt arbetslöshet (se appendix). Östersund är dock lokaliserat i en mycket större region som dessutom bebos av ett färre antal invånare än Blekinge. Östersund har även ett större antal företag än Karlskrona. Andelen småföretag (1-49 anställda) är ungefär densamma, 21 procent.

Sysselsättningen minskade mellan 1990 och 2001 i Östersund med nio procent medan den var oförändrad i Karlskrona. Sysselsättningen i Östersund steg emellertid kraftigt inom sektorerna ”kreditinstitut, fastighetsförvaltning, företags-tjänster” (KFF), samt ”fou och utbildning” (FOU). Övriga sektorer minskade dock. Tillverkningsindustrin i Sverige som helhet minskade med 18 procent, och

ökningen inom KFF och FOU var också mindre, 31 respektive 19 procent (SCB Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik AMPAK 2001).

Den totala sysselsättningen klarade sig bättre i Karlskrona. Detta berodde bl a på att tillverkningsindustrin och byggindustrin gick bättre i Karlskrona och att sysselsättningen inom handel och kommunikationssektorn faktiskt ökade. När det gäller kategorierna KFF och FOU var dock ökningen större i Östersund än i Karlskrona.

I Karlskrona har historiskt sett varvet, militären samt Ericsson (sedan 1947) varit de största arbetsgivarna. Under 1990-talet bytte verksamheterna på varvet och inom delar av Ericsson ägare. Den tyska varvkoncernen HDW köpte Karlskronavarvet och Flextronics tog över tillverkningen av kretskort från Ericsson. Ericsson hade dock i början av 1980-talet satsat på mjukvarutillverkning och kunde expandera genom sitt affärsområde Software Technology. Nätoperatören Europolitan etablerade sitt huvudkontor i slutet av 1980-talet efter påtryckningar av regeringen. Intressant i sammanhanget är att tre av de största företagen (Flextronics – dvs fd Ericsson, varvet, och Dynapac) lokaliserats till kommunen innan 1970-talet.

Ericsson lokaliserade en fabrik till Östersund 1964. Fabriken tillverkade abonnentsteget i AXE telefonstationer samt senare även kretskort och mjukvara. Vid millennieskiftet 1999/2000 togs även den här Ericssonfabriken över av en internationell kontraktstillverkare, Solectron. Den programvaruutvecklande enheten övergick till AU systems och 2002 gick fd Sigma (nu Teleca) och AU systems ihop. Både Solectron, Sigma och Flextronics har det senaste året varslat om uppsägningar pga telekomkrisen i Europa. Östersund och Karlskrona har således påverkats av de senaste årens nedskärningar inom telekombranschen.

Vi kan konstatera att antalet anställda i Östersund och Karlskrona har minskat inom tillverkningsindustrin, samtidigt som andra sektorer, det som brukar benämnas ”tjänstesektorn”, ökat i antal anställda. Detta gäller t ex kategorier som ”företagstjänster” samt ”forskning och utbildning”. Inom den förra kategorin återfinns vi t ex konsulter och bemanningsföretag som fungerar som produktionsstödjande verksamheter. I Östersund har både tillverkningsindustrin och handeln tappat andelar av sysselsättningen medan sektorer som kreditinstitut, fastighetsförvaltning och företagstjänster samt forskning och utbildning ökat i omfattning. I Karlskrona är fortfarande tillverkningsindustrins andel av sysselsättningen högre än i Östersund och de övriga sektorerna är således inte lika stora som i Östersund (skillnaderna är dock egentligen ganska små). Det verkar dock som om vi kan se en tendens mot att tillverkningsindustrin kan komma att fortsätta tappa sysselsättningsandelar. Frågan är om de produktionsstödjande verksamheterna kommer att kunna expandera ändå eller om de senaste årens ökning kommer att avstanna då tillverkningsindustrin minskar sin sysselsättning. Låt oss nu gå vidare till de lokala strategierna för att möta denna förändring inom ekonomin.

Samverkan i Östersund

”Odenskog Företagsstaden”

Industriområdet Odenskog ligger i utkanten av Östersund. Odenskogs Intresseförening, som bildades 1995, driver EU-projektet Odenskog expanderar samt marknadsför Odenskog som Odenskog Företagsstaden. Intresseföreningen har 172 företag. Inom hela industriområdet finns ca 230 företag. EU-projektet leds av en projektledare med fyra medarbetare som finansieras med EU-medel, medlemsavgifter samt stöd från kommunen, länsstyrelsen och arbetsförmedlingen. Ett syfte med projektet är att ändra bilden av Odenskog som ett traditionellt industriområde till en Företagsstad, samt att profilera Odenskog som ett föredöme i miljöhänsen. Marknadsföring har främst riktat sig mot den lokala och regionala marknaden, i form av t ex reklambroschyrer, utställningar på mässor och på flygplatsen samt reklam i lokal-tv. Marknadsföringen har även riktat sig internt till Odenskogsföretagen.

Genom EU-finansieringen har projektet Odenskog expanderar även inriktats på att skapa nya arbetstillfällen. Från början var målet att skapa 1 000 nya jobb under tre år. Efter Solelectrons varsel under hösten 2002 ändrades målsättningen till 300 nya jobb. Projektledningen fokuserade inte på någon specifik bransch utan man var mest inriktad på en allmän sysselsättningsökning, gärna inom konsultbranschen (Samtal med projektledare för Odenskog nov 2002).

Den inom ramen för projektet uttalade ambitionen att bli ett miljöföredöme kan också ha medfört att fler företag än annars, då det finns medel för detta, satsat på att bli miljöcertifierade. Projektmålen om att öka antalet anställda samt att bli ett miljöföredöme kan således ha påverkat såväl inriktning som utveckling av företagen i Odenskog, samt även försvårat uppnåendet av företagens mål.⁴ Detta hindrar dock inte att projektledningen kan ha samma mål som intresseföreningen, men att projektets EU-influerade mål därmed får ses som restriktioner. Projektledningen har uttryckt förhoppningar om att medlemmarnas medverkan i arbetsgrupper, t ex kring miljöfrågor, ska medföra nya bekantskaper, vilka kan leda till samverkan på andra områden vilket i sin tur ska leda till ekonomisk utveckling. Det verkar således som om man hoppas på en utveckling i enlighet med Putnams teorier.

Företrädarna för Odenskogs intresseförening upplever också ett ökat stöd från kommunen, då en av målsättningarna, att få klartecken för ett köpcenter, äntligen fått gehör. Engagemanget för gemensamma frågor har ökat i Odenskog när det

⁴ För att få en uppfattning om huruvida nätverket som sådant bidragit till ett bättre ekonomiskt resultat för medlemmarna vore det således viktigt att skilja på nätverket i form av Odenskogs intresseförening och EU-projektet Odenskog Expanderar, där det förra utgjort förutsättningen för det senare. Detta görs dock inte här, då det är svårt att skilja ut vad som är effekt av vad samt då företagen inte tycks uppfatta att den eventuella snedvridningen har betydelse (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-25 samt 2003-04-28).

gäller marknadsföring, skolfrågor (samverkan har berört gymnasiet, men knappast högskolan), miljöfrågor samt markfrågor. Viss benchmarking har förekommit med flygstaden i Söderhamn. Utvecklingsarbetet tycks ingjuta framtidsstro. Det upplevs som positivt i sig att man lyckats få igenom EU-projektet. Relationerna mellan företagen har utökats under projektets gång. Nätverken har utvecklats från att omfatta gemensamma aktiviteter i form av arbetsgrupper, till att man använder samma varumärke och även deltar i gemensamma kommersiella projekt med andra organisationer, t ex underleverantörer (Intervju med projektledningen 2003-04-25).

Företagares syn på Odenskog

Flera av företagen tror att föreningen/projektet haft positiva effekter, vilket även medfört ökat omsättning. Några företag har kunnat ge konkreta exempel på hur medverkan i arbetsgrupper medfört nya personliga kontakter som i sin tur lett till nya affärer och därmed till nya intäkter.⁵

Flera av representanterna för de företag som intervjuats säger att de är med i Odenskogs intresseförening för att kunna verka, utvecklas och överleva i regionen. Detta innebär inte att företagen i Odenskog tycker att deras projekt ensam utgör en motor för Östersunds utveckling. Tvärtom påpekar man vikten av samverkan med t ex Z-group och Vindue, två nätverk där Odenskogs största företag också ingår (Intervju med medlemsföretag 2003-04-29). Projektledaren för projektet påpekar dock att det inte förekommer något samarbete med andra, liknande företagsnätverk (Korrespondens med projektledaren 2003-05-12).

En åsikt som framförts är att föreningen av egen kraft åstadkommit det som kunde ha förväntats av näringslivskontoret, dvs att det är föreningen som leder näringslivsutvecklingen med några av de drivande företagen i spetsen.⁶ Företagarna upplever att de tar ett slags lokalt samhällsansvar trots att deras egna företag är små, vilket möjligtvis kan tolkas så att incitamenten för företagare att ta samhällsansvar stärks av att regionen upplevs som hotad. Flera uttrycker att de tror att nätverk är bra, att de haft nytta av samverkan med företag i området, men

⁵ Ett mindre företag har tillsammans med ett 15-tal andra företag kunnat ta på sig större jobb i Stockholm. Ett medelstort företag har hittat nya kunder, ett mindre tjänsteföretag har kunnat expandera genom att bredda sortimentet (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-25 samt 2003-04-28).

⁶ En lokal representant för Svenskt Näringsliv undrar varför Näringslivskontoret inte kan ta över hennes arbete.

även av andra gamla och nya nätverk.⁷ Några framhåller också fördelarna med att vara flera inom samma bransch i området.⁸

Sammanfattningsvis ger genomförda intervjuer intrycket att företagen i Odenkog är positivt inställda till såväl föreningen som projektet, vilket uppfattas ha medfört utökade relationer med andra företag. Däremot verkar det vara mer tveksamt om relationerna med myndigheter och högskolan påverkats för mer än ett fåtal. Enligt Katajamäki (1998) är en förutsättning för ett lyckat partnerskap att ledningen för ett samverkansprojekt ligger utanför myndigheterna. I fallet Odenkog verkar detta vara uppfyllt. Vidare har man formulerat ett gemensamt mål om att utveckla regionen i projektet, samtidigt som förväntningar på kommun och högskola verkar vara uppfyllda. Det största företaget samt företagare som varit med och drivit föreningen uppger sig ha goda personliga relationer med politiker och tjänstemän (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-28, samt 2003-04-29).⁹ Från företagarkåll uppfattas ändå inte projektet som gemensamt (uttryck för partnerskap eller ”Triple Helix” används inte), utan Odenkog drivs av egen kraft. Låt oss nu mer i detalj gå in på olika aktörers uppfattningar om näringslivspolitik och högskolans roll.

Näringslivspolitik

Östersunds kommuns näringslivskontor består idag av tre näringslivssekreterare, en näringslivschef, en landsbygdsutvecklare och en assistent. I 1998 års näringslivsprogram pekade näringslivskontoret på två problem; antalet arbetstillfällen hade blivit färre och befolkningen hade minskat. Man nämnde att Östersund har en relativt balanserad näringslivsstruktur i jämförelse med sitt omland. Man poängterade också att staden bar en prägel av förvaltnings-, militär- och handelsstad. Vid den här tidpunkten antog man att tillverkningsindustrins arbetstillfällen skulle öka något samt att de IT-relaterade tjänsteföretagen skulle öka markant i antal (Näringslivsprogram 1998).

⁷ Konkreta exempel som nämnts i intervjuer med företag är att de sparat kostnader genom att samverka, t ex genom en central organisation som bevakar området, Securitas, men också kring marknadsföring, skyltar, IT-frågor, bredband, handelshus, service, frakter samt köp av varor och tjänster (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-23, 2003-04-25, 2003-04-28 samt 2003-04-29).

⁸ En bilhandlare inom området och en utanför som vill flytta dit uttrycker fördelar av gemensam annonsering för bilhandlare, utbyte av erfarenheter med varandra, att de ser sig som kollegor snarare än konkurrenter då de säljer olika bilar. De hoppas att bilköpare kommer till Odenkog och går runt bland bilhandlarna som ligger nära varandra. Andra exempel är samverkan kring utbildning, vilket de tror kan locka ungdomar till yrket och säkra arbetskraftstillgången för branschen av unga mekaniker (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-23 samt 2003-04-28).

⁹ Företrädaren för det största företaget nämner bl a att de fått hjälp med värdefulla Norge-kontakter. Denne anser sig överhuvud taget ha fått hjälp när han bett om det, men tror sig också ha ”en gräddfil” till myndigheter i länet (Intervju med medlemsföretag 2003-04-29).

Målet 1998 var att all kommunal verksamhet skulle vara inriktad på att underlätta att näringslivet utvecklas positivt. En intressant aspekt är att grundskolan och gymnasieskolan ansågs ha ”viktiga uppgifter för ungdomars insikt och förståelse för företagande och entreprenörskap” (Näringslivsprogram 1998).

Det är uppenbart att strategin främst rörde sig kring att utveckla och bevara de befintliga företagen. Man satsade således på de företag som var utvecklingsbara, huvudsakligen verkade på en utomregional marknad, dvs att företagets produkter marknadsfördes på en nationell eller internationell marknad, hade många anställda eller var kunskapsintensiva, samt var eller hade förutsättningar att bli långsiktigt lönsamma. Men man ville också identifiera företag och entreprenörer med tillväxtpotential och stödja deras utveckling. Exempel på åtgärder var nätverksträffar, rådgivning samt underlättande av samverkan och mentorskapsarbete.

Det verkar som om fokuseringen på företagskontakter var det viktigaste även år 2003. Näringslivschefen (som tillträdde 1997) menar att det viktigaste när han tillträdde var att ha mycket kontakter med företagsledarna (Intervju med näringslivschefen för näringslivskontoret 2003-02-19).

Det är alltså de viktigaste befintliga företagen som varit och fortfarande är i fokus, även om nya etableringar också poängteras.¹⁰ Strategi nummer tre har varit att satsa på olika projekt som ”starta eget” och utvecklingsprojekt som t ex Odenskog expanderar men även andra projekt som Z-group, Vindue och Landmärke Norra Europa. Samtliga dessa projekt är till hälften finansierade med strukturfondsmedel. Det bör poängteras att Odenskog expanderar betraktas som ett i raden av utvecklingsprojekt. Ett nytt näringspolitiskt program håller på att arbetas fram. Men näringslivschefen vill gärna fortsätta på den inslagna vägen och att näringslivskontoret fokuserar på kontaktverksamheten, och att det snarare blir mindre projektverksamhet. Han menar att det är politikerna som vill ha ett nytt avstamp, medan han personligen är tveksam till vad ”det nya” ska vara. (Intervju med näringslivschefen 2003-02-19).

Detta kan tyckas motsäga den ”enighet” som ett av kommunalråden beskriver:

Vi har ju identifierat framgångsreceptet tycker vi och är hyggligt överens om och där ingår ett samarbete mellan dom här fyra parterna: samverkan mellan det offentliga och det privata är receptet, högskolan och forskningsinstitut och näringslivet och kommun [...] samarbetet mellan dom här [...] då har vi lagt grunden för framgång, för ekonomisk utveckling (Intervju med kommunalråd 2003-03-19).

¹⁰ Företrädaren för ett snabbt expanderande exportföretag uttrycker dock motsatt ståndpunkt. Enligt honom satsar myndigheterna främst på att få hit nya företag, t ex callcenters. Denne upplever sig inte ha fått något stöd för sina idéer, utan känner sig allmänt motarbetad. Han uttrycker kraftigt missnöje mot vad han kallar ”ett företagsfientligt län” och uppger att företaget kommer att flytta om inte situationen blir bättre (Intervju med medlemsföretag 2003-04-25).

En annan intressant aspekt är att man från näringslivskontorets sida vill distansera sig från sin roll som offentlig myndighet. Man vill sudda ut gränserna mellan det offentliga och det privata. Därför flyttade man ut näringslivskontoret från Rådhuset och bildade Företagens Hus. Syftet var att näringslivskontoret på så sätt skulle komma ”lite närmare näringslivet”. Han tror att många inte heller uppfattar kontoret som kommunen (Intervju med näringslivschefen för näringslivskontoret 2003-02-19).

En av näringslivssekreterarna påpekar att hans roll främst är att underlätta för företagen i deras kontakter med kommunen. Han påpekar också att det är företagen som tar beslut om att anställa (Intervju med näringslivssekreterare 2003-02-19).

Som vi nämnde tidigare så stödjer kommunen en del EU-projekt. Men vilken betydelse har de egentligen? Näringslivschefen menar att strukturfondsmedlen ”hjälp till här då” och att de skapar fler projekt. Han ifrågasätter dock vilken kraft det finns i projekten:

[...] för det blir för många aktörer som jobbar för den goda sakens skull och många gånger så stannar det vid att man pratar om hur man åstadkommer utveckling istället för att faktiskt genomföra det (Intervju med näringslivschefen 2003-02-19).

Han fortsätter med att påpeka att i Norrlands inland går stödpengarna till en mängd olika projekt istället för till ”riktig företagsutveckling”.

Det verkar som om företagen i Odenskog tycker att strukturfondsmedel är väl använda när företagen själva driver utvecklingen. De skulle inte avsätta tid till att sitta med i arbetsgrupperna om de inte upplever att det lönar sig.¹¹

Attityder till olika myndigheter och deras roll verkar dock variera. En del företag verkar inte ha några förväntningar alls, men säger sig också ha för lite kännedom om vad näringslivskontor och andra gör. En grundare till ett mindre tillverkningsföretag ångrar att han en gång under sin drygt 30 år långa tid som företagare tagit emot bidrag från kommunen, i övrigt har han alltid ”klarat sig själv” (Intervju med medlemsföretag 2003-04-25). En del uttrycker dock ett visst missnöje med att viktiga politiker och tjänstemän sällan är med på gemensamma möten, vilket de tolkar som brist på intresse.¹² Företagen uppfattar inte att myndigheterna känner sig delaktiga, utan tror att de främst ser sig som offentliga finansörer vilka står vid sidan. Ändå upplevs de sätta käppar i hjulen för utvecklingen, genom ”politisk småskurenhet”, eller genom att ”de styrs av regler” om

¹¹ Det största företaget i Odenskog som finns representerat i alla arbetsgrupper har avsatt en del timmar för detta samt en person som jobbar heltid med projektet. Ett av de mindre tillverkningsföretagen ha sagt att de inte varit med alls i arbetsgrupperna pga tidsbrist (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-25 samt 2003-04-29).

¹² Men Östersunds kommun har deltagit aktivt i arbetsgrupper kring miljö, skolsamverkan, mark och lokaler (bland dessa, en politisk representant) samt i styrgruppen (två representanter).

att t ex begränsa handeln utanför stadsbebyggelsen (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-28).

En representant för ett medelstort exportföretag uppger att de inte fått gehör för något förslag de haft, och uttrycker oro för myndigheters ”oförmåga eller brist på ork” (Intervju med medlemsföretag 2003-04-25). Den lokala representanten för Svenskt Näringsliv menar att man borde fundera över vad det beror på att kommunens näringslivsfolk inte överhuvudtaget diskuterar de frågor som företagen är intresserade av. Den viktigaste frågan för företagen är, enligt henne, attityder till företagande (Intervju med regionchefen för Svenskt Näringsliv 2003-05-07).

Vi nämnde tidigare Vinnovas utlysning av medel för arbete med de regionala innovationssystemen. Östersunds kommun har varit med och sökt pengar. Ett av kommunalråden berättar att man jobbat med en utvecklingsplan de senaste tre åren där man fokuserat på sina starka sidor. I planen som skickats till Vinnova finns vad ett av kommunalråden beskriver som ”en potential att skapa innovationssystem inriktat på upplevelseteknologi” (Intervju med kommunalråd 2003-03-19).

Som vi tidigare nämnt används, på nationell nivå, begreppet triple helix för att beskriva de nya samarbetsrelationerna. Begreppet har också slagit igenom i lokalpolitiken. Men när kommunalrådet beskriver det nya samarbetet handlar det om fyra parter:

I det här triple helix-arbetet vi håller på med försöker vi hitta former för det gemensamma arbetet och det är egentligen fyra parter, det är näringslivet, högskolan, kommunen och den sociala ekonomin, ideella föreningarna, de fyra parterna i gemensamt arbete och vi är överens om färdvägarna, alla arbetar åt samma håll (Intervju med kommunalråd 2003-03-19).

Hur ser då kontaktvägarna ut mellan de offentliga myndigheterna? Länsstyrelsen verkar ha kontakt med de flesta, framförallt påpekas deras roll som anslagsgivande myndighet. Mitthögskolans kontaktmäklare menar att man har mycket goda relationer med länsstyrelsen (Intervju med Mitthögskolans kontaktmäklare 2003-04-02).

Näringslivschefen poängterar också att länsstyrelsen har en viktig funktion när det gäller finansieringen (Intervju med näringslivschefen för näringslivskontoret 2003-02-19). Det verkar som om kontakterna mellan länsstyrelsen och näringslivskontoren främst gäller företagsstödsverksamheten. Men även när det gäller strategiprogram och olika etableringsprojekt stödjer länsstyrelsen näringslivskontoren där man tillsammans med Almi ska försöka locka nya företag till länet (Intervju med planeringsdirektör, länsstyrelsen 2003-03-19).

Ett av kommunalråden verkar dock betrakta länsstyrelsen på ett annat sätt. När han blir tillfrågad om varför han inte nämner länsstyrelsen när han pratar om samarbete säger han:

Nej det är ju regeringen [...] Länsstyrelsen är ju en del av regeringen och ska stödja oss i våra försök att utveckla den här regionen så dom är mera som en support (Intervju med kommunalråd 2003-03-19).

Uppfattningar om högskolans roll

Arbetet med den tredje uppgiften verkar inte vara helt problemfritt sett från högskolans synvinkel. Högskolans kontaktmäklare hade stora förväntningar när han började sitt arbete, men det gick inte riktigt som han hade tänkt sig. Förväntningarna på Mitthögskolan är ”enorma”. Han påpekar att ”i en sån här region där allting är neråt” och ”väldigt dåligt” så är det en faktor som man framhåller hela tiden och det är Mitthögskolan. Kontaktmäklaren menar att Mitthögskolan uppfattas som ”räddningen för hela Jämtland och Västernorrland” (Intervju med Mitthögskolans kontaktmäklare 2003-04-02).

Ett problem är att samverkan inte prioriteras, bland annat pga bristen på finansiering. Mitthögskolans uppgift är att bedriva utbildning, och för att få en bra utbildning ska högskolan ha forskning som är högkvalitativ. Men eftersom högskolan varken kan använda forskningspengar eller studentpengar till arbetet med den tredje uppgiften så har man fått ”hanka sig fram” med externa pengar (Intervju med Mitthögskolans kontaktmäklare 2003-04-02).

I samtal med planeringsdirektören på länsstyrelsen bekräftas bilden av att Mitthögskolan har stora förväntningar på sig. Dels är det ”intressant” för regionen att ha en högre utbildning eftersom detta lockar unga människor att flytta till Östersund för att studera, dels är högskolan en viktig arbetsgivare i regionen som tillhandahåller tjänster med högt kompetensinnehåll. Det är ju också viktigt med ”forskning som stödjer näringslivsutveckling”. Planeringsdirektören menar också att man jobbar med att försöka utöka kontaktytan mellan näringsliv och högskolan, även om han inte nämner den nya termen ”triple helix” (Intervju med planeringsdirektör, länsstyrelsen 03-04-02).

Engagemanget från näringslivet att ta kontakt med högskolan verkar, trots alla förväntningar, vara litet. Mitthögskolans kontaktmäklare menar att initiativkraften hos företagen är väldigt låg, ”för att inte säga obefintlig” (Intervju med Mitthögskolans kontaktmäklare 2003-04-02).

Intervjuerna med företagen i Odenskog avspeglar också att attityder och förväntningar gentemot högskolan varierar, alltifrån diffusa förväntningar eller inga förväntningar alls, till att man varit med och startat mer omfattande samarbete mellan näringslivet och universitetsvärlden.¹³

¹³ Företrädaren för Odenskogs intresseförening tror att bristen på kontakter har att göra med att det bland företagare finns ”en rädsla för akademiker”, att det inte finns någon tradition kring samverkan, att ”kulturen helt enkelt saknas” och ”att det är svårt mötas”. Han hoppas dock att forskandet på högskolan ska leda till företagande (Intervju 2003-04-28). En åsikt som framförs av en medelstor bilhandlare är att ”det är viktigt att det äntligen blir universitet då detta måste betyda statushöjning för regionen” (Intervju med medlemsföretag 2003-04-28).

Kontakterna mellan högskolan och näringslivskontoret verkar inte vara så välutvecklade. Mitthögskolans kontaktmäklare menar att man hade förhoppningar om att näringslivskontoret skulle vara en ”tentakel utåt”, men i själva verket ”lever dom nog sitt eget liv” (Intervju med Mitthögskolans kontaktmäklare 2003-04-02).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Odenskog Företagsstaden är ett internt projekt bland flera andra EU-projekt i kommunen. Företagen verkar vara positivt inställda till projektet då det har givit större kontaktnät. Det verkar vara mer tveksamt om relationerna med myndigheter och högskolan påverkats nämnvärt. Låt oss nu titta närmare på Telecom City-projektet i Karlskrona där kommunen varit den drivande kraften från början.

Samverkan i Karlskrona

”Telecom City”

Nätverket Telecom City lanserades 1993. Bakgrunden var att man från kommunens sida ansåg att Karlskrona hade en negativ image ute i landet som måste förbättras. Mellan 1995 och 2000 lanserades en stor marknadsföringskampanj. Affärspress såväl som dagspress rapporterade om hur utvecklingen gått från ingenting till en stormande framgång. Marknadsföringen byggde på tre delar: För det första hade kommunen skapat något själv genom Telecom City-nätverket, för det andra hade ett antal nya IT-jobb skapats genom nätverket, och för det tredje lanserades myten om att förr var det så dåligt i kommunen, och nu var det så bra. ”400 procent IT-tillväxt” blev en återkommande slogan (Engstrand 2003:229).

De tongivande deltagarna i nätverket var redan från starten kommunen, högskolan, varvet, Ericsson, Flextronics och Europolitan. Under årens lopp tillkom ett antal telekom och IT-företag och andra försvann. Idag (2003) finns det 31 företag i nätverket. Kommunen har krävt att företagen ska uppnå vissa sysselsättningsmål för att få vara kvar i nätverket. Ledningen av Telecom City satsar på nyhetsbrev (Telecom City News) och sociala aktiviteter inom Telecom City Club & Co. Inom Telecom City finns arbetsgrupper som arbetar med kompetensutveckling, information och marknadsföring, rekrytering och fritidsaktiviteter.

En annan åsikt är att Mitthögskolan utbildar till jobb som gör att studenterna måste flytta, men inte till det som företagen behöver (Intervju med medlemsföretag 2003-04-28). Ett litet kunskapsföretag har högskolan som kund (Intervju med medlemsföretag 2003-04-25). En del av de större företagen uppger att de har pågående samarbete med Mitthögskolan angående rekrytering av studenter, praktikanter och examensarbeten (Intervjuer med medlemsföretag 2003-04-25 samt 2003-04-29). Det största företaget säger att de kommer att vända sig till Mitthögskolan för att få hjälp med marknadsanalyser och affärsplaner (Intervju med medlemsföretag 2003-04-29). Ett konkret exempel på mer omfattande samarbete mellan telekomföretag, sex andra företag, Mitthögskolan och Umeå Universitet nämns också (Intervju med medlemsföretag 2003-04-29).

Exempel på aktiviteter har varit vinklubb, föreläsningar, bridge, styling och inredning.

Karlskrona har haft en tradition av att satsa på olika marknadsföringskampanjer. I början av 1980-talet gällde ”Med vind i seglen” i samband med stadens 300-års jubileum. I mitten av 1980-talet hade även Blekinge län en kampanj som syftade till att få invånare att flytta till länet under parollen ”Vi Blekingar kan”. Redan under 1930-talet etablerades Kommunala byrån för näringslivets främjande vars mål var att marknadsföra staden samt locka till sig industrier. Bakgrunden var ”den rådande konkurrensen mellan stadssamhällena” (Engstrand 2003:96).

Att marknadsföra sin stad eller kommun är således inget nytt fenomen, särskilt inte i fallet Karlskrona. Den lokala mobiliseringen på det här området verkar sammanfalla med regeringens lokaliseringspolitik. Det är i det perspektivet man bör se 1990-talets satsning på lokal och regional utveckling. I Karlskronas fall poängterades det tydligt från näringslivskontorets sida att Karlskrona inte kunde satsa på någon extern kraft utifrån utan att de som bor och verkar i Karlskrona skulle ta tag i utvecklingen själva. Delvis berodde detta synsätt på att man länge sett sig som offer för, dels en styrning från Stockholm av militären (man hänvisade till stadens grundande av Karl XI 1680), dels av de stora multinationella företagen. Telecom City är ett typexempel på hur man lokalt reagerat på regeringens förda regionalpolitik – lokal mobilisering. Nutek förde 2001 fram Karlskrona som ett exempel på ett framgångsrikt kluster baserat på kommunens marknadsföring (Nutek 2001). Man ignorerade de viktiga historiska förutsättningarna samt regeringens roll i form av stödpolitik. I följande avsnitt får vi följa lokala uppfattningar om nätverket.

Företagens syn på Telecom City

Vad tycker då företagen om Telecom City? En enkätundersökning som genomfördes 1998 visar att när det gäller att framföra synpunkter framhöll ett flertal företag att de ej hade möjlighet till det då det krävde tid och engagemang. Även om Telecom City är ett nätverk visade det sig att många var intresserade av att ingå i nätverk inom nätverket, dvs Telecom City uppfattades inte som en tillräcklig mötesplats. Syftet med att ingå i flera nätverk var att man ville utbyta erfarenheter, få nya idéer och information. Nätverk sågs också som nödvändigt för att stänga ute konkurrenter. När det gäller de tidigare nämnda arrangerade aktiviteterna visade undersökningen att ett fåtal deltagit. Tidsbrist angavs som den vanligaste anledningen. De flesta företag som ingick i undersökningen var intresserade av att göra företagsbesök på de företag som ingår i Telecom City. De populäraste företagen var, kanske inte helt överraskande, Ericsson och Europoli-

tan (nuvarande Vodafone).¹⁴ När företagsrepresentanterna ombads beskriva Telecom City användes begrepp som ”samverkan”, ”samarbete”, ”nätverksbildning”, stat/kommun och näringsliv i samarbete. Ett par representanter karakteriserade dock Telecom City som en marknadsföringsgrej med i vissa fall tunt innehåll (Johansson & Holgersson 1998).

I marknadsföringen påpekar t ex en företrädare för Europolitan att ”samarbetet är informellt”, det är ”lätt att skaffa kontakter”. Vd:n för Flextronics menar att Telecom City är en ”fruktbar miljö” med ett ”bra samarbete” och en god rekryteringsbas av kompetent personal (Dagens Industri 1999-11-15).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att Telecom City är ett nätverk som drivits av representanter för näringslivskontoret där kommunalråd och rektor för högskolan också varit viktiga symboliska aktörer. Företagen har använts som magneter för att dra till sig andra företag men även för att rekrytera nya medarbetare. Marknadsföringen har bedrivits på ett nationellt plan och skapat en gemensam uppfattning om Telecom City som ett framgångsprojekt *trots* den ekonomiska och politiska kontexten snarare än *tack vare*. Marknadsföringen fick stort genomslag genom att t ex Nutek framhållit regionen som ett föredöme när det gäller klusterbildning. Det faktum att regionen sedan lång tid tillbaka haft en ekonomisk struktur som möjliggjort den här marknadsföringen har det dock talats mindre om. Likaså det faktum att staten spelat en viktig roll när det gäller t ex etableringen av Europolitan samt högskolan. Eftersom den nationella teknik- och näringspolitiken är mindre inriktad på den här typen av åtgärder idag faller det sig ganska naturligt att statens tidigare roll tonas ner i dagens offentliga debatt.

Näringslivspolitik

Näringslivskontoret bildades 1987. Tidigare hade verksamheten bedrivits inom en näringslivsdelegation på länsplanet. Men hur tillkom nätverket Telecom City? Utvecklingschefen på näringslivskontoret berättar att dåvarande chefen för EP-data ringde honom och sa att han var intresserad av att satsa på telekommunikationsområdet, men att det inte gick att jobba med det i Karlskrona eftersom det inte fanns någon utbildning och kommunen hade så dålig image att ingen ville flytta dit (Intervju med utvecklingschefen 1999-11-10).

Telecom City är alltså inte som Odenskog ett väl avgränsat geografiskt område utan ett branschspecifikt nätverk. Från början fanns inte Telecom City som ett begrepp. Utvecklingschefen berättar att när de såg vilken otrolig expansion det fanns då blev det lättare att kalla fenomenet Telecom City. Telecom City blev namnet på ”det ständigt pågående samtalet” (Intervju med utvecklingschefen 1999-11-10). Ett av kommunalråden menar att ett av de stora problemen är att

¹⁴ En person menade dock att det var ”visionärssnack om att man skulle kunna ha ett utbyte mellan företagen”.

beskriva Telecom City. Även han nämner att kärnan i Telecom City är ”det ständigt pågående samtalet” (Intervju med kommunalråd 1999-06-17).

I medias rapportering av Telecom city påpekas ofta det faktum att olika aktörer lokalt och regionalt åstadkommit något själva. Detta poängterar även ett av kommunalråden:

Och sen har vi så att säga odlat mycket medvetet att inte förlita oss på utomstående krafter utan faktiskt göra saker och ting själva, utnyttja de resurser som finns alltså, strategiskt tänkande i kombination med en fantastisk tur (Intervju med kommunalråd 1999-06-17).

I Östersund är det näringslivskontoret som inte vill bli förknippat med byråkratin. I Karlskrona poängterar ett av kommunalråden att de inte sitter inne i kommunhuset utan för sig själva:

Därmed får du en tydlig boskillnad på vad som är organisationen och det politiska läget (Intervju med kommunalråd 1999-06-17).

Precis som i Östersund poängteras kontakten med företagen, men här av kommunalrådet. Det gäller att komma i kontakt med företagen hela tiden, ligga ute och spana, ”hela tiden skapa nya nätverk” (Intervju med kommunalråd 1999-06-17).

Utvecklingschefen berättar att de var ganska få aktörer; kommunen, högskolan och några tillväxtföretag, och att det kanske egentligen är det som har varit styrkan. Aktörerna inom Telecom City har inte haft så mycket att göra med t ex länsstyrelsen eller Almi eftersom det inte varit så viktigt att ha en ”jättestor” upp-slutning:

Man måste börja kompromissa och så, dom som har kommit längst i kompromissandet det är ju länsstyrelsen, dom ska ju ha med varenda organisation, varenda bygdeförening, det innebär ju att man får ingen fart på nånting (Intervju med utvecklingschef Telecom City 1999-11-10).

Högskolan

Vi såg tidigare att Mitthögskolan hade stora krav på sig att spela rollen av en dynamisk motor i regionen. Vilken roll hade högskolan i Karlskrona/Ronneby? 1999 var dåvarande rektorn helt på det klara med att högskolan inte kunde vara ”oberoende” (Intervju med rektor 1999-11-09).

Rektorn påpekar det externa nätverkets betydelse. Han nämner ”vänner” som Tage G Petersson och Lennart Bodström (Intervju med rektor 1999-11-09). Utvecklingschefen för högskolan bekräftar att man har haft mycket bra kontakter från högskolans sida på central nivå medan det kanske varit lite sämre på lokal nivå:

Centralt har vi mycket bra kontakter utan det är väl kanske mer interna kontakter som vi [inte haft så bra], man blir ju inte profet i sin egen hemstad (Intervju med utvecklingschefen på högskolan 1999-06-21).

Samverkan är ju ett nyckelord kring regionala utvecklingsfrågor. Men i Karlskrona har inte samverkan varit helt självklar, vilket man kanske kan få intryck av. Rektorn påpekar att man har haft en hel del ”learning by fighting”, dvs man har haft en del konflikter, men man har alltid talat klarspråk ”bakom stängda dörrar med ömsesidig respekt för andras integritet” (Intervju med rektor för högskolan 1999-11-09).

Olika former för samverkan – några teoretiska reflektioner

För att förstå händelseutvecklingen i Karlskrona och Östersund behöver vi ett teoretiskt ramverk. Bassett (1996) menar att de nya samverkansformerna kan förklaras utifrån tre olika teoretiska utgångspunkter: teorin om tillväxtkoalitioner (”growth coalitions”), regimteori och teorin om nya policynätverk. Enligt teorin om tillväxtkoalitioner menar t ex Logan och Molotch (1987) att dessa bildas av de som har ett direkt intresse av lokal tillväxt, främst en kärna av lokala fastighetsägare och utvecklingsföretag vilka stöds av lokalpolitiker, lokala medier och utbildningsinstitutioner. Multinationella företag håller sig ofta på avstånd men kan hjälpa till vid krissituationer. Dessa koalitioner stödjer ofta de politiska initiativ som syftar till att öka markvärden och göra en stad eller ett område mer attraktivt. Från våra fallstudier kan vi dra slutsatsen att teorin till viss del ser ut att stämma för Odenskögs Företagsstaden där företagen själva driver projektet med kommunen som passiv medlem. Å andra sidan finns det en politisk dimension då Odenskögs Företagsstaden även drivs med strukturfondsmedel. Teorin verkar dock inte stämma för Karlskrona. Även om vi kan hävda att Telecom City är ett tydligt exempel på en tillväxtkoalition så har den politiska kraften varit drivande.

Regimteoretiker som t ex Stoker and Mossberger (1994) menar å andra sidan att effektiviteten hos den lokala politiken i hög grad beror på samarbete mellan sk ”NGOs” (non-governmental organisations) och på en kombination av statliga insatser och resurser från dessa organisationer. Inom regimteorin finner vi olika typer av regimer: den organiska, den instrumentella och den symboliska regimen. Dessa definieras utifrån mål, motivation, metoder, relationer eller olika intressen och relationer med den övergripande politiska miljön både lokalt och nationellt. En organisk regim karakteriseras som ”a tight knit social fabric”, den instrumentella regimen formerar sig ofta kring specifika utvecklingsprojekt och den symboliska regimen avspeglar ekonomiska förändringar. Denna regim fokuserar på att skapa lokalt stöd för imageskapande projekt och bedriver lobbying för att få ekonomiska medel.

Ett problem med dessa regimteorier är att de går in i varandra. För Östersunds del har vi sett att både den instrumentella (ett flertal olika utvecklingsprojekt bedrivs) och den symboliska (att förändra en negativ bild av Odenskogs industriområde) passar in. Å andra sidan är den politiska sfären inte aktiv på ett sådant sätt att aktiviteterna kan karakteriseras som en specifik regim. I Karlskronas fall handlar det också om instrumentella och symboliska regimer. Instrumentella i den meningen att kommunen satsat på utvecklingsprojekt, samt symboliska i den meningen att kommunen satsat hårt på Telecom City som imageförhöjande.

Det är dock viktigt att påpeka att vi måste uppmärksamma den kontext som regimen verkar inom. Vi har beskrivit nedgången inom tillverkningsindustrin och uppgången inom industristödjande verksamheter samt den nya regionalpolitiken med fokus på partnerskap, innovationssystem och triple helix. Den här kontexten visar på de begränsningar men även möjligheter som aktörerna möter på den lokala nivån. I Karlskrona fanns det möjligheter för bildandet av Telecom City då elektroindustrin dominerat näringsstrukturen en längre tid. Den statliga regionalpolitiken underlättade också utvecklingen genom t ex lokaliseringen av Europolitan. Politikerna och tjänstemännen på näringslivskontoret enades också om en gemensam strategi för att marknadsföra och utveckla kommunen. Kommunen fick även med näringslivet, med representanter för sektorer som inte direkt kan sägas tillhöra IT- eller telekombranschen, som t ex varvet. I Östersund å andra sidan verkar det inte funnits någon gemensam koalition mellan kommunpolitiker och näringslivskontor och företagen har drivit många projekt själva. Kommunen har här fungerat som passiv partner. Strategin har således varit mer fragmenterad i Östersund än i Karlskrona. Å andra sidan kan vi hävda att Östersund inte behövde skapa någon gemensam tillväxtregim. När vi jämfört den ekonomiska utvecklingen i de bägge kommunerna visade det sig att den inte skiljer sig nämnvärt åt.

Som Bassett påpekar är regimer idealtyper, ibland stämmer de överens med verkligheten och ibland inte. Olika regimer innehåller också ständiga maktkamper om vilken politik som ska genomföras. Relationerna med den nationella nivån skiljer sig också åt och kan snabbt ändras. Vi skulle kunna dra slutsatsen att Karlskronas politik uppvisar klara likheter med regimteorin medan Östersunds snarare karaktäriseras av olika nätverk, vilka Bassett karakteriserar som "issue networks", vars aktörer med olika metoder försöker bidra till ekonomisk utveckling. Näringslivskontoret satsar på företagskontakter, politiker pratar om triple helix-arbete och den sociala ekonomin, Länsstyrelsen menar att man samarbetar med de flesta parter genom tillväxtavtalet, högskolan har främst satsat på inre arbete och företagen har sina egna nätverk, t ex Odenkog Företagsstaden.

Frågan är om de senaste årens förändringar i de bägge kommunerna ska ses som positiva eller om vi är mer pessimistiska om den lokala nivåns utvecklingsmöjligheter. Förespråkare för den "positiva" linjen menar att nationalstatens minskade makt kan vitalisera den lokala nivån och mobilisera lokala krafter kring

ekonomisk tillväxt i termer av t ex socialt kapital, partnerskap och industriella distrikt (Mayer 1992, 1994, Berggren m fl 1998). De mer pessimistiska bedömnarna (Esser & Hirsch 1994, Kearns & Turok 2000, Engstrand 2003) menar dock att handlingsutrymmet är mer begränsat. Det finns inga bevis för att utvecklingen går mot fler lokala industriella distrikt och många lokala ekonomier domineras fortfarande av multinationella företag. Det senare har visat sig vara relevant i Östersund, där krisen i telekombranschen de senaste åren lett till omfattande varsel. Nedgången i telekombranschen har också kraftigt påverkat antalet ansökningar till Blekinge Tekniska Högskola som profilerat sig inom IT- och telekomområdet.

Kearns och Turok (2000) menar, med erfarenheter från Storbritannien, att den nya "konkurrenspolitiken" avspeglar en meritokrati där regeringen syftar till hjälp till självhjälp. De som inte lyckas med att utveckla sitt sociala kapital, sina nätverk eller sina innovationssystem får på så sätt skylla sig själva.

Slutsatser: Mot en mer realistisk syn på samverkan för ekonomisk utveckling?

Både den nationella och den europeiska regionalpolitiken har samverkan i olika former som ledstjärna för regional ekonomisk utveckling. Fokuseringen på samverkan har dels handlat om att man går ihop i krissituationer, men har också inneburit att begrepp som partnerskap, innovationssystem, kluster och triple helix blivit populära. Gemensamt för dessa nya begrepp är att de är positivt laddade, men vad som händer när de omsätts i praktiken är mindre känt. Vår undersökning visar hur lokala aktörer, i Karlskrona och Östersund, försökt utveckla former för ökad samverkan på lokal nivå för att åstadkomma ekonomisk utveckling.

Under 1990-talet bildades Telecom City i Karlskrona med kommunen som drivande aktör i samarbete med företag inom IT- och telekombranschen samt högskolan. I Östersund gav strukturfondsmedel utrymme för en satsning på Odenskog Företagsstaden, som ett av många utvecklingsprojekt.

Karlskrona har satsat på att utveckla ett spetsområde och ser således ut att vara ett gott exempel på hur kommun, högskola och näringsliv konkret kunnat samlas kring en gemensam offensiv satsning, ett samarbete som kan betecknas som såväl lyckad klusterpolitik som triple helix där högskolan är inriktad på att uppfylla den sk "tredje uppgiften". Utvecklingen i Karlskrona kan även beskrivas som ett lyckat innovationssystem då staten varit aktiv. I Östersund å andra sidan, satsas det på flera områden, med strukturfondsmedel till många projekt. Här verkar det som om kommunen och regionen till största delen varit inriktad på överlevnad snarare än utveckling. Någon form av triple helix har vi inte kunnat påvisa. Högskolan har satsat på att bli universitet, vilket krävt anpassning till den traditio-

nella universitetsmallen där den tredje uppgiften helt enkelt fått stryka på foten.¹⁵ I Östersund sker i stället samverkan på ett mer allmänt plan där kommunen stöttar flera initiativ från företag, lokala utvecklingsgrupper och Mitthögskolan utan att själv vara aktiv. Förväntningarna på högskolan hänger inte så mycket ihop med tredje uppgiften utan snarare att universitetet i sig blir en motor för utveckling då regionen förväntas attrahera nya individer och företag. Statens stöd sker indirekt i form av medfinansiering i olika EU-projekt. Samarbete sker också liksom i landet i övrigt inom ramen för befintliga nationella strukturer t ex kring tillväxtavtalen. Här har ambitionen varit att samverka i form av "ett brett partnerskap" vilket bl a inneburit att näringsliv, gräsrötter och företrädare för högskolan och lokala myndigheter haft gemensamma möten.

Lokal mobilisering och hjälp till självhjälp utgör kärnan i den nya regionalpolitiken. Samverkan ska ske i arbetet med tillväxtavtal och i EU-projekt, vars konstruktion kräver samverkan mellan privat och offentlig sektor. Begreppen socialt kapital, kluster, partnerskap, triple helix och innovationssystem handlar alla om samverkan och särskilt samverkan mellan lokala och regionala aktörer. Samtidigt har betoningen på innovationssystem signalerat att staten bör vara aktiv, och inte lämna utvecklingen åt marknadskrafterna, utan stimulera lärande och innovationer. Detta har man gjort genom att skapa nya statliga verk som i sin tur bestämmer vilka lokala och regionala projekt som är värda att satsa på. Hur denna utveckling ska gå till i praktiken är dock mindre klart. Även om en del forskning pekar på vikten av innovationssystem betyder inte det att de aktörer som verkligen berörs agerar inom dessa system eller har något motiv för att göra det. Innovationssystem är en konstruktion av verkligheten som egentligen inte speglar vad som verkligen sker lokalt eller regionalt. Innovationssystem är snarare en vision av ett tillstånd som bör uppnås. Regioner och kommuner ska ansöka om medel för dynamiska innovationssystem hos Vinnova istället för att ägna sig åt företagsutveckling på hemmaplan. Tillväxtavtal, som tillkommit som en följd av EU-inträdet, ska också utarbetas men vilka de egentliga målen är, eller hur de ska uppnås är oklart. Till sist blir det ändå en fråga om resurser (för högskolans arbete med den tredje uppgiften t ex), tid (för de människor som ska sitta med i formella nätverk av olika slag) och marknadsförsörjning. När det gäller den tredje uppgiften är det också oklart vilken samverkan som avses och vad näringslivet egentligen förväntar sig av högskolan.

Vi ser idag en ökad konkurrens mellan olika lokala nivåer om resurser, något som också regeringen indirekt understödjer. Myndigheterna Nutek och Vinnova understryker vikten av lokala initiativ och uppmanar kommuner och regioner att ansöka om pengar för utveckling, dvs. tävla mot varandra. Här ingår även att söka pengar inom EU:s strukturfondsprogram. Det finns en risk att resurser

¹⁵ Detta framkom särskilt tydligt i Högskoleverkets motivering när Mitthögskolans universitetsansökan 1998 avstyrktes.

satsas mer på olika ansökningsprocesser och att skapa en lång rad av partnerskap och nätverk än att praktiskt ägna sig åt utvecklingsåtgärder.

Det är också problematiskt att alltför stor uppmärksamhet ägnas åt föreställningen att samverkan i sig leder till ekonomisk utveckling. Arbetsmarknadens utveckling skiljer sig inte nämnvärt åt mellan Karlskrona och Östersund trots väldigt olika strategier för samverkan. Andra faktorer har spelat roll för arbetsmarknadernas utveckling. Antalet anställda inom industrin har minskat medan den industristödjande verksamheten ökat i omfattning både i Östersund och i Karlskrona. Tre av de största företagen i Karlskrona har sin bakgrund i verksamheter som funnits i kommunen i mer än fyrtio år. Vodafone, som tillkom i början av 1990-talet, kan sägas vara en del av den tidens näringspolitik. Vår undersökning tyder därför inte på något tydligt samband mellan samverkan och arbetsmarknadens utveckling. Arbetslösheten skiljer sig idag inte nämnvärt åt mellan de bägge kommunerna. Den privata försörjningskvoten är också påfallande lika. Vi tror att politikernas fokus på samverkan är ett sätt att legitimera den förändrade regionalpolitiken snarare än en delegering av reell makt till den lokala nivån. I värsta fall kan den otydliga regionalpolitiken leda till att det ursprungliga syftet med att betona vikten av samverkan för ekonomisk utveckling, nämligen att marknadskrafterna inte ska få fritt spelrum, blir kontraproduktivt.

Vi befärar att, precis som föreställningen om Telecom City som ett framgångsrikt kluster blev uppblåst till orimliga proportioner, kan den nuvarande näringslivspolitikens reduceras till ett tal om populära begrepp snarare än en verklig praktik. Därför har vi forskare ett ansvar att kritiskt granska denna retorik och undersöka vilka verkliga följder den får för den lokala och regionala nivån. För enbart talet om nätverk, innovationssystem, partnerskap och triple helix leder knappast till långsiktig ekonomisk utveckling.

Appendix

Tabell 1. Fakta om Karlskrona och Östersund.

	Karlskrona	Östersund
Yta ^a	2 941 kvm ² (Blekinge)	49 443 kvm ² (Jämtland)
Invånare ^a	149 875 (Blekinge)	127 947 (Jämtland)
	60 676	58 156
Förvärvsarbetande ^b (dagbefolkning)	27 645	30 284
(nattbefolkning)	27 286	27 465
Arbetslösa ^c	7,0	7,3
-varav i program	2,5	3,7
Antal företag (AB, HB och KB) ^d	1 993	2 783
Antal studenter högskolan ^e	3 100 (BTH)	8 500 (MH)
	ca 1 300 (Karlskrona)	3 175 (Östersund)
Privat försörjningskvot ^f	42%	40%

Källor: a. Nationalencyklopedin, b. SCB (2001) Statistiska meddelanden AM32 SM0301, c. AMS Månadsstatistik för april 2003, d. www.ad.se (2002-skriftliga referenser finns hos förf.), e. Uppgifter från respektive högskola (avser helårsstudenter), f. Näringslivets kommunfakta 2002.

Tabell 2. Sysselsatta i vissa branscher i Östersund 1990, 1994 och 2001 samt procentuell förändring 1990-2001.

Sektor	1990	1994	2001	procentuell förändring 1990-2001
Tillverkningsindustri	4 483	3 336	3 382	-25
byggindustri	2 323	1 715	1 435	-38
handel, transport, magasinering, kommunikation	6 845	5 547	5 201	-24
kreditinstitut, fastighetsförvaltning, företagstjänster (KFF)	2 830	2 697	42 84	51
fou, utbildning (FOU)	1 658	2 041	2 647	60
hälso, sjukvård, soc. tjänst	8 972	7 298	6 620	-26
Totalt	33 277	28 033	30 284	-9

Källa: SCB Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik AMPAK 1990, 1994 och 2001.

Tabell 3. Sysselsatta i vissa branscher i Karlskrona 1990, 1994 och 2001 samt procentuell förändring 1990-2001.

Sektor	1990	1994	2001	procentuell förändring 1990-2001
Tillverkningsindustri	6 138	4 932	5 352	-13
Byggindustri	1 535	1 177	1 338	-13
handel, transport, magasinering, kommunikation	3 766	3 340	42 08	12
kreditinstitut, fastighetsförvaltning, företagstjänster (KFF)	2 236	2 205	3 015	35
fou, utbildning (FOU)	1 629	1 565	2 035	25
hälso, sjukvård, soc. tjänst	7 058	7 456	6 332	-10
Totalt	27 389	25 259	27 645	0

Källa: SCB Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik AMPAK 1990, 1994 och 2001.

Referenser

Litteratur

- Bassett K (1996) "Partnerships, Business Elites and Urban Politics: New Forms of Governance in an English City?" *Urban Studies* 33:539-555.
- Berggren C, Brulin G & Gustafsson L-L (1998) *Från Italien till Gnosjö: Om det sociala kapitalets betydelse för livskraftiga industriella regioner*. Stockholm: Ralf.
- Brulin G (1998) *Den tredje uppgiften. Högskola och omgivning i samverkan*. Stockholm: SNS.
- Dalum B, Johnson B, & Lundvall B-Å (1992) Public Policy in the Learning Society. I: Lundvall B-Å (red). *National Systems of Innovation. Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter.
- Engstrand Å-K (2003) *The Road Once Taken. Transformation of Labour Markets, Politics, and Place Promotion in two Swedish Cities, Karlskrona and Uddevalla 1930-2000*. Arbetsliv i omvandling, 2003:2, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Eriksson A (2000) *Regionala innovationssystem: från teori till genomförande*. Stockholm: Sveriges tekniska attachéer.
- Esser J & Hirsch J (1994) The crisis of Fordism and the dimension of a 'post-Fordist' regional and urban structure. I Amin A (red) *Post-Fordism: A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Forsberg A (2001) Lokalt utvecklingsarbete och jobbskapande. I: Westlund H (red) *Den Sociala Ekonomin i Sverige*. Stockholm: Nordstedts.
- Höckertin C (2001) Ekonomiska föreningar och nykooperation i ett regionalt perspektiv I: Westlund H (red) *Den Sociala Ekonomin i Sverige*. Stockholm: Nordstedts.
- Johansson E & Holgersson M (1998) *Kompetensutveckling och personalbefrämjande åtgärder inom Telecom City*. Uppsats Högskolan i Växjö/Telecom City.
- Katajamäki H (1998) *Beginning of local partnership in Finland. Evaluation, interpretation and impressions*, Publication No 76, Vaasa: University of Vaasa.

- Kearns A & Turok I (2000) "Power, Responsibility, and Governance in Britain's New Urban Policy" *Journal of Urban Affairs* 22:175-191.
- Larédo P (1997) Technological Programs in the European Union. I: Etzkowitz H & Leydesdorff L (red) *Universities and the Global Knowledge Economy. A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London: Pinter.
- Logan J & Molotch H (1987) *Urban Fortunes*. Berkely: University of California Press.
- Lundvall B-Å (1992) Introduction. I: Lundvall B-Å (red) *National Systems of Innovation. Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter.
- Mayer M (1992) The shifting local political system in European Cities. I Dunford M & Kafkalas G (red) *Cities and Regions in the New Europe*. London: Belhaven.
- Mayer M (1994) Post-Fordist city politics. I Amin A (red) *Post-Fordism: A Reader*. Oxford: Blackwell.
- Mustakangas E & Vihinen H (2003) Local Partnership in Rural Policy Implementation. I Persson L-O, Sätre Åhlander A-M & Westlund H (red) (2003) *Local Responses to Global Changes: Economic and Social Development in Northern Europe's Countryside*. Arbetsliv i omvandling, 2003:11, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Nilsson J-E & Uhlin Å (2002) *Regionala innovationssystem: en fördjupad kunskapsöversikt*. Stockholm: Vinnova.
- Porter M J (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- Persson L-O, Sätre Åhlander A-M & Westlund H (red) (2003) *Local Responses to Global Changes: Economic and Social Development in Northern Europe's Countryside*. Arbetsliv i omvandling, 2003:11, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Putnam R D (1993) *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein B (2000) Future of the universal welfare state. I: Kuhnle S (red) *The survival of the welfare state*. London: Routledge.
- Selle P (2001) Social Capital, Civic Society and Development in Western Societies: A Discussion of Impulses from Putnam and other contributors. Paper presented at International Conference on Social Capital, Lysebu 26-27 February 2001.
- Stoker G & Mossberger K (1994) "Urban regime theory in comparative perspective" *Environment and Planning C: Government and Policy* 12:195-212.
- Sutz J (1997) The New Role of the University in the Productive Sector. I: Etzkowitz H & Leydesdorff L *Universities and the Global Knowledge Economy. A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London: Pinter.
- Westholm E, Moseley M & Stenlås N (1999) *Local partnerships and rural development in Europe. A literature review of practice and theory*. Falun: Dalarnas Forskningsråd.
- Westlund H (red) (2001) *Den Sociala Ekonomin i Sverige*. Stockholm: Nordstedts.

Offentliga rapporter

- Nutek (2001) *Regionala vinnarkluster*. Stockholm: Nutek.
- OECD (1998a) *Local Management for Effective Policies*. Paris: OECD.
- OECD (1998b) *Technology, Productivity, and Job Creation*. Paris: OECD.
- Regeringens budgetproposition 1996/97:1, 1997/98:1, 2000/2001:1.

ITPS (2002) *Nyföretagandet i Sverige 2000 och 2001*. S2002:08.

ITPS & Nutek (2002), *Regionernas tillstånd 2002. En rapport om tillväxtens förutsättningar i svenska regioner*. A2002:012.

Vinnova (2002) *Behovsmotiverad forskning och effektiva innovationssystem för hållbar tillväxt*. En fördjupad version av Vinnovas verksamhetsplanering 2003-2007.

Opublicerat

Östersunds kommun. Näringslivsprogram 1998.

Intervjuer

Näringslivschef Östersund kommun 2003-02-19

Näringslivssekreterare Östersunds kommun 2003-02-19

Kommunalråd Östersund kommun 2003-03-19

Kontaktmäklare Mithögskolan 2003-04-02

Regionchef Svenskt Näringsliv 2003-05-07

Planeringsdirektör Länsstyrelsen Östersund 2002-04-02

Utvecklingschef Telecom City 1999-11-10

Utvecklingschef Högskolan Karlskrona/Ronneby 1999-06-21

Kommunalråd Karlskrona kommun 1999-06-17

Rektor Högskolan Karlskrona/Ronneby 1999-11-09

Kontaktpersoner (i de flesta fall ägaren), 8 medlemsföretag i Odenskogs intresseförening:

Företag i bilbranschen med 7 anställda, 2003-04-23

Tjänsteföretag med 6,5 anställda, 2003-04-25

Konsultföretag med 48 anställda, 2003-04-25

Tillverkningsföretag med 5 anställda (intervju med företagets grundare, numera pensionär ”som hjälper till”), 2003-04-25

Tillverknings- och kunskapsföretag med 6 anställda, 2003-04-28

Bilhandlare med 26 anställda, 2003-04-28

Klädhandlare med 5 anställda, 2003-04-28

Telekomföretag, ca 300 anställda, 2003-04-29

Entreprenörskap och byråkrati

– hindras kreativa företag av reglerande myndigheter?

Fredrik Svensson

Inledning

Det påstås ofta av näringslivets talesmän att byråkratin är ett stort problem för företag (Dagens Nyheter 2002-09-05). Samtidigt har staten vid flera tillfällen startat utredningar med syftet att undersöka hur företagens byråkratiska börda kan minskas (Svenska Dagbladet 2002-06-28). Det faktum att Sverige de senaste decennierna halkat ner på OECD:s välståndsliga (www.ne.se) beror enligt många på att företagsklimatet inte är tillfredställande. Flera olika faktorer ingår i företagsklimatet som helhet, till exempel beskattning, arbetskraftens utbildning, byråkrati etc. I Svenskt Näringslivs (www.kfakta.se) årliga undersökning om kommunernas företagsklimat ingår till exempel attityder, utbildning, skattesatser, byråkrati, infrastruktur etc. Priset att åtgärda dessa olika faktorer varierar dock och vissa verkar svåra att påverka överhuvudtaget. Det verkar finnas en uppfattning att, om man tar bort diverse byråkratiska regler, så har man förbättrat företagsklimatet näst intill gratis. Det finns således i den allmänna debatten i det närmaste en koncensus att byråkratin i Sverige är onödigt besvärlig och att dess omfattning bör minskas. Det verkar också vara självklart att om företagens byråkratiska börda minskas så kommer företagen att blomstra och växa. Som åtgärder för ett bättre företagsklimat hamnar generellt regelförenklingar och kortare handläggningstider högt på företagarnas önskelista (Karlsson 2002).

De samhällvetenskapliga undersökningar som gjorts tyder dock på att företagare i mycket liten utsträckning uppfattar byråkratin som ett betydande hinder. Enligt "Krångelsverige – myt eller sanning" så är myndigheternas reglerande verksamhet bara ett betydande problem för 15 procent av de 80 i undersökningen studerade företagen. Statens Industriverk belyser i samma skrift företagens byråkratiproblem med ett citat av Gustaf Lindborg; "Sjömannen ber icke om medvind. Han lär sig segla." (Statens Industriverk 1986). Företagarnas klagomål på byråkratin avfärdas med andra ord som gnäll.

Angående privatpersoner relationer till byråkratin redovisar Göran Ahrne statistik från SCB som anger att 39 procent av den vuxna befolkningen någon gång under året påstått sig blivit felaktigt eller orättvist behandlad av myndigheter, institutioner eller företag (Ahrne 1989). I en annan undersökning från 1984 svarar 46 procent att de eller någon i familjen haft besvär av byråkratiskt krångel de senaste tre-fyra åren (Ahrne 1989, sida 23-24). Statistik från 2002 jämför

privatpersoners tillfredsställelse med olika samhällssektorer, de offentliga myndigheterna är de mest kritiserade av alla samhällssektorer (www.kvalitetsindex.org).

I en undersökning av Svenskt Näringsliv undersöktes kommunernas handläggningstider för bygglov och särskilda tillstånd. Enligt undersökningen varierar handläggningstiderna i kommunerna mellan 1 och 75 dagar för handläggning av ett bygglovsärende (Karlsson 2002).

Förhållandet mellan entreprenören, i motsats till vanliga företagare, och byråkratin problematiserades teoretiskt redan av Joseph Schumpeter som menade att den som vill göra något nytt stöter på en mängd problem som den vanliga företagaren inte har. Ett av dessa problem återfinns av vad Schumpeter kallar den sociala miljön vilken till viss del består av byråkratin (Schumpeter 1961).

I denna artikel kommer jag således att skilja på vanligt företagande och entreprenörskap för att svara på frågan om entreprenöriella företag har större problem med byråkratin än andra företag. Anledningen till detta är att det troligen är så att mogna företag med relativt statisk verksamhet har mycket små och få problem med byråkratin. Entreprenöriella företag är antagligen i högre grad beroende av byråkratin, då all ny verksamhet måste följa myndigheternas regler och då det ibland måste utfärdas särskilda tillstånd för nya typer av verksamheter.

Jag känner inte till någon empirisk undersökning som behandlar huruvida entreprenöriella företag har större problem med byråkratin än andra företag.

För att kunna besvara min fråga är det nödvändigt att definiera vad entreprenörskap och byråkrati är. Båda begreppen är mycket oklara och har flera möjliga definitioner. De vetenskapliga definitionerna av begreppen har dessutom svaga kopplingar till begreppens betydelse i vardagsspråket. Vissa menar att ett begrepps mångtydighet ger forskaren frihet att tolka det så det passar in i just det aktuella sammanhanget (Landström 1999, sida 130). Martin Albrow menar att samhällsforskare ofta beskylls för att uppfinna onödig terminologi för att dölja sin brist på idéer (Albrow 1979, sida 134). När det gäller entreprenörskaps och byråkratibegreppet tycks dock problemet vara det motsatta. Våldigt många olika vitt skilda fenomen har kallats entreprenörskap respektive byråkrati. Detta tyder på en brist på terminologisk uppfinningsrikedom snarare än på ett överflöd och gör det nödvändigt att reda ut vad begreppen kan betyda och vad de betyder i denna artikel.

Syfte

Den rådande begreppsförvirringen gör att artikeln kan sägas ha två syften, för det första en begreppsutredning av de två ingående begreppen och för det andra en empirisk undersökning av byråkratiproblemets storlek för företagare respektive entreprenörer. Det första syftet har både en poäng i sig själv och är nödvändigt för det andra empiriska syftet.

Det empiriska materialet utgörs av en enkätundersökning som är besvarad av 123 företag från Strömsunds kommun. Strömsund är en glest befolkad kommun i Jämtland med drygt 13 000 invånare (www.stromsund.se). Angående företagsklimatet i Strömsunds kommun hamnade den på tredje sista plats i Svenskt Näringslivs senaste undersökning av företagsklimatet i Sveriges 289 kommuner (www.kfakta.se).

Nedan följer ett avsnitt om begreppens definitioner, avsnittet avslutas med denna undersöknings ”frågeställningsrelativa” definitioner av begreppen.

Teoretiska utgångspunkter om entreprenörskap och byråkrati

Entreprenörskap

Begreppen entreprenörskap och entreprenör kommer ursprungligen från det franska ordet ”entrepreneur” som betyder ”person som är aktiv och får något gjort” (Landström 1991).

När det gäller definitionen av entreprenörskapsbegreppet är det inte bara en fråga om var man empiriskt skall sätta gränsen mellan entreprenörskap och icke-entreprenörskap, se figur 1.

Figur 1. Gränsdragningen mellan entreprenörskap och icke-entreprenörskap avgör hur empiriskt vanligt förekommande entreprenörskap är.

Entreprenörskap---1-----2-----3-----icke-entreprenörskap

Om man som Joseph Schumpeter anser att entreprenörskap kan liknas vid att bygga en väg och icke-entreprenörskap vid att gå på vägen så sätter man gränsen vid 1. Detta leder till att entreprenörskap blir ett mycket ovanligt empiriskt fenomen. Schumpeters ”nya kombinationer” inträffar sällan.

Om man däremot anser att entreprenörskap är lika med nyföretagande (plus eventuellt växande företag) så sätter man gränsen vid 2 och entreprenörskap blir empiriskt betydligt vanligare.

Anser man att entreprenörskap är lika med företagande så sätter man gränsen vid 3 och entreprenörskap blir ett mycket vanligt empiriskt fenomen.

Men så enkelt är det inte. Vi vet nämligen fortfarande inte vad entreprenörskap är, vi vet bara vilka empiriska fenomen som kvalificerar. Efter genomläsning av litteratur om entreprenörskap kan jag identifiera fyra olika teoretiska betydelser av entreprenörskapsbegreppet. Dessa är entreprenörskap som: person, beteende, funktion och process. Nedan följer en beskrivning av dessa olika betydelser.

Person

För att komplicera definitionsproblematiken ytterligare talas det också ofta om entreprenörer. Ofta blandas i texter ”entreprenör” och ”entreprenörskap” utan att förklara vad skillnaden eller kopplingen är.

Att använda entreprenörsbegreppet är ytligt sett mindre teoretiskt komplicerat, och det används också i många icke-akademiska sammanhang (Mölleryd 2000), till exempel i Stellan Björks ”IKEA” (Björk 1998). Entreprenören är helt enkelt, enligt detta synsätt, en driftig person med speciella förmågor. Enligt Björk är entreprenören en person med en speciell förmåga. Till exempel en ”sagolik intuition för affärer”, ”en ovanlig förmåga att arbeta på flera plan” etc. Björk anser till exempel att IKEA:s framgångar helt bygger på vad han kallar treenighet; ledaren, affärsidén och kulturen. Kamprad är ledaren, är mannen bakom affärsidén och är mannen vars värderingar använts som mall till företagskulturen. Personen Kamprad är allt för IKEA. Det talas också om andra ”superentreprenörer” som likt Kamprad har exceptionella förmågor. Björk ger inte något utrymme för misslyckade entreprenörer. Entreprenören lyckas, en person med samma förmågor som inte lyckas faller således utanför entreprenörsdefinitionen.

Jag ser två huvudsakliga problem med ”persondefinitionen”. Det första gäller tidsperspektivet. Personlighetsdrag och förmågor kan rimligen inte variera särskilt mycket över tid. Entreprenörskapet blir då något konstant, en varaktig stämpel på individen, som en klass. Schumpeter menar å andra sidan att entreprenörer inte är en klass som arbetare eller kapitalister, utan ett tillfälligt tillstånd. För det andra anser jag att man måste skilja på personlighetsdrag/förmågor och faktiskt agerande. Att till exempel benämna någon entreprenör på grund av dess poäng på ett psykologiskt test kan inte vara rimligt om individen inte beter sig/handlar entreprenöriellt.

Jag ser dock inget problem med att använda entreprenörsbegreppet, men det måste då vara kopplat till entreprenörskapsbegreppet. Till exempel är det rimligt att kalla en person entreprenör som ofta beter sig på ett visst sätt.

Enligt persondefinitionen är entreprenören en person med speciell förmåga eller karaktär.

Beteende

Att definiera entreprenörskap som ett beteende förekommer också i litteraturen, dock inte så ofta som persondefinitionen.

Thurik och Wennkers definierar entreprenörskap som ”a type of behavior that concentrates on opportunities rather than resources”. De skriver att entreprenörskap och småföretagande inte är synonyma begrepp men att de är besläktade och att de överlappar varandra. Entreprenörskap kan förekomma i stora såväl som i små företag och även på andra platser. Definitionen saknar avgränsning till sfärer utanför företagsfären, men jag antar att de tar detta för givet, då det inte finns

något i deras text som tyder på att de skulle finnas samhällsentreprenörer eller liknande (Thurik & Wennkers 2001). Empiriskt så menar Thurik och Wennkers att entreprenörskap manifesteras i skapandet av nya företag. Detta är naturligtvis en mycket pragmatisk lösning, nya företag registreras och är enkla att identifiera och det förekommer inga eller få tveksamma fall i en sådan operativ definition. Men de hävdar som sagt i anknytning sin teoretiska definition att entreprenörskap även förekommer i stora sedan länge existerande företag, så kopplingen är inte helt logisk.

Swedberg definierar entreprenörskap som "Innovative business behaviour" och verkar också vara en förespråkare av beteendedefinitionen även om det inte är så klart uttalat. Swedberg tycks vara mycket inspirerad av Schumpeter som menar att det som har betydelse är beteendet inte aktören (Swedberg 2000, sida 17). Aktören behöver inte vara en person den kan också vara en organisation. Alltså kan alla typer av aktörer vara entreprenöriella, ingen är så att säga diskvalificerad på förhand. Detta gör dock att det blir svårare att operationalisera definitionen till något som kan identifieras och undersökas empiriskt. Schumpeter ställer mycket höga krav på det beteende som ingår i hans entreprenörskapsbegrepp, det krävs nya kombinationer av "material och krafter". Entreprenörskap borde enligt Schumpeters definition vara ett mycket ovanligt fenomen. Företagande har egentligen inget med entreprenörskap att göra och företagande är som att gå på en väg och entreprenörskap som att bygga den. Inte heller nyföretagande är nödvändigtvis entreprenörskap, då de flesta nya företag bara kopierar redan existerande företag.

Fördelen med beteendedefinitionen är att den inte gör entreprenören permanent och att den inte utesluter icke-individ aktörer, till exempel stora företag.

Enligt beteendedefinitionen är entreprenören den person som betar sig på ett särskilt sätt.

Funktion

Bland ekonomer har det varit populärt att undvika entreprenören som en individ av kött och blod, för att i stället se entreprenörskapet som en funktion i företaget eller i ekonomin i stort (Johannisson 1998, sida 3). Det finns således minst två varianter av denna definition; entreprenörskap har en funktion i företaget eller det har en funktion i ekonomin i stort.

Czarniawska-Joerge och Wolff (1991, sida 536) koncentrerar sig huvudsakligen på entreprenörskap som en funktion i organisationen. Det finns i organisationen tre typer av ledande funktioner; ledare, managers och entreprenörer. De har ett organisationsevolutionistiskt perspektiv och menar att de olika rollerna har olika stor betydelse i organisationens olika faser. Entreprenörsfunktionen skapar organisationen och finns innan de båda övriga. Czarniawska-Joerge och Wolff menar vidare att "Leadership is a symbolic performance. Management is

the activity of introducing order. Entrepreneurship is the making of entirely new worlds". Entreprenören skapar alltså världen, managern skapar ordning i den samma och ledaren styr genom att skapa en "illusion av kontroll".

De som anser att entreprenörskap är en funktion i ekonomin har ett makrooperativt perspektiv som ser samhället som ett system där entreprenörskap är en nödvändig eller nyttig del.

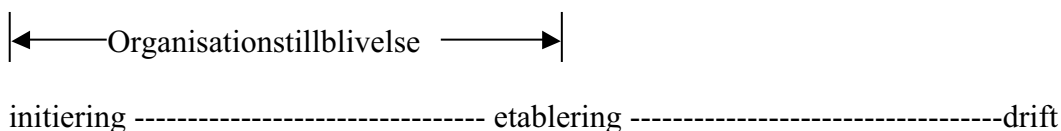
Enligt funktionsdefinitionen är entreprenören den person som innehar entreprenörsfunktionen i företaget eller i ekonomin.

Process

Som en reaktion emot de individfokuserade definitioner av entreprenörskap som utvecklats inom beteendevetenskaperna har andra vetenskapsdiscipliner utvecklat alternativa definitioner (Landström 1999), en av dessa är processdefinitionen.

Gartner (1992) definierar entreprenörskap som "organizational emergence". Gartner fokuserar på vad han kallar "organisationstillblivelse", vilken består av initieringen och etableringen av organisationen.

Figur 2. Entreprenörskap som organisationstillblivelse, enligt Gartner.

Organisationstillblivelsen är alltså den process som skapar organisationen. Vilket leder till att undersökningsenheten blir något annat än nya företag, då det i processens början inte finns någon organisation. Undersökningsenhet blir i stället de aktiviteter som delvis föregår organisationens existens. Men Gartner skriver också om beteende, han menar att entreprenörskapsbeteendet skiljer sig ifrån organisationsbeteendet. Detta operationaliseras till att undersöka "managers" beteende och individuellt beteende i organisationstillblivelsen. Här blir det, tycker jag, lite oklart vad entreprenörskap är. Är det en process, som det tydligt definieras i artikelns början, eller är det ett beteende som förekommer i organisationstillblivelseprocessen? Som jag ser det kan entreprenörskap inte vara en process och ett beteende samtidigt. En process är bara något som sker över tid och är således ett begrepp som kan beskriva nästan alla samhällsliga fenomen. Beteende brukar å andra sidan definieras som ett handlingsmönster som är en funktion av person/agent och omgivning ($B = f(P, O)$). Att definiera entreprenörskap som beteende hindrar å andra sidan inte att man talar om den process som beteendet ger upphov till, men entreprenörskap kan inte vara beteende *och* process.

Nackdelen med Gartners definition är alltså, som jag ser det, de tvetydiga definitionerna som inte är kompatibla. Däremot tycker jag att den process som

Gartner beskriver är ett mycket intressant fenomen att studera. Frågorna med denna utgångspunkt blir antagligen mycket olika de frågor som ställs utifrån persondefinitionen. Den operationella definitionen härledd ur den teoretiska processdefinitionen blir organisationstillblivelseprocessen. Empiriskt måste man då identifiera den första tanke som initierade organisationen, vilket naturligtvis är svårt. Det måste således bli en fråga om att i efterhand rekonstruera processen. Det finns dock möjligheter att i processens relativa början identifiera de aktörer som driver processen, till exempel via de organisationer som hjälper personer att starta företag (till exempel ALMI).

Kan man tala om entreprenörer om man definierar entreprenörskap som en process? En entreprenör är en individ. Entreprenörskap är en process. Går det ihop? Ja, det tror jag. Entreprenören kan vara den person som driver processen. När processen upphör förlorar individen sin "entreprenörsstatus".

Om man bortser från Garters organisationstillblivelseavgränsning så skulle man kunna tänka sig att andra processer också är tecken på entreprenörskap, till exempel utveckling. Om ett företag eller en organisation utvecklas, det vill säga förändras kvalitativt, så skulle det kunna vara ett tecken på entreprenörskap. Då skulle alltså entreprenörskap empiriskt manifesteras i start och utveckling av organisationer/företag. Organisationer under utveckling är dock svårare att empiriskt identifiera än de som växer eller startas. Samtidigt måste man skilja på utveckling (kvalitativ förändring) och tillväxt (kvantitativ förändring) vilket ibland kan vara svårt. Landström menar till exempel att "Tillväxt i allra högsta grad kan betraktas som kontinuerligt entreprenörskap" (Landström 2002, sida 133). Jag anser inte att tillväxt måste vara ett tecken på entreprenörskap, då tillväxt kan ske mer eller mindre automatiskt, till exempel på grund av ökad efterfråga. Den kvalitativa förändring som utveckling innebär kan däremot inte ske automatiskt, det kräver en initiativtagare, en entreprenör. Schumpeter (2000) menar att utveckling är nya kombinationer, det vill säga en kvalitativ förändring.

Bland definitionerna är persondefinitionen något av ett specialfall då alla de andra kategorierna också talar om entreprenörer som personer. Det vill säga den individ som betar sig på ett visst sätt, innehar en viss funktion i en organisation eller den individ som driver processen. Så det finns ingen motsättning i att tala om entreprenörskap och entreprenörer samtidigt. Det tycks dock mycket ovanligt, att man problematiserar förhållandet mellan entreprenörskap och entreprenören i litteraturen om entreprenörskap.

Byråkrati

Byråkrati kommer av det franska ordet bureau = skrivbord, byrå och grekiskans kratein = härska, välde (www.ne.se (Byråkrati)).

Byråkratibegreppet har dock flera olika betydelser, vilka är särskilt tydliga om man jämför de olika samhällsvetenskapliga betydelserna med den betydelse byrå-

kratibegreppet har i vardagsspråket. I samhällsvetenskapliga sammanhang ligger det oftast inte någon värdering i byråkratibegreppet (New Encyclopedia Britannica 2003) i vardagsspråket har dock byråkratibegreppet en negativ innebörd, byråkrati är ineffektivitet, paragrafrytteri, översitteri, onödigt krångel, orimliga beslut etc.

Privatpersoner och företagarrepresentanter uttrycker ofta sin frustration över byråkratin i insändare, debatter och på tidningarnas ledarsidor. Byråkratin beskylls för att lägga sig i privata angelägenheter, hindra utvecklingen, producera orimliga beslut och göra livet allmänt besvärligt att leva. Kritiken mot byråkratin kan delas upp i två typer. För det första kan de regler som byråkratin beslutar byggas på kritiseras. Dessa regler anses vara för många, för verklighetsfrämmande eller för detaljerade etc. För det andra kan byråkratin sätt att arbeta kritiseras. Byråkratin handläggningstider är för långa, deras tjänstemän kan inte nås, dokument hittas inte etc. Kritiken handlar alltså vanligen om byråkratin regler/beslut och dess effektivitet.

Samhällsvetenskapens respons på denna kritik har varit att kritikerna egentligen inte kritiserar byråkratin utan de mänskliga drag som byråkratin har. Lösningen på problemen skulle alltså vara att reducera de mänskliga drag som finns kvar i byråkratin och göra byråkratin mer byråkratisk (Perrow 1986, sida 47).

Hur kan det då komma sig att den allmänna debatten om byråkrati ter sig så annorlunda jämfört med debatten om byråkratin i samhällsvetenskapen? Förmodligen är det så att man talar om olika fenomen med samma namn. Det finns flera exempel på detta. Charles Perrow (1986, sida 47) menar till exempel att "hierarki, regler, arbetsdelning" inte kan beskyllas för dålig administration och maktmissbruk. Problemet är att Perrow försvarar Webers byråkratiska idealtyp utan att det är den som egentligen kritiseras. Vad som kritiseras är faktiska myndigheter och dess beslut. Två helt olika fenomen.

Vilka betydelser kan då byråkratibegreppet anta? Som jag ser det kan byråkrati anta minst fyra olika betydelser.

Den första är byråkrati som styrelseform (Albrow 1970, sida 28). I denna betydelse är byråkrati en styrelseform jämförbar med eller i motsats till monarki, demokrati eller aristokrati.

Den andra betydelsen är byråkrati som organisationsform (www.ne.se (Byråkrati)), till exempel Webers idealtyp. Byråkrati är en organisationsform präglad av regler, hierarki, arbetsdelning, procedurer etc.

Den tredje betydelsen är byråkrati som en faktiskt existerande myndighet, det vill säga en offentlig reglerande myndighet (New Encyclopedia Britannica 2003).

För det fjärde kan byråkrati syfta på en viss typ av beteende (mode of conduct) (Page 1992, sida 6). Ett beteende som helt styrs av regler och saknar flexibilitet.

Nedan följer en beskrivning av dessa olika betydelser.

Styrelseform

I den byråkratiska styrelseformen dominerar tjänstemännen (Page 1992, sida 5). Det finns en del olika varianter av byråkrati som styrelseform. Geatano Moscas menar i *The Ruling Class* att det fanns två olika styrelseformer, den feodala och den byråkratiska. I Moscas dikotoma indelning kunde den härskande klassen i den feodala staten utöva flera olika funktioner, ekonomiska, juridiska, administrativa och militära. I den byråkratiska staten var dessa funktioner tydligt åtskilda och medlemmarna i den härskande klassen hade tydligt avgränsade funktioner (Albrow 1970, sida 32).

John Stuart Mill såg byråkrati som en av flera styrelseformer: byråkrati, monarki, demokrati och aristokrati (Albrow 1970, sida 28). Detta kan ses som en påbyggnad av den grekiska klassificeringen av styrelseformer som innefattade monarki, demokrati och aristokrati.

I statsvetenskap studeras ofta byråkratin, i ett maktperspektiv, som en maktfaktor bland andra. Byråkratin studeras därför att den har makt. Om byråkratin har stor politisk makt kan man tala om en byråkratisk styrelseform (Lundquist 1992).

Organisationsform

Den mest kända samhällsvetenskapliga framställningen av byråkrati som organisationsform står Max Weber för. Weber menar att byråkrati är en typ av organisation (Ritzer 1992, sida 130) med vissa karaktäristiska. Weber definierar aldrig byråkratibegreppet utan specificerar i stället med en idealtyp. Enligt Webers idealtyp har byråkratin följande egenskaper (www.ne.se (Byråkrati)).

1. Tjänstemännen är personligen fria.
2. Tjänsterna är placerade i en hierarki.
3. Tjänsterna har klart angivna funktioner.
4. Tjänstemännen tillsätts på grundval av ett kontrakt.
5. Tjänstemännen väljs ut efter formella kvalifikationer.
6. Lönen är beroende på platsen i hierarkin.
7. Tjänsten är tjänstemännens huvudsakliga sysselsättning.
8. Det finns bestämda karriärvägar i vilka befordran sker efter meriter, tjänsteår och överordnades bedömningar.
9. Tjänstemännen äger varken sin befattning eller de resurser som följer med den.
10. Tjänstemännen är underkastad ett enhetligt system av kontroll- och disciplinsystem.

Idealtypen kan sedan användas för att avgöra hur byråkratiska faktiska organisationer är. Det finns ingen existerande organisation som är helt byråkratisk enligt idealtypen. Weber var inte enbart intresserad av organisationer utan såg byrå-

kratin som en del av den stora och allomfattande rationaliseringsprocessen. Weber menade att byråkratin var den mest effektiva organisationsformen och att den präglas av precision, effektivitet, snabbhet, opartiskhet, förutsägbarhet etc.

Det finns dock de som menar att byråkrati, i alla fall delvis, präglas av motsatsen (Page 1992, sida 6). Robert K Merton var bland de första av sociologerna att fokusera på byråkratin ineffektivitet (Encyclopedia Britannica 2003). Merton menar att byråkraternas beteende som styrs av regler blir dysfunktionellt eftersom det saknar flexibilitet vilket är nödvändigt när världen förändras snabbt.

Det finns alltså olika uppfattningar om huruvida den byråkratiska organisationsformen är effektiv eller ineffektiv.

Myndighet

Enligt Britannica Student Encyclopedia (2003) är byråkrati "*The administrative apparatus of all governments, from the local to the national level*". Byråkrati är alltså, enligt denna betydelse, offentliga myndigheter från lokal till nationell nivå. Men skulle naturligtvis kunna omfatta även över- och mellanstatliga myndigheter. Att använda byråkrati-begreppet som synonym till myndighet är vanligt (se till exempel Albrow 1970, Ahrne 1989). Inte sällan definieras byråkrati, i Webers anda, som en organisationstyp men används trots detta med betydelsen "den statliga förvaltningen" (se till exempel Lundquist & Petersson 1971).

Beteende

Byråkrati kan även ses som en typ av beteende. Ett beteende som styrs av regler och tolkning av regler. Detta är den byråkrati-betydelse som ligger närmast vardagsspråkets betydelse.

When we say a matter [...] is being dealt with bureaucratically, we mean that it will be processed according to a format defined by impersonal rules, taking the circumstances into account only in so far as there are rules to cover them (Page 1992, sida 6).

När responsen på en stimuli helt styrs av regler och inte på person så kan man tala om ett byråkratiskt beteende. Ibland kan absurda responser produceras på grund av att endast vissa omständigheter kan tas i beaktande enligt reglerna.

Liksom i fallet med de olika definitionerna av entreprenörskap så sammanfaller dessa fyra olika betydelser naturligtvis ofta empiriskt. Offentliga myndigheter är till exempel ofta byråkratiska organisationer som beter sig byråkratiskt, det vill säga de liknar Webers byråkratiska idealtyp och deras beteende styrs av regler.

Sammanfattning och slutsatser av teoretiska utgångspunkter

Det finns många olika definitioner av byråkrati och entreprenörskap och vilka som väljs beror lämpligen på frågeställning.

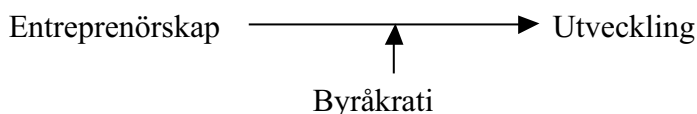
I denna undersökning definieras entreprenörskap som ett företags kreativa beteende. Schumpeter (1961) definierar entreprenörskap som nya kombinationer av material och krafter. Ekvall (1988) definierar kreativitet som nya kombinationer av principer, principer som tidigare inte varit förenade. Som jag ser det är dessa begrepp i grunden identiska, skillnaden är att entreprenörskapsbegreppet är snävare. Jag ser entreprenörskap som kreativitet i den ekonomiska sfären. Detta kreativa beteende antas leda till utveckling av företaget. Beteendedefinitionen har flera fördelar, den gör inte entreprenörskapet permanent, den utesluter inte icke-individ aktörer och den fokuserar på mönster av verkliga handlingar istället för på agentens potential att handla. Företagsavgränsningen är naturlig då det är just företag som är agenter i denna studie.

Med byråkrati avses fortsättningsvis myndigheter och avgränsas till de myndigheter som i något avseende reglerar företags verksamhet, och således utgör en del av företagets struktur. Företagets struktur skall dock inte ses som enbart, eller ens huvudsakligen, hämmande. Självklart är det så att företagen, liksom samhället i övrigt, behöver myndigheter. Således måste myndigheterna ses som både hämmande och möjliggörande. Reglerande myndigheter är visserligen ofta byråkratiska organisationer som betar sig byråkratiskt men jag kan inte ur denna empiriska undersökning ta reda på om detta är problemet, bara i vilken utsträckning byråkratin upplevs som ett problem.

Fortsättningsvis kan således kreativitet antas vara synonymt med entreprenörskap och myndigheter antas vara synonymt med byråkrati.

För att ett företag skall kunna utvecklas krävs i min enkla modell två saker. För det första behövs en agent som vill och kan utveckla företaget, det vill säga företagsledaren. Denna person måste för att kunna utveckla företaget vara kreativ, det vill säga entreprenöriell. Skillnaden mellan den kreativa agenten och den icke-kreativa agenten är att den kreativa agenten i varje situation har fler handlingsalternativ av välja bland. En del av dessa handlingsalternativ är kreativa. Det är dessa handlingar som jag antar i högre grad hindras av byråkratin. Detta på grund av att byråkratin är regelstyrd och inte förmår hantera de nya situationer som de kreativa handlingarna kan ge upphov till. Detta kan leda till besvärliga och långa handledningsprocesser av till exempel tillståndsansökningar. För det andra behövs en struktur som inte hindrar kreativiteten. Agenten handlar alltså i en struktur som reglerar företagsledarens beteende, det vill säga begränsar agentens handlingsalternativ. Byråkratin är en del av den struktur som begränsar företagets handlingsfrihet. För företagets utveckling krävs alltså en kreativ företagsledare och en byråkrati som inte i för hög grad hindrar det kreativa beteendet, se figur 3.

Figur 3. Entreprenörskap antas leda till utveckling, förutsatt att det inte hindras av byråkratin.

Jag skall dock inte i denna undersökning undersöka om huruvida detta teoretiska resonemang stämmer empiriskt utan i stället undersöka relationen mellan agenten och strukturen, det vill säga mellan företaget och byråkratin. Upplever de entreprenöriella företagen byråkratin som mer hämmande än de icke-entreprenöriella företagen så är ju också byråkratin ett större hinder för utveckling än vad det är för företagande. Detta leder till att tidigare undersökningar om hur stort ”byråkratiproblemet” är för företag i hög utsträckning underskattar problemet ur ett utvecklingsperspektiv. Den empiriska undersökningen i denna artikel måste alltså ses som en mindre del av en större modell. Min tes är alltså här att byråkrati är ett större problem för entreprenöriella företag än för icke-entreprenöriella företag, och därmed också ett större hinder för utveckling än för företagande. Jag har därmed ett utvecklingsperspektiv snarare än ett företagsperspektiv.

Hypotes och frågeställningar

Hypotes.

Byråkrati är ett större problem för entreprenöriella företag än för mindre entreprenöriella företag.

Undersökningens empiriska frågeställningar.

- I vilken omfattning hindrar myndigheter drift respektive utveckling av företag?
- Vilka typer av företag (bransch, ålder, kreativa etc) upplever störst problem med myndigheter?
- Vilka myndigheter upplevs av företagen som mest problematiska?

Metod

Jag har i denna undersökning valt en kvantitativ metod av flera skäl. För det första erbjöds jag av Strömsunds Utvecklingsbolag AB ett uppdrag att genomföra en totalundersökning av kommunens alla företag. Undersökningen skulle utföras med enkäter som mätinstrument. Enkäten har skickat till Strömsunds kommuns samtliga företag, 811 stycken enligt Postens lista. Strömsunds Utvecklingsbolag AB ville med enkätundersökningen ta reda på hur företagen upplever företagsklimatet i kommunen samt vad företagen anser bör göras för att förbättra företagsklimatet. Således förekommer i enkäten en kombination av Strömsunds

Utvecklingsbolags frågor och mina egna frågor. Eftersom våra olika frågeställningar är relativt lika har inte detta varit ett problem. För det andra tror jag att denna kvantitativa undersökning väl kommer att besvara våra frågor samt peka på byråkratiproblemets omfattning.

Entreprenöriella företag identifieras i enkäten med tre frågor som försöker avgöra om huruvida företagsledaren betar sig kreativt. Företagets kreativitet antas vara lika med företagarens kreativitet. Då en mycket stor majoritet av företagen i undersökningen är mycket små antas företagens beteende relativt väl stämma överens med företagarens. Det finns alltså i undersökningen två huvudgrupper av företag. Den första gruppen består av företag som leds av kreativa ledare och som därmed kallas kreativa/entreprenöriella företag. Den andra gruppen består av övriga företag som kallas mindre kreativa/entreprenöriella företag. Dessa två grupper kommer att jämföras i resultatet.

Enkäten skickades ut till företagen av Strömsunds utvecklingsbolag den 4 mars 2003. 811 enkäter skickades ut och 133 svar anhölls innan den 15 april 2003. En påminnelse skickades ut den 4 april. Av de 133 svaren har tio sorterats bort då det visat sig att de varit inaktiva företag eller icke-privata företag. Den mycket låga svarsfrekvensen beror troligen delvis på att många av de 811 företagen inte är aktiva. Enligt arbetsförmedlingen i Strömsund finns i kommunen ca 600 företag, men i siffran innehåller ”en hel del föreningar”.¹ Oavsett det verkliga antalet aktiva företag i kommunen är svarsfrekvensen att betrakta som mycket dålig. Den låga svarsfrekvensen leder, förutom bristande representativitet, också till antalet företag i varje grupp blir relativt litet. De tydliga (och nya?) resultaten gör dock att jag trots detta tycker att resultaten är väl värda att redovisa. Resultaten måste dock betraktas som mycket preliminära.

Datamaterialet har behandlats i SPSS 11.0.

Resultat

I undersökningen görs det åtskillnad mellan entreprenöriella och mindre entreprenöriella företag. Graden av kreativitet/entreprenörskap mäts i enkäten med tre variabler som tillsammans bildar ett ”kreativitetsindex”. Påståendena som ingår i detta index är ”Jag har idéer om förändringar och utveckling”, ”Jag prövar och experimenterar” samt ”Jag inför nya idéer i företaget”. På dessa påståenden kan företagaren svara från ”Stämmer inte alls” (1) till ”stämmer mycket bra” (6). Företagare som har ett medelvärde under undersökningens totala medelvärde kallas här mindre entreprenöriella och de med ett högre medelvärde kallas mer entreprenöriella.

Företagarens uppfattning av byråkratin mäts på tre olika sätt i undersökningen. För det första frågas det i enkäten om företagaren de senaste två åren haft pro-

¹ Enligt personligt e-post från arbetsförmedlingen i Strömsund.

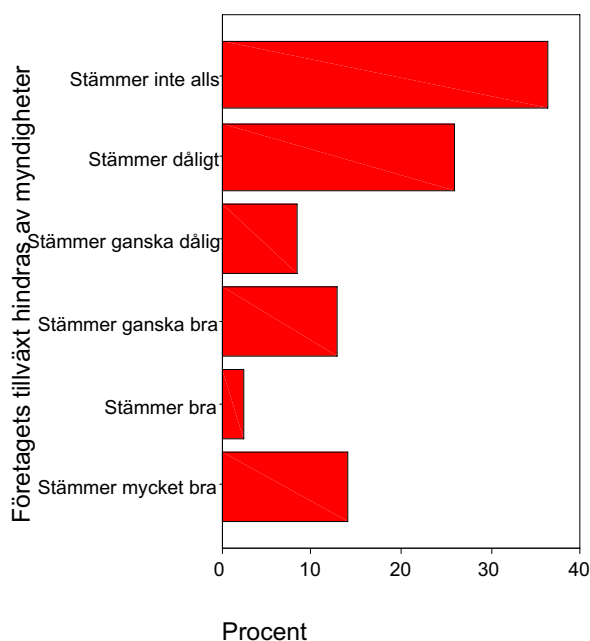
blem med myndigheter. Möjliga svarsalternativ är ”Ja” och ”Nej”. För det andra frågas företagarna om ”Företagets tillväxt hindras av myndigheter”. Möjliga svarsalternativ från ”Stämmer inte alls” (1) till ”stämmer mycket bra” (6). För det tredje mäts med ett index företagarnas generella attityder till den kommunala byråkratin. I detta index ingår ”Kommunalpolitikernas attityder till företagande”, ”Kommunala tjänstemäns attityder till företagande”, ”Kommunens regler och föreskrifter” samt ”Kommunala handläggningstider”.

Företagen har delats upp 15 olika branscher enligt SNI-kod systemet. Branscherna representerade i undersökningen är; Bygg, Fastigheter, Finansiell verksamhet, Företagsservice, Handel/Butik, Utvinning, Hotell/Restaurang, Hälso/sjukvård, Industri/tillverkning, Jord/skog/vatten, Kultur/sport/rekreation, Parti/agenturhandel, Samhälle/offentlig förvaltning, Serviceföretag samt Transport. I denna undersökning kallas ”Bygg”, ”Industri/tillverkning” och ”Jord/skog/vatten” för varuföretag, de andra kallas tjänsteföretag.

Av de 123 företagare som besvarat enkäten är 76 procent män. 87 procent av företagen har färre än tio anställda och antalet anställda är i genomsnitt sex. Företagarnas medelålder är 49 år. De vanligaste branscherna är Handel/butik (23 procent), Industri/tillverkning (15 procent), Serviceföretag (14 procent) och Jord/skog/vatten (9 procent). Företagen har tillsammans 691 anställda.

Hur stor andel av företagarna upplever då byråkratin som ett problem? Av de 123 företagen anser 29 procent att företagets tillväxt i varierande utsträckning hindras av byråkratin, medan 71 procent inte anser att byråkratin hindrar företagets tillväxt.

Figur 1. Svar på påståendet om företagets tillväxt hindras av myndigheter.

Av de 123 företagen har 16 procent haft problem med myndigheter någon gång under de senaste två åren. Dessa ”problem” som beskrivits av företagarna i enkäten tycks ofta vara mycket specifika och inte sällan har de lett till en lång tvist mellan företaget och myndigheten ifråga.

Vilka företagare har störst problem med och anser sig hindras av myndigheter? De mer kreativa företagen antas i undersöknings hypotes ha större problem med myndigheter. Gränsen mellan de mer kreativa och mindre kreativa företagen går vid medelvärdet 4,7 på kreativitetsindexet. Det ger 56 mer kreativa och 56 mindre kreativa företag. Differensen mellan undersökningens 123 företag och det totala antalet företag som anges i de olika tabellerna beror på internt bortfall.

Tabell 1. Andel och antal mer respektive mindre kreativa företag som anser sig ha problem med myndigheter.

		Problem med myndigheter?		
		Ja	Nej	Totalt
Mindre kreativa företag	Antal	3	52	55
	%	5	95	100
Mer kreativa företag	Antal	15	41	56
	%	27	73	100
Totalt	Antal	18	93	111
	%	16	84	100

Chi-2 test ger $\chi^2=9,47$ $p=0,002$

Ur tabellen ovan kan utläsas att 5 procent av de mindre kreativa företagen och 27 procent av de mer kreativa företagen haft problem med myndigheter.

Om vi vill renodla analysen och jämföra endast de mest respektive minst kreativa företagen kan vi ta bort de företag som hamnar i mitten på kreativitetsindexet. En trikotomisering av kreativitetsindexet visar att ett av de 43 minst kreativa företagen haft problem med myndigheter de senaste två åren, vilket motsvarar 2 procent. Motsvarande siffra för den mest kreativa tredjedelen av företagen är 29 procent.

Om vi återgår till den dikotomiserade variabeln så visar det sig att de två grupperna av företag också har olika uppfattningar om huruvida företagets utveckling hindras av myndigheter.

I tabellen kan utläsas att av de mindre kreativa företagen anser sig 16 procent hindras av myndigheter, motsvarande siffra för de mer kreativa företagen är 39 procent.

Tabell 2. Andel och antal mer respektive mindre kreativa företag som anser att företagets tillväxt hindras av myndigheter.

		Hindras av myndigheter		
		Ja	Nej	Totalt
Mindre kreativa företag	Antal	6	32	38
	%	16	84	100
Mer kreativa företag	Antal	18	28	46
	%	39	61	100
Totalt	Antal	24	60	84
	%	29	71	100

Chi-2 test ger $\chi^2=5,15$ $p=0,020$

Om vi i analysen också tar hänsyn till om företagen producerar varor eller tjänster, enligt ovan beskriva uppdelning, så ökar skillnaderna mellan de olika företagsgrupperna ytterligare.

Tabell 3. Andel och antal av olika företagstyper (uppdelat med avseende på kreativitet och om huruvida företaget producerar vara eller tjänst) som anser sig ha problem med myndigheter.

		Problem med myndigheter		
		Ja	Nej	Totalt
Mindre kreativa företag, vara	Antal		16	16
	%		100	100
Mindre kreativa företag, tjänst	Antal	2	34	36
	%	6	94	100
Mer kreativa företag, vara	Antal	8	9	17
	%	47	53	100
Mer kreativa företag, tjänst	Antal	7	30	37
	%	19	81	100
Totalt	Antal	17	89	106
	%	16	84	100

Chi-2 test ger $\chi^2=16,94$ $p=0,001$

Ur tabellen ovan kan utläsas att inga av de mindre kreativa varuproducerande företagen haft problem med myndigheter. Av de mer kreativa varuproducerande företagen har 47 procent haft problem med myndigheter.

Om vi jämför de företag som haft problem med myndigheter med de andra företagen, med avseende på kreativitet, så visar det sig att de som haft problem med myndigheter har ett kreativitetsindexmedelvärde på 5,43 medan de andra företagen ett medelvärde på 4,58. Företagen med byråkratiska problem är alltså mer kreativa (T-test ger $t=3,45$ $p=0,001$)

I undersökningen finns 14 nystartade (etablering 2000 och senare) företag, två av dessa påstår sig haft problem med myndigheter och två av dessa företagare menar att deras företags utveckling hindras av myndigheter. Det finns alltså inget

som tyder på att nya företag skulle vara mer besvärade av byråkratin än sedan länge etablerade företag.

Företagarnas utbildningsnivå verkar inte påverka deras kreativitet och deras syn på byråkratin även om det finns tendenser till att de universitets/högskoleutbildade anser dig vara mer kreativa och har större problem med byråkratin.

En multipel regressionsanalys med variabeln ”Företagets tillväxt hindras av myndigheter” som beroende visar att endast företagarens kreativitet kan förklara skillnader i den beroende variabeln.

Tabell 4. Multipel regression med ”Företagets tillväxt hindras av myndigheter” som beroende variabel.

Oberoende variabler	Koefficient B	Standardiserad	
		Beta	Signifikans
Kreativitetsindex	0,549	0,332	0,008
Antal anställda	-0,006	-0,066	0,609
Verksamhetstyp (vara eller tjänst)	0,146	0,041	0,761
Företagarens ålder	-0,012	-0,066	0,610
Företagarens kön	0,057	0,014	0,909
Företagets ålder	0,012	0,197	0,129
Företagarens utbildning (lägre/högre)	0,823	0,217	0,088

Regressionsanalysen ovan visar att andra möjliga oberoende variabler inte kan förklara varför vissa företagare upplever byråkratin som tillväxthämmande. Möjligen kan det finnas ett svagt samband mellan utbildningsnivå och hur man upplever byråkratin. De universitets/högskoleutbildade upplever byråkratin som mer hindrande än de övriga grupperna.

Det finns inga signifikanta skillnader mellan de variabler som ingår i indexet om företagarnas generella attityder till den kommunala byråkratin. ”Kommunalpolitikernas attityder till företagande”, ”Kommunala tjänstemäns attityder till företagande”, ”Kommunens regler och föreskrifter” samt ”Kommunala handläggningstider” får alla ett medelvärde mellan 2,57 och 2,75 på den sexgradiga attitydskalan där 1 är dåligt och 6 är utmärkt. Det går inte heller att se skillnader i attityder till den kommunala byråkratin bland de olika typerna av företag, vilket kanske kan förklaras av ett stort internt svarsbortfall på dessa frågor, företagarna ombads att endast besvara frågor de hade egna erfarenheter av.

Av de 18 företag som uppgett att de haft problem med myndigheter har 15 preciserat med vilken myndighet de haft problem. Av dessa 15 uppger nio Kommunen, två Länsstyrelsen och en vardera uppger Arbetsförmedlingen, Länsstrafiken, Räddningsverket och Skattemyndigheten som problemkällor.

Diskussion

Jag identifierar i artikeln flera olika betydelser av de ingående begreppen; entreprenörskap och byråkrati. Entreprenörskap kan förstås som person, beteende, funktion och process. Byråkrati kan förstås som styrelseform, organisationsform, myndighet och beteende. I denna artikel undersöks i vilken omfattning företag av olika typer hindras av byråkratin. Med utgångspunkt från detta definierar jag entreprenörskap som ett företags kreativa beteende och byråkratin som reglerande myndigheter.

Det är mycket tydligt att just de mer entreprenöriella företagen upplever byråkratin som mer hämmande än de mindre entreprenöriella företagen. De företagare som driver sina företag relativt rutinmässigt har i mycket liten utsträckning problem med myndigheter. Detta talar för att det är just företagarens kreativitet som avgör om huruvida företaget har problem med eller anser sig hindrade av byråkratin. Inga andra i undersökningen förekommande variabler har kunnat förklara skillnader i företagens problem med byråkratin.

De olika måtten på byråkratiproblemet kan tolkas lite olika. De flesta av de företag som uppgett sig haft problem med myndigheter, verkar av deras beskrivningar, haft direkta konflikter med myndigheten ifråga. Denna konflikt kan dock variera ifråga om real betydelse för företagets utveckling. Det andra måttet, om företaget hindras av myndigheter, är kanske mer en fråga om attityder till myndigheter. De båda måtten är dock starkt korrelerade.

Denna undersöknings resultat angående byråkratiproblemet storlek för företag stämmer väl överens med tidigare undersökningar. 16 procent av företagen har haft problem med myndigheter de senaste två åren och 29 procent anser sig hindras av myndigheter. Dessa proportioner varierar dock kraftigt mellan olika typer av företag. 47 procent av de kreativa varuproducerande företagen har haft problem med myndigheter och för alla de mindre kreativa företagen är motsvarande siffra 5 procent. Detta stämmer väl överens med vad som kunde förväntas enligt hypotesen.

Ett annat intressant resultat är att de nystartade företagen inte upplever byråkratin som mer besvärande än de sedan länge etablerade företagen, vilket hade varit rimligt att anta. Möjligen kan detta förklaras av att majoriteten av de företag som startas idag får hjälp med starten av till exempel ALMI, som nog betraktas av företagaren som just en myndighet. Detta är intressant också med tanke på valet av definition av entreprenörskap. Om vi hade definierat entreprenörskap som en process med den operationella uppdelningen i nya och gamla företag, vilket är vanligt, hade vi fått ett helt annat resultat, nämligen att byråkrati inte är ett entreprenörskapsproblem. Inte heller företagens storlek, mätt med antal anställda, verkar ha någon betydelse för hur de uppfattar byråkratin. Alla företagen i undersökningen är dock relativt små, det största har 113 anställda.

Den myndighet som flest företagare har problem med är kommunen. Jag vågar dock inte dra några generella slutsatser av detta då materialet är litet och då undersökningen gjorts i samarbete med ett kommunalt bolag vilket företagarna visste. Då företagaren visste att kommunen skulle ta del av undersökningens resultat är det möjligt att företagarna velat påvisa just den kommunala byråkratins brister.

Att studera byråkratiproblemet som ett generellt företagsproblem tenderar att underskatta problemet då det i den totala företagspopulationen förekommer en stor andel statistiska företag som i mycket liten utsträckning har problem med myndigheter och som i liten utsträckning bidrar till samhällets utveckling. Utvecklings agenter är de kreativa företagen och ur ett utvecklingsperspektiv är det dessa som är intressanta. Dessa företags problem med myndigheter är således ett bättre mått på byråkratiproblemet ur ett samhällsligt utvecklingsperspektiv.

Slutsatsen är alltså att entreprenörskap ofta hindras av byråkratin. Följdfrågan är naturligtvis hur mycket av bristen på utveckling som kan förklaras av detta.

Referenser

- Ahrne G (1989) *Byråkratin och statens inre gränser*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Albrow M (1970) *Byråkrati – Historia, teori, praktik*. W &W, Stockholm.
- Björk S (1998) *IKEA - entreprenören affärsidén kulturen*. Svenska förlaget, Stockhol.
- Britannica Student Encyclopedia*. <http://www.britannica.com/ebi/article?eu=295197>
- Czarniawska-Joerges B & Wolff R (1991) "Leaders, managers, entrepreneurs on and off the organizational stage" i "Organization studies". Egos.
- Ekvall G (1988) *Förnyelse och friktion*. Natur och kultur, Stockholm.
- Encyclopædia Britannica*. <http://search.eb.com/eb/article?eu=18397>
- Gartner W (1992) *Acting as if: Differentiating entrepreneurial from organizational behavior*. Baylor University.
- Johannisson B (2002) "Entrepreneurship as a collective phenomenon". Paper.
- Karlsson P (2002) *Tillstånd – var god vänta*. Svenskt Näringsliv, Stockholm.
- Landström H (1999) *Entreprenörskapets rötter*. Studentlitteratur, Lund, 1999.
- Lundquist L & Petersson H (1971) *Byråkrati och demokrati. Problem kring den offentliga förvaltningen*. Studentlitteratur, Lund.
- Lundquist L (1992) *Förvaltning, stat och samhälle*. Studentlitteratur, Lund.
- Mölleryd B (2000) *Entrepreneurship in technological systems – The development of mobile telephony in Sweden*. Stockholm school of economics, Stockholm.
- Ritzer G (1992) *Sociological theory*. McGraw-Hill, New York.
- Page E (1992) *Political authority and bureaucratic power*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Perrow C (1986) *Complex organizations – a critical essay*. McGraw-Hill, New York.
- Statens Industriverk (1986) *Krångelsverige – myt eller sanning*. Liber, Stockholm.
- Schumpeter J (1961) *The Theory of economic development*. Oxford University press, New York.

- Swedberg R (2000) *Entrepreneurship - the social science view*. Oxford university press, Oxford.
- Thurik R & Wennkers S (2001) *Entrepreneurship, economic growth and the significance of the GEM project*. (Appendix 1 i GEM 2001) London business school.

Attraktivitet och samverkan på lokal nivå

– tillväxtbyn Trångsviken i jämförelse med Bispgården, Åseda och Gnosjö

Marie-Louise von Bergmann-Winberg

Inledning

Syftet med denna uppsats är att diskutera och analysera vilka faktorer som bidrar till lokal och regional utveckling. Fokus kommer att vara på sambandet mellan attraktivitet, kommunal samverkan och näringslivspolitik, uttryckt som stödjande strukturer och möjliggörande funktioner? Är Sverige och Norden unika så tillvida att det faktiskt är möjligt att undersöka om kommunerna kan bidra till lokal och regional utveckling? Två tredjedelar av den offentliga ekonomin går genom kommuner och landsting, och beslutsmakten på dessa nivåer är helt annorlunda än motsvarande i övriga europeiska länder. Förhållanden som krävs för att skapa nätverk och framgångsrika kluster genom samarbete mellan offentlig, privat och tredje sektor på lokal nivå tas däremot inte upp i sig, utan bara om dessa nätverk genom sin existens kan förstärka lokala näringslivspolicies.

Min ansats är komparativ och jag har valt att analysera i huvudsak lokal samverkan mellan offentlig sektor och näringsliv, uttryckt som näringslivspolitik och företagsklimat, huvudsakligen inom närregioner eller kommuner. I denna samverkan ingår även sk eldsjälar eller drivande aktörer som initierar och fullföljer denna samverkan. När det gäller tillväxtregioner och framgångsrik tillväxtpolitik inom kommuner brukar framförallt storstäder nämnas som regionala kraftcentra.¹ Utanför dessa områden har mycket forskning och intresse fokuserats på Gnosjö. Kronobergs, Kalmar och Jönköpings län har dock på senare tid blivit intressanta som möjliga tillväxtregioner, inte minst till följd av industriella nätverk och sk kluster. De största utflyttningsområdena i Sverige finns uppe i norr, särskilt i Bergslagen och Norrlands inland. Forskningsmässigt sett vore det en utmaning att inom dessa senare områden försöka finna lokala tillväxtregioner, eller sk tillväxtbyar, vilka utgör kommuner eller kommundelar.

¹ Nordiska regioner i profil. Nordiska ministerrådet 1997:5 lyfter fram huvudstadsregionerna, de fyra storstäderna med över 200 000 invånare, samt 16 städer med mer än 100 000 invånare. Flera av dessa områden har universitet och en stark teknologisk forskning samt näringslivsutveckling. Den största tillväxten fram till början av 1990-talet kan iaktas hos vissa norska och danska regioner, och skillnaderna mellan länderna är tydligare än mellan motsvarande regioner. Andelen tätortsbefolkning inom de nordiska länderna varierar mellan 75 (Norge) och 90 procent (Island).

Jämtland har ett lågt innevånarantal och saknar en stad i storleksordningen 100 000 invånare. Den enda staden i länet, residensstaden Östersund, räknar ca 58 000 invånare. Östersund och Åre kommuner har under 1990- och 2000-talen varit de enda kommuner i länet som har uppvisat en viss befolkningstillväxt, möjligen genom inflyttning från den jämtländska glesbygden. Ragunda har Sveriges högsta skattesats² och Krokoms befinner sig mellan tillväxtregionerna Åre och Östersund.

Ett antal EU projekt har sedan det svenska medlemskapet 1995 fokuserats på två kommundelar inom Krokoms och Ragunda kommuner: nämligen *Trångsviken* och *Bispgården*. Detta gör dessa orter intressanta för fortsatt forskning och jämförelse med andra motsvarande orter i Sverige.

Valet av två undersökningsobjekt som i detta fall utgörs av kommundelar, motiveras alltså av deras läge, deras EU satsningar och deras ekonomiska situation. En motsvarande jämförbar kommundel skulle då kunna stå att finna i ett annat län där motsvarande satsningar skett på lokal nivå. En sådan kommundel är exempelvis Åseda i Uppvidinge kommun som med EU och nationellt stöd satt igång en lokal utvecklingsprocess. Gnosjö är likaså ett intressant undersökningsobjekt om man utgår ifrån dess roll och förebild som lokal tillväxtregion. Dock har frågan om lokal näringslivspolitik och kommunala tillväxtingsatsningars bidrag till Gnosjöns utveckling sällan ställts. Den påtagliga skillnaden mellan dessa fyra platser är att Gnosjö faktiskt utgör en särskild kommun, vilket de andra inte gör.

Mina jämförelser utgörs således av glesbygdsregioner, två inom Jämtland; Ragunda (Bispgården) och Trångsviken, samt två i södra Sverige: Åseda och Gnosjö. Huvudfokus läggs på *Trångsviken*, en kommundel inom Krokoms kommun och jämförelserna görs i första hand för att se på vilka punkter Trångsviken skiljer sig från, respektive uppvisar likartade utvecklingsmönster som de andra lokalsamhällena. Under vilka betingelser, och med vilka resultat kommer olika faktorer att kunna främja lokal, men även regional, tillväxt? Vilka är de utvecklingshämmande faktorerna inom olika regioner, kommuner och kommundelar? I vilken utsträckning har nationellt eller EU stöd förmått vända trender, eller förstärka en pågående positiv utveckling? Har regionala tillväxtavtal eller partnerskap haft avsedd effekt på den regionala utvecklingen i de undersökta områdena? Andra frågor av intresse är företagskultur och tidigare etableringar, liksom förekomsten av företagarnätverk eller kluster för bredare samverkan, isynnerhet olika varianter av Triple Helix fenomenet.³ Sist, men inte minst vill jag lyfta fram sk lokala framgångsfaktorer.

² 33,30 procent jämfört med det lägsta som finns i Kavlinge 28,90 procent. Den kommunala skattesatsen är likaså högst i Ragunda år 2003 med 23,50 procent jämfört med det lägsta som finns i Solna kommun med 17,58 procent. Svenska kommunförbundets hemsida.

³ Samarbete politik, högskola och företag.

Trångsviken som undersökningsobjekt

Jag har valt att göra en explorativ studie med Trångsviken som utgångspunkt.

Trångsviken har varit en adaptiv ort med tillväxtföretag alltsedan 1980-talet, och utgör ett för norra Sverige unikt exempel på en ort med entreprenöriell kultur och ett näringslivsklimat som är jämförbart med Gnosjö. Dock har inte denna ort analyserats eller utvärderats på motsvarande sätt som Gnosjö, Karlskrona eller Åseda, än mindre blivit föremål för regelrätt forskning i vilken entreprenöriella aktörer, företag, samhällsfunktioner samt lokala utvecklingsgrupper betraktats. Just samverkan mellan alla dessa aktörsgrupper gör Trångsviken unikt, men även själva företagstätheten, 60 företag på ca 700 fast bosatta personer inom området är unikt. Motsvarande drag kan också iaktas just i Gnosjö och i det finska samhället Korsnäs, men enligt min mening inte lika tydligt i Åseda eller Bispgården.

Undersökningen sönderfaller i två delar: i ett första steg analyseras det entreprenöriella klimatet i Trångsviken för att utröna eventuella framgångsfaktorer, och särskilt vilken roll dess kommunala stödjande strukturer kan ha i detta. I ett andra steg analyseras de lokala utvecklingsgruppernas arbete samt dess effekter för företagen och samhället ur ett subsidiaritetsperspektiv. Den första delen utgår ifrån några av de mått på framgång som OECD lyfter fram; nämligen *befolkningsökning, utveckling av skattekraft, sysselsättning och förändring av utbildningsnivå över tid*. Den senare delen tar fasta på eventuella *samband* mellan eldsjälar, nätverk och skapande av attraktiva regioner med potential för tillväxt.

Nätverksbyggande: företagskonsortier och lokala utvecklingsgrupper i samverkan med kommun- och länsnivå

Särskilt i lokala glesbygdsregioner finns ett klart behov av att öka kunskapen om framgångsrik nätverkssamverkan och hur företag och samhälle fungerar i ett nätverkssammanhang. Nätverksteorierna har i första hand utvecklats inom företagsekonomisk teoribildning, men sedermera även vunnit insteg inom andra discipliner. Dessa teorier tar fasta på hur sociala processer försiggår, samt vilka former nätverkssamarbete kan ta sig. Lojalitet och gemensamma intressen är viktiga för att driva nätverken framåt, i synnerhet i tider av stark förändring. I denna förändringsprocess blir ett begrepp som det sociala kapitalet ytterst väsentligt. Putnam förklarar de norditalienska regionala framgångarna just utifrån nätverkskonstellationer, med idrottsklubbar och sångköror med anor sedan 1200-talet som garant för sentida regionalekonomisk tillväxt. Putnam (1993a) uttolkar det sociala kapitalet dels som individuellt humankapital, eller mänskliga resurser, och dels som sociala och informella nätverk av olika slag, normer och förtroende. Aktörerna inom ett dylikt nätverk förmår agera mycket effektivt och kan med styrka driva gemensamma mål. Johannisson (2000) kopplar i sina studier det

sociala kapitalet med en stark lokal identitet, och finner detta kapital lika ojämnt fördelat som det finansiella kapitalet. Det finns flera exempel på regioner där företag genom täta nätverk byggt upp ett kollektivt kunnande som är unikt och globalt konkurrenskraftigt. Gnosjö brukar anföras som det mest framträdande exemplet i Sverige. Även Karlskrona-Ronneby, men också Åseda kan nämnas. Gemensamt för nätverksstrukturer är indelningen i infrastrukturella, organisatoriska och sociala nätverk. Det sistnämnda svarar för det sociala kapitalet, där impulser, idéer, gemensamma värderingar och identitet samt påverkan sprids genom personliga kontakter. En viktig fråga blir därför:

På vilket sätt bidrar samhälls-entreprenörer på lokal, eller rentav sublokal nivå, till att skapa en attraktiv region och vilka är de avgörande faktorerna härvidlag? Under vilka betingelser kommer en attraktiv region även att fungera som en tillväxtregion?

Samverkan mellan företags- och samhälls-entreprenörer är beroende av ett antal "samverkansfaktorer" som karaktär, resurser, inriktning, kompetens, grad av förtroende mellan parterna. Dessa faktorerers betydelse för ledning och samordning av nätverken är intressanta att studera och utveckla.

Förekomsten av särskilda organ på sublokal nivå för områdesutveckling uppfattas vara en förutsättning för att aktivt driva detta. Drivande aktörer eller eldsjälar bidrar genom nätverkssamverkan till skapandet av ett socialt kapital som i sig frambringar ett entreprenöriellt klimat. Subsidiaritetensbegreppet implicerar en starkare beslutsmyndighet genom ett dekoncentrerat beslutsfattande på lägsta möjliga nivå. Vilken roll spelar förekomsten av lokala utvecklingsgrupper och en utvecklad sublokal beslutsmyndighet? Vilken effekt har en grundmurad retorik och effektiv marknadsföring av en föregiven tillväxtregion?

Samverkan mellan företag, kommun och län, samt andra offentliga aktörer, jämte lokala utvecklingsgrupperna och andra föreningar har förmått skapa ett företagsklimat, som kan generera tillväxt både ifråga om företagande, och nytt entreprenörskap samt inflyttning och ökning av livskvalitet över tid. Den för termen kluster så viktiga koncentrationen av särskilda branscher är inte utmärkande för Trångsviken i dagens läge. Däremot kan de strategiska nätverkens betydelse för samhälls- och regional/lokal utveckling väl identifieras, liksom även samhälls-entreprenörer (Johannisson 1992) och företags-entreprenörer. Ragunda kommun med tillväxtregion Bispgården, Uppvidinge kommun med tillväxtregion Åseda samt Gnosjö har lokala tillväxtavtal. Jämtland och Småland är de regioner enligt den senaste nationella kartläggningen som står för den jämförelsevis starkaste nyföretagsamheten i relation till antal företag och befolkning (Svenskt Näringsliv 2002). En problematik jag vill betona är förhållandet mellan aktiva kommuner som driver en egen form av tillväxtpolitik och det dilemma detta ställer kommunledningen inför: att bejaka en tillväxt som är jämförelsevis mycket större inom en kommun jämfört med andra delar med ungefär lik-

artade förutsättningar och hur detta hanteras exempelvis vid kommunalt uppbackade EU ansökningar.

Problemet med fallstudier och jämförelsevis få undersökningsobjekt är möjligheten kunna dra mer generella slutsatser. Men om det finns övervägande likheter mellan undersökningsobjekten kan eventuellt trendbrott påvisas som en följd av nya kommunala aktioner och tillväxtsatsningar. Svårigheterna ligger i att konstanthålla andra variabler som kan få liknande effekter, såsom förändringar i globala konjunkturer, uppfinningar och framväxten av produktsortiment som ger upphov till nya branschkluster etc. Djupintervjuer med kommunledning i respektive kommuner utgör grunden för analysen, samt utvald statistik för de variabler som enligt OECD, EU och Svenskt Näringsliv utgör centrala funktioner för lokal tillväxt. Dessa är: lokal produktion, andel förvärvsarbetande, sysselsättningsutveckling, samt utbildnings- och befolkningsstruktur. Jag mäter framgång i termer av ökande skattekraft, låg arbetslöshet, befolkningsökning, förändring av utbildningsnivån mot högre grad av postgymnasial utbildning, entreprenörskap och nyföretagande.

Det omvända perspektivet – var ligger den lokala beslutsmakten?

Inom EU har man sedan länge talat om den subsidiära demokratin, vilket enligt min tolkning innebär att mycket av ansvaret för utvecklingen ligger på den lägsta tänkbara nivån, inkluderat även det *sublokala* och bynivån, vid sidan av den i nordiska sammanhang så viktiga kommunala nivån. Subsidiaritet kan även ses som en särskild form av lokal autonomi med ett ansvarstagande för social och regional balans, och subsidiär reglering, varvid sk territoriella aktörer ges större funktionsmöjligheter och påverkan på den egna livssituationen och det lokala politiska systemet.

Subsidiaritets- eller närhetsprincipen har även kommit att alltmer betonas som en högst väsentlig del av den Europeiska Unionens interna politik, och särskilt inom medlemsstaterna.⁴ Olika traditioner och nationella förvaltningssystem på regional och lokal nivå medför helt olika tolkningar av denna princip. Ett gemensamt drag är dock en uttalad politisk vilja att stärka medborgarinflytandet på alla nivåer, och alldeles särskilt den lägsta nivån. Ett begrepp som jag själv velat mynta i detta sammanhang är det *sublokala* perspektivet som hittills inte tilldragit sig forskarnas intresse i relation till de nya signaler som utgått från EU under något decennium. Orsaken till detta är att fenomenet visserligen har funnits länge inom de nordiska länderna, varvid forskningen fokuserats på det civila samhället med starka medborgarrörelser, men även i länder med stark historisk betoning och förankring i den tredje sektorn. Lika tydligt har dock inte forskningsintresset för den lokala demokratis utveckling och maktmekanismerna för

⁴ Begreppet subsidiaritet används även för relationer mellan överstatlig och nationell nivå.

den nivå som befinner sig under den kommunala nivån – och som jag i det följande benämner *sublokal* nivå – varit. Hur korrelerar denna sublokala nivå med den kommunala, eller med andra ord hur definieras lokal makt och vilken nivå har tolkningsföreträde och beslutsrätt när det gäller initiering och verkställande av lokala utvecklingsprogram och -policies? Wihlborg (2000) för in begreppet agenda vid uppkomsten av kommunala policies, och var makten ligger om policies alls initieras, och vilken påverkan som sker under behandlingens gång. Vilken roll, och vilken status, ges de drivande aktörerna inom dylika lokala utvecklingsgrupper, sk eldsjälar, i de utvecklingsprogram som fastställs inom de kommunala organen i besluts- och i genomförandeprocessen? Ytterst kan man tänka sig två alternativ: antingen en kommunal uppbackning av dylika utvecklingsgrupper och byalag inom kommundelar eller byar, eller motsatsen, dvs att denna typ av medborgarinitiativ stöter på ”glastak” i form av bristande vilja till samarbete med kommunpolitiker och tjänstemän. Inom den frivilliga, sk tredje sektorn (ej privat eller offentlig sektor), finns betydligt mindre av tvingande regel- eller lagstadgade beslutssystem, inte heller förekommer det på den sublokala nivån demokratiska val annat än i undantagsfall, utan val förrättas snarast som medlemsval inom dessa föreningar. Två kulturer möts i dialog, och utfallet kan bli tämligen oväntat om inte en arena för dessa möten skapas där bägge instanserna kan ingå i ett fruktbart samarbete på bägge parter villkor.

Den svenska kommunala nivån är den lägsta hierarkin inom EU systemet som kan bli föremål för en delegering uppifrån. I dagens läge upplever många svenska kommuner en starkt inskränkt beslutanderätt i ekonomiska, institutionella och politiska frågor genom lagar och förordningar, statliga eller EU målsättningar som kommunerna har att uppfylla. Till dessa kommer andra hinder som hänger samman med beslutsordningen och reglementen. Formellt sett är kommunen den lägsta demokratiska nivån genom valsystemet. Mycket tyder dock på en kris i systemet, svårigheterna med att få kandidater att ställa upp i val, minskat antal partimedlemmar och något av en allmän politisk apati för det gängse partipolitiska engagemanget. Intresset för samhällsfrågor har dock inte minskat utan snarare sökt sig andra former. Det nya begreppet governance visar på en annan väg, nämligen politik som konsensusbyggande genom lokal förankring utöver formella politiska beslutsstrukturer. Här kommer partnerskapet i de lokala tillväxtavtalen in, och frågan är om dessa representerar det omvända perspektivet eller inte: bottom-up, eller bara en variant av top-down, beroende på hur relationerna inom partnerskapen ser ut.

Subsidiaritet kan ses som en särskild form av lokal autonomi med ett ansvarstagande för social och regional/lokal balans och subsidiär reglering. Till det omvända perspektivet hör den sublokala nivåns utvecklingsgrupper och byalag. Var ligger ansvaret för initiering och förverkligande av lokala utvecklingsprogram, vilken dialog sker med de kommunala myndigheterna och vilken påverkan kan man se i de slutliga besluten? Närdemokrati inom kommundelar

och byar har vuxit fram efter kommunsammanslagningen på 1970-talet, men det finns en stor skillnad i lyhördheten mellan olika kommuner inför den nya demokrativåg som får starkt stöd på den egna sublokala nivån. Vissa kommuner stöder olika utvecklingsgrupper aktivt, både ekonomiskt och med politisk uppbackning, medan andra kommuner både i planerings- och genomförandefasen upplever drivande aktörer och utvecklingsgrupper utanför det traditionella politiska maskineriet som besvärliga, vilket utvecklingsgrupperna i sin tur upplever som ”glastak”. Bägge parterna delar intresset för lokalt entreprenörskap, näringslivsmiljöer, attraktiva livsmiljöer och boendeklimat. Skillnaderna ligger i de olika kulturerna för kommuner och byalag, alla kommunala reglementen och föreskrifter gentemot den tredje sektorns betydligt friare aktionsmöjligheter. Men även i de nya trenderna där aktörerna inom partnerskapet får axla nya roller, liksom de kommunala företrädarna och byalagen när det gäller att ta ansvar för tillväxt och utveckling, näringslivs- och sysselsättningspolitik.

Samhällsutveckling i glesbygd – att vända trenderna med strategiskt utvecklingsarbete

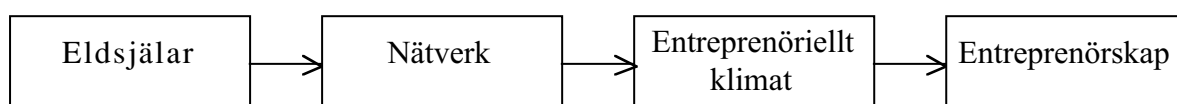
Man kan anta att de orter som förmått satsa på ett helhetsperspektiv med att skapa attraktiva livs- och boendemiljöer även har klarat konkurrensen om den utbildade arbetskraften för bibehållande och utbyggnad av såväl service- som produktionssektorn, både i privat, offentlig samt tredje sektor regi. Vilka satsningar på att utveckla en pedagogiskt högtstående skola, en kvalitativt sett god barn- och äldreomsorg, infrastruktur och transporter, föreningsverksamhet, fritidsaktiviteter för barn och ungdom samt vuxna, påverkar själva tillväxtklimatet och entreprenörskapet, dvs. i konkreta termer förmår locka såväl företagare att etablera sig, stanna kvar och växa, samt deras familjer och anställda att slå sig ned på en ort?

Relationerna mellan de olika aktörsgrupperna är central för framåtskridande och tillväxt. Samspel och maktindelning på lokal nivå är en viktig fråga för hur tillväxtmålsättningar kan nås i samarbete mellan näringsliv, samhälle och medborgare. Sverige har i flera FN- och OECD-utredningar framstått som ett land med ovanligt starka nätverk och civilt samhälle. Den starka präglingen av decentraliserad makt till den kommunala och lokala nivån, med avsaknad av en regional förvaltning i enlighet med federala system, och endast den centrala förvaltningsnivån som förhandlingsparter, har även betytt att kommunerna idag spelar en allt starkare roll för den lokala samhällsutvecklingen. Där kan kommunerna agera som möjliggörare, i relation till den initiering och implementering av lokala utvecklingsprogram som tas fram på nivån under den kommunala, dvs den *sublokala* nivån med lokala företagskonsortier eller byautvecklingsgrupper. Kan eldsjälarna och sk drivande aktörer genom kommunal uppbackning alltifrån initiering till genomförandeprocessen understödjas i sina strävanden att utveckla sin

kommun, sin kommundel eller by. I motsatt fall skapas kommunala administrativa besväret som hindrar lokala utvecklingsgrupper att självständigt agera. I sista hand är det fråga om huruvida den lokala demokratin har ett spelrum eller inte och om dialogen med kommunen och kommunledningen kan fås att fungera.

Detta kan åskådliggöras på följande sätt (se figur 1) vad beträffar utvecklingsprocesserna mot ett ökat entreprenörskap. Eldsjälar och drivande aktörer bildar nätverk, vilket över tid skapar ett entreprenöriellt klimat och sålunda bildar grunden för entreprenörskap.

Figur 1. Drivande aktörer i nätverk och utvecklingen mot entreprenörskap.

Eldsjälarna inom lokalt utvecklingsarbete kan även förväntas ha andra funktioner, nämligen fungera som samhällsentreprenörer. I den mån detta sker, är avsikten att skapa attraktiva regioner för att dra till sig en ökad bosättning, eller rentav bryta en negativ utvecklingsspiral med utflyttning och nedläggning av offentlig service. Attraktiva regioner tillkommer inte av en slump, utan är resultatet av målmedvetna satsningar, oftast på det lokala planet. Statsvetaren Benny Hjern ifrågasätter storregionernas funktionsförmåga och tanken på en ny regional förvaltningsnivå samt idén om regionparlament (Hjern 2000). Han ser inget empiriskt stöd för att detta skulle ha en positiv påverkan på ekonomisk tillväxt och demokratisering. Denna syn delas inte av den klassiska centrum-periferi teorin och dess efterföljare (Friedmann 1973, Sager 1993, Porter 1990, Inglehart 1997). I någon mening kan man hålla med honom om denna analys, och fokus här utgörs ju följaktligen också av lokal och sublokal nivå. Dock kan man i likhet med den regionalpolitiska propositionen hävda vikten av regionala jämförelser och regional bench-marking i ett unitärt system. Jämförelser på kommunal nivå måste här ses i ett övergripande perspektiv och den statliga nivån blir för generell och dessutom gemensam för samtliga kommuner. Sverige har relativt små regionala skillnader jämfört med andra delar av EU, räknat i termer av regionalproduktion. Dock tenderar dessa skillnader att öka över tid, till följd av avfolkning i glesbygdsregionerna och de snabbast växande utvecklingsmotorerna inom de tre storstadsregionerna.

Det torde finna ett samband mellan det lokala utvecklingsarbetet, skapandet av attraktiva regioner med entreprenöriellt klimat och skapandet av lokala tillväxtregioner. Jag menar att dessa fenomen bör knytas ihop i en teoretisk modell där entreprenörskap tillåts växa fram genom partnerskap och bildandet av starka nätverk. Detta är dock inte ett tillräckligt villkor utan att begreppet attraktiv region bör ingå i tillväxtmodellen. Jag vill lyfta fram det lokala utvecklingsarbetet för skapandet av attraktiva regioner och de resultat detta fått för den ekonomiska

tillväxten.⁵ Den teoribildning som jag utgår ifrån är i första hand den sk regim-teorin som söker förklara arbets- och befogenhetsfördelningen mellan den offentliga sektorn och marknadsekonomin (Stoker & Mossberger 1995, Härkönen & Kahila 1999). Tillämpat på den lägsta nivån inom den offentliga sektorn, den lokala eller sublokala nivån, utgår dessa teorier ifrån antagandet att effektiviteten hos den offentliga sektorns aktörer ökar med graden av samverkan och resursutnyttjande mellan dessa och aktörer inom den privata och den tredje sektorn. I min egen modell har jag valt att inte skilja mellan eldsjälar från de två sistnämnda sektorerna, eftersom jag antar att de ingår i samma nätverk. Dessa bidrar till skapandet av ett entreprenöriellt klimat, vilket leder fram till nytt entreprenörskap, och bibehållandet av existerande företagsamhet.

Inom regimteorin är en analys av maktstrukturen och maktens fördelning på olika nivåer av största intresse. Jag har valt att analysera detta utifrån ett subsidiaritetsperspektiv, dvs. hur makt fördelas till, samt utvecklas på sublokal nivå, i samverkan med de kommunala strukturerna. I den mån detta påverkar den politiska participationen hos de andra aktörerna, dvs eldsjälar och lokala utvecklingsgrupper, vilka i idealfallet bildar samarbetsgrupper med lokalförvaltningen, ser jag detta som nätverkande som i sin tur skapar attraktiva regioner. Exempel på detta är även de partnerskap som utvecklas under början av det svenska EU medlemskapet, men där självfallet inte alla partnerskap förmått bidra till skapandet av attraktiva regioner, och ytterst få till verkliga tillväxtregioner.

Kommunen som möjliggörare: Partnerskap, nätverk och socialt kapital som komponenter i lärandet på regional och på lokal nivå

I och med förändringarna inom svensk regionalpolitik har alltså beslutsmakten för regional utveckling flyttats nedåt i hierarkin, till regional och lokal nivå, liksom även ansvaret för den regionala utvecklingen samt för den ekonomiska tillväxten. En intressant paradox utgörs av det sk glokala perspektivet där den ökande globaliseringen dock får lokala konsekvenser och ett lokalt ansvarstagande. På samma sätt har delar av näringslivet fått en mer decentraliserad struktur. Den tillväxt som är lokalt ”rotad” bygger på innovativitet och förmåga till anpassning och diversifiering av produktionen, samt självständiga företagsenheter i form av dotterbolag. Mot detta står en tendens till större företagsenheter och globala fusioner, samt kapitalrörelser över nationella gränser.

Det pågående arbetet sker i huvudsak inom ramen för de så kallade regionala tillväxtavtalen där det ökade beslutsfattandet och ansvarstagandet på regional

⁵ Prop. 2001/02:4 använder uttrycket *dynamiska regioner* som förutsättning för utveckling, och avser med dessa den kunskapsdrivna ekonomins rörlighet för strategiska produktionsresurser och marknadens tilltagande globalisering, samtidigt som den lokala miljön blir allt viktigare för ett företags konkurrenskraft. Det senare ställer krav på innovation, flexibilitet, och ständigt lärande, vilket utvecklas i samspel mellan flera olika aktörer i nätverk.

nivå, som förespråkats av såväl regering som EU, nu sker. I detta partnerskap ingår offentliga organisationer och myndigheter, privata företag och organisationer, intresseorganisationer och ideella organisationer samt blandorganisationer i form av organiserade partnerskap enligt internationell förebild. I såväl strukturfönderna som de regionala tillväxtavtalen är det fleråriga program som utgör eller förväntas utgöra den organisatoriska strukturen för arbetet. I programmen ingår att långsiktigt koordinera resursanvändningen i måluppfyllande syfte samt att forma strategier för operativ verksamhet. I själva verket är det första gången i de valda observationskommunerna som detta samarbete verkligen formaliserats på detta sätt.

Dessa nya partnerskap enligt föreskriven EU-modell har även fått ett betydligt större ansvar för drivandet av välfärdsfrågor. Detta har inneburit en ny vitalitet för den lokala demokratin. Enligt Marianne Bull (1999) finns det idag ca 3 800 registrerade utvecklingsgrupper, och dessa deltar i varierande grad i samhällsbygget på lokal nivå. Verksamhetsförutsättningarna för dessa grupperingar är emellertid rätt olika beroende på län, region och kommun. EU stödberättigade regioner har kunnat aktivera grupper inom partnerskap och den tredje sektorn på helt nya sätt, men trots dessa finns det stora skillnader mellan kommunerna. En jämförande studie av tre kommuner Häggenås, Kallbygden och Trångsviken inom Östersunds, Åre och Krokoms kommuner, som jag genomfört, visar på relativt stora skillnader i målsättning, kontext, förlopp och delresultat på basen av förhandlingskonstellationer och arbetsmetoder. En motsvarande undersökning är på gång i Bispgården, Gnosjö och Åseda. Ingen av dessa kommuner har dock infört val på den sublokala nivån såsom Kallbygden, vilket är något av ett unikt svenskt experiment. (I Svågadalen genomfördes dock partslösa val till en kommundelsnämnd 1996, enligt Olsson & Forsberg 1997). Även Häggenås och Trångsviken kan ses som mycket tidiga experiment på den sublokala nivån.

Det finns skillnader mellan hur dessa grupper har konstituerat sig och hur de har arbetat, vilken form av demokratisk koppling och kommunal dialog de har haft, samt vilket bemötande de har fått av den kommunala tjänstestrukturen. Bull (1999) skiljer mellan fyra former för medborgerlig påverkan inom utvecklingsgrupper:

- a) samråd med villkorad delegation,
- b) självförvaltningsorgan,
- c) partipolitiskt obundna nämnder/driftsstyrelser,
- d) entreprenadavtal.

Trångsviken

Utvecklingsarbetet i Trångsviken inleddes med byggandet av Bygdegården år 1992, och satsningen på att öka inflyttningen av invånare och företag för att förebygga hotet om skolnedläggning och minskad kommunal service. År 2000

bildades Trångsviksbolaget som närmast motsvarar modell c) ovan. Trångsviksbolaget har till syfte att främja utvecklingen av näringslivet och samhällsfunktionerna i Trångsviken och den omgivande bygden. Det intressanta är att utvecklingen faktiskt lett till ökad inflyttning och nya satsningar på infrastruktur och bostadsbyggande. Det senaste exemplet på detta är satsningen på bredband, där Trångsviken är först inom hela Krokoms kommun, detta i första hand pga näringslivets behov. En motsvarande satsning är Enterprice Jamtland en nätverksplattform för affärsänglar.

Trångsviken har även tagit initiativ till entreprenörskap i skolan, i form av ett yttre entreprenörskap som arbetsform, samt ett inre som snarast anger förhållningssätt.⁶ Bengt Johannissons tankar kring entreprenörskap i den tidiga utbildningen har stått modell för förverkligandet i Trångsviken. En av de bäst kända formerna har varit klass fem som lokala ambassadörer, bl a i samband med de europeiska jordbruksministrarnas besök i Trångsviken under det svenska EU ordförandeskapet. En annan form är tillverkning av lingonsylt och fågelholkar. (Intervju med skolledningen i Trångsviken 2002-11-06). Trångsviken har fått stå som modell för en utökad skolplanering för alla stadier av utbildning i hela Krokoms kommun, och ett skapande av ett helt nytt entreprenöriellt klimat som tar fasta på skolungdom, och deras kreativa idéer.

Näringslivsforskning och lokal identitet utgör viktiga inslag i entreprenörskapet, där framförallt den egna lokala kulturen tas fram som viktigt instrument för marknadsföring⁷ av hela Krokoms kommun, men anpassat för dess olika kommundelar och byar. På detta sätt byggs en heltäckande kultur för entreprenörskap upp, fram till gymnasienivå samt Mitthögskolans satsning på entreprenörskap och affärsutveckling. Ett annat sätt att arbeta med detta utgörs av de lokala utvecklingsgrupper som arbetar med livsmiljön i Trångsviken där möten hålls varje månad, och där välkomstmiddag och välkomstpaket för nyinflyttade utgör en del av den inlemmande kulturen. Den regionalpolitiska propositionen 1999 tar fasta på livsstilsflyttningar i första hand, och konceptet med lokala strukturer som marknadsför och tillvaratar lokala resurser och livsstil har visat sig vara framgångsrikt i ett antal lokalsamhällen, så också Trångsviken. Sedan Trångsviksbolaget bildades har 30 nya hushåll kommit till orten, och ett tjugotal bevarade och nyskapade arbetstillfällen kan rapporteras. Trångsviken saknar dock i stor utsträckning en företagsamhet som byggts upp i form av kluster eller företagskonsortier i närbesläktade branscher. Istället har satsningarna inom Trångsviken och på kommunal nivå gällt den lokala identiteten och lokalt entreprenörskap. Utvecklingskraften och de konkreta satsningarna har tillkommit som

⁶ Exempel på detta är bl a flexibilitet, initiativförmåga, kreativitet, prestationsmotivation och riskvillighet. Konceptet byggs upp som en åldersstege där varje nivå inom utbildningen har getts olika roller inom ett aktivt entreprenörskap, ambassadörer, faddersystem, gymnasiebolag etc.

⁷ Webbsidor och digitalplattformar samt studiebesök både till och ifrån andra orter.

initiativ av de lokala aktörerna, och på det sublokala planet, vilket även dokumenterats genom ett flertal kontakter med massmedia och en i särklass positiv press (det senare enligt en intervju med en tidigare ordförande för Trångsviksbolaget 2002).

Ett annat särdrag i Trångsviken är långsiktigheten i utvecklingsplaneringen och satsningen på ett flertal samtidiga projekt som Trångsviksbolaget eller enskilda utvecklingsgrupper tar initiativ till. För att undvika stagnation bör varje avslutat projekt utvärderas, och fortsättning i form av nya satsningar alltid planeras (intervju med tidigare ordförande 2002). Detta garanterar en fortsatt hög utvecklingstakt och genererar också nya idéer samt vidmakthåller idén om en aktiv utvecklingsregion i lokalt format. Som koncept motsvarar detta Selskys (1994) *community entrepreneurship*.

Samma form av entreprenörskapstänkande står även att finna i Gnosjö och Åseda, men där står i huvudsak företagarna för näringslivsutveckling och entreprenörskap. Dock är det endast genom en longitudinell studie över ett antal decennier som en entreprenöriell långsiktighet och ett kontinuerligt engagemang av lokala utvecklingsgrupper kan dokumenteras. Fallet Trångsviken visar dock på intressanta former av sublokal beslutsmyndighet och förverkligande av förhållandevis stora samhällsprojekt. Nedan kommer detta att analyseras mot bakgrund av trender inom befolkningsutveckling, skattekraft och utbildningsnivå, dvs mot regional utvecklingspotential i syfte att skapa attraktiva tillväxtregioner.

Näringslivsrådet i Krokoms kommun bildades som ett samarbetsorgan år 2002 för att i första hand skapa ett kommunikationsforum mellan kommunledning och det lokala näringslivet. Syftet med projektet är även att öka insikterna om de servicefunktioner som tillhandahålls av det sk Näringslivstorget (en gemensam träff och servicepunkt för företagare och kommunens tjänstemän och politiker) som invigdes samma år, samt underlätta förståelsen för näringslivet hos kommunledningen. Bägge parter har enats om vikten av att tydliggöra de kommunala beslutsprocesserna i ärenden som rör näringslivet, och möjligheterna till en snabb behandling av exempelvis näringstillstånd, bygglov och beslut rörande infrastruktursatsningar (Näsen 2003). Sett ur ett aktörsperspektiv är det viktigt att notera att de företag som i sina respektive företagareföreningar utsetts att delta i Näringslivsrådet haft möjlighet att påverka dialogen med kommunen, medan andra företag inte enligt rapporten ens känt till förekomsten av Näringslivsrådet eller de frågor som behandlats där.

Bispgården

I Ragunda kommun har Tillväxtregion Bispgården bildats 1998 som ett särskilt lokalt tillväxtavtal samt som samverkansorgan mellan näringslivet och kommunledningen, och övriga grupperingar. Flera utvecklingsprojekt i EU regi har

startats,⁸ och satsningen på en ny entreprenöriell anda som kunde bryta den negativa trenden markerade början av perioden. Paradoxalt nog förekommer ett omfattande sparprogram inom den kommunala administrationen till följd av minskad befolkning och minskade skatteintäkter jämsides med projektsatsningar som uppgår till fem gånger sparprogrammets storlek (170 mkr), och då förbehållet en av kommundelarna, nämligen Bispgården. Nystarten med en ny personalpolicy och kompetensutveckling, en starkare fokusering på utveckling, samt ett nytt tillväxtprogram för hela kommunen ledde även till bildandet av den sk NUU avdelningen⁹ efter avskaffandet av Näringslivsbolaget. Det senare innebär snabbare kommunikationskanaler med näringslivet och kopplingar till kompetensutveckling samt entreprenörskap. Kommunen eftersträvar även en tydligare lokal identitet och en smidigare kommundialog och frågan om eventuella glastak på lokal nivå för utvecklingsgrupper och näringslivsföreträdare ansågs snarare förekomma på nivån ovanför, nämligen den regionala (intervju med kommundirektör 2002-03-12). Konceptet motsvarar snarast Bulls tredje kategori, och påminner mycket om Trångsviken modellen, som sannolikt kan ha stått som förebild. Interkommunala nätverk för kostnadsbesparingar har dock, av geografiska skäl, skapats med Bräcke kommun.

Åseda

Åseda redovisar en mycket intressant modell för samverkan med mer än tio olika grupperingar för frivilligt arbete under projektperioden från 1996 till 2003. Dessa grupper innefattade allt från omsorg till näringsliv och fritid. Tydliga operativa mål som externa resultatmål, exempelvis ökning av arbetstillfällen, inflyttning och ökning av handelns omsättning, bättre kommunikationer samt bättre miljö sattes. Det visade sig vara svårast att uppnå ny inflyttning och kunna påverka kommunens satsningar på bättre kommunikationer (Helling m fl 1998, Jonson 2003). Även här gällde att vända flera negativa trender. De drivande aktörerna startade flera arbetsgrupper och nätverkskontakter mellan grupperna när det gällde att samverka för större satsningar, som exempelvis byggande av Hälsans hus, renovering av järnvägsstationen som samlingslokal och flera stora jippon som samlade majoriteten av kommundelens invånare. Satsningen på en kvalitets-säkring av hela utvecklingsprojektet och dess delgrupperingar är en annan faktor av betydelse. Här utvecklades under projekttiden en särpräglad form av sublokal demokrati, som dock inte förmådde engagera hela den lokala befolkningen. Dessa samverkansorgan motsvarar Bulls kategori c) med partipolitiskt obundna grupperingar som tillsatts helt funktionellt och bara för att fylla vissa syften

⁸ För perioden 2003-2005 räknar kommunen med infrastruktursatsningar i storleksordningen 450 mkr.

⁹ En avdelning direkt under kommunstyrelsen som arbetar med frågor om näringsliv, utbildning, utveckling och arbetsmarknad.

under själva projekttiden. En fortsatt undersökning av hur projektets arbetsgrupper lever vidare efter projektavslut år 2003 kommer att te sig helt nödvändig för att kunna avgöra om denna samverkan dels fortsätter överhuvudtaget och dels kan fylla kriterierna för att möjliggöra lokal tillväxt efter detta. En intervju med kommunledningen i Uppvidinge kommun ger vid handen att lokalbefolkningen varit rätt så tudelad under projekttiden, men att kommunen valt att kontinuerligt backa upp processen eftersom den fyllde alla krav på förväntade framgångskriterier för en attraktiv tillväxtregion. Dock kom inte alla förhoppningar att infrias, vilket framgår av den statistiska jämförelsen nedan.

Gnosjö

Gnosjös organ för samarbete är framförallt Gnosjöandans Kunskapscentrum och IUC (Industriellt utvecklingscentrum med syfte att stödja produktutveckling vid små och medelstora företag) för utveckling av små och medelstora tillverkande företag. Andra samverkansformer är kommunstyrelsens arbetsutskott som i stort fungerar som en lokal arbetsmarknadsnämnd. Kontakterna mellan kommun och näringsliv är självgående, med en ovanligt hög representation av företagare bland kommunala politiker. I Gnosjö är själva nätverkskonceptet legio, och har utvecklats under en lång följd av decennier. Mest är det företagsnätverk eller konsortier som bildats för att förstärka företagsamhet och entreprenörskap. Detta har gjort Gnosjö berömt, även utanför Sveriges gränser. Gnosjö är en egen kommun, där planering och uppföljning sköts direkt inom samma kommunala nivå och där inte motsättningar mellan kommundelar spelar in i samma utsträckning som i de andra undersökningsobjekten.

Jämförelse

Politikerna och tjänstemännen i Ragunda, Gnosjö, Uppvidinge har i likhet med Krokoms kommun, velat förstärka och fördjupa den lokala demokratin, och samtidigt valt att stöda nya samverkansmodeller inom sina kommuner. De nya teorierna kring governance, styrande genom samverkan, kan emellertid bidra med nya aspekter på relationerna mellan den kommunala och den sublokala nivån. Det intressanta för alla tre kommundelar är totalitetsperspektivet, dvs drivandet av en utveckling som innefattar flera sektorer av samhällslivet, omsorg, skola, näringsliv, infrastruktur och även lokal kultur. Det är med detta koncept som de tre områdena velat vända trenden med utflyttning och försämrad social service, och allmän stagnation och resignation. Gnosjö har som kommun kunnat verka för en motsvarande politik, men där kommundelarna inte uppfattas spela samma roll, fränsett en viss konkurrens mellan de största orterna Gnosjö och Hillerstorp (intervju med oppositionsrådet i kommunen 2003-08-27).

Den sublokala nivån inom tre kommundelar i Jämtlands och Kronobergs län visar sig vara utmärkta exempel på det omvända perspektivet och även subsi-

diaritetsprincipen. Politiskt sett samverkar trenden inom dessa tre områden med en starkare decentralisering helt i enlighet med begreppet governance och gemensam problemlösning och välfärdsproduktion mellan kommunerna och de berörda områdena. Jon Pierre (2001) ser detta som början till en institutionell förändring i Sverige och för egen del ser jag detta som ett exempel på välfungerande närdemokrati. Viktigt är dock att kunna skilja mellan de goda exemplen som modefenomen och den egna lokala utvecklingen.

Entreprenörskap som nyckel till framgång och tillväxt

Inom alla nivåer, såväl företag, som offentlig- och tredje sektor samt organisationer, är lärande, bl a i termer av kompetenshöjning, en avgörande faktor. Flera studier visar att just kompetens är en av nyckelfrågorna bakom tillväxt, framgångsrikt entreprenörskap och företagande. Andra faktorer av vikt är närheten till universitet och högskola, geografisk närhet till andra företag och nätverk, livskvalitet, avsättningsmarknader, riskkapital och kommunal/regional närmiljö samt relationer till den offentliga sektorn. Betydligt längre ner i listan ligger kostnadsfaktorer och stödsystem, vilket visar på en ganska stark förändring sedan 1970- och 80-talen. Både humankapital och socialt kapital kan sägas vara viktiga ingredienser i det organisatoriska lärandet på företagsnivå.

Idag är det entreprenörskap och nyföretagande, tillväxt och konkurrenskraft, nätverk och socialt kapital som är de utslagsgivande faktorerna bakom framgångsrika, ”lärande” regioner. Såväl inom Sverige som EU har klyftan i detta hänseende vidgats mellan de mest och de minst framgångsrika regionerna, trots decennier av stödpolitik. Vid en jämförelse av svensk regional EU ranking av de 204 NUT II regionerna hamnar Mellersta Norrland (Trångsviken, Bispgården) på sista plats för perioden 1996-2001. Skillnaden gentemot Småland med öarna (Gnosjö, Åseda) är inte stor – nr 190. Region Stockholm återfinns som nr 12, Övre Norrland och Västsverige som nr 82 respektive 80.¹⁰ Regionerna där observationskommunerna återfinns befinner sig således långt bak i rankingen. Den avgörande frågan är var de fyra kommundelarna/kommunen befinner sig inom sin region.

Ett företags innovationsförmåga ökar sannolikt om en fungerande kunskapsöverföring samt samspel med andra företag och organisationer i den lokala miljön kommer till stånd. Flera mekanismer kan förklara varför en lokal miljö är viktig för ett företag. Det första är gemensam användning av resurser i kostnadsbesparande syfte och det andra är samlokalisering fördelar som uppkommer när transport- och transaktionskostnader kan sänkas. För det tredje utvecklas en lokal

¹⁰ Regionernas tillstånd 2002. En rapport om tillväxtens förutsättningar i svenska regioner. ITPS 2002, s13 ff.

arbetsmarknad med specialiserad kompetens.¹¹ Allt detta förutsätter nätverks-samarbete mellan företagen som inte hindrar konkurrens mellan dem som verkar inom samma branscher, men där samarbete inte heller är uteslutet. Exempelvis kan det långtgående hotellsamarbetet i Östersund nämnas som en form av detta. Det tredje fenomenet förutsätter en gradvis höjning av kompetens- och utbildningsnivån, framförallt i riktning mot specialistkompetens. Slutligen kan en ansamling av relaterade verksamheter bidra till en lokal miljö som främjar lärande och innovation. Detta fenomen kan kallas alltifrån kluster, till samarbetskonsortier eller branschsammanlutningar, men pekar i alla tre fallen på själva fenomenet med en entreprenöriell miljö där entreprenörskap och innovationer kan födas i samarbete mellan företag inom partnerskap. I min modell utgår jag ifrån ett samarbete mellan samhällsentreprenörer och företagare-entreprenörer. Bägge kategorierna är sk drivande aktörer, men det är främst samhällsentreprenörerna som axlar ansvaret för uppbyggnaden av attraktiva regioner. Dessa representerar även en särskild form av ledarskap, där de både kombinerar ledning av egna organisationer och verksamheter (ofta inom tredje sektorn) med ett ansvarsfullt ledarskap för samhällsutveckling (Selsky 1994, s 278).

Framgångsrika regioner

Regionen har alltmer både inom EU och nationellt i Sverige kommit att uppfattas som den nivå på vilken man kan bygga de nätverk och relationer som understöder tillväxt, konkurrenskraft samt utveckling. Lärande regioner är ett koncept som ofta används. Lärande lyfts fram som en avgörande faktor, i detta kan innefattas bl a ett kontinuerligt lärande i betydelsen flexibel utveckling och snabb reaktionsförmåga när det gäller innovationer och förändringar i omvärlden. Lärande regioner kan då sägas vara de regioner där företag och offentliga organisationer och myndigheter, tillsammans med den tredje sektorn, förmår utveckla gynnsamma strukturer och samverkansformer.

Delar av näringslivet har fått en mer decentraliserad struktur, bl a genom självständiga företagsenheter i form av dotterbolag. Mot detta står en tendens till större företagsenheter och globala fusioner, samt kapitalrörelser över nationella gränser. Detta förenas i en utpräglad glesbygdsmiljö och ger upphov till nyinflyttning och nytt entreprenörskap, med kopplingar såväl nationellt som internationellt i form av utländska dotterbolag.

Jag anser att den sublokala nivån är ganska avgörande för skapandet av en attraktiv region. Konceptet attraktiv region kan leda till befolkningsökning istället för stagnation. Bibehållandet eller rentav utvecklandet av social och kommersiell service för medborgarna blir möjligt. Dessutom har det sublokala beslutsfattandet och den lokala demokratin funnit nya former.

¹¹ Se vidare Regionalpolitiska propositionen 2001/2:4, s 61.

I Gnosjö, Trångsviken, Bispgården och Åseda är befolkningsförändringarna inte så stora över de senaste två decennierna. Endast i Gnosjö är ökningen mer markant, men en minskning kan noteras för förra året. Krokoms kommun ökar till en början, men minskar från år 2000 och uppvisar samma mönster som Uppvidinge kommun. Endast Ragunda företer en kontinuerlig minskning. Observationsperioden sammanfaller dock med den kommunala omstrukturering och de tillväxtprojekt i EU och annan regi som inleds då. Sannolikt är tiden för kort för en riktig bedömning av utfallet av ovannämnda projekt.

Vad beträffar kommundelarna Trångsviken, Bispgården och Åseda, minskar samtliga över den tioårsperiod som SCB mätt tätorter, Åseda relativt sett minst. Statistiken för Trångsviken innefattar dock inte samtliga byar som ingår i själva tillväxtregionen. Det kan konstateras att effekterna av lokalt tillväxtarbete inte förmått vända befolkningstrenden på de undersökta orterna. Sett ur ett jämförande perspektiv minskar emellertid dessa glesbygdskommuner mindre än regiongenomsnittet Krokoms och Gnosjö är klara undantag, möjligen även Uppvidinge.

Tabell 1 Befolkningsutvecklingen i Gnosjö, Krokoms, Ragunda och Uppvidinge kommuner.

	1985	1990	1995	2000	2002
Gnosjö	9 175	9 855	10 023	10 280	9 997
Krokoms	13 979	14 373	14 716	14 154	14 047
Ragunda	7 336	7 078	6 748	6 313	6 079
Uppvidinge	10 465	10 613	10 389	9 807	9 580
Trångsviken		322	292	272	
Bispgården		1 093 ^a	991	956	
Åseda		2 512	2 626	2 503	

a. I denna siffra ingår inte Östra Bispgården som dock ingår i de följande siffrorna.

Tabell 2 Skattekraft per kommun 1995-2003.

	Gnosjö	Krokoms	Ragunda	Uppvidinge
1995	86 759	77 637	78 248	77 393
1996	92 426	79 807	81 342	80 360
1997	94 126	83 074	83 653	84 030
1998	98 929	85 758	86 159	87 098
1999	102 549	89 229	88 534	90 210
2000	106 792	94 251	92 870	94 473
2001	113 220	98 945	97 132	100 301
2002	121 709	105 361	103 923	107 832
2003	130 196	111 126	111 406	113 749

Skattekraftens utveckling är starkast i Gnosjö. I Krokoms, Ragunda och Uppvidinge växer den också.

Måtten på den regionala arbetslösheten visar att Gnosjö under perioden ligger avsevärt under det regionala genomsnittet, som för Jönköpings län är mycket

under riksgenomsnittet. I Gnosjö är det ca 1,4 procent. Uppvidinge kommun ligger med 1,9 procent klart under Kronobergslän som har 2,6 procent. Däremot ligger Ragunda kommun klart över, Krokoms är i linje med Jämtlands genomsnittliga arbetslöshet som är kring 4 procent. Jämtlands län har klara problem i jämförelse med riksgenomsnittet när det gäller arbetslöshetens utveckling över tid.

Utvecklingen av utbildningsnivå i kommunerna är också viktig. Här förefaller det helt klart att såväl Gnosjö som Krokoms och Uppvidinge förmått dubblera antalet personer med eftergymnasial utbildning, medan Ragunda uppenbarligen sackar efter i den jämförelsen. Här bör in- och utpendling inom kommunen tas med som en viktig faktor, eftersom endast Krokoms ligger så nära en större stad att halva kommunen kan uppfattas vara på pendlingsavstånd från Östersund. Såväl Gnosjö (105 km till Växjö) som Ragunda (huvuddelen av kommunen har mer än fem mil till Östersund) och Uppvidinge (sex mil till Växjö, men mer än tio mil till Jönköping) kommuner saknar egentliga pendlingsmöjligheter.

Det kommunala perspektivet: några jämförande aspekter på utvecklingen i Trångsviken, Ragunda, Åseda och Gnosjö

Mina intervjuer visar på en aktiv kommunledning i samtliga kommuner, även om detta kanske inte alltid upplevs av ifrågavarande kommunalstyrelse (intervju med Trångsviksbolaget 2002-03-23, Offensiva Åseda 181 ff, 232). Även särskilda subsidiära organ har skapats inom alla kommuner för drivandet av processer på sublokal nivå. Omorganisering av kommunens utvecklingsavdelningar har förekommit i Ragunda och Krokoms kommun. Däremot har motsvarande inte skett i Uppvidinge kommun, som hittills inte heller tagit fram avsiktsförklaringar, precisering av samverkan eller riktlinjer till stöd för lokala utvecklingsgrupper. Här spelar sannolikt det kommunala näringslivsklimatet in och synen på partiell utveckling inom olika kommunalstyrelser över tid. Förståelsen för sublokala grupper har endast vuxit fram långsamt. Förekomsten av dessa grupperingar synes dock vara central vid en jämförelse och samtliga kommuner har valt denna form för drivandet av intressen inom särskilda projekt som gäller vissa kommunalstyrelser.

Särskilt påfallande är relationerna mellan utvecklingsgrupper, företagare och kommunledningen. Som ett exempel kan ansökan från Krokoms kommun till strukturfondskansliet för ett Mål 1 program kring bredband till Trångsviken nämnas. Kommunen snarare än utvecklingsgruppen Trångsviksbolaget, fick axla rollen som projektledare och ansvarig för ett dylikt projekt med bredband till endast en del av kommunen. I intervjun med kommunstyrelsen för Krokoms kommun (2002-03-13) betonar hon vikten av att en kommunalstyrelse som i sin näringslivsutveckling och IT mognad hunnit längst, även behöver få den bredbandskoppling som är förutsättningen för fortsatt tillväxt. Motsvarande processer har inte kunnat iaktas i de andra kommunerna. Ragunda kommun upplever sig

fortfarande leva med den tidigare kommunindelningen med tre rätt distinkta kommundelar; Hammarstrand, Bispgården och Stugun med tre skilda företagarföreningar, trots kommunala initiativ till en eventuell sammanläggning (intervju med kommundirektören i Ragunda kommun 2002-03-12).

Såväl i Åseda, Krokoms och Ragunda berörs frågan om hur man kunde samordna lokala utvecklingsgrupper med mer kommunövergripande eller samverkande verksamhetsformer. Aktiva försök till samordning inom sociala sektorer har gjorts mellan Ragunda och Bräcke kommuner, samt även som samarbetsavtal mellan kommunerna. Inom Åseda ser man möjligheter i och med de avsevärt mindre begränsningar och offentliga regleringar för utvecklingsgrupper att idka dylikt samarbete som nu existerar.

Det som jag kan lyfta fram som ett preliminärt, men dock resultat, av mina studier hittills är att en viktig nyckel till potentiell tillväxt ligger i totalkonceptet näringslivsklimat, arbetsmiljö, levnadsförhållanden och livskvalitet. Detta har noga uppmärksammats i två av mina undersökningsobjekt: Åseda och Trångsviken och är på gång i Ragunda. Gnosjömodellen för företag i nätverk och den särskilda miljö detta har skapat på denna ort är inte utan vidare jämförbar med de övriga kommunerna. I de två förstnämnda har skol- och utbildningsfrågor getts en alldeles särskild tyngd, i och med kvalitetssäkring (Kvalitetsrådet i Åseda) och entreprenörskap inom grundskola, gymnasium för Krokoms del, samt även utbildningen inom ekonomiprogrammet Affärsutveckling (entreprenörskap) vid Mitthögskolan. Detta utgör även embryot till en Triple Helix samverkan som i Trångsviken förverkligats i det sk Trångsviksbolaget som samlar såväl kompetens från företagare, lokalsamhälle och företrädare för utbildning på alla nivåer. Utbildningsnivån i samtliga undersökta kommuner ligger under riksnivån.

En annan faktor av betydelse för tillväxtens utveckling över tid är befolkningsutvecklingen. Enligt Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande var den faktiska befolkningsutvecklingen under åren 1990-1998 stagnerande eller minskande för två tredje delar av landets arbetsmarknadsregioner. Mina undersökningsobjekt återfinns bland dessa regioner.

Det framstår dock som helt klart att den mest attraktiva regionen när det gäller befolkningsutveckling, arbetslöshet, skattekraft, och höjning av utbildningsnivån i ett makroperspektiv är Gnosjö. Fenomenet är synbarligen mycket mer än en konceptuell marknadsföringsframgång, utan statistiken visar på ett hållbart fenomen över tid. Däremot synes Åseda vara fullt jämförbart med Bispgården och Trångsviken som lokala utvecklingsmiljöer, och som delar av Norrlands inland är det mycket anmärkningsvärt att de två senare orterna förmår tävla med det inre av Småland som har helt andra företagartraditioner. Däremot har det inte gått att påvisa att särskilda kommunala och sublokala samverkansformer skulle ha någon betydelse för tillväxten inom de utvalda variablerna. Motsatsen låter sig heller inte ådagaläggas, dvs vilken effekten för de kvantitativa måtten på lokal tillväxt hade varit ifall inga särskilda kommunala samverkansformer hade

funnits. Fortsättningen av forskningsprojektet inkluderar studier av företagande och entreprenörskap på mikronivå med djupintervjuer, och dessa kommer sannolikt att avslöja om sambanden mellan aktiva lokala utvecklingsgrupper och attraktiva regioner räcker för att skapa ekonomisk tillväxt inom glesbygdsregioner i Norrlands inland och om det går att finna lokala Tillväxtbyar som bryter mönstret och blir trendsättare i likhet med Gnosjö.

Referenser

- Berggren C, Brulin G & Gustafsson L-L (1998) *Från Italien till Gnosjö*. Arbetslivsinstitutet.
- Coleman J S (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard UP.
- Ekvall G & Johannisson B (red) (1996) *Navigatör och inspiratör*. Lund. Studentlitteratur.
- Friedmann J (1973) *Urbanisation, planning and national development*. Aldershot.
- Härkönen E & Kahila P (1999) "Some Theories of Rural Development – a Basis for Examining Local Partnerships" i Westholm E, Moseley M & Stenlås N (red) *Local Partnerships and Rural Development in Europe*, DFR rapport 1999:4.
- Inglehart R (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 41 Societies*. Princeton: Princeton UP.
- Jackman R W & Miller R A (1998) "Social Capital and Politics" *Annual Revue of Political Science*, Vol 1, s 47-73.
- Johannisson B (1992) *Skola för samhällsentreprenörer – rapport från en utbildning av lokala projektledare*.
- Johannisson B m fl (1992) *Nyföretagande och regioner – modeller, fakta, stimulantia*. Stockholm, Allmänna förlaget.
- John P (1994) "Central-Local Relationships in the 80s and the 90s: Towards a Policy Learning Approach" *Local Government Studies*, Vol 20.
- Landström H (2000) *Entreprenörskapets rötter*. Lund. Studentlitteratur.
- Lithander J & Möhlnhoff J (2000) *Framväxt av tillväxt – en fallstudie av sex jobbskapande processer i Jämtlands län*.
- OECD (1998) *Local Management for Effective Policies*, OECD, Paris.
- Ostrom E (1990) *Governing the Commons*. Cambridge University Press.
- Porter M (1990) *The Competitive Advantage of Nations*.
- Portes A & Landolt P (1996) "The Downside of Social Capital" *The American Prospect*, No 26 (May-June 1996) s 18-21.
- Putnam R D (1993a) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton. Princeton University Press.
- Putnam R D (1993b) The prosperous community. Social capital and public life. *The American Prospect*, no 13 (Spring 1993).
- Putnam R D (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6:1, Jan 1995, s 65-78.
- Putnam R D (2000) *Bowling Alone*. New York.
- Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande, SOU 2000:87, Fritzes, Stockholm.

- Selsky J W & Smith A E (1994) "Community Entrepreneurship: A Framework for Social Change Leadership" *Leadership Quarterly*, 1994:5, pp. 277-296.
- Stoker G & Mossberger K (1995) "The Post-Fordist Local State" s 210-227 i Stewart J & Stoker G (red) *Local Government in the 1990s*, London: MacMillan.
- Westlund H (1999) "An Interaction-Cost Perspective on Networks and Territory" *Annals of Regional Science*, Vol 33, No 2.
- Wihlborg E (2000) *En lösning som söker problem*. Linköpings universitet. Diss.
- von Bergmann-Winberg M-L & Sandberg K W (2002) "Några aspekter på tillväxtfaktorer, nätverk och vinnande kluster inom framgångsrika regioner – en jämförande studie" Tillväxtkonferensen i Piteå 2002:03.
- Woolcock M (1998) "Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework" *Theory and Society*, Vol 27, No 2, s 151-208.
- Ylinenpää H & Lundgren N-G (1998) *Northern light or out in the cold a comparison of two nordic regions*.
- Zoltan J ACS, Carlsson B & Karlsson C (1999) *Entrepreneurship, Small and Medium-Sized Enterprises and the Macroeconomy*.

Lokal samhällsutveckling och entreprenörskap

– en studie av tillväxtarbetet i Bispgården

Wilhelm Skoglund

Nya förutsättningar för lokalt utvecklingsarbete

På många håll i Sverige pågår en kamp för att upprätthålla och skapa livskraftiga samhällen och regioner. Norra Sveriges inland är ett av de områden där ekonomisk överlevnad är högsta prioritet. Den svenska regionalpolitiken har också förändrats och skapat nya möjligheter för utsatta bygder. Som komplement till nationella insatser på regional nivå har EU:s strukturfonder introducerats och förändrat tillgången till finansiella medel. Utifrån regionala partnerskaps samverkan med länsstyrelser ska regional mobilisering ske genom så kallade regionala tillväxtavtal. Avtalen är tänkta att skapa planer och program anpassade för den specifika regionen. Sedan de regionala tillväxtavtalen introducerades av regeringen 1998 har man i samhället Bispgården i östra Jämtland arbetat med att skapa ett eget lokalt tillväxtavtal. Det lokala tillväxtavtalet initierades och drivs av samhällets företagareförening (Fors Företagareförening). En företagareförening som drivande kraft bakom ett samhälleligt utvecklingsprojekt var nytt på den politiska och ekonomiska arenan, vilket rönne regional såväl som nationell uppmärksamhet.

Målsättningen med det kontinuerligt pågående utvecklingsarbetet i Bispgården är att skapa en grund för en långsiktig ekonomisk utveckling och tillväxt, riktad både mot näringslivet och samhället i stort. Framgångarna för arbetet har skiftat och ett flertal ändringar har genomförts jämfört med de ursprungliga projektplanerna. Projektnamnet för avtalsarbetet är Tillväxtregion Bispgården och det har finansierats genom regionala, nationella och EU-medel.

Bland de drivande aktörerna i Tillväxtregion Bispgården samt dess samverkande partners och finansiärer har en utveckling av den entreprenöriella andan framhållits som central (Länsstyrelsen i Jämtlands län, 1999; Fors Företagareförening 2000, Regionalt tillväxtavtal för Jämtlands län 2000-2002, Näringsdepartementet 2001, EU kommissionen 2003). Även inom företagsekonomisk forskning med kopplingar till samhällsekonomisk utveckling har vikten av entreprenöriella miljöer som grund för ekonomisk tillväxt ofta påpekats (Aanesland & Mjelde 1997, Bygrave & Minniti 2000). Som grund för skapandet av sådana miljöer lyfts ofta samhällsentreprenörens roll fram. De kan bidra till bättre förutsättningar vid bildandet av nya företag och mer dynamiska samhällen. Sam-

hälls-entreprenören har ofta lokal bindning, ser samhällets utveckling som huvudmål och hjälper andra till företagande. Denne kan även inspirera medborgarna i ett lokalsamhälle till engagemang och samverkan, samt hjälpa till att bryta upp stelnade strukturer (Johannisson 1992, Selsky & Smith 1994, Brulin 2002). En samhälls-entreprenör är med andra ord en entreprenör som riktar sina ansträngningar bortom det egna företaget och istället har samhällsutveckling som huvudsaklig målbild. Därigenom bidrar han och är central för utvecklingen av entreprenöriella miljöer i lokalsamhällen.

Ovanstående resonemang visar på existensen av forskning som betonar entreprenörskapets roll för regional och samhällelig utveckling. Det finns dock ej mycket att tillgå som direkt berör den tillämpade ansatsen till samhällsutveckling i Bispgården. Anledningen är den nya ansats för att stödja samhällsutveckling som det lokala tillväxtavtalet innebär, där en företagarförening tar del av och driver samhällsutvecklingen. För att skapa förståelse för detta nya lokala perspektiv, används Habermas (1962, 1995) tankar kring livsvärld och system. Vid diskussioner om entreprenörskap och dess funktion används Schumpeters (1934) synsätt. Kopplingen till det lokala tillväxtavtalet görs sedan genom en sammanvävning av det lokala livsvärldsperspektivets innebörd av entreprenörskap och dess möte med det offentliga systemsyn.

Utifrån den beskrivna bakgrunden är syftet att belysa om och i så fall hur arbetssättet som det lokala tillväxtavtalet inledningsvis medförde, även stimulerade till samhälls-entreprenöriella aktiviteter och därmed även utvecklingen av en entreprenöriell miljö. Utifrån en historisk redogörelse som bakgrund görs detta genom reflexioner kring de problem som uppstod i de inledande faserna av utvecklingsarbetet med tillväxtavtalet.

Det empiriska materialet i artikeln härstammar från intervjuer, deltagande observation, studier av protokoll, lokalhistoriska texter och annan projektdokumentation. Intervjuerna har varit av öppen karaktär och lokaliserats till informanternas arbetsplats eller hem. Informanterna har alla haft koppling till det lokala tillväxtarbetet såsom varande antingen lokala aktörer eller representanter för inblandade myndigheter. Deltagande observationer har kontinuerligt ägt rum i Bispgården under en period av cirka två år. Observationer har gjorts vid diverse projektgruppsmöten, företagsbesök och seminarier. Genom detta tillvägagångssätt kan studien karaktäriseras som etnografiskt processorienterad. Lärandet från en etnografisk studie av ett mindre samhälle som Bispgården kan också överföras till andra samhällen och kontexter, dock inte som traditionella generaliseringar, utan genom vad Geertz kallar ”small facts speak to large issues” (Geertz 1973). En etnografisk studie i hans mening ska alltså möjliggöra abstrakt teoretisering som kan bidra till förståelse kring sociala fenomen även i andra kulturella sammanhang. Metodriktningen innebär därmed ett försök att lyfta de empiriska iakttagelserna av det lokala tillväxtavtalets inledande fas till en teoretisk nivå. Därav följer att de historiska och empiriska redogörelserna här presenteras före

de teoretiska kopplingarna. Därefter följer en diskussion kring de teoretiska aspekterna och slutligen en ansats till att lyfta diskussionen till en form av syntes för studien.

Från skogsbruk och vattenkraft till EU-projekt

I början av 1950-talet upplevde skogsindustrin lönsamma tider i efterkrigstidens uppbyggnadsperiod. Skogsbolagen i Sverige hade en gynnsam utveckling och flertalet hade Bispgården som regionalt förvaltningscentrum. Därigenom drogs mycket folk dit och samhället blev ett nav för utvecklingen av regionens skogsbruk (Hedman 1985, Nilsson 2001).

Samtidigt så hade man i regionen också förmånen av Indalsälvens breda vattenfåra och forsar. Därigenom så tilldrog sig regionen dammbyggnadsintresse och ett flertal kraftverk uppfördes i Bispgårdens närhet, bland andra Stadsforsen, Svarthålsforsen och Hölleforsen.

Under denna ljusa period, som pågick långt in på 1960-talet, hade även en samhällelig infrastruktur med bland annat kommunal förvaltning, polis och landsfiskal förlagts i samhället. Bispgården var då ett centrum i bygden av samma slagkraft som nutida centralorten Hammarstrand (ibid). Tiderna förändrades dock och den framgångsrika tiden avmattades. Mekaniseringen ökade då storskogsbruket kom och härigenom försvann underlaget för många av de lokala skogsindustrierna. I Bispgården lyckades man inte följa de nya trenderna, istället avtog den dynamiska utvecklingen. Här syftas alltså huvudsakligen till utvecklingen på skogssidan, där drivkrafterna och eldsjälarna försvann till andra verksamheter och lokaliteter (Strömberg 1939, Hedman 1985, Nilsson 2001).

De flesta av skogsförvaltningsbolagen flyttade sina kontor till andra orter och ruschen kring dammbyggnationerna avtog sedan dammarna färdigställdes. Ett driftskontor för älvarna i den närliggande regionen finns dock kvar som en av de största arbetsgivarna i Bispgården.

Kvar i övrigt fanns i princip bara några av de största verkstadsindustrierna som byggts upp under tidigare år. Under den här perioden byggdes därmed den industriella strukturen upp som fortfarande dominerar Bispgården genom idag befintliga företag (Nilsson 2001, Hedman 1985).

Minskad industriell verksamhet fick flyttlassen att gå och därmed så försvann även den största delen av social service och infrastruktur, exempelvis tågstation, kommunal förvaltning, hälsovård och polismyndighet. Dessa servicefunktioner omlokaliseras huvudsakligen till grannorten och nutida kommuncentrat Hammarstrand.¹

Historieförloppet i Bispgården är inte nödvändigtvis unikt i sitt slag, då många liknande samhällen upplevde samma typ av problematik. Bispgården var dock ett

¹ Bispgården och Hammarstrand ingår i Ragunda kommun i östra Jämtland.

av de samhällen som drabbades hårdast av de beskrivna industriella omvälvningarna. Under 1980-talet och in på 90-talet gjordes ett flertal försök att mobilisera invånarna i samhället genom stormöten och försök att utveckla samarbetet mellan industri, samhälle och kommunal administration. Även om flera av de industriella företagen de följande åren gick bra så tog den övriga samhällsutvecklingen inte fart på det sätt man hoppats (Jönsson 2001, Nilsson 2001). Befolkningens storlek är viktig på många sätt, bland annat som arbetskraft till de lokala arbetsplatserna. Efter att ha sjunkit successivt så var befolkningen i Bispgården 1998 enligt SCB nere i 1 627 personer (Fors Företagareförening 2002). Under de mer gynnsamma åren så pendlade befolkningen runt 3 000 invånare (SCB 1960, 1965). Detta innebar att den samhälleliga servicen och infrastrukturen fortsatte att urholkas vilket åter ledde fram till diskussioner kring samhällets överlevnad (Nilsson 2001, Näsström 2001).

1997 sammankallade representanter för Fors Företagareförening åter till stormöte, den här gången med representanter bland annat från Ragunda kommun. I mötet påtalades vikten av en utökad samhällsservice, infrastruktur och ökad tillgång på arbetskraft i Bispgården. Härefter tog ”Bispgården på frammarsch” fart. Detta var ett arbete som syftade till att ta fram åtgärdsförslag för att stärka Bispgården. Detta skulle ske genom att öka inflyttningen, skapa ett attraktivt samhälle och säkerställa en utveckling av ortens industrier. Delaktiga i arbetet var i huvudsak näringsidkare och eldsjälur i samhället som strävade efter att skapa de rätta förutsättningarna för Bispgårdens överlevnad (Frohm 1999, 2001).

Efter samarbete med regionala intressenter som SAF, landshövdingen och den så kallade ”Områdespakten för sysselsättning” utmynnade arbetet i ett lokalt tillväxtavtal för Bispgården i september 1999 (Fors Företagareförening 1999). Det lokala tillväxtavtalet och arbetet med ”Bispgården på frammarsch” kom att kallas Tillväxtregion Bispgården och låg till grund för en EU Mål 1² ansökan för åren 2001-2003. Tanken var dock att arbeta tillsammans med intressenterna och de tilltänkta finansiärerna under ett ännu längre tidsperspektiv. Ansökan innehöll 14 delprojekt³ som strävade efter att uppfylla ovanstående målsättningar. Utöver den tilltänkta EU-finansieringen ingick även Ragunda kommun, Länsstyrelsen/Nutek, LAN, med flera som medfinansiärer i projektet (Fors Företagareförening 2000).

Det uppstod dock problem i de inledande faserna av Bispgårdens lokala tillväxtavtal som till stor del hade sin grund i ansökningsprocessen för finansiering.

² Finansiella medel från EU Mål 1 syftar till att öka ekonomisk tillväxt i de mest eftersatta regionerna i EU. De områden som omfattas av Mål 1 är regioner vars BNP/capita är lägre än 75 procent av EU:s genomsnitt (EU-upplysningen, 2002).

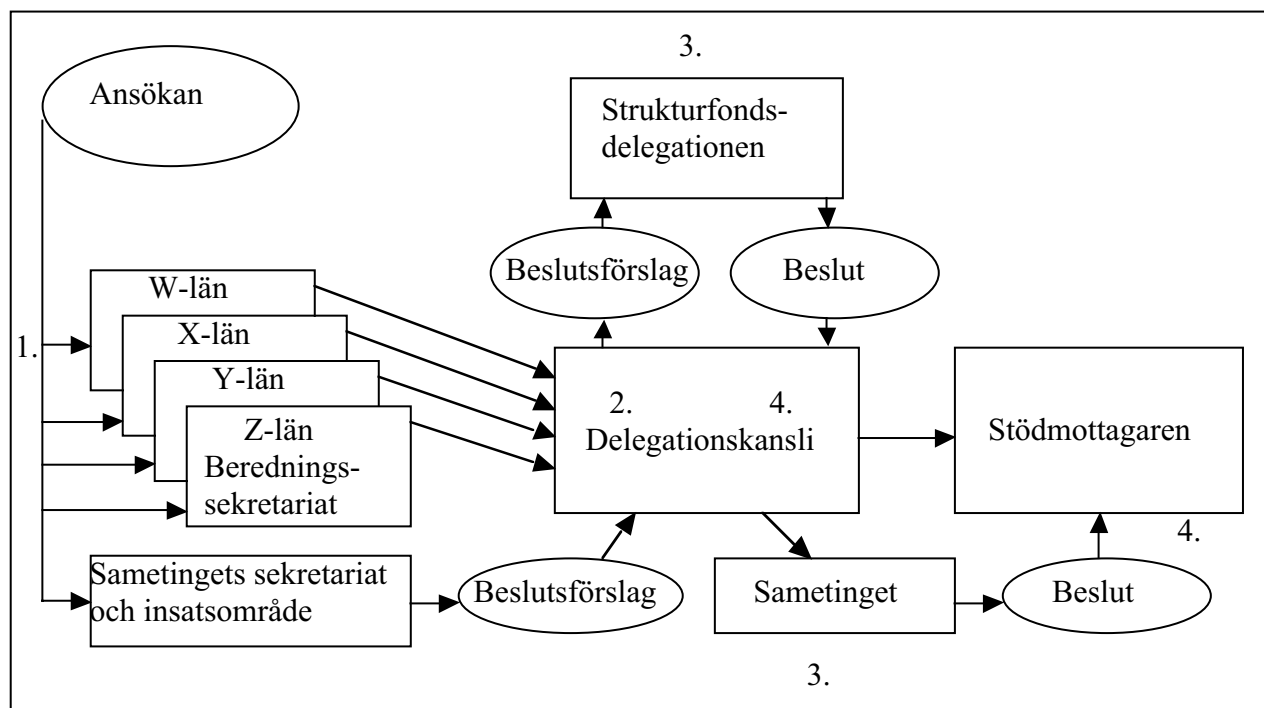
³ Delprojekt: Boendemiljö, Tjänsteetablering, Affärscentrum, Arbetsutveckling, Kommunal service, Samhällsekonomisk analys, Landstingsservice, Studielån, Kulturpaviljongen, Ungdomar och fritid, Mitthögskolan, Obruten utbildningskedja, Väg 87, Utveckling och export.

Härefter följer därför en redogörelse för den och de implikationer den fick för arbetets fortskridande.

Ansökningsprocessen

Bilden nedan visar vilken väg genom organisationen en projektansökan som beslutas av EU:s Strukturfondsdelegationen går innan den blir till ett beslut. Genom dessa ansökningsprocedurer, samt genom de direktiv som existerar för att ett projekt ska godkännas för finansiering genom Länsstyrelse- och EU-medel, så skalades de ursprungliga planerna i Bispgården av. Beslutet drog också ut på tiden. Detta skapade frustration hos de lokala aktörerna i Bispgården, som var benägna att så fort som möjligt inleda sitt arbete utifrån de ursprungliga planerna.

Figur 1. Flödet från ansökan om mål 1-medel till beslut.

(Programkomplement, Mål 1 Södra Skogslänsregionen 2000-2006, 2000)

Inledningsvis (1) lämnas ansökan in till länsstyrelsen i det län där verksamheten avses bedrivas. Beredningssekretariatet gör utredningar, begär in kompletteringar, värderar ansökan utifrån urvalskriterier, bedömer projektets kvalitet och överensstämelsen med regelverk, gör avstämning avseende medfinansiering samt skriver ett beslutsförslag. Vid regelbundna möten (2) mellan beredningssekretariatet och huvudsekretariatets delegationskansli går beslutsförslagen igenom, förslagen från de olika handläggarna bedöms och prioriteras i förhållande till varandra. Projektets överensstämmelse med gemenskapsregler och den specifika Mål 1 regionens dokument för mål- och riktlinjer (SPD) kon-

trolleras. Beslutsförslagen föredras (3) i strukturfonds-delegationen, som beslutar om projektstöd (ibid).

I september år 2000 lämnade styrelsen för Fors Företagareförening in en ansökan rörande projektet Tillväxtregion Bispgården till Länsstyrelsen och Mål 1 sekretariatet i Jämtlands län. Ansökan var bearbetad i samarbete med bland andra Länsstyrelsen och innehöll kärnan av de ovanstående delprojekten (Styrelseprotokoll, Tillväxtregion Bispgården 2000-09-12). Finansieringsplanen för storprojektet bestod av EU-medel (54 procent), länsstyrelsens nationella medel (18 procent), medel från Ragunda kommun (18 procent) och privata medel (10 procent) (Tillväxtregion Bispgården, Mål 1 ansökan 2000).

Från Länsstyrelsens och EU-sekretariatets sida behandlades därefter ansökan enligt ovanstående process. I slutänden lägger alltså Länsstyrelsen (nationella medel) respektive EU-sekretariatet (EU-medel) i tur och ordning fram ett förslag till beslut om godkännande/icke godkännande av och finansiering av EU-projekt. I fallet Tillväxtregion Bispgården gjordes en total prioriteringslista jämfört med och relaterat till Jämtlands regionala tillväxtavtal. Vid denna bedömning måste Länsstyrelsen väga olika projekt i olika länsdelar och avgöra vilka som har bäst förutsättningar och bäst förhåller sig till det regionala tillväxtavtalet. En aspekt kan också vara att inte en del av länet får oproportionerligt större del av de nationella medlen än andra. Efter denna bedömning drogs slutsatsen att alla delar i storprojektet inte passade in i finansieringsbilden enligt Mål 1 programmets förutsättningar. Storprojektet delades då upp i ett antal delprojekt efter en rekommendation från Mål 1 sekretariatet (Länsstyrelsen i Jämtlands län 2001).

Det första delprojektet som gick igenom, det vill säga som på rekommendation av Mål 1 sekretariatet godkändes för finansiering genom Mål 1 medel av strukturfondsdelegationen var "Samhällsekonomisk analys" (ibid). I storprojektsansökan från Tillväxtregion Bispgården står att detta projekt skall starta samtidigt som övriga och utvärdera processen i dessa övriga delprojekt löpande (Tillväxtregion Bispgården, Mål 1 ansökan, 2000). Anledningen till att detta projekt godkändes först var att man inte lyckats synkronisera Mål 1 och övrig finansiering i övriga delprojekt. Orsaken till detta var bland annat de regler som ska följas, exempelvis de som står föreskrivna i den specifika Mål 1 regionens regelverk (SPD). Samtidigt så trodde man dock att godkännandet av resterande projekt skulle bli en formalitet. Beslut angående godkännande av finansiering från länsstyrelsens sida och därmed rekommendation för finansiering av de övriga delprojekten från strukturfondsdelegationens sida rekommenderades att framskjutas i tiden av en beslutsgrupp inom Mål 1 sekretariatet. Framtiden i detta fall var mars samma år, då strukturfondsdelegationens nästa beslutssammanträde skulle äga rum. Under denna tid skulle samma beslutsgrupp inom Länsstyrelsen se vad som var möjligt att få godkänt rent finansiellt. Därefter skulle beslut tas om finansiering och vidare rekommendation för finansiering av strukturfondsdelegationen (Länsstyrelsen i Jämtlands län 2001). Under perioden fram till mars så

kom Länsstyrelsen och Tillväxtregion Bispgården överens om att skära i projektets aktiviteter och på så sätt dra ner dess totala omslutning. EU-sekretariatet ansåg inte att projekt- och finansieringsstrukturen skulle passa in i de ramar som föreskrivs enligt direktiven från EU och de bearbetade dokumenten från länsstyrelsen (SPD och Programkompletteringar). På detta sätt skulle man skapa större förutsättningar för att få igenom projektet vid nästa strukturfondsmöte i juni 2001. Vid beslutsmötet i mars 2001 godkändes enbart delprojektet Tjänste-etablering (Länsstyrelsen i Jämtlands län, 2001).

Efter diverse omformuleringar och omstruktureringar tog Mål 1 sekretariatet i juni även beslut om finansiering av delprojekten Boendemiljö, Affärscentrum, Ungdomar och fritid och Kulturpaviljongen. Då ärendet dragit ut på tiden så stod i beslutet från länsstyrelsen även att ett förskott på 40 procent av Länsstyrelsens nationellt beviljade medel skulle ges (Länsstyrelsen i Jämtlands län, Beslut 2001-06-14).

För de ideellt arbetande aktörerna i Bispgården så innebar ommöbleringen, avskalningen och tidsförskjutningen av projektet ändå ett bakslag efter allt arbete som lagts ner. Målsättningen hade varit att dra igång Tillväxtregion Bispgården i början av år 2001, vilket nu drog ut på tiden. Under den aktuella perioden skulle det skapas nya finansieringsvägar, dessutom skulle delprojektet struktureras om, vilket krävde ytterligare resurser av ideellt arbete. Längre väntetid innebar också en återverkan på näringslivsklimatet liksom försenade planerade insatser som exempelvis planerna på att finansiera en kommunal näringslivssekreterare på plats i Bispgården (Mötesprotokoll, Samhällsekonomisk analys 2001-05-30).

Representanter för de ifrågavarande myndigheter beklagade också förse-ningarna, ommöbleringarna och neddragningarna som förekommit. Förklaringen förelåg, som här tidigare formulerats, i att alla delar av tillväxtavtalet inte är stöd-berättigade enligt EU-direktiven, de lokala tolkningarna av dessa och regionala målsättningar. Initiativtagarna bör därmed alltså anpassa sina tilltänkta projekt enligt dessa direktiv (Mötesprotokoll, Samhällsekonomisk analys 2001-05-30).

Sammantaget är det genom ansökningsprocessen möjligt att identifiera olika utgångspunkter för de lokala aktörerna respektive representanterna för Länsstyrelsen och framförallt EU-sekretariatet. För de lokala aktörerna är insatser speci-fikt anpassade till Bispgården de mest angelägna, bortom jämförelser med andra samhällen och projektmallar. Varje anpassning eller kompromiss gentemot ett för dem mer abstrakt perspektiv innebär att projektets lokala identitet och engage-mang urholkas. De ifrågavarande myndigheterna agerar å sin sida bortom det lokala perspektivet. Förändringar och förbättringar i samhällsstrukturen och agerandet i sin helhet har istället sitt ursprung i regionala, nationella och över-nationella långsiktiga program och planer. De olika utgångspunkterna får också konsekvenser för innebörden och uttrycken för de ömsesidiga intentionerna att satsa på entreprenörskap.

Entreprenörskap och lokal förankring

För att lyfta förståelsen för det lokala utvecklingsarbetet och den inledande fasen som beskrivs ovan till ett entreprenöriellt perspektiv måste innebörden av entreprenörskap närmare diskuteras.

Inom vetenskapen finns ingen entydig innebörd av entreprenörskap. Fenomenet studeras sen länge av ett flertal vetenskaper och utifrån olika epistemologiska utgångspunkter. I modernare tid så är nationalekonomen Schumpeter (1934) fortfarande en av de mest inflytelserika teoretikerna. För honom var innovationsverksamhet entreprenörens huvudverksamhet, det vill säga att introducera nya produkter, processer och organisationsformer. Schumpeter såg entreprenören som den som genom sitt nyskapande driver bort det redan etablerade (kreativ förstörelse) och därigenom skapar ojämvt på marknaden. Han utvecklade även begreppet entreprenör som har en vidare betydelse än det som avser den enskilde individens karaktärsdrag och funktion och menade att varje social miljö eller kontext har sitt eget sätt att fylla entreprenörsfunktionen. Som exempel diskuterade han bland annat hur det amerikanska jordbruksdepartementet uppträdde som entreprenör då man utarbetade nya metoder, spred kunskap om dessa och därigenom successivt revolutionerade det amerikanska jordbruket. Även samarbete kan således vara en form av entreprenörskap. Han uteslöt administrativa sysslor från ämnesområdet. Därmed föll många företagsledare och managers utanför hans ram. Kvar finns fem huvudtyper: 1) en ny vara införs; 2) en ny produktionsmetod lanseras; 3) en ny marknad öppnas; 4) en ny råvarukälla erövrar; 5) en bransch organiseras på ett nytt sätt. Ekonomisk utveckling sker genom handlingar inom dessa områden. Men för att kunna karaktäriseras som entreprenöriella måste handlingarna också nyttjas i ett marknadssammanhang (Schumpeter 1934, Bjerke 1989). Johannisson och Madsén (1997) menar dock att entreprenörskap nödvändigtvis inte behöver ha en marknadskoppling, utan den kan exempelvis också innefatta politik, bidrag inom vetenskapen eller samhällsutvecklingsprocesser.

Entreprenörskap är således att företa sig något nyskapande. Kärnan ligger i förverkligandet av en ny idé, det vill säga omvandlandet av tankar och idéer till handling. Mer specifikt menar jag att den potentielle entreprenören är en person som anser att något är fel (något specifikt eller tillvaron i allmänhet), det går att ändra på det förhållandet (verkligheten är föränderlig) och entreprenören själv har möjligheten att ändra på förhållandet. En annan förutsättning för att handlingen ska kallas för entreprenöriell är också att den har ny användarnytta för den sociala omgivningen. Annars skulle varje nyskapande handling av och för den enskilde individen kunna karaktäriseras som entreprenöriell; en entreprenöriell miljö är därmed en miljö som inbjuder till förändring och olikhet. En miljö som i minsta möjliga mån sätter ramar för vad som är möjligt att genomföra. Ansatsen är influerad av Bjerke (2001) och dess helhet ser jag som närliggande Schum-

peters perspektiv. Den innovativa aspekten är i fokus och genom att ändra förhållanden i ”verkligheten” bidrar entreprenören till att skapa ojämvt. Entreprenörer som agerar på detta sätt genom att driva och skapa nytt genom samhällsutvecklingsprocesser kallas ofta för samhällsentreprenörer. De är entreprenörer som ser lokalsamhällets utveckling som sitt personliga mål, som försöker bygga upp övriga samhällsmedlemmars kompetens och självförtroende, inspirerar andra till nyföretagande och bygger lokala nätverksarenor. De är sammanfattningsvis individer som genomför idéer som förändrar och förbättrar samhället (Johannisson 1992).

En tolkning av ansökningsprocessen som beskrivits är att de inblandade parterna sökt ett bra samarbete, men stött på hinder längs vägen. Hindren har sin grund i de inblandade aktörernas skilda synsätt kring hur ett projekt ska utformas och finansieras. Utifrån de lokala aktörerna har det svåraste hindret varit EU-direktiven som stipulerar hårda krav för hur ett projekt ska utformas och finansieras inom varje åtgärd, samt de strikta tolkningar som gjorts av EU-direktiven. Från deras perspektiv kan direktiven och dess tolkningar uppfattas som kontraproduktivt när det gäller en av de mest betonade regionalpolitiska målsättningarna, att skapa entreprenöriella miljöer. Samtidigt så har EU-direktiven och dess tolkningar sitt ursprung i ett större helhetsperspektiv där hänsyn måste tas till många regioner, samhällen och näringsgrenar. Från detta perspektiv kan hindren betraktas som härstammande från lokal ovilja att ta hänsyn till centrala överenskommelser och synsätt kring hur entreprenöriella miljöer samt ekonomisk tillväxt skapas.

Tidigare diskuterades meningen av vad en entreprenöriell handling är, samt relevansen av dessa handlingar för lokal utveckling. Min slutsats blev att den entreprenöriella potentialen kan frigöras genom en miljö som inspirerar till handling och nyskapande, exempelvis i ett lokalsamhälle som präglas av en tro på att saker och ting är möjliga att förändra och förbättra. Enskilda medborgare känner att de kan bidra till skapandet av en bättre verklighet och livsmiljö och där man inte tvekar att ta det genomförande steget. Essensen av vad jag vill kalla för en samhällsentreprenöriell miljö som stimulerar till dessa aktiviteter är en aspekt av det mer övergripande begreppet entreprenöriell miljö. I den här artikeln används fortsättningsvis begreppen parallellt beroende på om det är grundsynen på entreprenörskap eller det mer specifika samhällsentreprenörskapet som diskuteras.

Samsynen kring vikten av en entreprenöriell miljö syns stor bland de inblandade aktörerna och myndigheterna i arbetet med det lokala tillväxtavtalet. Jag tycker mig dock genom ansökningsprocessens förfarande kunna spåra att det föreligger olika perspektiv på innebörden av denna miljö hos desamma.

De lokalt drivande aktörerna är benägna att förankra sitt nyskapande i den lokala kulturen. De ser också utvecklingen utifrån ett lokalt perspektiv, där alla bitar och delprojekt hänger ihop på ett eller flera sätt. De vill även agera snabbt,

då utdragna processer riskerar att reducera entusiasmen. I sitt arbete ser de lokalt inblandade aktörerna myndigheter som serviceinrättningar som ska hjälpa fram till lokal utveckling.

Uttrycken för entreprenörskapets innebörder blir för de ifrågavarande myndigheterna ofrånkomligen inbäddade i de allmänna direktiven och programmen som härstammar från Mål 1 programmet och de tolkningar som gjorts därav. Den entreprenöriella innebörden blir därmed mer allmän kring vad som bör utvecklas och nyskapas. Lokala projekt och åtgärder ska rymmas inom ofta centralt bestämda områden. För att medel ska kunna ges till de lokala initiativen krävs alltså att dessa anpassas till dessa områden. Entreprenören blir därmed en person som kan nyskapa inom vissa givna ramar.

För det vidare samarbetet mellan lokala aktörer och ifrågavarande myndigheter vore en mer samstämd syn kring begreppen entreprenörskap och entreprenöriella miljöer mellan inblandade parter gynnsamt för framtida utveckling. Genom en sådan samsyn skulle det lokala tillväxtavtalet även kunna inkludera en potential för skapandet av en miljö som stimulerar till samhällsentreprenöriella aktiviteter. En möjlig väg att gå för att öka förståelsen mellan de inblandade aktörerna och närma sig en samsyn är genom att reflektera kring begreppen system och livsvärld.

Livsvärld och system

Ett alternativt sätt att tolka de problem som beskrivits ovan är att applicera den tyske samhällsfilosofen Jürgen Habermas (1995) tankar kring livsvärld och system. För en rättvis bild av Habermas tänkande är det av vikt att redogöra för hans teoriers ursprung. Ursprunget brukar ofta hänföras till den kritisk teoretiska skolan med Adorno och Horkheimer (Alvesson 1983) som kända företrädare. Denna riktning menade att det västerländska förnuftet bidragit till det moderna samhällets förtingligande och förstelnande. Detta förnuft, som Habermas kallar det instrumentella förnuftet eller den instrumentella rationaliteten, ledde enligt den kritiska skolan också till ett behärskande av människor varvid behärskandet av den yttre naturen har lett till ett förtryck av människans inre natur. Det instrumentella förnuftet kan liknas vid samhällsstrukturer som byggts upp till objektiva verkligheter (system) bortom människans egen livsvärld.⁴ Det paradoxala är att det är människan själv som byggt upp systemet ur sin egen livsvärld. Enligt den kritiska teorin och Habermas så har vi alltså själva skapat ett samhälle där våra egenhändigt byggda system riskerar att kolonisera våra livsvärldar. I detta samhälle finns alltså kunskap och normer som vi ser som okränkbara. Med denna

⁴ Något förenklat så är livsvärlden den värld där vi genom vår kulturella bakgrund och tradition (sociala relationer, arbete, familj och vänner) konstituerar våra förståelseprocesser. Systemet består av en överskådlig sammanflätning av samhället genom den ekonomiska marknaden, statliga myndigheter, vetenskap och teknik (Habermas, 1995).

kunskap har vi sedan skapat strukturer som vi ofta utan eftertanke tar för givna (Alvesson 1983, Alvesson & Deetz 2000). Vårt sociala beteende riskerar då att styras av aspekter som ligger bortom vårt egna medvetande. Vi inskränker då vår egen frihet och det unika inom den specifika individen och kulturen till en allmän rationalitet. Vi placerar oss själva i vår egenhändigt byggda bur.

Utifrån den kritiska teorin så vidareutvecklade Habermas alternativa idéer kring samhällets förbättrande. I hans utveckling av den kritiska teorin som kan benämnas den kommunikativa handlingsteorin så talar han om en instrumentell aktion som berör teknisk kontroll och problemlösning, samt om en kommunikativ aktion som syftar till förståelse utifrån livsvärldsperspektivet. Han menar att först när dessa två element kompletterar varandra så kan man uppnå ett rationellt samhälle. Ett samhälle där den instrumentella aktionens tillämpning samverkar och medvetandegörs genom den kommunikativa (Alvesson 1983, Habermas 1995). Innebörden torde således vara att livsvärlden skall utöva en slags kontroll över systemet och inte vice versa.

Det finns dock alltid risk för så kallade störningar i kommunikationen mellan den instrumentella och kommunikativa världen. Dessa störningar kan exempelvis härröra från språkliga förbistringar eller otillräcklig förståelse för andra livsvärldar. Habermas föreslår en fördjupad kommunikation för att frigöra det kommunikativa förnuftets potential och eliminera störningar. Kommunikationens mål är utökad förståelse mellan de inblandade aktörerna vilket i sin tur ger förutsättningar för en gemensam värdegrund i språk och handlingar. Dessa aspekter lägger grunden för förståelse för det starkare argumentets giltighet, bortom för givet tagna medvetandestrukturer (Habermas 1995). I en politisk debatt eller liknande förhandlingsprocesser skulle de kommunikativa processerna kunna äga rum på initiativ av och under förhållanden förutbestämda av de direkt berörda aktörerna och därmed vara ett forum där det kommunikativa förnuftet kan utvecklas. Forumet kan ses som en instans mellan stat/myndighet och den enskilde medborgaren. Detta skulle kunna skapa bättre förståelse och en gemensam värdegrund då förutsättningarna för beslutet som tas i systemvärlden först förankrats i livsvärlden genom dess påverkan och influens. En dylik kommunikation skulle också kunna bidra till en ömsesidig lärande process och koppla den demokratiska aspekten av beslutsfattandet närmare det lokala perspektivet och livsvärlden (Habermas 1962).

Avslutande diskussion och syntes

I Bispgårdens tillväxtarbete har strävan varit god kommunikation emellan de inblandade parterna, däribland de drivande aktörerna i Bispgården och representanterna för Länsstyrelsen och EU-sekretariatet i Jämtlands län. Som grund för samarbetet har en decentraliseringstanke förelegat och man har dessutom som gemensam utgångspunkt haft utvecklandet av en entreprenöriell miljö. Denna

miljö har man emellertid velat skapa utifrån olika utgångspunkter. De lokala aktörerna har agerat från sitt lokala perspektiv, där utvecklingen av Bispgården är högsta prioritet. De ifrågavarande myndigheterna, här främst i form av regionala EU-representanter, har dock agerat utifrån ett samhälleligt och europeiskt helhetsperspektiv. Detta perspektiv har visat sig vara ett strikt förhållningssätt gentemot centralt utverkade regler, direktiv och tolkningar därav. Dessa skilda utgångspunkter har inneburit att det som Habermas (1962, 1995) kallar för störningar i kommunikationen varit förekommande.

Utifrån de lokala aktörernas perspektiv så har störningarna kommit från ett extensivt regelverk, diverse direktiv från olika myndigheter och instanser och tolkningar därav. Några exempel är nedbrytandet av helheten i det första storprojektet, godkännande av utvärderingsprojekt innan övriga projekt och utdragna handläggningstider på grund av extensiva regelverk. Det är alltså frågan om en typ av kommunikation som ligger bortom människans livsvärld. Det är från den lokala synen således det instrumentella förnuftet, eller systemet, som bidrar till störningar. Följden riskerar utifrån detta perspektiv också att bli geografisk likriktning istället för differentiering med lokal kulturell förankring. Från EU-representanternas systemperspektiv syns störningarna som härstammande från de lokala representanternas svårigheter att anpassa sitt agerande till centralt beslutade överenskommelser. Detta har inneburit problem i hanteringen av projektansökan och försöken att sanktionera och finansiera projektet. Dessa störningar har alltså förekommit trots de ömsesidiga intentionerna att ha givande kommunikativa kanaler och dimper ner som ständiga hinder för den entreprenöriella utvecklingen.

För att förhindra dessa störningar och frigöra det kommunikativa handlandets potential så är en möjlighet att även konkret decentralisera inflytandet kring de kommunikativa processerna. Härigenom skulle man förflytta mer av influenserna föregående beslut till de lokala aktörerna, vilket dock enligt Habermas inte innebär att det instrumentella förnuftet skall förkastas. Det han menar är snarare att de båda förnuften skall existera parallellt, för att till exempel undvika anarkistiska tendenser. En kreativ spänning mellan de båda förnuften skulle snarare kunna fungera som en innovativ källa. I kommunikationen mellan i detta fall de lokala aktörerna i Bispgården och ifrågavarande myndigheter skulle alltså möjligheten att aktivt påverka kontrollen av utvecklingen förläggas mer lokalt. Denna kontroll skall alltså löpa parallellt med kommunikation där det starkare argumentets kraft utgör grunden för de beslut som tas och den riktning som förs fram. Ett argument som därmed är bättre förankrat hos de inblandade aktörerna än andra alternativ.

För att skapa förutsättningar för en sån situation så är det min syn att ett än djupare samarbete mellan ifrågavarande myndigheter och (Bispgårdens) lokala aktörer är nödvändigt. En situation där de som behandlar ansökningar och de som tar besluten kring ansökningarna har möjlighet att lära känna de miljöer där

projekt har sitt ursprung och planeras att genomföras. Därigenom skulle den lokala utvecklingen kunna förankras i ett livsvärldsperspektiv istället för ett perspektiv där samhällsstrukturer tas som för givet tagna system.

Om mina tidigare tolkningar av entreprenörskapets och det samhälleliga entreprenörskapets förutsättningar är rimliga så torde ovanstående diskussion vara relevant för tillväxtarbetet i Bispgården. Om den lokala aktörens engagemang ses som sprunget ur hans livsvärld så blir ju inspirationen till nyskapande större om hon själv har kraften och förutsättningarna att förändra sin egen tillvaro. Det glapp som tidigare diskuterats mellan individens livsvärld och beslutandets systemvärld skulle kunna då kunna fyllas med meningsfull kommunikation.

Slutsatsen blir därmed att för att uppfylla den i stort sett allmänna målsättningen att skapa en entreprenöriell miljö så bör man skapa förutsättningarna för utvecklingen av en sådan. Dessa förutsättningar har sin grund i övertygelsen att man har möjligheten att förändra sin egen situation och därmed livsmiljö. Det är först när denna övertygelse föreligger som utrymme skapas för samhällsentreprenöriella aktiviteter. För att dessa förutsättningar skall finnas så måste även den lokale aktören, som oftast också är den som känner sin egen livsmiljö bäst, känna och veta att det också är möjligt att genomföra de förändringar man tror är mest lämpliga.

Då den här rapporten är mer av en reflexion kring ett skeende, så ämnar jag inte här lämna några konkreta modeller eller slutgiltiga lösningar på ovanstående resonemang. Syntesen av tankarna som framförts i den här artikeln är emellertid att tillväxtavtalets potential att bidra till entreprenöriella miljöer inte ligger i verktygen eller modellerna, utan snarare i en fördjupad kommunikation bortom sådana strukturer.

Referenser

- Alvesson M (1983) *Organisationsteori och teknokratiskt medvetande*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Alvesson M & Deetz S (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Aanesland N & Mjelde H (1997) *Från politik till entreprenörskap*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Bjerke B (1989) *Att skapa nya affärer*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjerke B (2001) Seminarium vid Stockholms Universitet 07-12-01
- Brulin G (2002) *Faktor X. Arbete och kapital i en lokal värld*. Stockholm: Atlas.
- Bygrave & Minniti (2000) "The social dynamics of entrepreneurship" *Entrepreneurship theory and practice*. Baylor University
- EU-upplysningen (2002) *Din guide till EU. Fonder och program*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Fors Företagarförening (1999) "Styrelseprotokoll".
- Fors Företagarförening (2000) "Styrelseprotokoll".

- Fors Företagarförening (2001) www.forsforetagarförening.com
- Frohm G (1999) *Bispgården på frammarsch. Metodbeskrivning*. Östersund: Intervverbum.
- Geertz C (1973) *The interpretation of cultures*. New York: Basic books.
- Habermas J (1962) *Borgerlig offentlighet*. Lund: Arkiv förlag.
- Habermas J (1995) *Kommunikativt handlande*. Göteborg: Daidalos.
- Hedman M (1985) *Fors gränssocken i Ragunda kommun Jämtlands län*. Hammarstrand.
- Johannisson B (1992) *Skola för samhällsentreprenörer – rapport från en utbildning av lokala projektledare*. Växjö. Centrum för småföretagsforskning.
- Johannisson B & Madsén T (1997) *I entreprenörskapets tecken. En studie av skolning i förnyelse*. Stockholm: Närings- och handelsdepartementet. Ds 1997:3.
- Länsstyrelsen i Jämtlands län (1999) *Regionalt tillväxtavtal för Jämtlands län 2000-2002*. Östersund.
- Länsstyrelsen i Jämtlands län (2001) "Beslut 2001-06-14".
- Näringsdepartementet, Ds 2001:15: *Rapport om tillväxtavtalen – första året*. Stockholm: Regeringskansliet
- Programkomplement (2000) "Mål 1 Södra Skogslänsregionen 2000-2006".
- Samhällsekonomisk analys. "Mötesprotokoll." Tillväxtregion Bispgården. 2001-05-30
- Samlat Programdokument Mål 1 (2000) "Södra Skogslänsregionen 2000-2006".
- Schumpeter J (1934) *The theory of economic development*. Utdrag ur Swedberg R (1994) Schumpeter – om skapande förstörelse och entreprenörskap. Stockholm: Ratio.
- Selsky J & Smith A (1994) "Community entrepreneurship: a framework for social change leadership" *Leadership Quarterly*. JAI Press.
- Statistiska centralbyrån (1960; 1965) "Folkräkningen".
- Strömberg JW (1939) *Industri och hantverk i Jämtlands län*. Östersund: A-B Jämtlands-postens tryckeri.
- Tillväxtregion Bispgården (2000) "Mål 1 ansökan".
- Tillväxtregion Bispgården (2001) "Styrelseprotokoll". 2001-04-03.
- Tillväxtregion Bispgården (2002) "Styrelseprotokoll". 2001-04-03.

Intervjuer

- Douhane P (2002).
- Frohm G (2001).
- Handläggare och enhetsansvariga på Länsstyrelsen i Jämtlands län (2001).
- Jönsson A (2001).
- Nilsson K (2001).
- Näsström I (2001).
- Sjöblom J (2002).

Företagens sociala kapital

– i teorin och i Odenskogs företagspark

Hans Westlund och Elin Nilsson

Inledning

Alltsedan Putnam (1993) gjorde begreppet socialt kapital känt för den breda allmänheten har begreppet nästan uteslutande kopplats till nätverk, normer, värderingar, etc i det *civila samhället*. Denna "Putnamska" tradition har dominerat den forskning som explicit fokuserat på socialt kapital. Detta betyder inte att vi helt saknar information om aspekter på socialt kapital i företag och näringslivet i allmänhet, men studier av företags nätverk, normer och värderingar – framför allt inom företagsekonomiämnet – har vanligtvis inte knutits till teorier om socialt kapital.

Det finns grundläggande skillnader mellan det civila samhället och näringslivet. Ett företags grundläggande uppgift är i allmänhet är att tjäna pengar – att gå med vinst. Företag har därför ingen anledning att bygga sociala nätverk i icke-vinstdrivande syften. Inte heller är interaktionen enbart av informell natur. Den kan i högsta grad vara formell och det är det perspektivet den inom företagsekonomiämnet välkända sk Uppsalaskolan utgår ifrån. Håkansson och Snehota (1995) diskuterar transaktionsrelaterad interaktion och menar att denna – utöver den formella kundleverantörsrelationen består av en social dimension. Liksom den transaktionsrelaterade relationen har den sociala dimensionen ett ekonomiskt nyttovärde – om inte direkt, så indirekt. Detta kan illustreras av de resurser företag investerar i relationen med externa aktörer, särskilt kundgrupper. Vård och underhåll av relationer blir allt viktigare, inte bara på industriella marknader utan också för företag på konsument- och massmarknader. Klubbverksamhet i olika former är sedan länge en etablerad metod att skapa starkare relationer med konsumenterna. *Customer Relation Management* (CRM) mellan företag har utvecklats till ett särskilt verksamhetsområde. Ett företags sociala kapital kan således vara en avsiktlig investering likväl som en biprodukt. Ur en social relation i vinstdrivande syfte kan det skapas ett mervärde som inte är planerat eller avsiktligt – men som är en viktig aspekt av det som nedan definieras som socialt kapital på företagsspecifik nivå.

Vissa delar av detta företagsrelaterade sociala kapital kan ses som en produkt av formell interaktion och vissa delar som ett resultat av informell interaktion. Den formella interaktionen, sanktionerad och reglerad av formella beslut är avsiktliga investeringar för att höja produktiviteten och/eller effektiviteten i före-

taget. I dessa formella aspekter av företagsbaserat socialt kapital finns självfallet vissa informella inslag. De informella inslagen kan också syfta till att maximera nytta. Här finns skillnader mellan socialt kapital bland företag och socialt kapital i det civila samhället. Bland företag är inte den nätverksbaserade interaktionen enbart av informell natur. Den är inte en biprodukt uppstånden ur interaktion i icke-vinstdrivande syften, som socialt kapital i det civila samhället är.

Ovanstående resonemang implicerar att termen nätverk bör användas i vidare bemärkelse på företagsspecifik nivå än i det civila samhället. När det gäller företagsbaserat socialt kapital är det nödvändigt att också ta hänsyn till de ekonomiska och tekniska nätverk företag har. Det huvudsakliga syftet med dessa nätverk är att få företagets ekonomiska och tekniska verksamhet (produktion) att fungera. I den utsträckning människor är inblandade uppstår dock också sociala relationer som en följd av de ekonomisk-tekniska. Johannisson (2001) använder termen relationskapital när han beskriver det företagsspecifika kapitalets kärna. Det innebär inkludering av alla relationer en företagare har, inte bara informella länkar utan också de som återfinns i företagets ekonomisk-tekniska nätverk. Ett företags ekonomisk-tekniska och sociala nätverk bör därför betraktas som resultatet av en uppsättning investeringar – investeringar med syfte att generera produktiva effekter för företaget.

Ömsesidigt förtroende, gemensamma normer och värderingar kan beskrivas som en kontrollmekanism, en uppsättning spelregler som reglerar och kontrollerar aktörernas beteende i nätverken (Håkansson & Snehota 1995). De motverkar opportunistiskt beteende hos aktörerna likväl som de underlättar och effektiviserar samarbete. Dyer (2000) ger två exempel på positiva effekter av det sistnämnda – förtroende leder till ökat kunskapsutbyte såväl som sänkta transaktionskostnader. Berggren m fl (1998) benämner denna process ”*economy of trust*” – en process i vilken (Dyer 2000) identifierar ytterligare en nätverksfördel, möjligheten att finansiera gemensamma investeringar.

Johannisson (2001) resonerar också kring förtroende och investeringar och menar att kapitalformerna finans-, real-, human- och socialt kapital är relaterade och partiellt substituerbara. En investering i socialt kapital – i kontext av förtroende, kan exempelvis ersätta eller öka tillgången till finansiellt kapital. Att det sociala kapitalet genererar ekonomiskt nyttovärde för enskilda företag har även framhållit av Dyer (2000), Håkansson och Snehota (1995) samt Axelsson och Easton (1992) – även om de uttryckt sig i andra termer än just socialt kapital.

Enligt Håkansson och Snehota (1995, s 11) är företags prestationer tätt sammanlänkade med det sätt som företag hanterar sina relationer – relationer vi i det här sammanhanget betraktar som socialt kapital:

Market performance of a company is dependent on the functioning of its relationships to others; volumes, market share, profits and growth depend on how the company handles its relationships.

Flertalet studier av de fenomen som betecknas som socialt kapital har sålunda, i enlighet med Putnam (1993a, b, 1995a, b, c, 1996, 2000) främst inriktats på det som kallas *socialt kapital i det civila samhället*, och lämnat näringsliv och offentlig sektor åt sidan. Forskning om dessa företeelser i företag och offentlig sektor har utförts med hjälp av annan terminologi. Ett exempel är Rauchs (2001) översikt av företag och sociala nätverk i internationell handel. För att understryka att sociala nätverk, förtroende och andra faktorer som hör ihop med socialt kapital också återfinns i näringsliv och offentlig sektor, används här termen *företagsrelaterat socialt kapital* som beteckning på dessa företeelser.

Det kan hävdas att det finns en särskild sammansättning av ett företags sociala kapital som optimerar dess tillväxt. Det sociala kapitalet måste vara anpassat till vilken sorts produktion som bedrivs, arbetskraften, leverantörer, kunder och till företagets omgivning i allmänhet. Företaget kan själv i stor utsträckning forma det typ av socialt kapital det vill ha genom att investera tid och andra resurser. Ett antal andra faktorer har också betydelse för ett företags sociala kapital, t ex dess anställda och dess omgivning. Den sistnämnda består av många aktörer. En grupp av aktörer är andra företag. Putnam har framhållit det lokala civila samhället som en av nyckelaktörerna. En annan viktig del av ett företags omgivning styrs av politiska beslut och åtgärder.

I princip är det alltså tre sorters aktörer som skapar det företagsrelaterade sociala kapitalet:

- Företagen själva och deras organisationer.
- Den politiskt styrda sektorn.
- Det civila samhället och dess organisationer.

Företaget själv är av uppenbara skäl huvudaktören när det gäller skapandet av sitt egna sociala kapital. Det skapar och underhåller det sociala kapital som det anser bäst anpassat till dess nuvarande och framtida produktion, genom att investera i interna och externa länkar och noder (anställda, partners, kunder, offentliga beslutsfattare, etc). Ett av de första och viktigaste investeringsbesluten rörande ett företags externa sociala kapital är ofta dess val av lokalisering.

Det bör här även kort påpekas att även om ett visst socialt kapital främjar ett företag eller en grupp individer har det inte alltid positiva effekter på samhället som helhet. Maffiaorganisationer har ofta ett sammansvetsat socialt kapital. Det finns flera nutida exempel på etniska och religiösa grupper med ett så starkt internt socialt kapital att det resulterar i förödande konflikter för samhället som helhet.¹ Företag eller grupper av företag präglar efterhand också sin lokala/regionala omgivning vilket, beroende på typen av företag, kan ta sig uttryck i

¹ Dessa kritiska synpunkter på socialt kapital har främst riktats mot Putnam, vilken länge ensidigt betonade de positiva effekterna. I sin senaste bok (2000) har dock Putnam diskuterat dessa problem och medgivit att det kan finnas en "mörk sida" hos socialt kapital.

såväl i såväl ”bruksanda” som ”Gnosjöanda”, med mycket skilda effekter på entreprenörskap och nyföretagande (Forsberg m fl 2002, Westlund & Bolton 2003). Dessa problem behandlas dock inte i denna undersökning.

Denna artikel har tre syften. Det första är att analysera företagets sociala kapital. Det andra är att testa möjligheterna att mäta företagets investeringar i socialt kapital i en rumslig kontext. Det tredje är att undersöka om det finns några samband mellan företagets investeringar i socialt kapital och dess tillväxt. I avsnitt 2 analyseras begreppet *företagsrelaterat socialt kapital* och dess beståndsdelar. Med utgångspunkt i definitionen att företagsrelaterat socialt kapital består av *sociala nätverk fyllda med normer, värderingar, preferenser, etc, inom eller externt kopplade till företaget*, visar analysen att företag gör avsiktliga och oavsiktliga investeringar i socialt kapital på olika områden, även om dessa investeringar har andra benämningar. I avsnitt 3 tillämpas teorin om företagets sociala kapital empiriskt i en pilotstudie av företagen i Odenskogs företagspark. Pilotstudien är inriktad på att mäta företagets investeringar i socialt kapital och att undersöka förhållandet mellan dessa investeringar och företagets tillväxt. Avsnitt 4 innehåller några avslutande kommentarer till resultaten och om fortsatt forskning.

Företagsrelaterat socialt kapital

Figur 1² ger en schematisk bild av det företagsrelaterade sociala kapitalets beståndsdelar.³

² Tidigare versioner av tabellen har publicerats i Westlund (2003a, b).

³ Ett begrepp som används inom företagsekonomi för några av termerna i figur 1 är ”corporate culture”. Begreppen ”produktionsrelaterat” och ”omgivningsrelaterat” socialt kapital har starka kopplingar till begreppet ”relationellt kapital”, vilket använts och analyserats av bl a Johannisson (2001), Camagni (1995) och Capello (2001). I en rumslig kontext är dessa begrepp också kopplade till begreppet ”regional milieu”.

Figur 1. Företagets sociala kapital uppdelat i olika beståndsdelar.

Företagsinternt socialt kapital	Företagets externa sociala kapital		
Länkar/relationer laddade med attityder, normer, traditioner m m som yttrar sig i form av: - Företagsanda - Samarbetsklimat - Metoder för användning av "tyst" kunskap, kunskapskodifiering, produktutveckling, konfliktlösning m m.	<i>Produktionsrelaterat</i> Länkar/relationer till leverantörer, produktanvändare, samarbets- och utvecklingspartners	<i>Omgivningsrelaterat</i> Länkar/relationer till lokal/regional omgivning, till offentliga beslutsfattare osv (Lobbykapacitet, etc)	<i>Marknadsrelaterat</i> Varumärket och andra generella kundrelationer

Företagets interna sociala kapital

Den grundläggande uppdelningen i figuren är den mellan företagets interna och externa sociala kapital. Alla aktörer inom företaget, dvs både ledningen och de anställda formar det interna sociala kapitalet. Även om begreppet socialt kapital som regel inte används, finns det en omfattande och växande litteratur kring dessa frågor, främst inom ämnena företagsekonomi och företagssociologi. Ett viktigt tema har varit relationer mellan arbetare och arbetsgivare.

Ett ofta återoppat exempel på förtroendefulla relationer mellan arbetare och arbetsgivare är Saltsjöbadsandan, som fick sitt namn efter platsen där LO och SAF arbetade fram sitt samarbetsavtal 1936-38. Svensk arbetsmarknad hade fram till 1930-talets början kännetecknats av hårda klasstrider, vilka nådde sin kulmen med dödsskjutningarna av fem demonstrerande arbetare i Ådalen 1931. Detta blev en signal till eftertanke och båda sidor insåg behovet av en ny strategi. Rothstein (2003) menar att en viktig anledning till att Saltsjöbadsförhandlingarna kunde inledas bara fem år efter skotten i Ådalen var att det även under de många konfliktåren fanns ett institutionaliserat samarbete mellan parterna. Exempel på sådana institutioner var arbetsförmedlingarna och socialstyrelsen (som då hanterade arbetsmarknadsfrågor). Dessa institutioner hade inte skapats av parterna, utan tillkommit på initiativ av den svenska staten, vilken redan vid 1900-talets början accepterade den organiserade arbetarklassen som en legitim part i samhället. Rothstein menar att Sverige i detta avseende skiljde sig från de stora europeiska staterna och att dessa institutioner i hög grad bidrog till att skapa förtroendefulla relationer mellan parterna.

Med undantag av den kommunistledda metallstrejken 1945 var relationerna på den svenska arbetsmarknaden fredliga fram till gruvstrejken 1969. Åren 1945-70 kännetecknades också av mycket stark ekonomisk tillväxt, en tillväxt som under hela hundraårsperioden 1870-1970 bara överträffades av Japan. De fredliga arbetsmarknadsrelationerna var naturligtvis inte den enda faktorn bakom kvartsseklet av extraordinär tillväxt, men ingen torde förneka deras betydelse. Saltsjöbadsavtalet på central nivå hade inte varit möjligt utan stöd från lokal nivå. När det väl undertecknats understödde det fortsatt och fördjupat samarbete mellan parterna på lokal nivå.

Japan är det andra landet där relationerna mellan arbetsgivare och anställda framhållits som en viktig förklaring till tillväxt i företag och i ekonomin i stort fram till omkring 1990. Fruins (1992) skildring av de japanska företagens relationer med sina anställda under efterkrigstiden kunde, avståndet i tid och rum, vara hämtad från en beskrivning av den svenska modellen kring 1965:

... a veritable partnership in goals, methods, and means has been negotiated and renegotiated [...] and this accomplishment has depended on contributions and initiatives from both labor and management. [...] Reciprocity hinges on balance, equity, and fair recognition; these can be encouraged and enhanced but they cannot be mandated or legislated. [...] the post-war environment of industrial relations has evolved in the direction of a kind of organic solidarity between labor and management. Interdependencies bind the two (Fruin 1992, s 174-5).

Dessa exempel på positiva relationer mellan arbetsgivare och anställda var inte en tillräcklig förutsättning för fortsatt stark ekonomisk tillväxt i något av länderna. En förklaring kan vara att det sociala kapital som byggts upp i industrisamhället endast bara delvis kunde överföras till kunskapssamhället och dess näringar. Här avgränsar vi oss dock till att notera att det finns en tradition bland företag i den utvecklade världen att investera i relationer till de anställda – eftersom det i allmänhet lönar sig.

En annan viktig fråga i litteraturen som anknyter till företags interna sociala kapital är den om lärande organisationer och utvecklandet av metoder att omvandla ”tyst” kunskap (tacit knowledge) till kodifierad kunskap. Många filosofer har gjort observationen att människan vet mer än hon kan säga. Bland annat Johnson och Lundvall (2001) har citerat Keynes uttalande att en ekonom alltid vet mer än vad han kan förklara. En explicit distinktion mellan tyst och kodifierad kunskap gjordes ursprungligen av Michael Polanyi (1958, 1966). Särskilt under de senaste tio åren har litteraturen på området ökat. *Kodifierad kunskap* kan definieras som formaliserad, lagrad, skriven eller formaliserad information, som kan användas eller prövas av någon annan än den som formaliserade informationen (om denne någon har tillgång till informationen och den nödvändiga kompetensen att använda den). *Tyst kunskap* definieras som

kunskap som inte kan erhållas genom att blott summera kodifierad (digitaliserad) information. Den kan utvecklas genom intimt ”samboende” (Polanyi 1966, s 17) inom ett relevant fält, som personlig kunskap genom särskilda erfarenheter och/eller genom personliga egenskaper och kompetenser; av dessa anledningar kan den inte omedelbart bli tillgänglig på öppna marknader” (Aoki 2001, s 308, vår översättning).

Aoki exemplifierar med den kunskap som ett riskkapitalbolag behöver, vilken i stor utsträckning är tyst och icke-kodifierad. Om det räckte med kodifierad kunskap, skulle ”alla” kunna identifiera framtidens vinnare och det skulle inte finnas något behov av riskkapital.

I motsats till tyst kunskap kan kodifierad kunskap ses som en tillgång som företaget medvetet kan använda för att öka sin konkurrenskraft. Uppgiften formuleras ofta i termer av att kommersialisera eller ”kapitalisera” den tysta kunskapen till en kontrollerbar input i produktionsprocessen eller en produkt i sig. Att kunna kontrollera produktionen av kunskap i ett företag och användningen av den i produktionsprocessen ger företaget en konkurrensfördel och bidrar till dess tillväxt. I kunskapsekonomin kan vi också observera en snabb tillväxt av företag som har kodifierad kunskap som sin huvudsakliga produkt, t ex konsultföretag och utbildningsföretag.

Strävandena att omforma tyst kunskap till kodifierad kan i våra termer beskrivas som försök att institutionalisera ett kapital som ursprungligen är socialt och icke-institutionaliserat. All tyst kunskap kan inte ses som socialt kapital eftersom viss tyst kunskap är rent personlig sådan. Huvuddelen av den tysta kunskapen måste dock betraktas som skapad i social interaktion, vilket gör den till en del av det sociala kapitalet. *Ur företagets perspektiv betyder detta att kodifiering av kunskap i huvudsak bör ses som investeringar som görs för att kunna tillgodogöra sig delar av det sociala kapital som finns i företaget, men inte som investeringar i socialt kapital i sig.*

Litteraturen på detta område har nästan uteslutande fokuserats på företags investeringar i kommersialisering av de delar av deras sociala kapital som utgörs av tyst kunskap. Frågan om hur ny företagsintern tyst kunskap skapas är däremot mycket lite beforskad. Det är dock ingen tvekan om att ett företag vidtar många avsiktliga och oavsiktliga åtgärder som påverkar dess interna sociala kapital. Bland avsiktliga åtgärder kan nämnas sådana inriktade på att påverka företagets anda, kultur och sammanhållning (se t ex Schein 1992). Minst lika viktiga är förmodligen åtgärder som syftar till att påverka företagets organisation. Hur ett företag är organiserat har stor betydelse på hur det producerar tyst kunskap och andra beståndsdelar av det sociala kapitalet. Det är ett välkänt faktum att kunskapsproducerande företag vanligen har en betydligt mer horisontell organisation än traditionella hierarkiska tillverkningsföretag. Detta kan ses som en indikation på att företag i kunskapsekonomin behöver ett annat internt socialt kapital än

industriepokens företag. Socialt kapital är med andra ord en central faktor i den interna styrningen av företaget.

Företagets produktionsrelaterade sociala kapital

Ett påtagligt inslag i nuvarande forskning är diskussionen om relationerna mellan företag, i synnerhet relationerna mellan företag och dessas leverantörer. Detta står i skarp kontrast till det traditionella ekonomiperspektivet enligt vilket företaget är en icke-samarbetande monolit som köper sin input från leverantörer och säljer sin output till kunder. Enligt detta synsätt är ett företags produktionsrelaterade nätverk av teknisk och ekonomisk natur och har som enda uppgift att få inflödet av input och utflödet av output att fungera optimalt.

Detta förenklade synsätt kallas ibland för "Fordismens" eller industriepokens produktionsrelationer, men detta är ingen korrekt beskrivning. Sociala nätverk är inte något som uppfunnits i kunskapsamhället, inte ens de bland produktions-systemets aktörer. Det finns emellertid argument för att de sociala nätverken har blivit mer betydelsefulla i kunskapsekonomin:

In a knowledge-based economy the perhaps most significant rent originates from the way in which the easy exchange of knowledge, only partly understood, between and among a constantly changing configuration of firms within the community dramatically enhances their innovative capabilities. Reducing your development to commercialization time is often worth virtually whatever you have to pay and social capital contributes by cutting the expenses and reducing the time needed to benefit from knowledge residing elsewhere. As innovative capabilities become increasingly important so does social capital (Maskell 2000:116).

Maskell kopplar inte bara socialt kapital till företagets interna kunskapsproduktion (som vi gjorde i föregående avsnitt) utan också till kunskapsutbyte mellan företag som tillfälligt eller under en längre tidsperiod har någon form av produktionsrelaterade länkar. Han knyter dessutom explicit socialt kapital till företagets innovationsförmåga. Hans argument är att socialt kapital minskar utgifterna och reducerar den tid som krävs för kunskapsutbyte mellan företag.

Dessa argument kan utvecklas ytterligare. Sociala, icke-formaliserade länkar mellan ett företag (och dess anställda) och företag med vilket det har produktionsrelationer ökar flödet av kunskap och information mellan företagen. Feedback, från företaget till leverantörerna och till företaget från kunderna, ökar och snabbas upp. Dessa länkar baserade på personlig bekantskap och tillit är av uppenbar betydelse i FoU-projekt som syftar till att utveckla nya produkter eller produktionsmetoder. De är sannolikt också viktiga i de små, "osynliga" utveck-

lingsprocesser som äger rum i företag varje dag, vilka utgör grunden för nya innovationer.

Under det senaste decenniet kan ett växande intresse av att formalisera dessa, i huvudsak spontana, tekniska-ekonomiska nätverk observeras. Frågan om innovationer har förts upp på den politiska agendan i de flesta utvecklade länder. Genom att institutionalisera innovationsprocesser i form av *innovationssystem* försöker offentliga och privata beslutsfattare på makronivån uppnå liknande resultat som när ett enskilt företag vidtar åtgärder för att omvandla tyst kunskap till kodifierad kunskap på mikronivån.

Företagets omgivningsrelaterade sociala kapital

Skiljelinjen mellan ett företags produktionsrelationer och dess omgivningsrelaterade nätverk är inte knivskarp. I en rumslig kontext utgör produktionsrelationerna i princip också en del av de omgivningsrelaterade relationerna. Av denna anledning avgränsar vi här företagets omgivningsrelationer med andra företag till relationer som huvudsakligen inte är teknisk-ekonomiska.

Även med denna avgränsning berör dock Maskells resonemang också företagets omgivning eftersom han använder begreppet ”community” (som i detta sammanhang närmast bör översättas med ”lokalsamhälle”). Detta ger en rumslig aspekt på socialt kapital. Ett företags kostnader för bl a kunskap och information påverkas av socialt kapital genom den tillit och det samarbetsklimat som finns på såväl enskilda arbetsplatser som mellan företag och mellan företag och andra aktörer i en region. Den brittiske ekonomen Alfred Marshall beskrev detta livfullt för över hundra år sedan i ett numera mycket berömt citat om de positiva externa effekterna som förekommer i industridistrikt:

The mysteries of the trade becomes no mysteries; but are as it were in the air, and children learn many of them unconsciously. Good work is rightly appreciated, inventions and improvements in machinery, in processes and the general organization of the business have their merits promptly discussed: if one man starts a new idea, it is taken up by others and combined with suggestions of their own; and thus it becomes the source of further new ideas (Marshall 1920, s 271).

Marshall's industridistrikt var för generationer av ekonomer bara en märklig marginalanteckning i den klassiska läroboken i mikroekonomin. Porters (1990) bok om kluster markerade dock ett nytt och växande intresse för företagets rumsliga omgivning (även om Porter vid den tiden också talade om funktionella kluster, utan rumslig dimension). I den snabbväxande klusterlitteraturen brukar kluster normalt definieras som rumsligt avgränsade industriella system oavsett företagets storlek, medan industridistrikt definieras som rumsliga förtätningar av

små och mellanstora företag (SMEs) i en eller några sammanhängande branscher. Båda begreppen är knutna till såväl produktionsrelationer som till mer generella relationer med företagets rumsliga omgivning. Dessa generella, rumsligt beroende nätverk består i princip av:

- Länkar, som inte är av teknisk-ekonomisk natur, till andra företag.
- Länkar till lokala/regionala organ i offentlig sektor.
- Länkar till medborgarna i det civila samhället och deras organisationer.

Den första av dessa nätverkstyper bidrar till att förklara agglomerationsfenomen av typen IT-industrin i Silicon valley. Företag uppstår där eller beslutar sig för att lokalisera sig där för att "luften" (jfr citatet av Marshall ovan) är full av tyst kunskap och information (inklusive skvaller och rykten), potentiella partners och medarbetare finns där liksom konkurrenterna, som det är lättare att bevaka och lära av om man har dem i närheten, etc. Även om företaget har regelrätta affärskontakter med bara en bråkdel av företagen i regionen, utgör närvaron av alla de övriga företagen en positiv extern effekt – en social omgivning som företaget drar nytta av. I den öppna, innovativa anda som karakteriserar sådana agglomerationer, fram till dess att de mognar och förstelnas, finns också en stark anda av entreprenörskap.

Den andra av dessa nätverkstyper är ett uttryck för företagets beroende av en förutsägbar politisk-institutionell infrastruktur och behovet av fördelaktiga politiska beslut också i ett kortare och medellångt perspektiv. Den som vill, kan se dessa nätverk som en bekräftelse av public choice-teorin, dvs att politiken inte fungerar i enlighet med sina vackra ideal. För att erhålla fördelaktiga beslut, få inofficiell information off-the-record, etc, kan ett företag inte begränsa sig till att låta ledning och medarbetare som individer delta i den allmänna debatten och i valen. Företaget har intresse av att upprätta sociala relationer med offentliga beslutsfattare, antingen direkt eller indirekt via branschorganisationer eller lobbygrupper.

Den tredje och sista nätverkstypen är ett uttryck för företagets behov av att vara "inbäddad" i en lokal, social kontext. Behovet av "inbäddning" varierar beroende på bl a företagets storlek, alternativa lokaliseringar, grad av platsbundet kapital, typ av produktion, typ av kunder, typ av arbetskraft, osv. Ett litet företag med platsbundet fysiskt kapital, en stabil och kunnig arbetskraft och produktion för den lokala marknaden har i allmänhet starka incitament att bygga ett starkt socialt kapital med sin lokala omgivning. Ett stort globalt företag med alternativa lokaliseringar, små investeringar i platsbundet kapital och produktion för världsmarknaden har betydligt mindre incitament. Ändå är det vanligt att globala företags lokala enheter går in för att bygga goda relationer med allmänheten på lokal nivå, genom sponsring eller bidrag till lokala ideella organisationer och liknande ändamål. Anledningen till detta kan vara tvåfaldig.

För det första kan ett globalt företag ibland vara mer beroende av gott rykte än ett lokalt företag. Ett globalt företag som inte följer de lokala sedvänjorna eller bryter mot allmänna moraliska koder kan bli förstasidesnyheter världen över dagen därpå. Ökad konsumentmedvetenhet om miljöfrågor, barnarbete och liknande frågor har fått många företag att förändra sina produktions- och distributionsnät. Detta kan ses som ett tecken på att kundrelationer inte längre kan inskränkas till att erbjuda anonyma produkter till lägsta pris. Den ökade betydelsen – och ökade marknadsvärdet – av varumärken är också ett generellt argument för att företagets kundrelationer i alltmer ökad utsträckning styrs av överväganden som måste betecknas som sociala. Det är inte längre bara produkten utan också den kundrelation som varumärket skapar som konstituerar ett företags marknadsvärde (se nedan).

För det andra består ett företag, såväl dess ledning som anställda, av individer med sociala behov. Vissa av dessa behov tar sig uttryck i viljan att bli accepterad och respekterad i lokalsamhället. Stöd eller bidrag till det lokala civila samhället och dess organisationer höjer därmed både företagets och dess anställdas status och ökar deras upplevda individuella välfärd. Som synes är kopplingarna till public choice-teorin uppenbara även här.

Marknadsrelaterat socialt kapital

I figur 1 ses varumärket som en beståndsdel av företagets sociala kapital, vilket skapas och underhålls genom marknadsföring. Med denna utgångspunkt blir varumärket ett relationellt nätverk till den anonyma massan av kunder, med vilka företaget inte har några personliga relationer. I detta avseende är konkurrensaspekten tydlig. Genom att skapa relationer med kunder på olika sätt (annonsering, personliga kontakter, servicekontrakt, etc) försöker företaget stänga ut konkurrenter från det nätverk det byggt upp. Liknande nätverk kan byggas gentemot leverantörer. Ett etablerat företag med starka kund- och leverantörsnätverk kan använda dessa till att stänga ute konkurrenter, som kanske har ett modernare och mer produktivt fysiskt kapital och humankapital, från marknaden. På detta sätt kan etablerade företag ersätta underhåll och förnyelse av sitt fysiska kapital med investeringar i socialt kapital. De nya företagen tvingas finna nya, oetablerade marknadssegment eller bryta ner delar av det etablerade företagets kund- och leverantörsnätverk för att kunna slå sig in på marknaden.

Att inkludera varumärket i begreppet socialt kapital är inte fritt från invändningar. Ett varumärke är en tillgång som, i motsats till andra former av socialt kapital, är faktisk *egendom* som inte är direkt kopplad till en särskild aktör, utan som kan köpas och säljas på samma sätt som företag köps och säljs. Medan socialt kapital i det civila samhället i varierande grad är *semi-public goods* (ungefär ”delvis allmänna nyttigheter”) eller *club goods*⁴ (”klubb-nyttigheter”), består

⁴ För en närmare definition och diskussion om club goods, se Buchanan (1965).

det företagsrelaterade sociala kapitalet av sociala nätverk som företaget har byggt upp och använder i sina egna intressen. De flesta av dessa nätverk kan inte separeras från företagets vanliga produktions- och administrationsverksamhet, men de kan naturligtvis förvärvas eftersom ett företag, eller delar av det, kan köpas och säljas. Varumärket är dock ett exempel på en typ av socialt nätverk som inte nödvändigtvis är integrerat med andra verksamheter i företaget. Det är en *privat* nytthet, egendom i juridisk mening och kan därmed också värderas direkt på marknaden. Därför torde det vara mer korrekt att hävda att ett varumärke baseras på företagets sociala kapital, men att det är omvandlat, institutionaliserat och kommersialiserat på liknande sätt som när tyst kunskap omvandlas till kodifierad kunskap.

Sammanfattning

Vi har i detta avsnitt diskuterat begreppet *företagsrelaterat socialt kapital* och dess olika beståndsdelar. Vi har med olika exempel visat att det redan idag finns en omfattande forskning på olika delområden inom det vi benämner företagsrelaterat socialt kapital. Det ”nya” med vår ansats är att vi sammanfogat empiriska iakttagelser och delar av existerande teorier i en ny teoriram. De följande avsnitten blir en test av om denna teoriram kan omsättas i en empirisk undersökning.

Socialt kapital och tillväxt i Ølenskogs företagspark

Företagens investeringar i socialt kapital

Enligt vårt synsätt består socialt kapital av såväl nätverk (med länkar och noder) som normer, attityder, etc som distribueras i dessa nätverk. I de teorier vi refererat till i föregående avsnitt diskuteras sällan distinktionen mellan nätverken och attityderna. Förekomsten av de ena tas närmast som intäkt för existensen av de andra. Om socialt kapital ska mätas blir det emellertid nödvändigt att förhålla sig till distinktionen mellan nätverk och attityder. Denna empiriska undersökning har avgränsats till att enbart behandla den ena aspekten av socialt kapital, nämligen investeringar i länkarna/relationerna. Det betyder att det som förmedlas i dessa länkar: normer, attityder, värderingar inte undersöks. Detta är ett medvetet val utifrån den kvantitativa investeringsansats som valts. Ett företags investeringar i nätverk och relationer kan som vi visar nedan mätas (även om vi absolut inte gör anspråk på att göra en fullständig och problemfri mätning av dessa investeringar). Ett företags eller dess omgivnings värderingar får däremot i betydligt större utsträckning ses som givna, vilket kräver en annan ansats. Vi har därför i denna pilotstudie valt att renodla den kvantitativa investeringsansatsen och lämnar de kvalitativa aspekterna till en annan undersökning.

Med hjälp av det teoretiska ramverk som formulerades i sektion 2 utarbetades en enkät. Enkätens frågor baserades på figur 1. Figur 2 sammanfattar de typer av frågor som ställdes.

Figur 2. Sammanställning av de frågor som ställdes i enkäten.

Företagsinternt socialt kapital	Företagets externa sociala kapital		
	<i>Produktionsrelaterat</i>	<i>Marknadsrelaterat</i>	<i>Omgivningsrelaterat</i>
Arbetsrelaterade kontakter med interna aktörer.	Samarbete med lokala respektive icke-lokala företag gällande följande sex verksamhetsområden	Kostnad för marknadsföring, dels i form av traditionell reklam och dels via erbjudanden till trogna kunder	Relationer och umgänge med beslutsfattare och andra företagsledare
Umgänge på arbetet och fritiden.	<ul style="list-style-type: none"> • Transporter • Inköp av material • Produktion • Marknadsföring • Försäljning • Produktutveckling 		Kostnad för lokal sponsring
Formella och informella möten för medarbetare i ledningsfunktion och i kärnverksamheten.	Förändring av samarbetet, antal samarbetande företag, relationer och samarbete med leverantörer och kunder, investeringar i extern representation, kostnad och samarbete för FOU		Samverkan med högskolor och universitet
Investeringar i utbildning			
Samordning av utbildning			
Investeringar i intern representation			

Ett metodmässigt problem med frågorna som sammanfattas i figur 2 är att investeringarna i socialt kapital i vissa fall är en integrerad del av andra investeringar och kostnader. Arbetsrelaterade kontakter, möten och utbildningar utgör kostnader för produktionen och investeringar i humankapital, samtidigt som de som en biprodukt påverkar det företagsinterna sociala kapitalet. Detsamma gäller det externa produktionsrelaterade sociala kapitalet, som också utgör en biprodukt av företagets samarbete med andra företag. I dessa fall är det mycket svårt att veta hur stor del av investeringen/kostnaden som påverkar de sociala länkarna. Väl medvetna om detta problem väljer vi ändå, i brist på bättre, att använda dessa mått som närmevärden på investeringar i socialt kapital.

Enkäten sändes ut till samtliga privata företag (209 stycken) belägna i företagsparken Odenskog i Östersund. Företagen varierar i branschtillhörighet likväl som i storlek. Bland företagen finns såväl producerande företag som återförsäljare eller detaljhandlare. Vissa är fristående företag och andra arbetsställen i en koncern. Majoriteten (30 företag) av undersökningsdeltagarna var mikro-företag (mindre än tio årsarbetstider). Endast fyra av företagen i undersökningen hade mer än 50 årsarbetstider, av dessa hade två mer än 200 årsarbetstider. Trettio procent av företagen som besvarade enkäten var tillverkande företag, 48 procent var verksamma inom handel och andra huvudsakligen lokala service-näringer. Resterande 22 procent var verksamma inom två andra branscher med starka lokala marknadsinslag, nämligen bygg och transporter. Svarsfrekvensen var 24 procent. I intervjuer med företag i populationen har två faktorer som bidragit till den relativt låga svarsfrekvensen framkommit: enkäten var förhållande-vis omfattande och den skickades ut under sommaren, i semestertider.

Vi valde medvetet en företagspopulation med en så blandad sammansättning som beskrivs ovan eftersom vi ville testa möjligheterna att mäta investeringarna i socialt kapital i en heterogen population. Vi testade således möjligheten att mäta investeringar i *lokalt* företagsrelaterat socialt kapital. Om det går att erhålla meningsfulla mått på företagsrelaterat socialt kapital i regionalt avseende, borde möjligheterna att göra det i valda branscher med mer gemensamma nämnare vara betydligt större.

Figur 3 ger en sammanfattande bild av det företagsrelaterade sociala kapitalets struktur i Odenskog. Vissa av investeringarna förekommer hos en mycket stor del av företagen, t ex flera komponenter av det företagsinterna sociala kapitalet, samt representation, reklam och sponsring. Andra investeringar är betydligt mindre förekommande, såsom investeringar i FoU och kontakter med högskolor/ universitet och lokala beslutsfattare. Betydelsen av de rumsliga aspekterna avspeglas bl a i att samarbetet med företag i den egna kommunen var större än med företag utanför kommunen. Utan jämförande undersökningar går det inte att säga hur typiskt det företagsrelaterade sociala kapitalet i Odenskog är jämfört med andra svenska företagsparker. Det finns dock inga kända uppgifter på att Odenskog avviker särskilt mycket från den genomsnittliga företagsparken i andra avseenden.

Figur 3. Sammanfattning av det sociala kapitalets struktur i Odenskogs företagspark

Företagsinternt socialt kapital	Företagets externa sociala kapital		
	<i>Produktionsrelaterat</i>	<i>Marknadsrelaterat</i>	<i>Omgivningsrelaterat</i>
<p>Starka arbetsrelaterade länkar, särskilt starka för kollegor som utför liknande typ av arbetsuppgifter.</p> <p>Tämligen stort umgänge på arbetsplatsen, särskilt för kollegor som utför liknande typ av arbetsuppgifter. Få konflikter och lätt för nyanställda att komma in i gemenskapen på företagen.</p> <p>Medarbetarna umgänge på fritiden är mindre än det på arbetet. Störst är umgänget för kollegor som utför liknade arbetsuppgifter, minst för dem som ej utför liknande arbetsuppgifter.</p> <p>Majoriteten av företagen tillbringar mindre än 2 timmar i veckan i formella möten, något mer tid ägnar de i genomsnitt åt informella möten. Individier i ledningsfunktion ägnar mer tid åt formella möten än medarbetare i kärnverksamheten. Ingen tydlig skillnad vad gäller informella möten.</p> <p>Majoriteten har spenderat 0-5 000 kr och 0-30 tim per årsarbetstid på formell utbildning senaste 3 åren. Relativt sett är små investeringar vanligare än stora.</p> <p>Oklarhet i om företagen samarbetar ang. utbildning.</p> <p>Majoriteten av företagen har ägnat mellan 1-10 tim och 0-5 000 kr åt intern representation per årsarbetstid. Inget företag har ägnat mer än 10 tim åt intern representation de senaste tre åren.</p>	<p><i>Produktionsrelaterat</i></p> <p>Majoriteten av företagen ägnar ca 1-2 tim i månaden åt produktionsrelaterat samarbete. Mest samarbetar företagen vid transporter.</p> <p>Majoriteten har inte förändrat sitt samarbete sen år 1998. Störst förändring för produktutveckling. Slutsats; ingen förstärkning av produktionsrelaterade länkar.</p> <p>Majoriteten samarbetar produktionsrelaterat med antingen 0 eller 1 fgt. Störst antal samarbetspartners gällande inköp av material.</p> <p>Den geografiska platsen verkar överlag utgöra arenan för samarbete.</p> <p>Mer informell, skämtsam, hjärtlig och tät relation med kunder än med leverantörer. Få företag gör regelbundet marknadsundersökningar.</p> <p>Företagen samarbetar i högre grad med leverantörer än kunder när det avser produktutveckling</p> <p>Majoriteten har investerat mellan 0-5 000 kr och 1-10 tim per årsarbetstid i extern representation. Något större investeringar i extern än intern representation.</p> <p>Majoriteten av företagen har inte gjort några monetära investeringar i FOU. Samarbete vad gäller FOU är i stort sett obefintligt för de flesta företag i studien. Sålunda; svaga länkar vad gäller FOU.</p>	<p><i>Marknadsrelaterat</i></p> <p>Undersökningsdel tagarna har högre kostnader för traditionell reklam än för erbjudanden till trogna kunder. De investerar mer i traditionell reklam än erbjudanden till trogna kunder. Det finns ett samband mellan dessa båda – och de som investerar mycket i det ena, investerar mycket i det andra.</p> <p>Medelvärdet för traditionell reklam är 31 705 kr och för erbjudanden till trogna kunder 8 168 kr</p> <p>Företagens storlek har ingen betydelse för investeringarnas storlek per årsarbetstid, det gäller både traditionell reklam och erbjudanden till trogna kunder.</p>	<p><i>Omgivningsrelaterat</i></p> <p>Den arbetsrelaterade kontakten med lokala beslutsfattare är mycket liten. Det är också företagarnas privata umgänge med dessa. Sålunda; svaga länkar till lokala beslutsfattare</p> <p>Majoriteten av företagen uppger att ledningsrepresentanter umgås med andra företagsledare privat.</p> <p>Det privata umgänget med andra företagsledare är överlag större än umgänget med lokala beslutsfattare. De företagare som umgås med lokala beslutsfattare umgås också med andra företagsledare.</p> <p>Majoriteten av företagen har sponsrat lokala idrottsklubbar el kulturarrangemang med mindre än 2 000 kr per årsarbetstid de tre senaste åren.</p> <p>Kontakten med högskola/universitet är tämligen liten för de deltagande företagen. Majoriteten har inte samverkat någon gång de tre senaste åren. Slutsats; svaga länkar till högskola/universitet.</p>

Samband mellan företagsbaserat socialt kapital och tillväxt

Den relativt låga svarsfrekvensen (24 procent) från en redan inledningsvis begränsad företagspopulation innebar att 49 företag besvarade enkäten. Eftersom studien är en pilotstudie av explorativ karaktär valde vi att begränsa sambandsanalysen till korrelationsanalyser. Vår bedömning är att vi med denna svarspopulation inte skulle få mer tillförlitliga resultat genom regressionsanalyser.

Som mått på tillväxt användes två mått: 1) Företagets genomsnittliga omsättningsökning i procent 1998-2001, samt 2) Företagets genomsnittliga ökning av antalet årsanställda i procent 1998-2001. Gentemot dessa ställdes företagens investeringar i socialt kapital, mätta på två sätt, i monetära termer och i arbetstid. Dessa testades på tre aggregeringsnivåer:

- I. Företagets totala investeringar, mätta i pengar respektive tid per anställd.
- II. Dessa investeringar uppdelade i interna respektive externa investeringar per anställd.
- III. Investeringarna per anställd utifrån de enskilda frågorna i enkäten (se Appendix).

Tabell 1 i Appendix visar ett urval av korrelationsanalysernas resultat. Resultat som är signifikanta på minst 95%-nivå är markerade med fetstil. Inte på någon nivå uppvisades några signifikanta samband mellan investeringar i socialt kapital och företagens omsättningsökning. I tabellen redovisas därför endast resultaten för högsta aggregeringsnivån. En förklaring till de obefintliga sambanden kan vara ett stort partiellt svarsbortfall (24 procent) samt att företagaren av tidsskäl skattat omsättningsökningen istället för att leta fram de exakta siffrorna. När det gäller arbetsstyrkans numerära utveckling har företagaren sannolikt i större utsträckning haft siffrorna ”i huvudet”. Bland företagen som svarat på både frågorna om ökning av omsättning och årsarbetstider finns dock ett samband mellan de båda tillväxtvariablerna [$r = .597$, ($p = .000$)]. Detta tyder på att det kan finnas samband mellan omsättningsökning och socialt kapital bland företag, men att det av ovannämnda skäl inte framkommit i resultaten.

Tabell 1 visar däremot en signifikant samvariation mellan totala monetära investeringar i socialt kapital och sysselsättningsutvecklingen. Vid en uppdelning av dessa investeringar framkommer att det är de monetära investeringarna i externt socialt kapital som konstituerar detta samband. En disaggregering visar att det är investeringarna i marknadsföring samt sponsring som har de signifikanta sambanden med sysselsättningsutvecklingen.

På nivå II framkommer också en signifikant samvariation mellan investerad arbetstid i internt socialt kapital och sysselsättningsutvecklingen. Det visar sig vara arbetstidsinvesteringar i intern representation som är upphovet till sambandet på högre aggregeringsnivå.

Det är således tre typer av investeringar i socialt kapital som visar samband med företagets sysselsättningstillväxt: Marknadsföring (extern), sponsring (extern) samt intern representation. Varför är det dessa tre och inte övriga variabler som uppvisar samband? Här finns åtminstone tre tänkbara förklaringar:

En förklaring kan vara att bristen på signifikanta samband mellan övriga investeringsvariabler och företagets tillväxt med stor sannolikhet beror på företagspopulationens karaktär. Över 90 procent av företagen har färre än 50 sysselsatta, de flesta hade färre än tio. Verksamheten domineras av handel och service på i huvudsak lokala marknader, samt produktion som i flertalet fall är av enklare karaktär. Endast ett eller två av företagen har en produktion som kan betecknas som forskningsintensiv. Över 70 procent av företagen hade inga utgifter alls för FoU. Mer än hälften av företagen lade inte ner någon tid alls på umgänge med beslutsfattare. I en sådan företagspopulation finns det inga starka argument för att investeringar i personalutbildning, FoU, umgänge med beslutsfattare eller ens extern representation ska uppvisa några signifikanta samband med sysselsättningsutvecklingen. När det gäller personalutbildning finns också den generella free-rider-problematiken: den anställde kan efter utbildningen byta arbetsgivare. Detta är ett starkt incitament för företagen att hålla personalutbildningen på lägsta nödvändiga nivå, vilket kan innebära underinvesteringar.

I de typer av företag som dominerar Odenskogs företagspark är det däremot rimligt att investeringar i traditionell marknadsföring, lokal sponsring och kanske även intern representation är kopplade till sysselsättningstillväxten. Dessa företag torde således ha det största behovet av att bygga och bibehålla relationerna till sina kunder och den egna arbetsstyrkan. Om denna tolkning är riktig, är det således rimligt att förvänta sig att de typer av investeringar i socialt kapital som är kopplade till företagets tillväxt varierar beroende på företagsparkens, klustrets eller regionens bransch- och storlekssammansättning.

En annan sannolik förklaring hänger samman med att detta är en pilotstudie och ett första försök att mäta det sociala kapitalet i och bland företag. Det är en sak att teoretiskt förklara företagsrelaterat socialt kapitals olika beståndsdelar, men en helt annan sak att mäta dem empiriskt. Som påpekades tidigare är det särskilt när det gäller det produktionsrelaterade och delar av det företagsinterna sociala kapitalet så att svaren på de frågor vi ställt snarare utgör *indikationer* på att investeringar i socialt kapital ägt rum, än att de visar i vilken utsträckning resursanvändningen verkligen inneburit investeringar i en social relation. Bristen på samband kan således vara en följd av dessa mätproblem.

En tredje förklaring till att vissa variabler inte uppvisade signifikanta samband kan vara att svarsfrekvensen på frågorna som behandlade dessa i de flesta fall var lägre än svarsfrekvensen för de signifikanta variablerna.⁵ Med färre observa-

⁵ De icke-signifikanta variablerna med hög svarsfrekvens utgjordes av variabler där mer än hälften av företagen svarat 0 (noll), dvs investeringar i FoU och umgänge med besluts-

tioner ökar den statistiska osäkerheten. Särskilt i kombination med den studerade företagspopulationens karaktär är det troligt att svarsfrekvensen bidragit till att grumla sambanden mellan variablerna.

Slutsatser

Vi har i denna uppsats presenterat en ansats till att utvidga teorin om socialt kapital till att inte bara omfatta det civila samhället utan även näringslivet. Ur det enskilda företags perspektiv har vi visat vilka typer av investeringar ett företag gör för att stärka och förnya sitt interna och sociala kapital. Vi har också visat att det med enkäter går att samla in information från företagen om dessa investeringar.

Den statistiska analysen visade signifikanta samvariationer mellan vissa av investeringarna i socialt kapital och företagens tillväxt. Vår tolkning är att bransch- och storlekssammansättningen av företagen i det studerade geografiska området bestämmer vilka typer av investeringar i socialt kapital som är kopplade till tillväxten.

De empiriska resultaten baseras på en liten pilotstudie och ett mycket begränsat antal företag. Det finns därför all anledning att betona att resultaten endast bör ses som lovande *indikationer* på sambandet mellan socialt kapital och tillväxt i näringslivet. Med vårt begränsade dataunderlag har vi inte heller funnit det rimligt att undersöka riktningen i sambandet. Det finns i princip lika goda argument för att växande företag investerar mer i socialt kapital som att investeringar i socialt kapital leder till tillväxt. Båda dessa problem bör med framgång kunna tacklas i större undersökningar, där regionala och branskmässiga jämförelser kan göras och där data omfattar en tillräcklig tidsperiod för att möjliggöra orsakssambandsanalyser över tiden. Tidsserier över företags investeringar i socialt kapital kommer att möjliggöra en mycket spännande utveckling av det forskningsfält vi här gläntat på dörren till.

Det finns också skäl att understryka några praktiska aspekter på de frågor vi behandlat. Företags investeringar i olika beståndsdelar av det sociala kapitalet förefaller i princip vara mätbara i form av företagens utgifter för dessa aktiviteter. De bokföringsmetoder och kontoplaner som används idag är dock inte precis anpassade för att det ska vara möjligt att mäta dessa investeringar. Att mäta företagens investeringar i socialt kapital måste idag därför göras med hjälp av enkäter, med alla de problem som hänger samman med en sådan metod. En långsiktig lösning på detta skulle vara en förändring av bokföringsmetoderna.

Att mäta ett företags kapitalstock är – med vissa undantag som t ex varumärket, vars värde redan idag inräknas som en del av kapitalstocken – en än mer

fattare. Som påpekats ovan är det knappast att förvänta att finna några samband mellan sådana variabler och tillväxt när så stor andel av företagen redovisar noll.

besvärlig uppgift, eftersom det kräver någon slags bestämning av investeringarnas avskrivningstid. Sannolikt varierar avskrivningstiden mellan olika typer av investeringar också i socialt kapital, men det bör i praktiken vara möjligt att skatta en genomsnittlig avskrivningstid på samma sätt som görs med fysiskt kapital. Problemet är med andra ord mer en fråga om metod än om princip. Det kräver utvecklande av nya bokförings- och bokslutsmetoder.

Appendix

Som mått på tillväxt användes två mått: 1) Företagets genomsnittliga omsättningsökning i procent 1998-2001, samt 2) Företagets genomsnittliga ökning av antalet årsanställda i procent 1998-2001. Gentemot dessa ställdes företagens investeringar i socialt kapital, mätta på två sätt, i monetära termer och i arbetstid. Dessa testades på tre aggregeringsnivåer:

- I. Företagets *totala investeringar*, mätta i *pengar* respektive *tid* per anställd.
- II. Dessa investeringar uppdelade i *interna* respektive *externa* investeringar per anställd.
- III. De ej aggregerade investeringarna per anställd enligt enkätsvaren:
 - Monetära investeringar i internt socialt kapital*
 - formell utbildning
 - intern representation
 - Monetära investeringar i externt socialt kapital*
 - extern representation
 - forskning & utveckling
 - marknadsföring
 - lokal sponsring
 - Tidsmässiga investeringar i internt socialt kapital*
 - formell utbildning
 - intern representation
 - Tidsmässiga investeringar i externt socialt kapital*
 - extern representation
 - umgänge med beslutsfattare

Tabell 1. Korrelationskoefficienter för valda investeringsvariabler och tillväxtvariabler.

Variabel	Förändring sysselsättning	Förändring omsättning
Investeringar i:		
I. Pengar, totalt	0.440 (0.003)	0.162 (0.344)
I. Tid, totalt	0.196 (0.202)	-0.053 (0.764)
II. Pengar, internt	0.156 (0.330)	
II. Pengar externt	0.430 (0.004)	
II. Tid, internt	0.316 (0.039)	
II. Tid, externt	-0.086 (0.590)	
III. Marknadsföring	0.484 (0.001)	
III. Sponsring	0.416 (0.006)	
III. Intern representation (tid)	0.543 (0.000)	

Referenser

- Aoki M (2001) *Toward a Comparative Institutional Analysis*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Axelsson B & Easton G (1992) *Industrial Networks, A new View of Reality*. London: Routledge.
- Berggren C, Brulin G & Gustafsson LL (1998) *Från Italien till Gnosjö – om det sociala kapitalets betydelse för livskraftiga industriella regioner*. Nya jobb och företag, rapport nr 2. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Buchanan J (1965) An Economic Theory of Clubs. *Economica* XXXIV:1-14.
- Camagni R (1995) "Global Network and Local Milieu: Towards a Theory of Economic Space" s 195-216 i Conti S, Malecki E & Oinas P (red) *The Industrial Enterprise and its Environment: Spatial Perspectives*. Aldershot: Avebury.
- Capello R (2001) *Spatial and Sectoral Characteristics of Relational Capital in Innovation Activity*. Paper presented at the 41st Congress of the European Regional Science Association, 29th August – 1st September, Zagreb, Croatia.
- Dyer JH (2000) *Collaborative advantage, winning through extended enterprise supplier networks*. New York: Oxford University Press.
- Forsberg A, Höckertin C & Westlund H (2002) *Socialt kapital i lokalt utvecklingsarbete*. Arbetsliv i omvandling 2002:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

- Fruin WM (1992) *The Japanese Enterprise System*. New York: Oxford University Press.
- Håkansson H & Snehota I (1995) *Developing Relationships in Business Networks*. London: International Business Press.
- Johannisson B (2000) *Humankapital och socialt kapital som kraftkällor vid regional utveckling*. Underlagsrapport 13 från Regionalpolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- Johnson B & Lundvall BÅ (2001) *Why all this fuss about codified and tacit knowledge?* Unpublished paper, Aalborg University.
- Marshall A (1920) *Principles of Economics: An introductory volume*. London: Macmillan
- Maskell P (2000) "Social Capital, Innovation and Competitiveness" i Baron S, Field J & Schuller T (red) *Social Capital. Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Polanyi ME (1958) *Personal Knowledge: Towards a Post-critical Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Polanyi ME (1966) *The Tacit Dimension*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Porter M (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. Basingstoke: Macmillan.
- Putnam RD (1993a) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam RD (1993b) The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect* 13:35-42.
- Putnam RD (1995a) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6(1):65-78.
- Putnam RD (1995b) Bowling Alone, Revisited. *The Responsive Community* 5(2):18-33.
- Putnam RD (1995c) Turning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *PS: Political Science and Politics* 28(4):664-83.
- Putnam RD (1996) The Strange Disappearance of Civic America, *The American Prospect* 24:34-48.
- Putnam RD (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Rauch JE (2001) Business and Social Networks in International Trade. *Journal of Economic Literature* XXXIX:1177-1203.
- Rothstein B (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Schein EE (1992) *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Westlund H (2003a) "Time Cannot be Saved: Social capital – an element of the capital theory of the knowledge-based, digital economy?" s 477-493 i *Uddevalla Symposium 2002: Innovation, Entrepreneurship, Regional Development and Public Policy in the Emerging Digital Economy*. Research Reports 03:01, University of Trollhättan/Uddevalla.
- Westlund H (2003b) "Tid kan inte sparas. Begreppet socialt kapital och dess kopplingar till ekonomisk kapitalteori" s 127-152 i Sätre Åhlander (red) *Kooperation, ideellt*

arbete & lokal ekonomisk utveckling. Kooperativ Årsbok 2002. Stockholm: Föreningen Kooperativa Studier.

Westlund H & Bolton R (2003) Local Social Capital and Entrepreneurship. *Small Business Economics* 21: 77-113.

Från skalfördelar till Povel Ramel

– samverkan mellan småföretag i glesbygdsmiljö

Jörgen Lithander

Inledning

Introduktion

Hur kan ett samarbete mellan småföretag från olika branscher i glesbygd se ut? Varför uppstår det? Kan ett sådant samarbete förklaras utifrån befintliga teorier?

Syftet med detta kapitel är att utifrån ett ekonomiskt perspektiv beskriva och analysera Drivknuten, ett exempel på småföretagssamverkan i norrländsk glesbygd. Arbetet är *disponerat* enligt följande: Inledningsvis tecknas en bakgrund baserad på olika teorier med anknytning till frågeställningarna. Efter denna överblick ägnas nästkommande avsnitt åt ett besök i verkligheten, närmare bestämt en fallstudie om företagssamverkan hämtad från Strömsunds kommun i norra Jämtland. Med utgångspunkt från denna empiri sker i nästa avsnitt en analys, där jag i ekonomiska termer söker tolka och resonera mig fram till en förståelse av fallstudien. Det avslutande avsnittet innehåller en diskussion och reflektion över småföretagssamverkan samt några lärdomar som kan dras av det presenterade fallet. Som alltid framkommer även ett antal frågeställningar som fordrar, och stimulerar till, fortsatt forskning. *Tillvägagångssättet* kan vara av intresse; det empiriska inslaget bygger på intervjuer, telefonsamtal och kontakter via e-post under en fyraårsperiod, 1999-2003, med två av initiativtagarna till Drivknuten. Två omfattande intervjuomgångar (bandade) har genomförts. Frågescheman har skickats till respondenterna en vecka innan respektive träff, vilka sedan legat till grund för de semi-strukturerade intervjuer som utförts. Intervjuerna har genomförts i Drivknutens lokaler och berört deras organisation, uppstart, verksamhet och interaktion med lokalsamhället. För att summera: Antalet intervjuade personer är få, men mycket centrala i sammanhanget. Tidsperiodens längd, fyra år, och intervjuernas omfattning ger detaljerad information och möjligheter att studera förändringar över tid.

Låt oss emellertid börja med några konkreta exempel från igår och idag på ekonomiskt samarbete i vid bemärkelse.

Dricksvatten och småföretagsdelegation

Samverkan mellan människor eller organisationer i ekonomiska sammanhang är ingenting nytt. Det handlar egentligen om verksamheter där behov eller problem

enklare och mer effektivt löses tillsammans än enskilt. Historiskt kan vi se att behovet av vägar ledde fram till vägföreningar där de hugade trafikanterna delade på planering, finansiering och ansvar. Det allmänna behovet av dricksvatten, vägbelysning, tvättstugor m m har medfört ett liknande ekonomiskt samarbete (Lundström 1998). Ett färskt exempel med norrländska förtecken kan vara behovet av funktionsenliga snöskoterleder. Enskilda snöskoteråkare kan svårligen själva klara av planering, markägarkontakter, finansiering, byggande och underhåll av milslånga leder. Här krävs ett samarbete, i första skedet mellan individer inom en snöskoterklubb och i förlängningen kanske även mellan olika klubbar om ambitionen utökas till längre sammanhängande ledssystem. Jag har anledning att återkomma till denna liknelse längre fram i arbetet.

På senare tid har det börjat dyka upp litteratur inom komparativ politisk ekonomi som hävdar att samarbete mellan företag är gynnsamt för en nations konkurrensförmåga. Hall och Soskice (2001) skriver exempelvis:

...the principal problem facing policymakers [...] is one of inducing economic actors to cooperate more effectively with each other (s 45).

I Sverige är det kanske framförallt Gnosjö och ”Gnosjöandan”, som lyfts fram som förebild när det gäller företagssamverkan (Johannisson & Mönsted 1997, Gummesson 1997, Berggren m fl 1998). Även den svenska staten har uppmärksammat frågan och i rapporten *Goda idéer om småföretag och samverkan* har Småföretagsdelegationen (SOU 1998:92) på regeringens uppdrag sökt kartlägga, identifiera och analysera problemställningar som rör småföretagssamverkan och social ekonomi¹ i Sverige. Rapporten har som utgångspunkt att småföretagens behov av samverkan är av stor betydelse för deras utveckling. I rapporten definieras småföretagssamverkan som:

... en frivillig samverkan i ekonomisk verksamhet, där parterna har gemensam beslutanderätt om gemensamma angelägenheter och där verksamheten syftar till att tillgodose konkreta behov antingen hos de samverkande parterna eller i omvärlden. Dessa behov sammanhänger med småföretags komparativa nackdelar såsom resursbrist och avsaknad av skal fördelar (s 16).

Det är således tydligt att det är samarbeten som avser att kompensera för ”litenheten” som avses i denna rapport, små kan bli stora genom att samarbeta.

¹ Hur den sociala ekonomin skall definieras är omdiskuterat. I den refererade rapporten sägs det att: ”Den sociala ekonomin består av privata och kooperativa ak[t]örer som bedriver näringsverksamhet med samtida ekonomiska och samhällsnyttiga mål, som främjar delaktighet och självförverkligande och är förankrade i lokalsamhället” (s 9). Läsaren skall dock vara medveten om att andra definitioner av begreppet förekommer i andra sammanhang, se exempelvis Kulturdepartementet (1999).

Teoretisk översikt

Företagssamarbete – en ekonomisk rationalitet?

Inledningens exempel torde uppfattas som tämligen logiska och okontroversiella, men när vi flyttar blicken till småföretag i dagens marknadsekonomi kan marken kännas en smula mer gungig. Företag skall väl konkurrera och inte samverka? Traditionell neoklassisk ekonomisk teori har också mycket riktigt svårt att hantera detta. Ett grundantagande är här ett stort antal företag vilka agerar oberoende av varandra och där respektive företags framgång avgörs av effektiviteten i den egna produktionen. Företeelser som samarbete och entreprenörskap ges inte mycket utrymme. Baumol (1968) kommenterar företags-ledare och företag i neoklassisk teori på följande sätt:

[The Businessman becomes a]...profit maximizer, a calculating robot, programmed mechanical component in the automatic system that constitutes the firm (s 68).

I den mån teorierna nämner samarbete är det för att beskriva hur den effektivitetsbefrämjande konkurrensen, helt eller delvis, kan sättas ur spel genom kartellbildningar och liknande. Drivkrafterna för detta är då att kunna hålla en högre prisnivå än under en ren konkurrens och därigenom höja sin vinst (på konsumenternas bekostnad). Ett flertal exempel från verkligheten indikerar dock att kombinationen av konkurrens och samverkan mellan företag kan vara en väl så effektiv ansats som scenariot där företagen agerar som enskilda öar.² Med utgångspunkt i denna iakttagelse menar You och Wilkinson (1994) att en omvärdering av den roll som konkurrens och samarbete faktiskt kan spela för ett framgångsrikt företagande är en av de viktigaste uppgifterna för ekonomisk teoribildning.

Utänför den neoklassiska sfären finns emellertid exempel på forskning som berör ämnet. Brandenburger och Nalebuff (1996) har t o m lanserat ett särskilt uttryck, *co-opetition*, som söker fånga denna till synes motsägelsefulla kombination. Uttrycket, baserat på spelteori, skall förstås som en kombination av samarbete och konkurrens där den totala vinsten för alla spelare tillsammans överstiger summan av de enskilda spelarnas insatser. Även forskningsfälten industriella distrikt, kluster och nätverk lyfter fram kombinationen av konkurrens och samverkan som en effektiv strategi. Det går att härleda åtminstone delar av denna diskurs tillbaka till slutet av 1800-talet och Marshalls (1947) tankar om ekonomisk dynamik, det vill säga fördelar med företagskoncentrationer i avgränsade geografiska områden. Marshall hävdade att enskilda företag inom sådana områden, sk *industriella distrikt*, åtnjuter skalfördelar och tillgång till högt specialiserade stödtjänster, maskiner samt kompetent personal och snabb kunskaps-

² För att nämna några välkända exempel: Gnosjö, Silicon Valley (IT), Sassuolo (kakelplattor), Montebelluna (skidpjäxor).

spridning på ett sätt som vore omöjligt för ett enskilt företag utanför området. Piore och Sables (1988) uppmärksammade bok *The Second Industrial Divide*, kan ses som en pånyttfödelse för Marshalls tankegångar och ett startskott för intresset för de industriella distrikten i Italien. Synen på vad som utmärker industriella distrikt varierar något, men förenklat kan de sägas avse geografiskt avgränsade områden med en hög koncentration av små- och medelstora företag. I sådana områden samarbetar företagen och det omgivande samhället på ett mycket aktivt sätt, vilket kan tolkas som att ett ömsesidigt beroende har uppstått (Bellandi 1989). En annan utmärkande egenskap är diskussionen om stordriftsfördelar eller skalfördelar. Företagen är enskilt små, men kan genom att dra nytta av områdets totala resurser ändå erhålla skalekonomiska fördelar. Det går alltså att säga att dessa skalfördelar är externa för företaget, men interna för det industriella distriktet (Asheim 1994). You och Wilkinson (1994) hävdar i samma anda att samarbete mellan företag, gemensamt understödda stödfunktioner av teknisk, finansiell karaktär tillsammans med normer, regler och konventioner i lokalsamhället kan vara viktiga framgångsfaktorer för dessa områden. Den moderna teoribildningen kring de industriella distrikten kan emellertid sägas betona de kollektiva aspekterna mera än vad Marshall ursprungligen gjorde.

En närstående diskussion, med den amerikanske ekonomen Michael Porter som inspirationskälla, behandlar *kluster*.³ Med kluster avses vanligtvis ett antal företag inom samma eller närstående branscher som på varierande sätt har en formell eller informell relation till varandra. Det är ofta underförstått att företagen i fråga ligger i närheten av varandra, ett geografiskt kluster, men det är inte nödvändigt. Det bör dock påpekas att det saknas en entydig, allmänt vedertagen definition av begreppet. Porter (1990) menar att ett kluster av självständiga, informellt länkade företag och institutioner är en kraftfull organisationsform som erbjuder fördelar i effektivitet och flexibilitet. Täta relationer mellan företag förbättrar möjligheterna till lärande och snabbt informationsutbyte. Ett omtalat exempel är Saxenians (1994) jämförelse av Silicon Valley och Route 128, två högteknologiska områden i USA. Företagen i Silicon Valley sägs kombinera samverkan och konkurrens på ett sätt som gynnar flexibilitet, lärande och innovationsförmåga. Företagen inom Route 128 arbetar mer isolerat och hierarkiskt och upplever svårigheter att hänga med i den snabba utvecklingen. I jämförelsen mellan Silicon Valley och Route 128 skriver Saxenian:

The current difficulties of Route 128 are to a great extent the product of its history. The region's technology firms inherited a business model and a social and institutional setting from an earlier industrial era. When technology remained relatively stable over time, vertical integration and corporate centralization offered needed scale economies and market control. In an age of volatile technologies and markets, however, the horizontal coordination

³ Från engelskans cluster: anhopning, klunga, grupp.

provided by interfirm networks enables firms [in Silicon Valley] to retain the focus and flexibility needed for continuous innovation” (s 162).

Detta för oss in på *nätverkens* betydelse för företagsutveckling och ekonomisk prestationsförmåga. Nätverk kan förekomma internt i företag/organisationer eller externt, mellan företag och dess omgivning. Diskussionen om nätverk är synnerligen rik och kan endast summariskt återges i detta sammanhang (se exempelvis Lind 2002, Varamäki 2001). Kärnan i begreppet kan sägas vara de ”nät” eller ”nätverk” av sociala relationer som existerar runt människor. Sådana nätverk kan ha olika utseenden och variera avsevärt i såväl formaliseringsgrad som intensitet. Enligt detta synsätt spelar de sociala relationerna roll, även i ekonomiska sammanhang. Effektiviteten i ett företag bestäms här *både* av den faktiska produktionskickligheten och av förmågan att hantera relationer. Exempelvis kan en entreprenör genom att använda sitt personliga nätverk sänka företagets transaktionskostnader genom att utöka kunskapen om andra marknadsaktörer (Jarillo 1993).

Betydelsen av personliga kontakter (Strong- and Weak Ties) vid jobsökning påpekades av Granovetter (1974) redan på 1970-talet. Detta synsätt har även diskuterats när det gäller företagsuppstart (Aldrich m fl 1987). Johannisson (1986) har även lyft fram det personliga nätverket som en stor tillgång i entreprenörens verktygslåda. Genom nätverkskontakter kan entreprenören skaffa sig (kontroll över) resurser som annars vore svåruppnåeliga.

Ovanstående genomgång ger en glimt av några av de mest diskuterade aspekterna på företagssamarbete. I nästkommande avsnitt betraktas småföretagens förhållande till sitt närområde.

Företagande: lokal interaktivitet eller solitärer i vakuum?

Det finns olika åsikter inom forskarsamhället huruvida företag skall uppfattas som ”inbäddade” i sitt lokalsamhälle eller ej. Ett flertal italienska forskare, exempelvis Bellandi (1989), betonar betydelsen av det ömsesidiga beroendet mellan lokalsamhället och småföretag inom de industriella distrikten i Italien. Beccatini (1990) menar t o m att samarbetet är av en sådan art att det finns tendenser till att gränserna mellan de båda parterna suddas ut. Uppfattningen att företaget samspelar med sin omgivning återfinns även i Sverige, kulturgeografen Malmberg (2002) skriver exempelvis:

Utveckling och konkurrenskraft förstås bäst om det enskilda företaget betraktas som en del av ett system bestående av de företag, organisationer och andra aktörer med vilka det samspelar (s 7).

Den sk Bolton-rapporten (1971) menar att småföretagare är starkt rotade i sitt närområde och på olika sätt söker gynna det. Senare forskning från exempelvis Turok och Richardson (1991) samt Curran och Blackburn (1994) går dock i

motsatt riktning och lyfter istället fram småföretagare som en grupp som i sin strävan efter självständighet verkar enbart strikt företagsmässigt, mer eller mindre frikopplade från sitt lokala sammanhang. Spilling (1998) menar däremot att den nära omgivningen, bland annat stöttning från familj och vänner, har betydelse för benägenheten att starta nytt företag. Forskningsläget om kopplingen mellan småföretag å ena sidan och näringslivet, den lokala ekonomin, å den andra är således en smula osäkert. Låt oss därför avslutningsvis flytta blicken till en mer ”administrativ rapport” från EU (Commission of the European Communities 2001), vilken även den berör ämnet. EU använder sig då av begreppet *Corporate Social Responsibility*, (CSR). Uttrycket är tämligen mångtydigt men uttyds i rapporten som:

companies integrate social and environmental concerns in their daily business operations and in their interaction with their stakeholders on a voluntary basis (s 8).

Konceptet har både en företagsintern- respektive företagsextern dimension och rymmer en mångfald av aktiviteter; exempelvis stöd till sport, kultur, hälsa, välfärd, utbildning, miljö m m. I en färsk rapport (Observatory of European SMEs 2002) presenteras en undersökning om omfattningen av sådana CSR-aktiviteter bland små- och medelstora företag, sk SME.⁴ Rapporten ger inte en bild av företag som isolerade öar; vartannat av de ca 7 600 undersökta företagen (SME) i Europa säger sig vara involverade i sådan verksamhet.⁵ Den relativt höga andelen bör givetvis förstås utifrån den breda definitionen.

Trots den något divergerande debatten tycks det således finnas visst belägg för iakttagelsen att företag även är involverade i aktiviteter utanför den sk kärnverksamheten.

Fältet smalnas av

Efter ovanstående översiktliga teoretiska bakgrund, är det dags att bli mer specifik. Jag har nedan extraherat ett antal aspekter på företagssamarbete, vilka senare kommer att användas i analysen av fallstudien.

Den kanske intuitivt mest uppenbara aspekten avser *ekonomiska stordriftsfördelar* eller *skal fördelar*. De små företagen har nackdelar i sådan produktion där längre tillverkningsserier ger lägre styckkostnader. Mer eller mindre fasta kostnader för maskiner, kontorsutrustning, marknadsföring och liknande blir för

⁴ SME är en förkortning av ”micro, small and medium-sized enterprises”. Kortfattat uttryckt innebär det företag med upp till 249 anställda. Det finns även andra kriterier (ex ägande, omslutning m m) som inte berörs närmare här. Den intresserade hänvisas till EU (2003).

⁵ Studien inkluderade 19 länder; EU-medlemmar samt Island, Liechtenstein, Norge och Schweiz. Aktiviteterna ligger inom ett brett spektrum. När det gäller sport, kultur, hälsa och utbildning avses verksamhet som riktas till andra grupper än den egna personalen. Andra exempel kan vara engagemang rörande miljö, utbildning, offentliga angelägenheter m m.

det lilla företaget förhållandevis hög per producerad enhet. Genom att flera små företag går samman om inköp/drift av kontorsutrustning, marknadsföring, vissa administrativa tjänster m m kan de agera som ett större företag och därigenom sänka styckkostnaden per företag. Detta är en mycket konkret samarbetsvinst, uppenbarligen är det billigare för det enskilda företaget om kostnader för skrivare, kopiatorer m m kan delas på flera. Liknande tankegångar, men givetvis i mycket större skala, står att finna i litteraturen om de sk industriella distrikten som tidigare berörts. Asheim (1994) hävdar exempelvis att den logiska grunden för industriella distrikt vilar på skapandet av externa skal fördelar (economies of scale). Sådana skal fördelar är alltså externa ur det enskilda företags synpunkt, men interna för området, eller för gruppen av små företag. Detta innebär att små företag i ett industriellt distrikt kan närma sig eller t o m konkurrera med de interna skal fördelarna (internal economies of scale) hos stora företag.

I den så kallade TCE-ansatsen, *Transaction Cost Economics*, diskuteras bl a företagets (eller entreprenörens) val mellan att köpa en vara på marknaden respektive producera den själv. Förutom själva produktionskostnaden tas då även hänsyn till transaktionskostnader,⁶ ekonomins motsvarighet till mekanikens friktion, vilket gör att de totala kostnaderna kan bli lägre för egenproduktion jämfört med externa inköp från andra företag även om själva produktionskostnaden är lika stor, eller t o m högre, än på marknaden⁷.

Coase (1937) var den förste att uppmärksamma detta i en berömd artikel på 1930-talet. Williamson (1985) har vidareutvecklat tankegångarna hos Coase och pekar på att högre grad av imperfekt kunskap och osäkerhet ökar sannolikheten för opportunistiskt beteende vilket renderar i högre kostnader. En annan aspekt är även att ju mer specialiserad den önskade varan/tjänsten är desto mer fördelar föreligger med egen produktion för att kunna dra nytta av erfarenheter från användandet i produktionen.

Varför väljer företag att satsa tid och pengar på aktiviteter inom det sk *Corporate Social Responsibility*-fältet? Sannolikt finns inte en enda förklaring, utan snarare ett helt batteri av sådana. En första ansats är lyfta fram altruistiska motiv. En strikt bokstavs tolkning av altruism innebär i det närmaste total oegennyttia vilket synes tämligen sällsynt. Hårddraget utesluter detta alla handlingar som skänker utföraren någon form av tillfredsställelse, exempelvis av att ha gjort något till nytta för lokalsamhället. Redan Schumpeter (1934/1996) vände sig mot ett

⁶ Med transaktionskostnader menas i korthet kostnaderna för själva genomförandet av en transaktion, kostnader för att träffa avtal samt kostnader för de informationsinhämtningar och beräkningar som ligger till grund för avtalet. Se ex Williamson (1975, 1981, 1985) för en genomgång.

⁷ Det bör observeras att även egenproduktion kommer att medföra ett visst mått av transaktionskostnader genom inköp av råvaror och/eller mer eller mindre förädlade delkomponenter, se Demsetz (1993).

sådant stramt synsätt. En något mer nyanserad uppfattning har däremot Sjöstrand (1995) när han definierar altruism som:

...situations in which the primary consequences of human action are utility or wealth also for (some) others (even though, rightly or wrongly, such actions often could be described as simultaneously beneficial to the actor) (s 27).

Följande denna syn kan det hävdas att en företagare kan bidra till lokal utveckling genom handlingar som till stor, eller övervägande, del gynnar andra men även i mindre omfattning ökar den egna nyttan. En stark vilja att hjälpa, utveckla, sitt närområde kan då resultera i handlingar som inte kan motiveras av strikt företagsekonomiska skäl.

Förutom rent altruistiska motiv kan även liknande förklaringar sökas i den entreprenöriella diskursen. Schumpeter (1934/1996), Spilling (1998) och Johannisson (1992) lyfter alla fram entreprenörens egen inre tillfredställelse som en viktig drivkraft. Med en stark regional identitet och företagare djupt rotade i sin hembygd kan det argumenteras för att insatser som bidrar till lokal utveckling kan resultera i en sådan inre tillfredställelse. Entreprenörskapsteorierna inkluderar även en särskild variant av entreprenörskap där utövarna kallas samhälls-entreprenörer. En samhälls-entreprenör kan förenklat sägas vara en person som ”sätter fart på” den lokala utvecklingen utan tankar på personlig vinning. Johannisson (1992) menar att en viktig drivkraft för dessa är uppskattning från det lokala samhället. Casson (1982) är inne på liknande tankar och hävdar att en av entreprenörens drivkrafter är att uppnå status i omgivningens ögon.

Det kan även föreligga *företagsinterna sociala vinster* till ett samarbete. En undersökning av Forum för småföretagsforskning (Hult m fl 2000) visar att var tredje soloföretagare tar upp ensamheten som en nackdel med företagandet. En småföretagare kan således uppleva sig som ganska ensam i sin vardag, en sådan känsla kan även förstärkas i de fall han eller hon dessutom har kontoret i hemmet. Det verkar därför rimligt att en liten företagare kan finna det positivt att kunna pröva idéer och utbyta erfarenheter med andra företagare eller helt enkelt att ha sällskap i fikarummet.

Drivknuten: ett företag för företag

Kapitlet bygger, som tidigare framförts, på personliga intervjuer, telefonsamtal och e-post med två av Drivknutens initiativtagare under perioden 1999-2003.

Drivknuten är namnet på ett ”samarbetsföretag”, en ekonomisk förening, med huvudsakligen småföretag som medlemmar och ägare. Den geografiska hemvisten är Strömsunds kommun, i norra Jämtland. I Drivknutens regi samarbetar företagen på ett sätt som är gynnsamt både för de enskilda företagen, men också i viss utsträckning för närområdet.

För att få en uppfattning om den miljö som Drivknuten verkar i inleder jag med en kort beskrivning av närområdet.

Ingen trängsel i omgivningen

Strömsunds kommun är Jämtlands nordligaste och utgör gränskommun mot Västerbottens län i norr samt Norge i väster. Kommunen har drygt 13 300 invånare med gott om plats, ungefär 900 000 m² per person. Här finns 2,63 procent av Sveriges yta, men bara 0,15 procent av landets invånare.⁸ Kommunen uppvisar en negativ befolkningsutveckling och enbart under de senaste tio åren har invånarantalet minskat med över 15 procent. Centralorten Strömsund, med sina knappt 4 000 invånare, ligger ca tio mil norr om Östersund, länets enda stad.

Drivknutens säte ligger i byn Öhn, en mil utanför Strömsund. Byn ligger, som namnet tydligt antyder, på en ö. Det är ingen tätbefolkad plats, ca 100 invånare, men den måste ses som relativt företagstät med sina sju aktiva företag.

Trettiofyra medlemmar och ett hus på Öhn

Efter denna omgivningsbild riktar vi intresset mot Drivknuten. Organisationen bildades 1996 och företagsformen är ekonomisk förening.⁹ De 34 medlemmarna betalar 1 000 kr i insats vid inträdet i föreningen samt en årlig medlemsavgift, också den på 1 000 kr.¹⁰ Medlemsföretagen är spridda över ett flertal olika branscher, exempelvis tillverkande företag, konsulter, mediaföretag, livsmedelsproducenter och turistföretag. Faktum är att även eventuella blivande företagare finns representerade genom företagsgymnasiet vid Hjalmar Strömerskolan, Strömsund. Ursprungligen kom de flesta medlemsföretagen från Öhn, där föreningen har sitt säte, men i takt med att nya medlemmar har anslutit sig har upp-tagningsområdet utökats. I dagsläget finns det medlemsföretag från Blåsjön i norr (15 mil norr om Strömsund) till Uppsala i söder (60 mil söder om Strömsund). Den absoluta majoriteten av medlemmar kommer dock fortfarande från Strömsunds närområde.

Föreningens ändamål pekars på sedvanligt sätt ut i deras stadgar, där det framgår att Drivknuten ska:

... främja sina medlemmars ekonomiska intressen genom att utveckla det lokala företagandet samt att verka för bygdens positiva framtida utveckling (www.drivknuten.se 2003).

⁸ Egna beräkningar. Invånarantal och landarealer hämtade från <http://www.scb.se> (2003).

⁹ Ekonomisk förening är en företagsform som till viss del påminner om aktiebolaget. En viktig skillnad är dock att inflytandet kopplas till medlemskapet och inte antalet insatser, således gäller en medlem – en röst. För ytterligare information se exempelvis Lundén (2002).

¹⁰ Kallas av Drivknuten för serviceavgift.

I Drivknutens egna lokaler, ett hus på Öhn, finns kontor för både medlemsföretag och egen verksamhet samt utrymmen för möten och gemensamma träffar. Förutom medlemsföretagens egen personal, ca 90 personer, har även Drivknuten i sig själv anställda. Under 2002 hade de 13 personer på lönelistan,¹¹ vilket motsvarar ca tre heltidstjänster. En person är heltidsanställd och arbetar med såväl bokföringstjänster ute hos medlemsföretagen som med övergripande administration i Drivknutens egna lokaler. Arbetsuppgifterna för övrig personal är väsentligen administrativa, förutom en person som är slaktare och huvudsakligen hyrs ut till ett medlemsföretag. Även företag utanför Drivknuten kan köpa tjänster, men då till ett högre pris.

En undermålig väg leder till samarbete

Bakgrunden till den ekonomiska föreningens start kan spåras till våren 1994 när i stort sett hela byn agerade gemensamt mot den dåliga vägen mellan Öhn och kommuncentrat Strömsund. Senare gjorde även alla lokala företagare ett samlat agerande mot Telia i syfte att erhålla ISDN-uppkoppling till byn. Dessa händelser gav företagarna en insikt i att det var lättare att påverka yttre faktorer om de var enade i sina aktioner. Fem av företagen började nu fundera på att bilda en gemensam organisation och agera för gemensamma intressen. Företagen var generellt små och flera var s.k. soloföretag.¹² Idén var att ett samarbete dels kunde stärka de enskilda företagens konkurrenskraft och dels fylla en social funktion. Till detta skall även läggas en uttalad målsättning att på något sätt kunna bidra till närsamhällets utveckling.

Efter ett antal möten och diskussioner fick de i november 1996 klartecken att hyra ett hus i utkanten av byn, vilket kan sägas vara det egentliga startskottet för Drivknuten. I det skedet fanns det ett stort behov av kontorslokaler hos medlemsföretagen. Huset renoverades med stora ideella insatser och verksamheten kom igång på allvar ungefär ett halvår senare. I lokalen arbetar i dagsläget ett av medlemsföretagen samt föreningens egna anställda. Under de första åren fanns ytterligare två medlemsföretag i lokalerna, men förändrade förutsättningar har gjort att de flyttat ut. Det kvarvarande medlemsföretaget har dock expanderat och fyller tillsammans med Drivknutens egen personal de befintliga utrymmena.

Konkurrenskraft, lokal utveckling och trivsel

Initiativtagarna uppger, som tidigare berörts, i huvudsak tre skäl för att bilda Drivknuten. Jag kommer i det följande att kortfattat presentera exempel på deras verksamhet utifrån dessa grunder.

¹¹ Det vill säga personer som, i varierande omfattning, anställts av Drivknuten för diverse projekt- och korttidsuppdrag.

¹² Enmansföretag.

När det gäller att stärka *konkurrenskraften* hos medlemsföretagen har Drivknuten agerat på flera sätt. En tydlig strävan har varit att söka skalfördelar, vilket i detta fall innebär att kunna fördela fasta kostnader på fler användare. Drivknuten har köpt in datorer, kopiator, fax och liknande kontorsutrustning som medlemsföretagen kan utnyttja till självkostnadspris. På så sätt minskar investeringsbehovet för det enskilda medlemsföretaget. Företag med behov av kontorslokaler erbjuds utrymme i det gemensamma huset där hyrorna också är satta utifrån en självkostnadsprincip. Samarbete när det gäller utbildningar, marknadsföring och mässor sker också regelmässigt. Konkret kan det vid mässor exempelvis betyda att medlemsföretag sprider information om kollegor som inte kan närvara, stimulerar varandra att delta eller fungerar som ett stöd under själva mässan. Man känner sig helt enkelt lite "kaxigare" av att vara flera företag som hjälper varandra och delar monter.

Bland flera av medlemsföretagen finns det även ett behov av administrativ hjälp som marknaden har svårt att tillgodose. De enskilda företagens efterfrågan av sådana tjänster är ur den synpunkten för liten, i vissa fall kanske enbart fyra timmar per vecka. Kompetent personal, exempelvis inom administration och bokföring, går helt enkelt inte att rekrytera på en så låg tjänstgöringsgrad. Köpa tjänster av etablerade redovisningsbyråer har inte bedömts vara något alternativ, främst på grund av företagens önskan att få tjänsterna utförda på "hemmaplan", i det egna kontoret, men även till viss del på grund av priset. Genom bildandet av Drivknuten kunde de enskilda företagens behov läggas samman till en "pott" av tillräcklig storlek för att möjliggöra anställning av kompetenta personer. Drivknutens personal hyrs i nästa skede ut till de medlemsföretag som önskar, oavsett hur små de individuella behoven är.

En annan konsekvens av samarbetet är att respektive företag "tog med sig" sitt kontaktnät in i Drivknuten. När dessa enskilda kontakter och relationer kopplades samman till ett gemensamt nätverk gav det upphov till positiva synergieffekter, bl a i form av nya kunder för vissa av företagen. Genom medlemskap i föreningen och gemensamma träffar har vid flera tillfällen kontakter tagits som senare lett fram till nya uppdrag, för ett enskilt företag eller för flera företag tillsammans. En sådan samverkan, och de nya idéer som utifrån detta kan födas, kommenteras av en av initiativtagarna på följande sätt:

Det som varit stimulerande med verksamheten är det som skapats, samverkan och möjligheter att diskutera med andra företag inom varierande branscher. Att förverkliga idéer som ständigt kommer fram är också stimulerande.

Ett exempel på verksamheter av karaktären *lokal utveckling* kan vara samarbetet med företagsgymnasiet i Strömsund. Drivknuten fungerar här som ett "fadderföretag" för ungdomar på den ekonomiska grenen inom samhällsvetenskapsprogrammet. Syftet med detta är att ge eleverna direktkontakt med näringslivet.

Eleverna lär sig teorin i skolan och möter verkligheten hos sina fadderföretag. Till varje medlemsmöte finns en stående inbjudan till en lärare att delta. Fadderföretaget ställer upp med arbetstid och erfarenheter. Drivknuten ser två fördelar med detta. Dels får de sin verksamhet belyst och kommenterad av människor med nya ögon och dels menar de att skolan har en viktig roll att spela i bygdens utveckling – en aktiv och engagerad skola bidrar till ett aktivt samhälle.¹³ Ett annat exempel är de datorintresserade ungdomar som Drivknuten hjälpt med lokaler och utrustning tills de varit redo att starta ett eget företag inom multimedia, webdesign m m. Representanter från Drivknuten sitter även med i ledningsgruppen för Stop@stromsund, ett samarbetsprojekt mellan privata och offentliga aktörer som syftar till att stimulera besöksnäringen i Strömsund.

Drivknuten har under 2002 även bildat en innovationsgrupp, Drivbanken, där medlemsföretagen utsett representanter med särskild kompetens för uppgiften. Syftet är att fånga upp idéer ute i bygden som kan leda till produktion i befintliga eller nystartade företag. Erfarna företagare med kunskap inom verkstadssektorn åker ut till småföretagare och erbjuder kostnadsfri rådgivning och stöttning, givetvis under tystnadslöfte. Denna verksamhet har även rönt ett stort intresse hos ALMI.

Under hösten 2001 arrangerade Drivknuten en inspirationsresa till Gnosjö för företagare både i och utanför föreningen, kommunpolitiker, bankpersonal, arbetsförmedlare, lärare och elever från företagsgymnasiet m fl. Drivknuten chartrade ett eget flygplan och flög direkt till Jönköping. Resan blev lyckad och uppmärksammades i media, både i Småland och hemma i Jämtland. I Gnosjö besöktes ett stort antal företagare och innovativa personer. Resan anses ha fört företagare, politiker, tjänstemän och ungdomar närmare varandra och därigenom lagt en god grund för ett framtida samarbete.

Den *sociala aspekten* på Drivknutens verksamhet skall inte underskattas. De flesta av medlemsföretagen är småföretag, en del även soloföretag, och enligt dem själva kan företagaren då och då uppleva sig som ganska ensam. Följande citat, från en av initiativtagarna, styrker detta: ”Det finns ett enormt behov av att träffas, prata och synas!”.

Drivknuten ordnar gemensamma träffar i sitt eget hus, där medlemmarna under avspända former träffas och pratar med varandra. Sådana diskussioner kan förutom att vara rent trivselbaserade även innehålla inslag av företagsutveckling. Det kan vara någon som delar med sig av sina erfarenheter, informerar om intressanta fortbildningar eller vill ha hjälp med tips på personer med viss kompetens. Det händer även att Drivknuten anordnar speciella trivselarrangemang. Ett sådant exempel kan vara den konsert med Povel Ramel som anordnades under 2001

¹³ Skolan (Hjalmar Strömerskolan) utsågs 1998 och 2003 till årets UF-skola (Ung Företagsamhet), bl a för ett föredömligt samarbete med det lokala näringslivet (Länstidningen 2003, 12/6 samt Östersundsposten 2003, 8/10).

efter önskemål från medlemmarna. Många trodde att detta var en ouppnåelig önskan; en konsert med Povel Ramel i lilla Strömsund! Med hjälp av sitt kontaktnät lyckades Drivknuten dock genomföra konserten och resultatet blev en mycket uppskattad och, givetvis, fullsatt föreställning. En av initiativtagarna till Drivknuten var konferencier under evenemanget och scenen pryddes av en banderoll med texten ”Drivknuten gör visioner till verklighet”.

Drivknutens sätt att arbeta har väckt stort intresse och har sedan starten 1996 lockat ungefär 2 700 besökare, såväl nationella som internationella. Bland de mer långväga gästerna kan nämnas mongoler, ryssar och japaner. Huruvida dessa besök medverkat till liknande företagssamarbete på andra orter, och i så fall i vilken omfattning, är inte undersökt. Som ett enstaka exempel kan emellertid Porjus Partners nämnas. Det är en liknande samarbetsförening mellan småföretag i Norrbotten som bildats med direkt inspiration av Drivknuten.

... en föränderlig förening

Drivknuten har alltså funnits sedan 1996 och självklart har det hänt en hel del på den tiden. Här finns inte utrymme för några detaljerade utvecklingar varför jag tillåter mig att bli tämligen översiktlig.

När det gäller *medlemmarna* har det skett en markant ökning av antalet, från fem till trettiofyra. Detta tyder på ett intresse från omgivningen att delta i Drivknutens verksamhet. Otvivelaktigt har Drivknuten figurerat i en hel del sammanhang som väckt (positiv) uppmärksamhet; 2 700 besökare och en respektgivande mängd mediautrymme sätter naturligtvis sina spår i lokalsamhället. Det ligger nära till hands att tänka sig att Drivknuten uppfattas som ett positivt laddat varumärke, något man gärna vill knyta sig till. Initiativtagarna tror själva att ett medlemskap i Drivknuten av många uppfattas som ett tecken på att företaget ifråga är förändringsbenäget.

Drivknutens tre *grundvalar* har tidigare utpekats som en strävan att öka medlemsföretagens konkurrenskraft, behov av social samvaro samt en känsla för närområdet. Dessa grundstenar ligger kvar, men har förändrats i styrka sedan starten. Behovet av kontorslokaler och kontorsutrustning har minskat märkbart. Detta beror delvis på att företag har flyttat och lagts ner eller att vissa av företagens familjesituation har förändrats. En annan förklaring är det generella prisfallet på dator- och kommunikationsutrustning, billigare produkter har helt enkelt minskat de vinster som ett gemensamt ägande medför. Vad som 1996 ansågs som en dyr och ovanlig utrustning finns idag nästan i var mans hem. Det bör kanske tilläggas att det fortfarande finns såväl medlemsföretag som gemensam utrustning kvar i huset.

Behovet av personal med rätt kompetens, i medlemsföretagens egna lokaler, på ett begränsat antal timmar, visar på flera förändringar. Några företag som använde sig av denna möjlighet har flyttat eller upphört med verksamheten.

Intressantare ändå är att vissa av företagen gradvis har ökat sina köp av dessa tjänster tills de nått en nivå där de fann det rationellt att istället anställa personerna ifråga. Detta har medfört en överflyttning av personal från Drivknuten till de enskilda företagen. Företagen hävdar att dessa anställningar knappast skulle ha skett utan den möjlighet till gradvis inlussning som medlemskapet medfört.

Den sociala sidan av ett medlemskap betonas fortfarande. Det är god upplutning på mötena och behovet för företagare att under otvungna former få träffas och prata verkar obrutet stort. Medlemmarna har under perioden lärt känna varandra på ett sätt som gynnar det fortsatta samarbetet.

Drivknutens inställning till lokal utveckling har förändrats, kanske delvis på grund av omgivningens reaktioner, vilket även berörs nedan. Medlemmarna har ett fortsatt starkt intresse för att skapa nya arbetstillfällen i området och på så sätt bidra till utvecklingen. Man deltar fortfarande i sk kommunala utvecklingsprojekt, men på ett mindre aktivt sätt än tidigare. Motivet till detta uppges vara bristande gensvar från såväl myndigheter som övriga företag i kommunen på en del av de konkreta förslag som presenterats. De känner nu därför att energin mera bör koncentrera sig på medlemsföretagens utveckling än på det omkringliggande samhällets. Denna inställning är emellertid något ambivalent, på samma gång som man ger uttryck för en viss uppgivenhet diskuteras nya tänkbara sätt att gå vidare med de utvecklingsidéer som fortfarande finns och kommer fram.

Omgivningens inställning är en intressant fråga. Omedelbart efter uppstarten uppvisades en viss tveksamhet och avvaktan, sannolikt grundad på en osäkerhet om vad Drivknutens småföretagssamverkan egentligen innebar. Det dröjde emellertid inte länge förrän ett anmärkningsvärt stort intresse växte fram med bokstavligen talat busslaster av besökare. Kommunen var i detta skede mycket positiv och lyfte fram Drivknuten som ett spännande exempel på positiv företagssamhet. Totalt kom närmare tretusen besökare under några få års tid vilket sågs med blandade känslor av Drivknuten. Självklart var det roligt att bli uppmärksam, samtidigt som de egentligen inte hade något behov av att marknadsföra Drivknuten som sådan. Dessutom var det en relativt tidskrävande verksamhet. Efter några år avtog emellertid det kommunala intresset, Drivknutens verksamhet hade så småningom blivit en normal del i Strömsunds näringsliv och upphörde att lyftas fram som ett PR-objekt för kommunen. Intresset bland företag är dock fortsatt stort, vilket avspeglas i det ökande medlemsantalet.

I skrivande stund har Drivknuten inlett ett arbete där den framtida verksamheten och utvecklingen diskuteras. Det råder en hög medvetenhet i föreningen om vikten av att vara dynamisk, eller som de själva uttrycker det: ”Drivknuten skall vara en föränderlig förening”.

Analys

I detta avsnitt kommer jag att betrakta Drivknuten och dess verksamhet utifrån de teorier som tidigare presenterats. Jag inleder med ”rena” ekonomiska perspektiv och söker sen resonera ekonomiskt även om några andra aspekter.

Ekonomiska skalfördelar (stordriftsfördelar) är uppenbart en relevant aspekt på småföretagssamverkan. De små företagen har pga sin storlek nackdelar i sådan produktion där längre tillverkningsserier ger lägre styckkostnader. Mer eller mindre fasta kostnader för maskiner, kontorsutrustning, marknadsföring och liknande blir för det lilla företaget förhållandevis höga per producerad enhet. Den tidigare presenterade diskussionen om industriella distrikt visar också att detta är en av förklaringarna till deras framgång. Små företag i samverkan kan gemensamt uppnå skalfördelar som normalt är förbehållna större produktionsenheter. För Drivknuten är detta ett tillämpligt resonemang under förutsättning att skalan växlas ner rejält för att passa deras småskalighet. Ett av de uttalade skälen till Drivknutens tillkomst uppges vara sökandet efter skalfördelar; konkret uttryckt att dela på vissa kontorsmaskiner, marknadsföringsprojekt, mässdeltagande m m.

Transaction Cost Economics (TCE) är en ansats som beskriver vilka kostnader (transaktionskostnader) som uppstår när resurser skall organiseras på marknaden. En konsekvens av detta blir bland annat att uppmärksamma företagets (eller entreprenörens) val mellan marknadsinköp eller egenproduktion av en vara. En förlängning av detta resonemang kan vara att diskutera bristande tjänsteutbud. I den mån det lokala utbudet är bristfälligt kan det medföra att de önskade tjänsterna inte finns tillgängliga. Naturligtvis kan de ändå köpas, om priset höjs tillräckligt mycket. Om företaget kommunicerar en vilja att acceptera allt högre priser kommer slutligen leverantörer från andra orter finna det lönsamt att leverera den efterfrågade tjänsten även på den lokala marknaden. Detta innebär dock att vi befinner oss exakt i den situation som nämndes ovan. Priset för externa inköp, summan av produktions- och transaktionskostnader, kommer då att vara högt, sannolikt så högt att en egenproduktion kan vara ett attraktivt alternativ.

I Drivknutens fall har de befintliga tjänsteföretagen i området inte det utbud av servicetjänster som efterfrågas av medlemsföretagen. Det handlar om hjälp med ekonomi, administration, telefonpassning m m som är aktuellt för Drivknutens solo- och småföretagare. Produkten (tjänsten) definieras då som en kombination av egenskaper såsom kompetens, pris, omfattning (enstaka timmar), produktionsplats¹⁴ m m. Om inte tjänsten går att köpa återstår att producera den själv, dvs att

¹⁴ Eftersom en tjänst produceras och konsumeras samtidigt och inte kan lagerhållas blir produktionsplatsen mycket viktig. Anta t ex att den specifika efterfrågan från konsumenten är att disponera en person i sin egen lokal en timme per dag för att utföra administrativa uppgifter på plats. Det befintliga utbudet (bokföringsbyråer m.fl) inskränker sig till de administrativa uppgifterna, men inte att lösa dem på plats. I ett sådant fall kan det sägas att den efterfrågade tjänsten (med hela dess innehåll) inte kan erbjudas på marknaden.

anställa personal som utför uppgifterna. Var och en av företagen efterfrågar emellertid endast bråkdelar av en heltidstjänst vilket i praktiken även utesluter den möjligheten. Utbudet av kompetenta individer med en önskan att arbeta enstaka timmar i veckan i en by, utanför centralorten, i en glesbygdskommun, får anses som tämligen begränsad. Den lokala arbetsmarknadens utbud harmoniserar således inte med medlemsföretagens specifika efterfrågan. Vad som i praktiken återstod att göra var således att medlems-företagen själva skapade företaget Drivknuten som kunde erbjuda det utbud som medlemsföretagen efterfrågade.

En viktig beståndsdel av TCE-ansatsen är informationskostnader. Ett vanligt neoklassiskt antagande är att företag har kostnadsfri, fullständig information om såväl efterfrågan som relevanta produktionsrelaterade kostnader. Verkligheten avviker emellertid från detta, inte minst för ett litet företag i glesbygden. Genom att koppla samman de enskilda företagens informationskanaler och nätverk får alla medlemsföretag i Drivknuten tillgång till mer och sannolikt en bättre information. Detta kan i praktiken betyda nya kunder, leverantörer, marknadsföringskanaler m m.

Uppenbarligen finns det ett engagemang för lokalsamhället bland Drivknutens medlemsföretag. Detta yttrar sig exempelvis i mentorskap för elever på företagsgymnasiet, hjälp till nya företagare, huvudmannaskap för kulturarrangemang m m som mycket väl faller in i begreppet *Corporate Social Responsibility*. När företagarna i Drivknuten engagerar sig i lokalsamhällets utveckling hamnar man nära det "specialfall" av entreprenörskapet som benämns samhällsentreprenör. I samtal med företrädare för Drivknuten framkommer en stolthet över närområdet, en mer allmän vilja att det skall ske utveckling i hembygden. Dessa känslor verkar även som en drivkraft för vissa av deras aktiviteter. När Drivknuten ordnar trivselarrangemang eller engagerar sig i olika utvecklingsprojekt ligger det inte långt borta att tänka sig en uppskattande omgivning. Ett sådant handlande kan hävdas vara altruistiskt om vi följer Sjöstrands terminologi. Nu är det knappast meningsfullt att dra upp en skarp skiljelinje mellan lokalsamhället och Drivknutens medlemsföretag. I de små samhällen vi här talar om är det mycket tydligt att en bättre utveckling av Strömsund (höjd attraktionskraft, ökat invånarantal och förbättrad kommersiell service m.m.) dels gör det till en trevligare plats att bo i även för Drivknutens medlemmar, men även på sikt underlättar företagens personalsituation. Sannolikheten för medlemsföretagen att behålla befintlig personal samt att anställa nya personer, rekryterade utanför kommunen, måste anses högre om området har god samhällsservice, rikligt utbud av fritidsaktiviteter, fungerande skolor m m. Således finns det "nyttor" för såväl Drivknuten som det övriga samhället av deras agerande.

Redan från början har Drivknutens tillkomst även motiverats utifrån vad man kan kalla *företagsinterna sociala vinster*. En av initiativtagarna säger:

Jag tror att många medlemmar söker sig till oss för den sociala biten, vi har en bra gemenskap samtidigt som vi gör något konstruktivt.

Under intervjuerna framkommer antydningar om att den sociala samvaron egentligen innehåller två delkomponenter; förutom den rena trivselaspekten även ett visst mått av ekonomiskt småprat som direkt eller indirekt kan stimulera och hjälpa företagaren i dennes verksamhet.

Lärdomar och reflexioner

Vad kan vi lära oss av detta exempel? Självklart finns det alltid en begränsning i hur mycket generaliserbar kunskap man kan utvinna ur ett fall. Jag är medveten om detta. Den detaljerade informationen och den nära kontakten skapar emellertid, tillsammans med studiens longitudinella ansats, samtidigt förutsättningar för en fördjupad förståelse som en storskalig kvantitativ studie svårligen kan uppnå. Den generella överblicken, baserad på en stor datamängd, erhålls där på bekostnad av den mer detaljerade insikten. Givet dessa begränsningar och förtjänster kommer jag i detta avsnitt att diskutera och reflektera över företeelsen småföretagssamverkan.

Motiven till samarbete mellan företag är som synes flera. De små företagen har pga sin storlek nackdelar i sådan produktion där längre tillverkningsserier ger lägre styckkostnader. Det är därför inte förvånande att det finns en hel del exempel på småföretag som i varierande formaliseringsgrad samverkar för att motverka sådana storleksnackdelar. Gemensam marknadsföringsorganisation, samarbete vid mässdeltagande, samutnyttjande av utrustning, gemensamt anordnade utbildningar m m är sådana exempel. En ytterligare dimension är när företag även har ett produktionssamarbete. Det kan då röra sig om en orderförfrågan till ett företag som själv inte har tillräckligt med (ledig) kapacitet. Istället för att tacka nej till ordern samarbetar man med andra företag och kan på så vis mobilisera tillräckligt med produktionskapacitet. Ett annat exempel kan vara etablerade företag som lånar ut maskiner till nystartade kollegor, måhända med tankar om ett framtida ömsesidigt samarbete. Ovanstående är mer eller mindre tekniska aspekter av samarbete, men det får dock inte glömmas bort att det även föreligger en social dimension, en önskan att träffas och diskutera med företagskollegor.

Samverkan mellan företag kan ta sig olika former, alltifrån strikt affärsmässighet till att innehålla betydande inslag av icke-kommersiell verksamhet. Till det senare kan exempelvis räknas samarbete i syfte att trygga eller vidareutveckla olika lokala servicefunktioner eller för att stödja föreningslivet. Även företags-samarbete som avser att stärka det lokala näringslivet genom att hjälpa nya företag att komma igång eller få befintliga att växa kan sägas ha en sådan allmännyttig funktion.

Det finns, som tidigare visats, olika åsikter inom forskarsamhället huruvida företag skall uppfattas som ”inbäddade” i sitt lokalsamhälle eller ej. Den starka känsla som företagen i *exemplet Drivknuten* visar för sitt närområde konkretiserad i många av deras handlingar bryter starkt med synen på företag som isolerade öar, utan nämnvärd kontakt med sitt närområde. Det ger upphov till vissa funderingar över homogeniteten i detta avseende. Kan det vara så att det föreligger regionala skillnader? Är sannolikheten för interaktion med lokalsamhället större för ett företag i en liten by gentemot en kollega i storstaden? Vilken betydelse spelar en gemensam historieuppfattning, normer och personliga relationer i ett sådant fall? Detta är intressanta frågeställningar vars svar kräver vidare forskning.

En samverkan mellan företagen i Drivknuten kan inte omedelbart förstås utifrån strikt ekonomisk rationalitet. Det är snarare kombinationen av ekonomiska och sociala drivkrafter hos småföretagare med en stark känsla för sin hembygd som utgör bakgrunden och tolkningsramen för Drivknuten. Vid ett närmare studium finner jag dock att det till stora delar går att använda ekonomiska teorier även i till synes ekonomiskt irrationella beteenden. Agerandet kan vara rationellt när man väl känner de *lokala förutsättningarna*. Detta kan vara de mål företagen satt upp, den lokala miljö de verkar i, de sociala hänsyn som de anser sig måsta ta. Det blir alltså mycket viktigt att ha kunskap om det individuella företaget och den miljö det verkar i, innan man uttalar sig om effektivitet och rationalitet.

Drivknutens agerande påverkar inte bara deras egna medlemmar, det finns även anledning att reflektera över påverkan på samarbetsklimatet i Strömsund med omnejd. Relationerna mellan företag, mellan företag och gymnasieungdomar samt mellan företag och kommunledning kan ha förändrats, och kanske förbättrats, tack vare Drivknutens verksamhet. En viktig reflexion i det sammanhanget blir emellertid även att generellt diskutera myndigheternas roll. I Drivknutens fall verkar företagen ha dämpats i sitt samhällengagemang på grund av det de uppfattar som otillräcklig respons från andra aktörer. Frågeställningar som omedelbart dyker upp blir då: Vad händer när företag engagerar sig i samhällsutveckling och börjar ta plats på den arena som tidigare varit myndigheternas? Går detta att hantera så att samtliga parter känner att de tillför något eller hamnar man i diskussioner om gränser och roller? Kanske uppfattas de nya aktörerna som hot? Kan samhällsengagemang från företag vara uthålligt utan att påverka företagets konkurrenskraft? Har företagen en realistisk syn på vilka frågor som går, respektive inte går, att påverka inom den lokala och regionala nivån?

Dessa frågor bekräftar betydelsen av longitudinella studier, där det ges möjligheter att följa fallen över tid och reflektera över förändringar och inte bara över det momentana tillståndet. Verkligheten är dynamisk. Drivknuten är ingen statisk organisation, den förändrar sig och fyller olika behov vid olika tidpunkter. Drivknuten har högst sannolikt stimulerat sina medlemsföretag att växa och utvecklas genom ett sätt att agera som var gynnsamt för *de* företagen, vid *den* tidpunkten

under de yttre förhållanden som *då* rådde. Hur Drivknuten i framtiden kommer att fungera och vad de kommer att åstadkomma kan vara något helt annat. Genom att fortsätta att följa dem hoppas jag kunna observera även något av detta och på så sätt öka kunskapen om småföretag i samverkan.

Avslutningsvis en kommentar om den eventuella likheten som jag redan inledningsvis antydde mellan snöskoterklubbar och småföretag. För det första ser båda sannolikt såväl *ekonomiska* som *sociala vinster* med ett samarbete. För det andra är båda utsatta för *omgivningens attityder*, i företagens fall kanske särskilt förekomsten, respektive frånvaron, av jantelagen eller dess motsats – entreprenörsandan. Skoterklubbarna känner givetvis även av detta, men även den specifika debatten om terrängkörning med motorfordon. För det tredje, betydelsen av att ha *goda relationer till lokala och regionala myndigheter*, exempelvis vid frågor som rör planering, tillstånd, finansiering, arbetskraft m m.

En artikel i en av de lokala tidningarna (Länstidningen 2003, 11/4) understryker ovanstående reflexion. Rubriken är ”Östjämtdlands skoterfolk förenar sig” och rapporterar om ett samarbete mellan organisationer som syftar till såväl gemenskap som ekonomisk nytta. Jag vill inte undanhålla läsarna dessa rader, som åtminstone inte motsäger mitt tidigare resonemang...

...bildandet av en Ragunda kommuns skoterallians som har för avsikt att verka för en utveckling av skoterledsystemet i kommunen. Alliansen består av skoterklubbarna [...]. Skoterleden Kust till fjäll skall värnas om liksom framtagandet av en gemensam ledkarta. Av alliansens programförklaring framgår att man genom samarbetet vill öka gemenskapen mellan kommunens byar något som i sin tur skall leda till ökad turism och ökad fiskekortsförsäljning i fiskevårdsområdena (s 23).

Referenser

- Aldrich H, Rosen B & Woodward W (1987) ”The Impact of Social Networks on Business Foundings and Profit: A Longitudinal Study” s 154-168 i Churchill NC, Hornaday JA, Kirchoff BA, Krasner OJ & Vesper KH (red) *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Wellesley, MA: Babson College.
- Asheim BT (1994) ”Industrial districts, inter-firm co-operation and endogenous technological development: the experience of developed countries” s 91-142 i *Technological Dynamism in Industrial Districts: An Alternative Approach to Industrialization in Developing Countries?* New York: United Nations.
- Baumol WJ (1968) ”Entrepreneurship in economic theory” *The American Economic Review*, Vol 58, No 2, s 64-71.
- Beccatini G (1990) ”The Marshallian industrial district as a socio-economic notion” s 37-51 i Pyke F, Beccatini G & Sengenberger W (red) *Industrial Districts and Inter-Firm Co-operation in Italy*. Geneve: International Institute for Labour Studies.

- Bellandi M (1989) "The industrial district in Marshall" s 136-152 i Goodman E & Bamford J (red) *Small Firms and Industrial Districts in Italy*. London: Routledge.
- Berggren C, Brulin G & Gustafsson L-L (1998) *Från Italien till Gnosjö*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Bolton JE (1971) *Report of the Committee of Inquiry on Small Firms*. Cmnd-4811, London: HMSO.
- Brandenburger AM & Nalebuff BJ (1996) *Co-opetition*. New York: Doubleday.
- Casson M (1982) *The Entrepreneur*. Oxford: Martin Robertson.
- Coase RH (1937) "The nature of the firm" *Economica*, New Series, Vol 4, No 16, s 386-405.
- Commission of the European Communities (2001) *Green paper for Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*. COM (2001) 366 final, Brussels. (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/greenpaper.htm).
- Curran J & Blackburn R (1994) *Small firms and local economic networks: the death of the local economy?* London: Paul Chapman.
- Demsetz H (1993) "The Theory of the Firm revisited" i Williamsson OE & Winter SG (red) *The Nature of the Firm: Origins, Evolution, and Development*. New York: Oxford University Press.
- EU (2003) *Official Journal of the European Union*. L124/39, 20 maj 2003. (<http://europa.eu.int/eur-lex/en/oj/>).
- Granovetter MS (1974) *Getting a job: a study of contacts and careers*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Gummesson O (1997) *Därför lyckas Gnosjö. Bygden som har blivit ett begrepp*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Hall PA & Soskice D (red) (2001) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press.
- Hult E-B m fl (2000) *Soloföretag*. FSF 2000:1. Örebro: Forum för småföretagsforskning.
- Jarillo CJ (1993) *Strategic Networks: Creating the Borderless Organization*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Johannisson B & Mönsted M (1997) "Contextualizing Entrepreneurial Networking – The Case of Scandinavia" *International Studies of Management and Organization*. Vol 27, No 3, s 109-136.
- Johannisson B (1986) "Network Strategies: Management Technology for Entrepreneurship and Change" *International Small Business Journal*, Vol 5, No 1, s 19-30.
- Johannisson B (1992) *Skola för samhälls-entreprenörer- rapport från en utbildning av lokala projektledare*. Rapport från Högskolan i Växjö. Växjö: Centrum för småföretagsutveckling.
- Kulturdepartementet (1999) *Social Ekonomi-en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt?* Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Lind M (2002) *Det svårgripbara nätverket*. Örebro: Örebro Universitet.
- Lundén B (2002) *Ekonomiska föreningar: ekonomi, skatt och deklarationer*. Näsviken: Björn Lundén information.

- Lundström C (1998) "Det ekonomiska samarbetets historia" i Mattsson E & Grut K (red) *Social ekonomi*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Länstidningen* 2003-04-11 "Östjämmtlands skoterfolk förenar sig", s 23.
- Länstidningen* 2003-06-12 "Skola prisas för ung företagsamhet", s 7.
- Malmberg A (2002) *Klusterdynamik och regional näringslivsutveckling – begrepps-diskussion och forskningsöversikt*. ITPS A2002:008. Östersund: Institutet för tillväxtpolitiska studier. (www.itps.se).
- Marshall A (1947) *Principles of economics*. London: Macmillan.
- Observatory of European SMEs (2002) *European SMEs and social and environmental responsibility*. Report No. 4, European Communities. (http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/analysis/doc/smes_observatory_2002_report4_en.pdf).
- Piore MJ & Sabel CF (1988) *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Porter M E (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. London: Macmillan.
- Saxenian A (1994) *Regional Advantage, Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Schumpeter JA (1934/1996) *The Theory of Economic Development*. New Brunswick (USA): Transaction Publishers.
- Sjöstrand S-E (1995) "Towards a Theory of Institutional Change" i Groenewegen J, Pitelis C & Sjöstrand S-E (red) *On Economic Institutions*. Aldershot: Edward Elgar.
- SOU 1998:92, *Goda idéer om småföretag och samverkan*. Småföretagsdelegationens rapport 5. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Spilling OR (red) (1998), *Entreprenörskap på norsk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Turok I & Richardson R (1991) "New Firms and Local Economic Development: Evidence from West Lothian" *Regional Studies*, Vol 25, No 1, s 71-83.
- Varamäki E (2001) *Essays on Multilateral Cooperation between SMEs*. Wasa: University of Wasa.
- Williamson OE (1975) *Markets and hierarchies: Analysis and antitrust implications*. New York: Free Press.
- Williamson OE (1981) "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach" *American Journal of Sociology*, Vol 87, No 3, s 548-577.
- Williamson OE (1985) *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.
- You J-I & Wilkinson F (1994) "Competition and co-operation: toward understanding industrial districts" *Review of Political Economy*, Vol 6, No 3, s 259-278.
- Östersundsposten* 2003-10-08 "Populärt gymnasium utbildar morgondagens företagare" sid 11.

Internet

<http://www.scb.se>, (2003-04-09).

<http://www.drivknuten.se/sidor/stadgar.html> (2003-09-29).

Intervjuer

Maria Rubensson, *Drivknuten*, Öhn, 1999-06-16.

Maria Rubensson, *Drivknuten*, Öhn, 2003-09-08.

Rolf Rubensson, *Drivknuten*, Öhn, 2002-03-14.

(Till detta kommer även ett antal telefonsamtal och e-post med ovanstående personer under perioden 1999-2003).

Den Thailändska paviljongens framväxt

– ett kultur- och förnyelseprojekt

Anita Cvetkovic'

Inledning och syfte

Denna studie handlar om ett projekt som ägde rum mellan år 1993 och 1999 i Ragunda kommun. Ragunda kommun är belägen i Jämtlands läns östra del med en befolkning på 6 500 invånare vilket gör den till den minst befolkade kommunen i länet. Kommunen har tre tätorter: Hammarstrand där kommunkontoret har sitt säte, Bispgården och Stugun som alla ligger naturskönt vid Indalsälven. Liksom andra glesbygdsområden präglas Ragunda kommun av problem med utflyttning, ekonomiska besparingar och ständiga försök att finna fungerande överlevnads- och utvecklingsstrategier. Dess perifera geografiska läge och bristande infrastruktur har tvingat in glesbygdskommunen i vardagliga problem där försöken att skapa attraktiva miljöer för inflyttning och lokalt företagande snarare har blivit politiska slagord än konkret genomförda aktioner. Men vid sidan av kommunens vardagliga problem organiserades människor i Ragunda kring ett unikt projekt, bygget av den thailändska paviljongen, som krävde stort engagemang, samarbete och inte minst kulturell kompetens. Denna omfattande insats ledde till att projektet lyckades i meningen att det tillförde en hel del förändringar i kommunen.

Syftet med denna undersökning är att förstå vad som möjliggjorde detta projekt, hur och varför det lyckades. Genom att studera projektets främsta aktörer vill jag förstå det som avgjort projektets öde, hindrat och gynnat projektets utveckling. Min intention är att utifrån de olika aktörernas infallsvinklar analysera mitt problemområde, och att mot bakgrund av den ”entreprenöriella processen” förstå samspelet mellan olika aktörer. Därmed finner jag det lämpligt att besvara följande frågor:

- Vilka mål, motiv och intressen fanns bakom den enskilda aktörens engagemang?
- På vilket sätt har aktörerna samarbetat?
- Hur fördelades resurser?
- Vilka kriser och konflikter drabbade projektet?

Projekt som tillfällig organisationsform har blivit en mycket vanlig arbetsmetod i alla typer av verksamheter och miljöer. Det förknippas med något nytt, annorlunda och det finns en förväntan på att det kommer att leda till någon förändring.

Vissa projekt når framgångar och kan tillföra en förändring, andra misslyckas eller kanske aldrig kommer till stånd. Ett projekt kan därför uppfattas som en möjlig utvecklingsstrategi men också som en kostsam och svårhanterlig satsning. Jag har valt att studera det thailändska paviljongprojektet i Ragunda, främst för att det bland allmänheten betraktas som lyckat men också för att projektet var unikt i många avseenden. Det etablerades av både thailändska och svenska entusiaster, och växte fram under en tioårsperiod mitt på den svenska landsbygden. I projektet har olika aktörer medverkat: enskilda individer, privata företag, offentliga och andra organisationer från både Sverige och Thailand. Det har vuxit fram ur ett kulturmöte och förenat både det globala och det lokala rummet. Dessutom har projektet positivt förändrat förutsättningarna för näringslivet i kommunen och skapat optimism bland lokalbefolkningen.

Att studera ett specifikt fall innebär möjligheter att lyfta det unika fenomenet och komma nära dess komplexa strukturer men också begränsningar i att dra några generella slutsatser om verkligheten. Trots att en fallstudie alltid är kontextbunden, går det att klargöra vissa aspekter som också kan vara intressanta i andra sammanhang (Merriam 1994).

Metod

För datainsamling och analys har jag valt ett kvalitativt tillvägagångssätt med halvstrukturerade enskilda intervjuer. Detta val faller sig ganska naturligt när både individer och kontexten ska studeras i ett händelseförlopp. Den intervjuform som jag använder mig av möjliggör att med följdfrågor kunna sätta sig in i problemet ytterligare. Det finns också tillräckligt utrymme att förtydliga spörsmål så som de utvecklas i situationen och i förhållande till informanternas unika bild av verkligheten. Dessutom har informanterna relativt stort utrymme att tala fritt kring frågorna och utveckla sina svar.

Urvalet av intervjupersoner har skett genom ”snöbollsmetoden”. Efter att de första kontakterna ägde rum har intervjupersonerna hänvisat vidare till andra informanter. De som intervjuades utpekades av flera som framträdande personer under projektets gång. Jag valde att intervjua de personer som har deltagit i projektet från de dagar initiativet tillkom, samt de som deltagit i projektet under en längre period. Sammanlagt har jag genomfört tio intervjuer.

Vid *första intervjuomgången* intervjuades dåvarande kommunalråd i Ragunda kommun, en statsarkitekt, en tjänsteman på thailändska ambassaden och två kommunala tjänstemän som arbetar med turistutvecklingsfrågor. En av dem tillträdde formellt i projektet 1997 då han blev turistchef. Innan dess hade han varit närvarande i projektet men på ett informellt sätt. Förutom den thailändska tjänstemannen har alla mina informanter i första intervjuomgången varit knutna till kommunen.

Vid *andra intervjuomgången* försökte jag att göra ett mer specifikt urval. Då intervjuades ordföranden för den thailändska föreningen, ordförande för företagarnas förening i Bispgården, en företagare med restaurangverksamhet i närheten av paviljongen, en kvinna som aktivt arbetat för paviljongen genom hembygdsgräfsföreningen samt ordföranden för den svensk-thailändska Handelskammaren som även är ett före detta länsråd. Intervjuerna genomfördes antingen på informanternas arbetsplats eller i deras egna hem, och varje intervju pågick ungefär 80 minuter.

Historien om den ”Thailändska paviljongens” framväxt

Historien började när en i Sverige bosatt thailändare i sällskap av två buddistiska munkar besökte byn Utanede på deras resa till Nordkap. De hade hört talats om en väg i Ragunda som var uppkallad efter deras älskade Kung Rama den V Chulalongkorn som år 1897 hade gjort ett besök i Bispgården. I mitten av fyrtio-talet när Vattenfall byggde Hölleforsens kraftstation rustades en väg vid Utanede som döptes efter den exotiske gästen vars besök aldrig glömdes bort i dessa trakter. Historien väckte en idé om att uppföra en thailändsk paviljong som minnesmonument över kungens besök. Några månader senare återvände Nordkapsresenären till Ragunda tillsammans med en thailändsk danstrupp som efter sitt uppträdande på Rättviksfestivalen var intresserade att se den plats deras kung hade besökt. Vid detta tillfälle framfördes till kommunen idén om att uppföra en thailändsk paviljong som kom att bli en av de viktigaste aktörerna i förverkligandet av detta projekt. Sedan dess lever en del av en exotisk kultur sitt liv i Ragunda. Flera thailändare som var bosatta i Sverige anlände till platsen för att genom meditation hedra sin kung i en björkskog i Utanede. I Uppsala bildades 1993 Föreningen Chulalongkorns Minne vilken kom att ta det första steget mot projektet och blev dess främsta drivande kraft. Ett år senare bildade Ragunda kommun en kommitté som samlade både svenska och thailändska intressen kring paviljongens bygge. Detta samarbete resulterade i tekniska planer för ett paviljongbygge, och en utarbetad plan för projektets finansiering. Byggandet av den thailändska paviljongen påbörjades 1997 med en välsignelse av buddistiska munkar från Thailand, och avslutades 1999 med en ceremoni då thailändska myndighetsrepresentanter överlämnade paviljongens nycklar till Jämtlands landshövding och Ragunda kommun.

Idag är paviljongen en unik och kontrasterande byggnad i det svenska landskapet och en av Jämtlands läns mest besökta turistanläggningar med cirka hundratusen besökare per år. Den thailändska paviljongen står idag som symbol för ett sällsynt kulturutbyte och ett monument över en hundra år gammal historisk kunglig händelse. Projektet har medfört utvidgade möjligheter för näringslivet i området och skapat viktiga kontaktnät på alla nivåer i det thailändska samhället. En svensk-thailändsk handelskammare har bildats och allt tyder på att

paviljongen blivit ett lyckat projekt som har skapat goda förutsättningar för affärsutveckling i Thailand och även i andra delar av Sydostasien. Idag ses paviljongen som en långsiktig strategi för kommunens och hela regionens utveckling. Planerna går ut på att i Ragunda kommun skapa ett thailändskt kulturcentrum för hela norra Europa

Teoretisk referensram

Avsikten med denna studie är främst att förstå projektet i ett organisatoriskt sammanhang. Projekt som företeelse och organiseringsprocess uppstår inte i ett tomt rum, utan organiseringen pågår där det finns aktiviteter, människor, idéer samt materiella och andra resurser (Ahrne & Papakostas 2002). Därför är det av stort intresse att förstå hur förhållandena mellan de aktörer som har intresse i projektet ser ut: hur förhåller sig dessa till omgivningen, vilka resurser förfogar organisationerna över och vilken kontroll kan dessa utöva över sin närmaste omgivning. För att kunna förstå projekthändelserna och särskilt företeelser som har lett till projektets framväxt använder jag mig av nyinstitutionell teori (se Powell & DiMaggio 1991) eftersom denna innehåller begrepp som visat sig särskilt användbara för en förståelse av relationer mellan organisationer och deras omgivning. Nyinstitutionalismen studerar framförallt institutioners inflytande på organisationer men också hur organisationer skapar institutioner (Ahrne & Hedström 1999). Utmärkande för nyinstitutionalismen är ett avståndstagande från den rationella aktörsmodellen (Levin 1996). Med andra ord är institutionalisering en process som gör organisationer mindre instrumentellt rationella genom att begränsa deras handlingsvägar. Utifrån detta perspektiv är organisationer också beroende av de tolkningsmallar som uppfattas som legitima i det omgivande samhället under en visstidsperiod. Kulturella faktorer antas spela en väsentlig roll i konstruktionen av organisationens verklighet. Därmed betonas här ett kognitivt synsätt, det vill säga hur organisationerna själva uppfattar det sammanhang de befinner sig i. Omgivningen betraktas som bestående av funktionellt relaterade organisationer inom särskilda fält eller sektorer. Omgivningen ses som något som genomsyrar hela organisationen och ger en prägel till utformningen av det organisatoriska handlandet. Institutionen är det centrala begreppet inom perspektivet och den definieras här som en abstrakt företeelse som anger kulturellt accepterade föreställningar (Powell & DiMaggio 1991).

Beroende på den verksamhet som organisationer bedriver är dessa i olika grad avhängiga den institutionella respektive tekniska omgivningen (Scott 1992). Företag liksom andra direkt av marknaden beroende organisationer prioriterar det tekniska krav som omgivningen ställer, medan för offentliga organisationer är det institutionella kravet betydligt mer intressant. I detta sammanhang är även mellanorganisatoriska relationer beroende av parternas förhållande till den tekniska respektive institutionella omgivningen. I vissa situationer är organisa-

tioner tvungna att ”kopplas lös” från sina formella strukturer och vid sidan av den praktiska uppgiften skapa ett sken i syftet att anpassa sig till givna institutionella normer (Lindqvist 1998).

Scott (1992) talar i termer av olika institutionella sektorer eller organisatoriska fält. Dessa kännetecknas av olika regler och krav som enskilda organisationer måste anpassa sig till om de vill bevara eller vinna stöd och legitimitet i omgivningen. Institutionella sektorer eller organisatoriska fält kan sinsemellan vara motstridiga och detta är något som måste tas hänsyn till när samarbete mellan olika organisationer kommer till stånd. Friedland och Alford (se Grape 2001) menar att symboliskt viktiga skillnader som finns mellan olika typer av institutioner kan betecknas som ”institutionella ordningar”. Dessa kan ha olika logiker, det vill säga materiella, kulturella och symboliska egenheter som styr principer vid organisering och handling. Privata kapitalistiska företag liksom många offentliga organisationer styrs av en företagsekonomisk institutionell logik som går ut på en vinstmaximering vilket innebär att omvandla så många handlingar som möjligt till en köp-säljtransaktion. Hierarkiskt beslutsfattande liksom vertikal arbetsdelning och professionellt kunskapsanspråk utgör de övriga logiker som utmärker denna institutionella sektor. Som sociala konstruktioner har dessa institutionella ramar betydelse enbart i ett lokalt sammanhang, de förändras under tiden och ser olika ut för olika samhällen.

Vårt samhälle genomsyras av en mängd olika institutionella logiker vilka inverkar både på organisationernas och på individernas handlingar. Förhållnings-sätt, handlingsmönster och kulturella mallar som tas för givna lämnar sina spår i våra vardagliga aktiviteter och sociala relationer. Institutionernas inverkan kan vara främjande då den skapar fler handlingsalternativ till organisationer och individer men också hämmande när den sätter gränser för mål och medel som är rimliga att sträva efter (Grape 2001). Mot bakgrund av dessa institutionella motsättningar sker en hel del konflikter i vårt samhälle. Politiska konflikter liksom konflikter mellan olika grupper och organisationer kan förstås mot bakgrunden av olika institutionella logiker. Dessa motsättningar har en stor relevans för förståelsen av samhällsförändringar. Hur vissa förändringsstrategier utformas, motas och bedrivs, liksom hur samspelet mellan inblandade aktörer kan se ut, är i hög grad beroende av den institutionella miljön där förändringarna äger rum. Interorganisatoriska relationer kan präglas av både konkurrens och samarbete. Hur dessa relationer utvecklas kan närmare förstås med hjälp av begreppet organisatoriskt fält. Ett organisatoriskt fält består av en uppsättning organisationer som är underordnade samma institutionella faktorer men kan också vara funktionellt eller geografiskt beroende av varandra. När organisationer på detta sätt kommer nära varandra eller på grund av att staten öppnar ett specifikt verksamhetsfält, sätts starka krafter i gång som dessutom verkar för en likriktning av organisationerna (Powell & DiMaggio 1991). Det sker en ömsesidig anpassning av organisationerna till den institutionella omgivningen. När det råder en relativt

stor överensstämmelse vad gäller arbetsformer, målsättning och förhållningssätt till externa parter är också utsikterna för samarbete betydligt större. Här är det viktigt att påpeka att ett samarbete som vilar på institutionella krav ofta kan vara påtvingat och även lagstiftat (Lindqvist 1998). Detta betyder att samarbete kan vara ett sätt att förbättra sin position bland konkurrerade organisationer, t ex genom att få inblick i och kontroll över andra organisationer. Ofta handlar det om att rätta upp asymmetriska relationer. Detta betyder att organisationer med mindre resurser avsiktligt kan ingå i relationer med andra organisationer som besitter större resurser. Ett samarbete kan helt enkelt ses som en strategi för att åstadkomma en något stabilare tillvaro. Scott (1992) menar att organisationer inom ett organisatoriskt fält har sina domänanspråk. Med detta menas att organisationer försörjer befolkningen med olika tjänster och varor. Därmed konkurrerar organisationer med varandra om att ta hand om något eller att undvika vissa uppgifter. I den meningen kan relationer mellan enskilda organisationer relateras till den samstämmighet om vad som faller under deras egna domäner.

Vid sidan av den nyinstitutionella teorin använder jag i min analys några begrepp som inom forskning om regional utveckling står för utvecklingskrafter som är drivande och innovativa. Det handlar om *eldsjälar* som karakteriseras av en brinnande engagemang för verksamheten (Brännberg 1996, Ronnby 1998) och *entreprenörer* som har en förmåga att ifrågasätta gamla och etablera nya handlingsmönster (Johannisson 1992). För att kunna förstå det entreprenöriella konceptet som eventuellt kan ligga bakom studerade projekt utgår jag ifrån Johannissons (1998) resonemang om det individuella och kollektiva entreprenörskapet. Det första begreppet återspeglar individernas kalkylerande självintresse medan den andra bygger på individernas samspel och det sociala engagemanget. Samhällsentreprenörer liksom kulturentreprenörer är två varianter av det kollektiva entreprenörskapet som återkommer och beskrivs närmare i analysdelen.

Resultat och analys

Aktörer, deras mål, motiv och intresse

De aktörer som har deltagit i denna studie kan i stora drag beskrivas som personer med olika bakgrund, resurser och kompetens. De har varit engagerade i projektet utifrån olika verksamhetsområden: kommunalpolitik, lokalt företagande, en thailändsk myndighet och en thailändsk förening. Detta medför att aktörerna också har haft olika mål och motiv för sitt engagemang i projektet och inte minst att olika ideologiska utgångspunkter har präglat deras agerande. Men oavsett dessa skillnader uppvisade alla mina informanter en genuin positiv känsla för detta unika projekt; en blandning av passion, stolthet och en övertygelse om att paviljongen var en startpunkt för något mycket större. När de beskrev vissa speciella episoder eller specifika händelser tog berättelsen ibland över den

formella intervjuformen, då mina informanter försökte illustrera och förstärka sitt berättande med att visa fotografier, tidningsurklipp eller publikationer som vittnade om händelsernas betydelse. Ord verkade ibland otillräckliga för att ge en autentisk bild av det de ville förmedla.

Utifrån det empiriska materialet och den dokumentation som jag haft tillgång till framgår att projektets initiativtagare och främsta drivande kraft var ordföranden för den thailändska föreningen. Denna thailändare är bosatt i Uppsala sedan 30 år tillbaka. Han har haft ett starkt engagemang inom olika thailändska föreningar och har drivit frågor som rör den thailändska minoritetens ställning i Sverige. Han själv och hans familjemedlemmar är buddister vilket innebär att hans tillvaro starkt präglas av buddistiska traditioner och livsåskådningar. Enligt hans egen utsaga är meditation, liksom moraliska värderingar som Buddhismen förespråkar, vägledande för hans tankar och handlingar. Därtill var själva iden om att uppföra paviljongen sprungen ur en meditativ upplysning. I bakgrunden av det andliga motivet gestaltades målet, att bygga en paviljong som minnesmärke och hyllning till kung Rama den V, men också en samlingspunkt för alla thailändare i Sverige.

Kungen Rama den V har en mycket stark ställning i Thailand. Han är symbol för alla thailändare oavsett religion, det är alla thailändare som respekterar honom, muslimer lika mycket som buddister. Vi kan bygga något annat, men det har ingen betydelse. Alla thailändare i Sverige ska känna att paviljongen är deras ställe. Det är viktigt att förstå detta för att det finns fortfarande folk som pratar om paviljongen som att det var ett buddistisk tempel (Ordföranden för den thailändska föreningen).

Den bild som andra aktörer målade upp av den thailändska föreningens ordförande överensstämmer i stort sett med de flesta definitioner av *eldsjälar*, ett begrepp som allt oftare lyfts fram inom forskningen kring lokal och regional utveckling. Eldsjälar beskrivs framförallt som föreningsaktiva människor, initiativtagare som skiljer sig från andra främst genom att de inte behöver ha någon organisation som bas för att komma igång (Ronnby 1998). Dessutom har de en förmåga att entusiasmera människor men ibland också en tendens att bli för dominerande eller styrande (ii). Den thailändska föreningsordförandens insatser beskrevs av en företagare på följande sätt:

Såsom jag ser det, var de första åren helt och hållet han som drev projektet mot alla odds. Alla var vänligt inställda och tyckte att det var kul att någon håller på med någonting, men ingen trodde då att det skulle vara en verklighet. Han är en väldigt kraftfull och kompromisslös människa. Hade han inte varit så skulle paviljongen inte stå där, så är det... Han bjöd gäster från Thailand, han stötte på kommunen, jobbade med ambassaden i Stockholm. Han har fruktansvärt mycket energi. Han jobbade samtidigt med företags-

föreningen, byföreningarna, han hade förslag, han faxade ständigt upp förslag till nya fester, nya möten. Det blev en stor, mycket lyckad fest på Forshallen som han arrangerade tillsammans med företagsföreningen. Det var dekorerat i thailändsk stil, det anordnades en utställning från näringslivet och det visades mycket av thailändsk kultur. Han fick folk med (Företagare).

Paviljongprojektets främsta eldsjäl besitter eldsjälarnas grundläggande drag, men han avviker också i meningen att han saknar den förankring i den lokala sociala miljön som vilar på lokal kännedom och kontakter. Överblick och legitimitet bland andra lokala aktörer anses vara en viktig förutsättning för eldsjälarnas agerande (se Ronnby 1998). Dessa relationsmässiga och sociala fördelar som är viktiga ingredienser i mobiliseringsarbetet tycks här ha minskat i betydelse, genom en historisk händelse som lyckades länka ihop en ”främmande” eldsjäl med lokala aktörer. Allt tyder på att historien om den thailändska kungens besök i Ragunda redan hade en stark lokal förankring i folkminnet. Den väckte spår av en händelse som är inkodad i den lokala befolkningens medvetande och som utgör en del av den lokala kulturen. Lokal kultur och identitet lyfts allt oftare fram för sin starka inverkan på människans beteendemönster och inte minst utgör dessa en förklaringsfaktor då man försöker finna orsaker till regional utveckling (Paasi 1989). Idéen att bygga en thailändsk paviljong i Ragunda och den bakomliggande historien som idéen vilar på tycks ha lösgjort krafter som behövdes för att mobilisera människor i projektet.

Projektiden hade spridits och till fullo accepterats av lokala företagare, förmodligen för att den präglades av en stark hemhörighetskänsla i det ”främmande”. Företagarnas engagemang har varit särskilt intensivt under initialfasen av projektet då mobiliseringsarbetet var i fokus. Detta arbete har bedrivits med en medvetenhet om att enbart med genomtänkta strategier går det att förena aktörer med så olika intressen.

Från första början ville vi från företagarnas sida visa att vi stödjer denna idé, för allmänheten, människor från Thailand och för myndighetspersoner. Vi har träffats i jämna mellanrum med folk från föreningslivet för att kunna visa vår inställning, ordna olika aktiviteter, och tillsammans diskutera ett bra program som ska vara tilltalande, något positivt och roligt. Istället för korta ceremonier har vi satsat på till exempel en hel helg med fester, marknader, ceremonier och andra aktiviteter så att alla kan finna något. Men sen när paviljongen började byggas då hade vi inte någon större roll, och detta ser vi som ganska naturligt (Företagare).

Bakom företagarnas engagemang och insatser för paviljongen finns tydliga motiv. Man ser stora möjligheter med paviljongen, både som en turistattraktion och som en port för affärskontakter med omvärlden. Projektet påstås kunna skapa

bättre förutsättningar för det lokala näringslivet och även gynna regionen i stort, men som företagare ser man fram emot att också själv nyttja dessa möjligheter. Därmed är motiven dels altruistiska vilket innebär att man vill se en utveckling i kommunen och regionen som berör alla, dels grundas engagemanget i projektet på egna vinstintressen, som förväntas bli en naturlig följd av de tidigare insatserna. Stor betydelse läggs vid de relationer som skapats under projektets förlopp, då de betraktas av företagarna som en vinst i sig.

Det är en fantastisk turistsatsning och målet är att utveckla detta till en riktig destination. Så nästa steg är att utöka tiden som besökarna spenderar så att det blir övernattnings, lunch och liknande. Man är ju ute efter en riktig attraktion (Företagare).

Paviljongen i sig själv är inte så viktig för oss företagare. Det är snarare det som har hänt under resans gång, alla relationer med Thailand. Sen skjuter man ju fram positionerna för att det har utvecklats mycket mer än man har tänkt sig från början. Vi vill se det utvecklas till ett besöksmål, en aktivitet som drar hit väldigt mycket folk, och som öppnar för andra aktiviteter som kan leda till ett fungerande samhälle som kan attrahera människor och näringslivet (Företagare).

Mobiliseringen av de thailändska myndigheterna i frågan, ses av de flesta aktörer som en vändpunkt i projektet. ”Visioner och drömmar fick substans då den thailändska staten kom in i bilden” berättade en av informanterna. Men det har också funnits en undran över vilka motiv som låg bakom detta engagemang. En representant för de thailändska myndigheterna påpekade att inte sällan framförs i sammanhanget en förklaring som inte är berättigad, nämligen att den stora proportion som paviljongbygget fick, skulle vara en tillfällighet. Motargumentet är att det thailändska kulturdepartementet har en mycket klar och genomtänkt strategi att bedriva en utåtriktad verksamhet med syftet att sprida thailändsk kultur ut i världen och med särskilt intresse i Europa. Därmed kan paviljongen i Ragunda ses som en av flera anläggningar som ingick i långsiktiga planer att på olika platser i världen visa upp thailändsk kultur. I sammanhanget kan denna insats betraktas som ett slags *kulturellt entreprenörskap*, vars primära ambition är att skapa och förmedla särpräglade estetiska budskap (Johannisson 1992). Bland de svenska aktörerna förenas denna ambition även med en förhoppning att dessa kulturpräglade inslag kan inspirera till nya affärsdrivande idéer.

Det är en helt unik byggnad som kommer upp, det finns ingenstans något liknande utanför Thailand och då blir man engagerad och tycker att det är roligt att jobba med en så speciell byggnad och även jobba med thailändska kollegor kring det här. Den här är ju nyttigt för kommunen och man kan ju vara med om ett projekt som kanske ingen annan här varit med om. Man såg ju potentialen, man var hela tiden medveten om att den här kan vara

nyttig för kommunen. Det kan skapa nya jobb i bygden, marknadsföringskanaler utåt och en massa andra nyttigheter. Vi visste bara att den här måste ju drivas fram. Vi ska inte ge upp... (Kommunen).

I likhet med thailändska myndigheter påpekade aktörer med anknytning till kommunen att initiativet till projektet i många avseende sammanföll med kommunens övergripande mål och strategier. Det framfördes att lokal och regional utveckling, eller snarare turismutveckling i regionen är deras främsta mål, samtidigt som motivet är att tillföra kommunen en bättre framtid. Att satsa på en ”konstig ide” ses inte riktigt som ett helt nytt inslag i kommunens utvecklingsstrategier. Projektet ”Döda fallet” nämndes som ett ytterligare exempel på ett vågat projekt och installation som i likhet med den thailändska paviljongen var en satsning som i början verkade falla utanför kommunens angelägenheter.

Jag såg det som en unik möjlighet för Ragunda, som en turistattraktion för kommunen. Från början var jag fascinerad av idén, ett sådant pittoreskt inslag i turistlivet i Ragunda, spännande och annorlunda. Men sen insåg jag även andra möjligheter som skulle ge så mycket mer än bara en turistattraktion. Det var ju klart att den här chansen ska vi inte missa. Man måste våga även som kommunalpolitiker, annars blir det inte någon förändring (Kommunen).

Som statsarkitekt är det inte min uppgift att formulera målet. Men det primära syftet med projektet var ju att bygga ett minnesmärke till Kung Rama den V, och detta mål framfördes i första hand av den thailändska staten och den thailändska föreningen som kan sägas ha tagit initiativ. Idén accepterades av kommunledningen då vi insåg att detta kan generera en positiv utveckling för kommunen och bygden, detta främst i form av besökare utifrån som kommer att titta på den här fantastiska anläggningen. Och där kom det fram mer tydliga, konkreta mål eller kommunal nytta i form av en massa kringeffekter som har att göra med anläggningen. Vi iklädde oss ansvaret att bygga här. Idén blev mycket positivt mottagen i kommunledningen. Nyfikenhet för något nytt och främmande förenades med en möjlighet för kommunen (Kommunen).

I förhållande till de motiv och mål som ansågs vara ledande för de svenska aktörerna i projektet (kommunen och lokala företagare) finns det all anledning att betrakta dem som *samhällsentreprenörer*. De har formulerat sina mål inom ramarna för regional utveckling och sett möjligheter att med detta projekt genomföra en viss förändring. Samhällsentreprenörer beskrivs som

personer som på en ort i en kommun (eller en plats) verkar för en utveckling av näringslivet genom att engagera sig i etablering och utveckling av nya projekt. De besitter en viljestyrka, beslutskraft och förmåga att alert ta

vara på möjligheter samt som de är medvetna om betydelsen av att samarbeta med andra aktörer (Johannisson, 1992).

Denna beskrivning speglar väl aktörernas intentioner oavsett vilket verksamhetsområde dessa representerar, eller vilka institutionella logiker som styr deras agerande. Samhällsentreprenören kan ses som en konstruktion som närmar två olika institutionella sektorer till varandra. Å den ena sida har vi företagen som direkt är beroende av marknaden och i första hand styrs av den tekniska omgivningen. Men vid sidan av de krav som är betingade av den egentliga verksamheten underhåller företagen en institutionell ordning som främst vilar på den vinstmaximerande principen. Å den andra sidan har vi kommunen som försöker förvalta övergripande politiska mål i synnerhet utifrån lokala förutsättningar och traditionella principer som trygghet, rättvisa, solidaritet och kontinuitet. Inom varje samhälle skapas, vidmakthålls och förändras en kultur som ger handlingarna en symbolvärde och innebörd (Grahm 1988). Kommunen, som en del av den offentliga sektorns institutionella fält, kan sägas ha en reproduktiv roll, då den återskapar och förnyar samhällets normstruktur. Normstrukturen i sin tur påverkar produktionsförhållandena i samhället: individer ska t ex skolas in i att ställa krav på förändring eller acceptera svåra förhållanden; entreprenörsandan ska byggas in i den lokala kulturen; lokala resurser ska mobiliseras etc. Kommunens primära roll är att förmedla en lokal kultur i enighet med dominerade politiska värderingar. En sådan kultur främjar tillit till lokala resurser och förståelse, tar hänsyn till lokal befolkningen liksom traditioner och andra förutsättningar. Man kan säga att de institutionella ramarna som reglerar den kommunala verksamheten har till uppgift att skapa en social och kulturell infrastruktur som gynnar företagande och entreprenörskap. Därtill öppnas nya möjligheter för de aktuella organisationerna då båda finner intressen för att ingå i relationer. Kommunen ökar sin legitimitet i omgivningen genom att ta ansvar för den regionala och lokala företagsutvecklingen, medan de lokala företagen utökar sitt handlingsutrymme genom att bygga goda relationer med den politiska och legala omgivningen som ju varje organisation har utbyte med. Till detta utbyte kan en "osynlig tillgång" kopplas, vilket bland annat innefattar mer ogripbara delar som informella kunskaper, förtroendekapital och även berömmelse och anseende (Ramfelt 1993). Dessa värden är inbyggda i det lokala nätverkssystemet och utgör en förutsättning för företagen att bedriva sin verksamhet.

Att projektet fick en så stor genomslagskraft både i Ragunda kommun och bland högt uppsatta thailändska tjänstemän är intresseväckande just för att dessa aktörer agerar utifrån organisationer som avsevärt skiljer sig i sitt institutionella sammanhang. De thailändska aktörernas materiella, kulturella och symboliska egenheter som styr principerna för organisering och handling är formade av den buddistiska traditionen. I det thailändska samhället har religionens inflytande minskat i takt med att det moderna samhället utvecklats, men trots detta tycks

buddismen fortfarande utgöra ett starkt inslag i de thailändska samhällsinstitutionerna. En representant för den thailändska myndigheten uttryckte detta med följande ord:

Vill man utveckla goda relationer med Thailand då finns en regel att följa: ifrågasätt aldrig Buddhismen, kungahuset och familjen (Thailändsk myndighet).

Buddismen i likhet med andra österländska religioner bygger på andlighet och dess viktigaste värde ”går ut på att man ska sträva att befria sig från den materiella världens bojar för att kunna uppnå en högre andlig existens” (se Giddens 1998). Religiösa motiv och känslor formar inte den materiella verkligheten, utan snarare är dessa inriktade på att avlägsna den. Sådana religiösa åskådningar har enligt Weber varit ett hinder för radikala sociala förändringar som var en del av den industriella kapitalismens utveckling i Västerlandet (se Giddens 1998). I detta sammanhang kan den thailändska och den svenska institutionella ordningen ses som rena motsatser. För att kunna fungera tillsammans i den svenska omgivningen har någon form av strategi för att harmonisera dessa skillnader varit nödvändigt. De thailändska aktörerna har varit noga med att påpeka att paviljongbyggnaden inte är en religiös hyllning. De betraktar den som ett minnesmärke över kungen, eller ett kulturmonument som kommer att närma två världar varandra och därtill skapa en plattform för den thailändska statens relationsbygge med Europa. Detta fjärmande från Buddhismen som formellt riktas till svenska aktörer och den lokala omgivningen avviker från det riktiga innehållet. Det kan tolkas som en anpassningsstrategi där den formella organisationsstrukturen *frikopplas* från den praktiska delen av uppgiften för att komma närmare de rådande institutionella normerna. Frikopplingsfenomen är betydligt vanligare i organisationer som styrs av starka institutioner (Powell & DiMaggio 1991). Där finns helt enkelt ett större behov av att bygga upp en fasad som svarar mot normerna även om innehållet inte gör det.

Sammanfattningsvis har projektet fört samman ett flertal institutioner och organisationer med delvis olika drivkrafter (logiker) i ett organisatoriskt fält där dessa har både samarbetat och konkurrerat med varandra. Samarbete har för alla aktörer inneburit en viss anpassning genom frikopplingsmekanismer. Dessa beskrivs här med hjälp av två dimensioner: konsekvent frikoppling respektive fullständig frikoppling. Den första dimensionen talar om hur principfast aktörerna fullföljer sin anpassning medan den andra beskriver i hur stor utsträckning anpassning sker (se tabell 1).

Tabell 1. Projektets organisatoriska kraftfält

Institution	Buddism	Buddism	Politik	Marknad
Organisation:	Den thailändska Föreningen	Den thailändska staten	Kommunen	Företagen
Logik:	Andlighet	Andlighet	Normstrukturer, regelstyrning	Vinst, minska kostnader
Domän:	Samlingspunkt för thailändare i Sverige	Bygga relationer med andra länder	Lokal och regional utveckling	Att förse marknaden med varor/tjänster
Typ av frikoppling:	Icke konsekvent och fullständig	Konsekvent och fullständig	Konsekvent och icke fullständig	Konsekvent och icke fullständig

Aktörernas positioner, samarbete och samordning

Många olika beslut har fattats under projektets gång och många viktiga steg har tagits innan den thailändska paviljongen i Ragunda realiserades. Den thailändska statens beslut att befästa och organisera insamlingsinsatser för finansiering av paviljongens bygge har enligt alla mina informanter uppfattats som en avgörande händelse och som ett av det absolut viktigaste besluten för projektets etablering. Engagemanget för paviljongens bygge som uppvisades från högsta nivån i Thailand blev också avgörande för de beslut som kommunens ledning fattade. Thailändska intressen gick hand i hand med kommunens strävan att skapa nya arenor för näringslivet. Dåtidens ledande personer inom kommunen ansåg sig finna tydliga tecken på att de thailändska aktörerna tog projektet på största allvar och att en förtroendefull relation höll på att etableras. Projektet drog till sig ett stort antal aktörer från Thailand som hade olika bakgrund, kompetens och maktpositioner och därför blev projektet en högt prioriterad punkt på kommunens dagordning. Detta var, vilket påpekades av flera informanter, en av de avgörande händelserna för projektet. Att den unika byggnaden restes just i Ragunda kan å andra sidan ses som resultat av enskilda individers brinnande engagemang i frågan vilka lyckades att väcka intresse på olika nivåer och i olika länder den kommunala i Sverige och den statliga i Thailand. Vi kan konstatera att projektet förde samman organisationer från helt olika samhällsinstanser som också avgjorde deras positioner i fortsatt samarbete.

I intervjuerna har man varit mån om att opartiskt lyfta fram alla parter betydelse för projektet. Detta kan tolkas som ett tecken på att samtliga intervjuade aktörer var medvetna om varandras insatser och att dessa har kompletterat varandra. Men här är det också viktigt att uppmärksamma samstämmigheten bland alla intervjuade om att projektet övergick från "idé till verklighet" när den

thailändska staten och kommunen ingick i projektet. Det kan sägas att projektet fick sitt fäste när två aktörer med förhållandevis hög institutionell status legitimerade detta projekt i sina omgivningar och även för varandra. Här associeras legitimitetsbegreppet med makt, dominans, reglering och social ordning. Föreställningar om att vissa aktiviteter kan lämpa sig bäst att utföras av vissa organisationer på ett visst sätt, betecknas inom nyinstitutionalismen som *rationaliserade myter* (Powell & DiMaggio 1991). Dessa uppfattas som legitima och ifrågasätts inte. I anknytning till denna ordning kan vi förstå aktörernas positioner i förhållande till omgivningen, nämligen kommunens och den thailändska statens betydelse för projektets organisering, liksom företagarnas och den thailändska föreningens beroendeställning i sammanhanget.

Inom det organisatoriska fältet som skapats kring projektet var aktörerna funktionellt beroende av varandra och inriktade på ett samarbete trots att dessa styrdes av olika institutionella logiker. Projektet i sig blev en plattform för samarbete där aktörerna överskred befintliga ”gränser”, rättfärdigade varandras insatser och uppvisade förståelse och tolerans för gruppernas inneboende tröghet. Att skapa goda förutsättningar för företagande har varit ett prioriterat mål för kommunen men även för aktörerna från näringslivet, då omedelbar ekonomiskt tillskott till enskilda företag sattes i andra hand. Detta avståndstagande från direkta vinster från företagarnas sida, samt kommunens medgivande till att styras av mer spontana processer som faller utanför den formella strukturen har utgjort ett avstamp för samarbetet. Kommunen har insett fördelarna med att agera snabbt, ”fånga dagen och gripa tillfällen”, medan företagarna såg sig själva som en aktiv part i samhälls- och regionsutvecklingsfrågor. Dessa i någon mån ombytta roller kan tolkas som ett resultat av de institutionella krafter som verkat för att närma företag och politiker varandra. Regional utveckling som en gemensam nämnare har samlat lokala aktörer och öppnat ett ”rum” för gemensamma aktiviteter. Men samtidigt ser vi att föreställningarna om ”vem gör vad” inte har förändrats, utan organisationernas domänanspråk definierar vad organisationerna gör och genererar till omgivningen. Omgivningens förväntningar utgår i första hand från dessa ramar.

Jag har en bra relation med kommunen. Jag byggde restaurangen samtidigt som paviljongen byggdes på min egen mark. Nu drivs den av en operator med thailändsk mat. Vi har samarbetat väldigt mycket, för att jag bor här och jag har sålt en bit mark till dom för paviljongens entré. Men en kommun är ju till sin natur lite trög. Man tycker ibland att det går lite sakta. Det handlar ju om politik, så, kommer tidningar när det bli något fel. Det blir så när kommunen är huvudman för någonting. Det jämförs alltid med kostnader för sjukvården osv. och det här är en lysande turistsatsning för hela regionen, i princip gratis (Företagare).

Flera informanter understryker vikten av enskilda personer och att dessa samarbetat väl med varandra. De nämnde ett antal parvisa relationer som särskilt

viktiga. Samarbetet mellan en medlem av det thailändska kungahuset och en av Ragundas dåtida kommunalråd utpekades av flera informanter som en avgörande relation för projektets framgång. En hel del värdefulla relationer har utvecklats även mellan lokala företagare, dåtida kommunalråd och den thailändska föreningens ordförande. Personliga kontakter har tydligen spelat roll för att förstärka redan existerande relationer, utöka både affärsmässiga och sociala förbindelser och för att effektivisera själva projektet. I synnerhet utifrån de stora kulturella skillnader som har präglat projektet, har personliga relationer bidragit till att aktörerna kom närmare varandra. Relationerna har ökat kunskaper, förståelse och tillit mellan parterna. Dessutom kan personliga relationer ses som en förutsättning för långvariga relationer vilka i sin tur kan ha strategisk betydelse inom affärsvärlden.

Samarbetet, liksom själva projektet, har successivt utvecklats. Det har förmodligen funnits behov av att samordna detta samarbete på ett sätt som inkluderar alla och som kan ge en tydligare riktlinje för de enskilda aktörerna. I ett senare skede av projektet har det dock visat sig att just detta samarbete har givit upphov till en del spänningar mellan kommunen och den thailändska föreningens ordförande och inte minst med lokala företagare. Genom att kommunen blev engagerad i projektet har den visat sitt ansvar för de lokala och regionala utvecklingsfrågorna och vunnit en viss legitimitet i omgivningen. Kommunen har tagit på sig en företrädande roll i projektet som ytterligare förstärktes då den blev projektets ägare och huvudansvarig. Denna roll som kommunen har tagit på sig har också inneburit höga förväntningar på att den kommer att koordinera olika aktörers intressen och engagemang. Enligt informanterna har någon tydligare ram för samarbeten aktörerna emellan inte upprättats. I stället har man låtit aktörerna finna sig själva i förhållande till projektets allt mer komplexa tillvaro.

Det är ganska många som insåg relativt tidigt att av det här kan man göra stora saker av, och alla försökte dra nytta på någon sätt. Men att det fanns många intresserade i omgivningen, skapade också en del problem för att man behövde samordna alla dessa viljor. Det gjorde det svårt för oss att samla människor att gå åt samma håll. Vi samlar våra affärsidéer kring det vi själva äger och kontrollerar, och sen måste de andra lära sig att vilja vara med. Vi har satsat hårt på samarbete och vi var väldigt öppna. Problemet var att vi såg på samarbete på olika sätt... att vi skulle samarbeta med dom, men inte dom med oss. När vi skulle göra gemensamma aktiviteter, grusa en väg, gräva ett dike eller söka tillstånd, då blev det ett problem. Det var vi som alltid skulle betala (Kommunen).

Utifrån kommunföreträdarnas utsagor har relationerna med de andra aktörerna, särskilt med lokala småföretagare, inte grundats på ömsesidigt engagemang i den utsträckning man förväntat sig. Lokala småföretagare har enligt dem snarare uppvisat ett *kalkylerande engagemang* än ett *socialt* sådant. Vid tolkning av detta

samarbete finns det anledning att principiellt skilja mellan å ena sidan kalkylerande motiv och å andra sidan sociala drivkrafter. Kalkylerande står för egna vinstintressen, medan socialt engagemang står för samhandling och motiveras ofta med gemensamma värderingar (Johannisson 1998). Tidigare har det påpekats att dessa två parter dvs kommunen och små företagare kom närmare varandra i och med att de hade ett gemensamt motiv, nämligen samarbete. Detta samarbete var möjligt pga att de ville genomföra någon förändring. Institutionella krafter liksom krismedvetande har på sätt och viss tvingat dem till likartade handlingsmönster. Men detta innebär inte att värderingarna har förändrats eller att grundläggande institutionella logiker har rubbats. Jag tror att båda parter har sett ett långsiktig värde i detta samarbete som påbörjats med projektet. Med detta synsätt blir de enskilda aktiviteterna av mindre intresse, då inblandade aktörer kan ge uttryck för vad de egentligen står för.

Samarbetssvårigheter har framställts på ett liknande sätt från företagarnas sida, nämligen värderingarna lyftes igen upp som ett återkommande hinder. De anser att spänningarna bottnar i meningsåtskillnader som har att göra med en grundläggande syn på frågor som gäller samhällsutveckling.

Vi har olika syn på hur samhället ska utvecklas. Vi har lärt oss att om man vill åstadkomma någonting så måste man resonera tillsammans och få en samsyn, identifiera problemet och hitta lösningar tillsammans, inte komma med rättfärdiga lösningar. Kommunen uppträdde lite auktoritativt. Sen när folk inte vill ställa upp då sägs det att de inte kan samarbeta. Parkeringsplatser och offentliga toaletter det är frågor som kommunen borde ta ansvar för. Men när det är så många människor inblandade då finns det många olika viljor och det måste samordnas på någon sätt. Som huvudansvarig tycker jag att kommunen inte riktigt har förstått sin roll [...] Som enskild småföretagare kunde man känna sig inte riktig delaktig eller inte veta riktig vad är det som är på gång. Vi har inte haft någon från företagarnas sida i styrelsen så som vi har velat. Men något motstånd skulle jag inte säga att det har funnits. Vi har en mycket positiv utveckling med paviljongen och det talar om att vi har kunnat samarbeta (Företagare).

Samordning innebär att aktiviteter utformas gemensamt och att både horisontella och vertikala organisationsprinciper påverkas bland de inblandande organisationerna (se Lindqvist 1998). Vi ser här att kommunen som projektägare har tagit en överordnad roll som inte riktig blev accepterad från företagarnas sida. Genom att företagarna inte fick sin plats i styrelsen har de vertikala principerna inte anpassats. Detta har i sin tur försvagat samarbetsprocessen. Här ser vi återigen att organisationernas domänanspråk tas upp varje gång när samarbete inte fungerar.

För att samarbete ska fungera bra krävs det en viss mognad och insikt och inte minst kompetens om hur turistbranschen fungerar. Samarbetet kolli-

derar när man avvisat kompetenta analyser och i stället går efter egna bedömningar. Kommunen har tagit en hel del ansvar för relationer med när-samhället och det har också inneburit att kommunen har utpekades som syndabock när planerna gick snett. I den meningen har man skapat ett nät av motsättningar, men i dagsläget har man kommit till nya insikter (Kommunen).

För att sammanfatta har denna typ av oenigheter sitt upphov i de olika principer som driver olika institutionella ordningar. Kommunen uppskattar och förespråkar en formell kompetens och skolning medan företagarna föredrar erfarenhetsbaserade kunskaper. Kommunen har motiverat sitt agerande med en formell kompetens som helt enkelt inte går att ifrågasätta. Det samarbete som erbjöds här kan därför närmast beskrivas som ett samarbete på kommunens egna villkor.

De samlade intrycken från intervjuerna pekar på att aktörer knutna till kommunen och näringslivet, liksom de thailändska aktörerna, har spelat avgörande roller i olika faser av projektet och i en vidare mening även ledande roller. Projektets framväxt har enbart varit möjligt som en gränsöverskridande process som inkluderar alla former av samarbete. Förutom huvudaktörerna har många människor bidragit till projektet med sina tillfälliga insatser. Projektet har vid olika tidpunkter haft behov av olika expertkunskaper. Samarbetet har i stort sett fungerat mycket bra. Det har aldrig varit problem att få människor att samarbeta i och med att projektet hela tiden haft en mycket stark attraktion. Detta beror dels på att det bygger på ett kulturmöte som i sig är spännande och inspirerande dels på att ”det handlar om ett projekt som har sin historia och en sådan drar alltid till sig människor”.

Resurshantering och risktagande

Frågan om resurser för projektet har varit klarlagd och ansvaret mycket klart fördelat mellan parterna redan i den formella början av projektet. Den thailändska staten har stått för den största delen av finansieringen genom insamling av pengar med hjälp av olika kommittéer som i sin tur genomfört insamlingskampanjer. En avgörande roll i finansieringsfrågan tillskrivs den starka thailändska militära institutionen som anses besitta en stor inrikes och ekonomisk makt med tillgångar i massmediaföretag, egen bank och andra resurser. Ragunda kommun har å sin sida bidragit med mark, tid och engagemang för att förvalta själva idén, och även med tjänstemannainsatser som har arbetat med den tekniska och arkitektoniska utformningen. Dessa insatser har först finansierats med den svenska statens medel för regional utveckling som senare har kompensrats med resurser från Thailand.

Mot denna bakgrund blir det lättare att förstå att kommunen inte har tagit några ekonomiska risker med att ge sig in i projektet. Möjligheten att göra en insats för kommunen ”i princip gratis”, som en av informanterna uttryckte det, har

betraktats som en mycket positiv omständighet. Därför omvandlades projektiden till ett strategiskt slagord ”paviljongen ska inte kosta kommunen något”. Slagordet har riktats mot alla de argument som vanligen lyfts i de sammanhang när offentliga organisationer agerar som entreprenörer. De är ”skyldiga” att inte ta för stora risker och inte minst att uppfylla alla de krav som förväntas av allmänheten (Morris 1998). I den meningen har kommunen varit beredd att bemöta omgivningens krav och därmed försäkra sin legitimitet i omgivningen.

Beslutet att inte använda kommunala pengar har å andra sidan kritiserats från företagarna. De menar att detta faktum i någon mån har givit företräde till de förslag och beslut som fattades av thailändska aktörer. Dessutom påpekade företagarna att beslutet inte gav några förväntade effekter i den lokala miljön. Tvärtom, kritikerna provocerades av detta slagord även när mycket ringa summor av kommunala pengar användes.

Kommunens inställning att paviljongen inte ska kosta kommunen tycker jag är fel. För att det handlar om ett projekt med stora utvecklingsmöjligheter, då ska man satsa pengar på det. Det är värt att investera i något som kan generera pengar (Företagare).

Utifrån det institutionella perspektivet kan dessa olika uppfattningar relateras till de involverade organisationernas institutionella särprägel. Krav som ställs på kommunen berör, förutom näringslivsutvecklingen många andra aspekter, av det sociala livet. Dessa aspekter faller utanför företagarnas intresse och domänsanspråk vilket gör att de lätt kan bortse från kommunens primära ansvarsområde. Kommunen har uppfattat sig hantera andra typer av resurser (t ex mark, samordning, lokala relationer etc) som troddes kunde utgöra en motvikt till den thailändska partens bidrag. Med detta förhållningssätt har kommunen lyckats att samtidigt signalera förändringsvilja och lyhördhet för omgivningens krav.

Riskerna för de kommunala aktörerna i projektet har snarare funnits på en annan nivå än den ekonomiska. De kulturskillnader som fanns inom projektet och förankringen av en idé som av de flesta beskrivs som mycket ovanlig och exotisk, har i sig varit en risk. Att förankra ett sådant projekt i kommunen där olika intressenter motsatte sig projektet av skäl som anspelade på just kulturella skillnader, har varken varit lätt eller riskfritt. Det har krävts många väl avvägda och genomtänkta förklaringar för att kunna avdramatisera den främmande kulturen. Detta förutsätter att det finns andra resurser tillgängliga för att hantera denna typ av utmaningar. I kommunens fall handlar det bl a om värderingar som är införlivade i de offentliga institutionerna.

Kriser och motsättningar

Under en tioårsperiod, från projektets formella början till idag, har emellertid en del företeelser inträffat som har frestat på, fördröjt och på sätt och vis skadat

projektet. Delvis har det påverkats av helt oförutsägbara händelser i omvärlden och delvis av motsättningar som successivt vuxit inbördes både mellan aktörerna och i deras förhållande till omgivningen.

En av de mest kritiska händelserna för den thailändska parten och för den svenska parten var den asiatiska ekonomiska krisen som slog hårt på 1990-talet. Denna hade ingen kunnat förutsäga. Värdet på insamlade pengar halverades varför thailändska ekonomiska insatser ifrågasattes i hemlandet. Tidigare utarbetade planer för utbetalningar sattes därför på spel. Asienkrisen hotade att undergräva hela projektet och alla inblandade parter insåg denna omständighet, att det planerade bygget av den thailändska paviljongen i Ragunda, kunde raseras som en följd av den globala marknadens turbulens. Den goda viljan och entusiasm som rådde kring projektet riskerade att avmattas. Projektet förenade det lokala och globala på gott och ont. På nära håll upplevde man den sårbarhet som den globala marknaden kunde medföra, men aktörerna fick också lära sig av denna erfarenhet. En av informanterna uttryckte detta som :

Om ingenting annat fick vi lära oss att asienkrisen kan slå mycket hårt i lilla Ragunda.

Vad vi här kan uppmärksamma är en ökad sårbarhet som har att göra med en ökad funktionell integration, då projektet i allt högre grad påverkas av förutsättningar som ligger utanför lokalsamhället, regionen och även nationen (se Dahlgren & Mårtensson 1983). Komplexa organisatoriska fält kan följaktligen vara svårhanterliga när ekonomi och möjligheter att påverka ligger långt utanför det lokala samhällets domäner.

En paradoxal kris i projektet uppstod efter sommaren 1999 då den thailändska parten officiellt avslutade projektet och formellt överlämnade paviljongen till den svenska parten och symboliskt också till alla thailändare i Sverige. Att den thailändska parten förklarade projektet som avslutat för egen del resulterade i ett tomrum och förorsakade en hel del problem för kommunen. Formellt hade man inte någon samarbetspartner längre, och inte heller någon riktig strategi med det fortsatta projektet. En informant beskrev detta med följande ord:

Projektet fick krisa sig fram för att bli någonting... vi var ensamma med den thailändska paviljongen mitt i den svenska landsbygden, och vi skulle förvalta den. Vi bygger, va kul! Men vad gör vi sen? (Kommunen).

Denna situation ger oss en rätt tydlig bild av den thailändska partens betydelse i projektet. Den passivitet som uppstod i och med projektets avslutning kom tvärt efter en mycket engagerad och aktiv period. Jag tolkar denna tomhetskänsla som en allmänt utbredd reaktion men i synnerhet här då vi vet att den thailändska parten i många avseenden har varit ”försörjande” för projektet. Här syftar jag på den ”försörjning” som har att göra med en autentisk kunskap som enbart kunnat kanaliseras genom de thailändska aktörerna. Den svenska omgivningen saknar de

kognitiva och symboliska band till paviljongen som möjliggör att den ska kunna börja leva sitt eget liv. Paviljongen har vuxit fram ur ett organisatoriskt fält där olika organisationer har samarbetat och där olika institutioner har lämnat sina spår. Man kan säga att projektet har skapat sin egen unika ”kultur” som kunnat upprätthållas enbart när alla aktörer var inne i bilden. Denna ”kultur” personifieras i det täta och komplexa nätverket som har byggts upp under projektets gång. När byggnaden stod på plats och projektet förklarades avslutat, påbörjade de svenska aktörerna en ny fas för att förvalta paviljongen till en turistisk attraktion och i en vidare mening tillföra en förändring i det lokala samhället. Denna kris ledde till att svenska aktörer återsamlade sina krafter och utarbetade en omfattande plan som stod för en fortsättning på projektet eller snarare för en ny start. Gamla kontakter med thailändska ”vänner” återupptogs och ett nytt projekt blev faktum.

Vid sidan av projektets mer övergripande problem, har projektet pressats in i ett konfliktmönster som uppstod mellan den thailändska föreningen, de berörda thailändska myndigheterna och inte minst kommunen. Den thailändska föreningen grundades med avsikt att stödja projektet och den har enligt alla informanter haft en avgörande betydelse i projektets första fas då mobiliseringsarbetet var i fokus. Men i dagens läge utpekas föreningen av de flesta informanter som ansvarig för de motsättningar som belastar projektet ”som ett grus i maskineriet”. Relationerna mellan de olika aktörsgrupperna har på grund av detta stundtals varit bräckliga och krävande. Det har lagts tid och energi på att hitta kompromisser och medla i konflikten och till slut blev en juridisk process i frågan oundviklig. Detta uppfattas som en olycklig utveckling som i många avseenden har kommit att fördröja och skada projektet. Meningsåtskillnader i denna konflikt anses härröra från olika uppfattningar om själva paviljongens innebörd, eller närmare bestämt från den thailändska föreningens motiv att driva projektet, vilka har skilt sig från de övrigas. Den thailändska föreningen tillskriver också paviljongen en religiös betydelse, i vilken det går att urskilja klara altruistiska drag. Den har till exempel därför motsatt sig paviljongens entréavgifter eftersom den thailändska staten och representanter för Ragunda kommun är eniga om att anläggningen enbart står som ett minnesmärke över Kung Ramas den V:s besök i Ragunda med betoning på att byggnaden främst är en turistattraktion kulturen emellan.

Enligt en representant från de thailändska myndigheterna och aktörer från kommunen har den Thailändska föreningen som den främsta drivande kraften i projektets initialskede, även velat utöva en ”monopolär” ledande roll i dess fortsättning. När projektet drog till sig flera olika aktörer vilka dessutom agerade från skilda hierarkiska instanser, resulterade detta i en del motsättningar som i sin tur provocerade fram andra konflikter bland annat om äganderätten av marken och projektets finansiering. Med andra ord aktualiserade föreningen alla de frågor som aldrig formaliserats utan diskuterats och lösts mellan parterna på en

informell nivå. Föreningens bestämda åsikt har från början varit att en privat stiftelse ska äga paviljongen, och inte kommunen. Att man från föreningens sida varit så tydligt med att ställa just detta krav tolkas av kommunens representanter som en historisk och kulturellt misstänksam inställning till offentliga institutioner. Å andra sidan har den Thailändska föreningen känt sig bestulen på projektet, och anklagar både de thailändska myndigheterna och kommunen för att de har förvaltat och ”vridit” projektet till enbart ”en bra affär”.

Problemen här tolkas olika av skilda informanter och aktörer. En representant för thailändska myndigheten förklarade till exempel motsättningarna som uttryck för brist på kompetens och oförmåga att visa på paviljongens faktiska betydelse i den svenska omgivningen. Den svenska sidan såg däremot konflikten som ett tecken på kulturskillnader som helt enkelt inte gick att undvika.

Vi har olika uppfattningar om hur en förening fungerar och vad en förening innebär i Sverige och i Thailand. Det är två mycket olika kulturer. Föreningen har drivit det så starkt och velat att det ska fungera så som de bestämmer (Kommunen).

Det framgår således tydligt att parterna hade olika referenspunkter och till viss del olika motiv för sitt engagemang. Paviljongen byggdes till minne av Kung Rama den V, men eftersom kungahuset i Thailand är tätt sammanvävt med den buddistiska religionen är det knappast möjligt att åtskilja dem. Både den thailändska föreningen och den thailändska myndigheten styrs i stort sett av samma institutionella ordning, men har ändå olika förhållningssätt till paviljongen. Medan föreningen håller fast vid buddistiska traditioner har den thailändska myndigheten ”frikopplats” från religionen och i stället fokuserat på själva uppgiften. På det sättet har den legitimerat sin närvaro och sina aktiviteter i den svenska landsbygden. Föreningens oförmåga att anpassa sig till omgivningens krav har skapat spänningar med övriga aktörer och på sätt och vis drivit föreningen ur projektet. Dessa konflikter har från föreningens sida tolkats enbart som maktkamp där aktörer med en högre samhällsposition i regel framstår som vinnare. Den thailändska föreningen hade även svårt att acceptera att paviljongen förvaltades till en ”bra affär”. Här ser vi återigen hur två olika institutionella ordningar kolliderar med varandra. En vinstmaximerande logik och en icke materialistisk logik är knappast förenliga.

Kommunens äganderätt av paviljongen ses av övriga aktörer som en övergångslösning tills alla förutsättningar för att bygga en stiftelse uppfyllts. I dagens läge finns ett hinder mot detta mål, paradoxalt nog den juridiska processen som drivs av den thailändska föreningen. När det handlar om organisationer, relationer mellan olika aktörer och deras handlingsutrymme pågår alltid någon form av maktspel (Grape 2001). Men här tycks makten ha handlat mycket mer om legitimiteten än om materiella resurser. I själva verket har ingen av huvudaktörerna finansierat projektet med egna resurser, utan snarare har den thai-

ländska staten och militären utnyttjat sin legitimitet för att samla in pengar för paviljongs bygge.

Slutdiskussion

Med utgångspunkt från det nyinstitutionella perspektivet har jag försökt att lyfta fram och tydliggöra normativa, kognitiva och kulturella betingelser som har påverkat den thailändska paviljongens uppkomst och framväxt. Jag har fokuserat min analys på de organisationer som utgjorde projektets omvärld och de institutionella logiker som styrde deras handlingar och tankesätt. Mitt resonemang är att projektprocesser inte kan förstås enbart utifrån det rationella perspektivet som betonar beslutsfattande, tidsplaner, marknadsföring och resurser, utan att det dessutom krävs en teori som kan se bortom det rationella antagandet. Projektprocesser kan i många avseenden styras av institutioner. Deras skilda normsystem inverkar på aktörernas handlingar och kan leda till helt oförutsägbara effekter.

Det thailändska paviljongprojektet har inte planerats. Att säga att det uppstod av en slump är heller inte korrekt. Under vissa omständigheter gäller däremot att den enskilda människan har en viss betydelse. Som många andra projekt startades detta paviljongprojekt av en eldsjäl. Eldsjälar tycks vara nödvändiga som igångsättare av projekt men med tiden får deras engagemang oftast en allt mer kollektiv framtoning. I detta projekt förelåg extraordinära omständigheter utanför eldsjälen, nämligen en historisk händelse i det omgivande samhället. Det förefaller som om inga projekt kan existera opåverkade av det samhälle som de utgör en del av. Att förstå ett projekt tycks därför handla om att förstå vad som pågår i rummet mellan individen och det omgivande samhället. Detta rum befolkas av organisationer. Dessa påverkar och förändrar sin omgivning samtidigt som de själva är beroende och påverkas av omgivningen.

De svenska aktörernas intresse bakom projektet har varit att söka visa upp kommunens förändringsförmåga och handlingsinriktning samt att av regionala skäl skapa arbete, engagemang och intresse för kommunen. Men detta motiv har sin förankring i övergripande samhällsstrukturer där samspelet mellan olika institutioner leder till att öppna mål formuleras som appellerar till gemensamma värden. På detta sätt kan olika organisationer eller grupper förmås att bidra med egna resurser, att formulera gemensamma mål, att ingå i ett samarbete eller att integreras, oftast i syfte att lösa ett gemensamt problem. De svenska aktörerna vill åstadkomma en positiv utveckling i en region som under en längre period präglats av negativa utvecklingstrender, medan de thailändska aktörerna vill förmedla ett kulturellt och religiöst budskap i en främmande miljö.

Organisationer som ingick i samarbetet kring det thailändska paviljongprojektet har kommit nära varandra. Vissa har varit tvungna att mer eller mindre "frikopplas" från formella strukturer som är institutionellt anpassade, detta för att

kunna utföra sina uppgifter mer oberoende och tillsammans med andra aktörer. Förmågan att distansera sig från egna normativa strukturer verkar vara en viktig och nödvändig anpassningsmekanism. En sådan omställning tycks vara en förutsättning för att en mångfald aktörer ska etableras. Att frikopplas betyder inte att tappa identitet eller överge sitt eget intresse. Vi har kunnat se att den thailändska föreningen skapade en del konflikter och till sist blev utfrysad från övriga aktörer just för att den inte klarade att frikopplas från den religiösa institutionens krav i den grad som omgivningen krävde. Vi kan därför betrakta detta projekt som en arena där främst institutionella, men även andra gränser, överstegs. Samarbete kan här ha uppfattats som avvikande från vedertagna rutiner och inte minst som något alldeles särskilt. I den meningen är projektet något som ger de enskilda aktörerna ett betydligt större handlingsutrymme än vad som är vanligt. Samarbetsprocessen har även ökat lokalsamhällets handlingsutrymme. Initiativ och tankar om alternativ har kunnat frigöras vilka i sin tur givit projektet en förnyelsesdimension. Det är därför som vi kan betrakta detta projekt som ett förnyelseprojekt.

För de lokala aktörernas del har möjligheten att driva projektet utan att utsättas för några direkta ekonomiska risker varit en betydelsefull omständighet. Detta har förmodligen bidragit till att öka acceptansen för själva projektidéen och kompromissviljan i förhållande till de thailändska aktörerna. Samarbete har därför kunnat prioriteras. Potentialen för samarbete uppstår när aktörerna kan hjälpa varandra medan dilemmat uppstår när det kostar något att hjälpa varandra (Axelrod 1987).

Projektets aktörer har verkat mot bakgrund av ett komplext kulturellt och socialt mönster i ett rum som definieras av en historia som på olika sätt berör och sammanlänkar alla inblandade aktörer. Här kan vi se en viss "glokal" kulturell kontext som en viktig bakgrundsfaktor för projektets utveckling, men också som upphov till de konflikter som uppstod. Aktörernas anpassningsförmåga och rörlighet mellan olika normativa och kulturella fält visar sig återigen vara avgörande för projektets framgång. Förutsättningarna för att kulturella inslag ska kunna bidra till lokal och regional utveckling är förmodligen mycket större där människor delar en spännande historia. Den förstärker deras upplevelse av särart och skillnader i förhållande "till andra". Kulturen får här en extra mening och innebörd i deras vardag med en unik dimension av socialt integrerande krafter. Historiska händelser påverkar både institutioner och sociala miljöer. Dessa historiska betingelser kan förstärka men också förhindra ett samhälles framåtskridande. För Ragunda kommuns del tycks dock dessa omständigheter främst vara stimulerande.

Referenser

- Ahrne G & Hedström P (1999) *Organisationer och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Ahrne G & Papakostas (2002) *Organisationer, samhälle och globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Axelrod R (1987) *Från konflikt till samverkan*. Stockholm: SNS Förlag.
- Dahlgren L & Mårtensson B (1983) *Sårbarhet och självtillit. Tankar om krisen och lokalsamhället*. Oslo: nordREFO
- Giddens A (1998) *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Grape O (2001) *Mellan morot och piska. En fall studie av 1992 års rehabiliteringsreform*. Doktorsavhandling, Umeå universitet. No 23, 2001, Umeå: Sociologiska institutionen.
- Graham L (1988) *Att välja regional politik*. Köpenhamn: NordREFO.
- Johannisson B (1992) "Lärdomar" s 185-201 i Johannisson B (red) *Entreprenörskap på svenska*. Malmö: Almqvist & Wiksell.
- Johannisson B (1998) *Entrepreneurship as a Collectiv Phenomenon*. Presented at RENT XII, Lyon, France.
- Lindqvist R (1998) "Gränser mellan organisationer – exemplet arbetslivsinriktad rehabilitering" s 76-100 i Lindqvist R (red) *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.
- Levin C (1996) "Misslyckade projekt och framgångsrika organisationer" s 85-114 i Sahlin I (red) *Projektets paradoxer*. Lund: Studentlitteratur.
- Morris M H (1998) *Entrepreneurial Intensity. Sustainable Advantages for Individuals, Organizations and Societies*. London: Quorum Books.
- Merriam S B (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Paasi A (1989) "Kultur, region och regional utveckling" s 63-73 i Oscarsson G (red) *Kultur och medier I regional utveckling*. Helsingfors: Nord REFO.
- Powell W W & DiMaggio P J (1991) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ronby A (1998) "Mobiliseringens dynamik och framtid I nya bygderörelsen" s 9-20 i Westlund H (red) *Regional utveckling i lokala och globala kraftfält. Antologi från forskarforum 1997*. Östersund: Institutet för regional forskning.
- Ramfelt L (1993) *Näringspolitiska samverkansprojekt ur ett organisationsperspektiv*. Stockholm: Företagsekonomiska institutionen.
- Scott R W (1992) *Organizations: Rational, Natural and Open Systems*. New Jersey: Prentice Hall.

Regionalt samarbete för kunskapsproduktion

– tidiga erfarenheter från Forskarstation Östra Norrbotten

Håkan Ylinenpää och Margareta Strömbäck

Bakgrund och syfte

Denna explorativa uppsats diskuterar hur perifera regioner utan egna forskningsinstitutioner kan engagera sig i och nyttiggöra sig den kunskapsutveckling som sker inom den akademiska forskningen. Utgångspunkten är de delvis förändrade utvecklingsförutsättningar som råder i ett allt mer kunskapsorienterat samhälle, där klusterbildningar och Triple Helix-samverkan mellan näringsliv, samhälle och akademiska institutioner anses spela en viktig roll för företags och hela regioners utveckling. Utifrån denna referensram presenteras sedan ett verkligt fall, nämligen etableringen av Forskarstation Östra Norrbotten – en virtuell organisation för forskning och forskarutbildning som vuxit fram i samverkan mellan universitet i norra Sverige samt näringsliv, organisationer och myndigheter i en specifik del av landet (kommunerna Kalix, Haparanda, Överkalix och Övertorneå i östra Norrbotten). Uppsatsen avslutas med att ett antal sektorsspecifika framtida utmaningar för den här typen av Triple Helix-samverkan identifieras och diskuteras.

En viktig bakgrund till denna uppsats är utvecklingen mot ett samhälle där produkter och tjänster ges ett allt större kunskapsinnehåll och där såväl tiden från idé till marknads lansering som produktlivslängden tenderar att komprimeras. Detta ställer företag och samhälle inför utmaningen att utveckla effektivare former för samverkan mellan olika kunskapsbärare. Traditionella linjära modeller där innovationer utvecklas med utgångspunkt i ”technology push” eller ”market pull” har sålunda i sentida innovationslitteratur befunnits otillräckliga för att förstå villkoren för en innovativ och dynamisk utveckling. I stället har samarbete mellan företag och organisationer som arbetar med forskning och utveckling blivit allt viktigare för företag som vill utveckla sin konkurrenskraft (Braczyk m fl 1998). I samarbetet ingår ofta även olika typer av myndighetsorganisationer, som i innovativa utvecklingsprojekt ofta påtar sig rollen som tidig, krävande kund, finansär och en aktör med möjlighet att ha inflytande på vitala delar av de förutsättningar och spelregler som gäller för det aktuella området. Den här typen av trepartssamverkan har i sentida litteratur givits benämningen Triple Helix-samverkan (Etzkowitz & Leydesdorff 1997, 2000). Triple Helix-konstellationer

har identifierats som förklaringar till fenomen som Silicon Valley och Route 128 (Saxenian 1985, 1994), men har också utpekats som en viktig förklaring till den dynamiska utveckling som Uleåborgsregionen i norra Finland undergått sedan 1980-talet (Lundgren & Ylinenpää 1998) och till utvecklingen av ett Telecom City i den gamla varvs- och militärstaden Karlskrona.

Ofta sammankopplad med Triple Helix-fenomenet är begreppet kluster (Porter 1998). Med kluster menar vi en ansamling av aktörer (individer, företag och organisationer) som på något sätt kan sägas höra samman: genom att verka i samma eller besläktade branscher, genom olika former av relationer mellan varandra, och genom att verka inom ett begränsat geografiskt område. Ett kluster kan innefatta relaterade och stödjande företag och organisationer som kan vara både vertikalt integrerade (dvs ingå i en förädlingskedja) och horisontellt integrerade (dvs i samverkan eller konkurrens verka ”på samma nivå” i ett produktionssystem). Kluster anses främja ekonomi och sysselsättning, och något som i särskilt en allt mer kunskaps-baserad ekonomi bidrar till en mer dynamisk utveckling.¹

Kluster är viktiga därför att begreppet hjälper oss att bättre förstå villkoren för hur konkurrenskraft utvecklas i en allt mer kunskapsbaserad ekonomi. Genom att en kritisk massa aktörer (främst företag men också organisationer och myndigheter i företagets omgivning) finns och utvecklas inom ett begränsat område skapas bättre förutsättningar i form av skalekonomi, samarbete men också en hälsosam rivalitet, samt lärande av och inspiration från varandra. Detta ger företagen och den region de befinner sig i konkurrensfördelar och möjligheter att växa och utvecklas, främst genom innovationer. Att det krävs en kritisk massa av aktörer som interagerar i ett lokalt eller regionalt kontext där ”proximity matters” (dvs geografisk närhet har betydelse; se Malmberg & Maskell 1997) gör att man i många glesbefolkade och ofta perifera regioner i dag frågar sig om man själva per definition är diskvalificerade från att delta i (och bidra till) utvecklingen.

I den här uppsatsen ifrågasätter vi utifrån visionen och de hittillsvarande erfarenheterna av att etablera reguljär forskning och forskarutbildning i en specifik perifer region (Östra Norrbotten) detta förmenta axiom. Med stöd i vad som närmast kan beskrivas som en interaktiv forskningsansats (Svensson m fl 2002) diskuterar vi också några av de särskilda utmaningar som vårt illustrativa exempel Forskarstation Östra Norrbotten framgent måste klara av för att lyckas.

Inledningsvis ska vi dock översiktligt bekanta oss något med Forskarstationen och dess historik.

¹ Klusterfenomenet har i litteraturen sedan begreppsmässiga släktingar i koncept som ”industriella distrikt” (Marshall 1920), ”lokala/regionala industrimiljöer” (Johannisson 1994), eller ”kompetensblock” (Eliasson 1997).

Forskarstation Östra Norrbotten

Högskoleförbundet Östra Norrbotten bildades vid årsskiftet 1998/99 som ett kommunalförbund bestående av Haparanda, Kalix, Övertorneå och Övertorneå kommuner. Bakom bildandet av ett gemensamt kommunalförbund för eftergymnasial utbildning låg insikten om att kommunerna var och en för sig var för små för att på allvar kunna göra sig hörda i kontakterna med olika universitet. Genom att gå samman fick man ett större befolkningsunderlag att arbeta med, vilket i sin tur har möjliggjort ett större utbud av ortsförlagda kurser och utbildningsprogram i östra Norrbotten, men också ökat utbudet av utbildningar med stöd av distansöverbyggande teknik. Kommunalförbundets uppgift och uppdrag var emellertid redan från början också att initiera forskningsbaserad kunskapsutveckling baserad på regionens specifika behov. Med tydlig inspiration från de erfarenheter som vunnits inom Forskarstation Bergslagen (von Otter 2001) beslutade regionen hösten 1999 att i projektform utveckla det som sedermera blev Forskarstation Östra Norrbotten. Genom kontakter med framför allt Luleå tekniska universitet men också genom olika former av samverkan med Sverige Lantbruksuniversitetet i Umeå och Lund, Arbetslivsinstitutet i Östersund samt NUTEK etablerades en projektarbetsgrupp som började arbeta med att konkretisera idén. Med stöd av EU-medel (Mål 6) aktiverades näringsliv, myndigheter och organisationer i de fyra kommunerna i ett arbete som syftade till att identifiera områden som regionen såg som angelägna att bedriva forskning inom. Detta arbete – som i hög grad kan karaktäriseras som en ”bottom-up-process” ägd och driven av aktörer i regionen östra Norrbotten – resulterade i att sex angelägna områden för kunskapsutveckling identifierades: livsmedel, turism, IT/elektronik, träindustri, gränsöverskridande regionala frågor, samt glesbygds- och byautveckling. De fem doktorandprojekt som etablerades med koppling till antingen Luleå tekniska universitet (LTU) eller Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) under startåret 2002 var följande:

Tabell 1: Doktorandprojekt inom Forskarstation Östra Norrbotten (2002).

Område	Inriktning	Univ	Start
Turism	Samverkan mellan turistföretag i en nätverksekonomi	LTU	Jan 2002
	Kvalitetsutveckling av turismtjänster	LTU	Jan 2002
Turism + IT	Internet och E-handel inom turismnäringen	LTU	Feb 2002
Träproduktion	Industriell design i trämanufaktur företag	LTU	Maj 2002
Livsmedel	Utveckling av odling av abborre i slutna system	SLU	Okt 2002

De fem ”startdoktoranderna” har var och en sin hemvist i någon forskningsavdelning vid något av universiteten, men också en tydlig koppling till näringsliv och organisationer i de fyra kommuner som ingår i Högskoleförbundet. Liksom för de flesta andra forskarstuderande förutsätts doktoranderna i forskarskolan ägna 80 procent av sin arbetstid till det egna projektet samt till egen forskarutbildning. Resterande 20 procent förutsätts doktoranden ägna åt olika typer av regionkopplade projekt genom att delta i undervisning i regionen eller på annat sätt (seminarier, utredningar, etc) bidra till regionens utveckling. Doktorandernas studier i den nya forskarskolan baseras på individuella studieplaner anpassade till de krav respektive universitet och forskningsavdelning ställer. I studieplanen ingår kurser i vetenskaplig metod (10 p), vetenskapsteori (5 p), regioner i Europa (5 p) samt kultur och historia i östra Norrbotten (5 p).

De gemensamma kurserna i forskarskolan (och då i synnerhet de två sistnämnda, specialdesignade kurserna) genomförs delvis i internatform med kurstillfällen som alternerar mellan kommunerna, bl a för att även på detta sätt skapa ”mötesplatser” mellan akademisk forskning och näringsliv, myndigheter och organisationer i de fyra kommunerna. I detta syfte genomförs också populärvetenskapliga föreläsningar och seminarier i de fyra kommunerna i anslutning till de ortsförlagda kurstillfällena.

Utvecklingen av Forskarstation Östra Norrbotten kan ses som ett flerårigt utvecklingsprojekt mellan Högskoleförbundet Östra Norrbotten, berörda universitet, samt näringsliv och organisationer i de berörda kommunerna. För att löpande följa och sedan utvärdera erfarenheterna av projektet har en särskild, oberoende utvärderingsgrupp tillsatts. Denna grupp har också tillgång till en doktorand vid Luleå tekniska universitet, som inom ramen för sin egen forskarutbildning utvärderar hur verksamheten utvecklas.

I dagsläget har forskarskolan vid Forskarstation Östra Norrbotten således fem aktiva forskarstuderande i sin forskarskola samt en ”associerad doktorand” som löpande utvärderar forskarstationens utveckling. Under hösten 2003 ansluter ytterligare en doktorand, nu inom området utveckling av plantmaterial och odlingsmetoder för storskalig odling av blåbär (*vacciniumarter*) med koppling till Sveriges Lantbruksuniversitet i Umeå. Tillsammans med de handledare som arbetar med respektive doktorand innebär detta att en grupp om 15-20 forskare och forskarstuderande nu är kopplade till kunskapsutvecklingsbehov som finns i den specifika regionen.

Några lärdomar så här långt²

Huruvida etableringen av en forskarstation/forskarskola i den aktuella regionen verkligen bidrar till en mer kunskapsbaserad utveckling av regionens företag, myndigheter och organisationer (och exempelvis resulterar i fler innovativa produkter och tjänster som stärker konkurrenskraften i regionens företag) är naturligtvis ännu alldeles för tidigt att uttala sig om. Vad vi efter en drygt ettårig verksamhet i forskarskolan kan notera är dock ett antal positiva effekter:

- Från att ha varit en region med mycket magra och sporadiskt förekommande kontakter med den akademiska forskningen har de fyra kommunerna i östra Norrbotten genom projektet Forskarstation Östra Norrbotten etablerat en nära relation till ett nätverk av uppskattningsvis 15-20 forskare/forskarstuderande, och detta inom områden som regionen självt definierat som viktiga för sin egen framtida utveckling. Genom de olika doktorandprojekten pågår nu en kunskapsutveckling i nära samverkan med regionen där de nya kunskaper om kvalitetsutveckling av turismtjänster, former för företagssamverkan, E-handel och turism, design inom träproduktion eller odling av abborre och blåbär först kommer att komma regionens näringsliv tillgodo.
- Antalet mötesplatser mellan aktörer i den aktuella regionen och representanter för den akademiska forskningen utvecklas genom seminarieverksamhet, företagskopplade referensgrupper och populärvetenskapliga föreläsningar i anslutning till ortsförlagda forskarutbildningskurser. Mötesplatserna är såväl fysiska (genom olika typer av sammankomster i regionen eller på något universitet) som virtuella (i form av forskarstationens egen hemsida, eller som när en av de forskarstuderande som studerar samverkan mellan turismföretag via videokonferens direkt till turismnäringen i de fyra kommunerna rapporterar sina intryck från möten med turismföretag i norra Minnesota, USA).
- ”Vi och dom-tänkandet” har minskat. Genom fler distansutbildningar har universiteten redan tidigare ökat sin närvaro och legitimitet i regionen. Genom att nu även driva forskning och forskarutbildning som på ett tydligt sätt är kopplad till en perifer region i landet har den traditionella klyftan mellan ”campusuniversitetet” och ”periferins verklighet” minskat ytterligare.
- Även om verksamheten i forskarstationen efter bara drygt ett års verksamhet naturligtvis ännu inte kan utvärderas till fullo ser vi konturerna av en fungerande arbetsmodell som balanserar mellan regionala krav och önskemål om regionkopplad kunskapsproduktion och synlighet i den egna regionen å ena

² De lärdomar som formulerats i detta avsnitt har formulerats av författarna, men presenterats och diskuterats vid träffar med såväl projektets styrgrupp (där företrädare för kommuner och näringsliv ingår) som dess referensgrupp (där oberoende experter ingår).

sidan, samt den akademiska forskningens önskemål och behov av gynnsamma och stödjande forskningsmiljöer med tillräcklig kritisk massa å den andra.

- Forskarstation Östra Norrbotten kan också ses som ett utvecklingsprojekt för de universitet som deltar i samarbetet. Genom forskarstationen erhålls stimulanser inom helt nya områden och utmanas deltagande universitet att ompröva invanda och ibland rigida sätt att driva sin verksamhet.³ De farhågor som vid starten av forskarskolan luftades om att det skulle vara svårt att rekrytera doktorander till den här typen av regionkopplad forskarutbildning visade sig också i huvudsak ogrundade; de flesta prioriterade forskningsområdena erhöll sökande till forskarutbildning i en omfattning och med en kvalitet som var fullt jämförbar eller rent av bättre än vid konventionell forskarutbildning.

Exemplet Forskarstation Östra Norrbotten illustrerar att Triple Helix-baserad samverkan mellan näringsliv, samhälle och den akademiska forskningen inte nödvändigtvis diskvalificerar perifera regioner från att delta i den här typen av samverkan. Genom att etablera en forskarskola och kunskapsutvecklingsprojekt som i hög grad emanerar ur verkliga upplevda behov av nya och utvecklade kunskaper inom ett antal prioriterade områden är förhoppningen naturligtvis att Forskarstation Östra Norrbotten så småningom kan bidra till framtida kunskapsbaserade innovationer i regionen. I vilken utsträckning en sådan utveckling också blir verklighet kommer dock till stor del att avgöras av hur inblandade aktörer, representerande olika sektorer och kompetenser i vårt samhälle, väljer att agera. I detta ligger också ett par framtida utmaningar.

Utmaning 1: Att balansera bidrag och belöningar

Triple Helix-samverkan är inte trivial och långt ifrån konfliktfri, utan kan ses som ett fungerande samarbete mellan företag, samhälle och universitet/högskolor/andra kunskapscentran, där de olika aktörerna bidrar med sina specifika resurser och kompetenser i utbyte mot sektorspecifika belöningar (jfr Ylinenpää 2002). Sålunda innebär samverkan mellan kommersiella aktörer (företag) och offentliga organisationer (olika samhällsorgan och universitet/högskolor) att skilda organisationskulturer konfronteras i ett samskapande där olika former av organisationslogik konfronteras. Företag verksamma på en konkurrensutsatt marknad ställer t ex legitima krav på nytta och kortsiktig återbetalning av gjorda investeringar, medan offentligt finansierade aktörer ofta arbetar med mer långsiktiga tidsperspektiv (Svento 2001). I gemensamma utvecklingsprojekt mellan företag och forskare är det sålunda inte ovanligt att forskarna prioriterar generella och explicita kunskaper (som kan rapporteras i vetenskapliga samman-

³ Inom Luleå tekniska universitet diskuteras t ex nu en utökad satsning på turismforskning och turismrelaterad högre utbildning – en verksamhet som bara för något år sedan inte ansågs passa in i universitetets forsknings- och utbildningsprofil.

hang) medan företag hellre ser att kunskaperna är så företagsspecifika och "tysta" (dvs svåra att kopiera) som möjligt. Också mellan offentliga organisationer som universitet/högskolor och olika typer av myndighetsorganisationer finns betydande skillnader i sättet att fungera, vilka mål som eftersträvas, eller vad som anses viktigt och premieras.

Sammantaget representerar dessa skilda organisationskulturer den plattform utifrån vilken en fungerande Triple Helix-samverkan utgår. En framgångsrik Triple Helix-samverkan kan därför ses som ett samarbete där inblandade aktörer, *trots* de särskilda utmaningar som den här typen av samverkan innefattar, erhåller belöningar som överstiger (eller förväntas överstiga) de bidrag som respektive aktör själv sätter in i samarbetet. Hur dessa bidrag och belöningar med koppling till exemplet Forskarstation Östra Norrbotten kan tänkas se ut sammanfattas i tabell 2.

En uthållig Triple Helix-samverkan förutsätter således att involverade aktörer erhåller belöningar av samarbetet som, åtminstone på sikt, överstiger storleken på insatta "investeringar". Om belöningarna uteblir eller, särskilt när det gäller näringslivet, kan förutses endast på längre sikt, utgör detta ett direkt hot mot fortsatt samverkan. Här torde vi också ha identifierat en viktig förklaring till varför många vällovlige initiativ till samverkan i olika typer av partnerskap ofta havererar. En given utmaning för Forskarstation Östra Norrbotten blir därmed att *dels* genom olika former av samverkan öka de inblandade aktörernas insikter och respekt för de inbyggda skillnader som återfinns hos aktörer som representerar olika former av resurser och kompetenser, *dels* att se till att balansera bidrag och belöningar från/till olika aktörer och sektorer i samarbetet.

Tabell 2. Bidrag och belöningar i Triple Helix-samverkan.

Aktör	Bidrag	Belöning
Näringsliv/Företag	Kommersiell kompetens - fokus på lönsamhet - fokus på egen nytta - fokus på pay-off-tid (kort)	Affärsmässigt försprång Nya affärer
Samhälle (här kommuner och länsstyrelse)	Samhällsekonomisk kompetens - fokus på långsiktighet - fokus på överblick och systemsyn Resurser/"smörjmedel"	Konkurrensförsprång för kommunen/regionen Nya jobb, bättre skattekraft, etc
Universitet/högskolor	Forskarkompetens - fokus på att utveckla akademiska spetskunskaper - analytisk förmåga	Akademiskt konkurrensförsprång Renommé i den akademiska världen

Utmaning 2: Kan forskarstationen understödja utvecklingen av kluster i regionen?

I inledningen till denna uppsats konstaterade vi med hjälp av bl a Porter (1998) att begreppet kluster är viktigt för att förstå de delvis nya villkoren för att utveckla konkurrenskraft i en allt mer kunskapsbaserad ekonomi. Med ett klusterperspektiv kan exemplet Forskarstation Östra Norrbotten förstås som att företrädare för näringsliv och samhälle i de fyra kommunerna i östra Norrbotten prioriterat utveckling av två i regionen redan väletablerade branscher: livsmedelsindustri och träindustri. Livsmedelsindustrin i regionen återfinns inom verksamheter som förädlning av vilt, bär- och fiskprodukter, och representeras bl a av ett tydligt "lokomotivföretag" i form av koncernen Polarica AB (fd Norrfrys) med verksamhet i flera länder. I regionen (Övertorneå och Kalix) finns dessutom utbildningar inom livsmedel, vattenbruk, hotell och restaurang. Regionens träindustri representeras av ett flertal sågverk, en massafabrik (Billerud) samt ett flertal mindre snickerier och andra träförädlingsföretag. Genom bl a ett särskilt Trätekniskt center (Kalix) drivs utvecklings- och utbildningsinsatser riktade mot regionens träbaserade industri. Vid sidan av dessa i regionen traditionella näringar har man prioriterat turismnäring och IT-baserad industri som framtidsnäringar i regionen. I regionen finns tillgångar i form av två outbyggda och fiskrika nationalälvar (Kalix och Torne älv), närheten till det turistiskt intressanta Nordfinland och Nordkap samt exotiska sevärdheter i form av t ex sikhåvning i Kukkolaforsen och en i många stycken annorlunda kultur i gränsområdet mot Finland. Också kopplat till turismnäringen finns utbildningsinrättningar som bl a erbjuder utbildning till naturguider (Övertorneå) och jakt och fiske (Kalix). I särskilt Kalix kommun återfinns ett mindre kluster av elektronik- och IT-baserad industri som i den fortsatta utvecklingen av Forskarstationens verksamhet kommer att ges hög prioritet.

Dessa branscher representerar alla sålunda etablerade eller potentiella klusterbildningar i regionen och utgör också insatsområden för Forskarstation Östra Norrbotten. Genom att inom forskarstationen och forskarutbildningen driva kunskapsutveckling inom just dessa områden kan satsningen på Forskarstation Östra Norrbotten sägas stötta utvecklingen av mer tydliga klusterbildningar i regionen, bl a genom att fungera som en mötesplats för olika aktörer verksamma i eller intresserade av respektive insatsområde. Förutom att producera ny och efterfrågad kunskap kan därför forskarstationen också sägas fungera som mäklare som för samman olika aktörer inom respektive verksamhetsområde och därmed skapar förutsättningar för samverkan i olika former av utvecklingsprojekt.

Forskningen inom området visar att framgångsrik klusterutveckling normalt karaktäriseras av en relativt ostyrd/oplanerad och långsiktig utvecklingsprocess, där olika aktörer i såväl samverkan som konkurrens interagerar och utvecklar unika kompetenser och andra konkurrensfördelar kopplade till klustrets företag,

organisationer och individer (jfr Marshall 1920, Saxenian 1985, Eliasson 1997, Porter 1998, eller Dahmén 2000). Däremot saknar vi nästan helt empiriska bevis för att kluster går att ”planera fram” genom t ex politiska beslut. De initiativ som på olika håll i världen tagits för att på administrativ eller politisk väg ”skapa utveckling” har alla mer eller mindre misslyckats, åtminstone om vi begränsar oss till den del av världen där marknadsekonomins spelregler råder. Detta gäller det ortsklassificeringssystem vi tillämpade i Sverige på 1960-talet likväl som det japanska försöket att skapa en ”Techno State” med en bas i statligt understödda ”teknopoler” spridda över landet (Sternberg 1995). I stället för ”planering” torde det därför snarare handla om ”parering” och ”facilitering”: att genom politiska och administrativa åtgärder möjliggöra och stimulera utveckling genom tydliga, uthålliga och till verkligheten anpassade spelregler som ger utrymme för entreprenörskap och nyskapande, men också att genom genomtänkta och uthålliga satsningar på den samhälleliga infrastrukturen (t ex kommunikationer, forskning och utbildning) skapa bättre förutsättningar för tillväxt. Att som kommun eller länsorgan agera tidig och krävande kund vid t ex teknikupphandling kan för ett framväxande kluster ge viktiga referensobjekt som är helt avgörande för utvecklingen av ett embryonalt kluster.

I ovanstående resonemang ligger också en utmaning för den fortsatta utvecklingen av Forskarstation Östra Norrbotten. Forskarstationen och dess doktorander kan ses som en stödfunktion till de etablerade och potentiella klusterbildningar som återfinns i östra Norrbotten. Genom att utveckla en nära och ömsesidigt berikande samverkan med framför allt regionens näringsliv har forskarstationen möjlighet att på ett verksamt sätt kunna bidra till att långsiktigt hållbara och konkurrenskraftiga kluster utvecklas i regionen. I detta arbete ligger, förutom ren kunskapsproduktion, att bidra till att utveckla relationerna mellan å ena sidan de etablerade eller potentiella lokomotivföretag som finns i regionen, och deras många mindre medleverantörer å den andra sidan. I detta ligger också att bidra till långsiktighet och uthållighet – något som den akademiska forskningen och forskarutbildningen med sina förhållandevis långa ledtider bör ha goda möjligheter att bidra till.

Referenser

- Braczyk HJ, Cooke P & Heidenreich M (red) (1998) *Regional Innovation Systems*. London: University College London Press.
- Dahmén E (1988) ”’Development Blocks’ in Industrial Economics” *Scandinavian Economic History Review*, XXXVI (1): 3-14.
- Eliasson G (1997) *Competence blocs and industrial policy in the knowledge based economy*. TRITA-IEO R 1997-04. Dep of industrial economics and management, Stockholm.

- Etzkowitz H & Leydesdorff L (red) (1997) *Universities in the Global Economy: A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London: Cassell Academic.
- Etzkowitz H & Leydesdorff L (2000) "The dynamics of innovation: from national systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of university-industry-government relations" *Research Policy*, 20: 109-123.
- Johannisson B (1994) "Lokal företagsamhet för globalt bruk" Ur Eru-rapport 82/1994, *Framtidens regionala politik kräver nya grepp. 13 författare diskuterar framtidens regionala politik*.
- Lundgren N-G & Ylinenpää H (1998) *Regional dynamik vid Bottenviken*. CUFS skriftserie; Luleå tekniska universitet.
- Malmberg A & Maskell P (1997) "Towards an Explanation of Regional Specialization and Industry Agglomeration" *European Planning Studies*, 5, 1: 25-41.
- Marshall A (1920) *Principles of economics*. London: MacMillan.
- Porter M (1998) "Clusters and the New Economics of Competition" *Harvard Business Review*, Nov-Dec.
- Saxenian A (1985) "Silicon Valley and Route 128: Regional prototypes or historic exceptions?" *Urban Affairs Annual Reviews*, 28: 81-105.
- Saxenian A (1994) *Regional advantage*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Sternberg R (1995) "Supporting peripheral economies or industrial policy in favour of national growth? An empirically based analysis of goal achievement of the Japanese Technopolis Program" *Environment and Planning*, 12: 425-439.
- Svensson L, Brulin G, Ellström P-E & Widegren Ö (red) (2002) *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet, rapportserien Arbetsliv i omvandling 2002:7.
- Svento R (2001) "Conclusions and recommendation" i *RADWAT Final Report 2000-2001*.
- von Otter C (2001) *Riv murar, bygg broar. Strukturomvandling i verkligheten*. Rapport över tre år med regional utvecklingsverksamhet, 1998-2000, i projektet Forskarstation Bergslagen.
- Ylinenpää H (2002) *Gränsöverskridande Triple Helix-samverkan mellan Sverige och Finland – Slutrapport från SISU-Pilotens studieprojekt*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Avd för industriell organisation, AR 2002:51.

Att brinna för lokalt utvecklingsarbete

– om eldsjäalars engagemang för landsbygden

Anette Forsberg

Fokus för detta kapitel riktas mot en viktig förutsättning för lokalt utvecklingsarbete, nämligen *eldsjälsarbetet*, som i sig består av många olika delar. Här betonas särskilt det utåtriktade arbetet. Kapitlet inleds med ett avsnitt som syftar till att sätta både det lokala utvecklingsarbetet och eldsjälen i ett sammanhang. Texten fortsätter med en beskrivning och analys av empiri från ett fältarbete.¹ Framställningen bör betraktas som ett avstamp eller en ingång till fortsatt analysarbete. Med utgångspunkt från mina fältarbetserfarenheter vill jag undersöka hur det är att vara eldsjäl – att brinna – i lokalt utvecklingsarbete.

I det empiriska avsnittet riktas uppmärksamheten främst mot det utåtriktade eldsjälsarbetet som till stor del handlar om relationsskapande och synliggörande. Av beskrivningen framgår att *relationsskapandet* fungerar som en viktig förutsättning för och samtidigt ett synliggörande av det lokala utvecklingsarbetet på landsbygden. Att finnas med i nätverk och partnerskap samt att ha goda kontakter med myndigheter och organisationer, utgör viktiga förutsättningar för att få fortsatt stöd (finansiellt och/eller mentalt) i bygdeutvecklingsarbetet. Det syftar också till att skapa större legitimitet för bygdeutvecklingsarbetet. Parallellt med att fungera möjliggörande för lokalsamhällets utveckling är det utåtriktade eldsjälsarbetet ett sätt för de enskilda personerna (läs eldsjälarna) att synliggöra landsbygdens frågor och problematik samt att själva bli synliggjorda genom den identitet de skaffar sig som kunniga och duktiga bygdeutvecklare/eldsjälar.

Efter den empiriska framställningen följer några sammanfattande reflektioner utifrån vad som presenterats. Men först en introduktion till det kunskapsområde som kommit att benämnas ”lokalt utvecklingsarbete”.

Lokalt utvecklingsarbete – en landsbygdsstrategi för överlevnad

Begreppet lokalt utvecklingsarbete har under 1990-talet kommit att sammankopplas med bygderörelsens framväxt. I den senaste regionalpolitiska utred-

¹ Det lokala engagemanget på den svenska landsbygden undersöks närmare i mitt avhandlingsarbete i etnologi där jag genom fältarbete och nära beskrivningar som metod, undersöker och analyserar utvecklingsarbetet som ett led i landsbygdens överlevnadskamp. Frågeställningar som jag arbetar med är: Vad innehåller det lokala utvecklingsarbetet? Hur går det till? Hur kan det förstås? Är det gammalt eller nytt? Vad kommer till uttryck? Vad händer i processerna? Frågeställningarna undersöks med utgångspunkt från en lokal plats som jag följt på nära håll under ca tre års tid.

ningen uppmärksammas och definieras detta arbete² på följande sätt (Bull 2000, s 21):

Lokalt utvecklingsarbete handlar om att på ideell basis skapa en positiv livsmiljö och realistiska möjligheter för kvarboende. Ett rörelsefenomen som under de senaste decennierna blivit vanligare förekommande på lands- och glesbygd men som även uppträder i kvartersgrupper i storstädernas bostadsområden. Lokala utvecklingsgrupper driver en mängd olika frågor. Några grupper är klart enfrågeorienterade och andra arbetar utifrån ett medvetet och ganska brett formulerat utvecklingskoncept. Valet av inriktning innebär också variation i arbetsmetoder. En majoritet av landsbygdsgrupper arbetar med att bevara och utveckla nödvändig basservice såsom skola, omsorg, post, butik, belysning och vägar. Andra sysslar med sysselsättningskapande åtgärder och stöd till småföretagarnätverk medan flertalet är engagerade i bygdekultur, idrottsanläggningar, teater och allmänna trivsselfrågor.

Av citatet ovan framgår att det lokala utvecklingsarbetet, eller bygdeutvecklingsarbetet som det också kallas, kan vara många saker och att det kan se olika ut. Men det finns också några gemensamma drag. Utmärkande är att utvecklingsarbetet bygger på människors ideella engagemang och arbetsinsatser. Det organiseras i relativt formaliserade lokala grupper som på olika sätt agerar för ”bygdens bästa” (Herlitz 1998).³ Både sociala och ekonomiska behov i lokalsamhället kommer till uttryck genom utvecklingsarbetets verksamheter. Att skapa känslor av gemenskap och stolthet, att ha roligt tillsammans och samtidigt skapa en tro på framtiden uppges av grupperna själva vara kärnan i utvecklingsarbetet. Medan majoriteten av grupperna betonar de sociala aspekterna av bygdeutvecklingsarbetet finns det även grupper som framhåller jobbskapande, i betydelsen att bevara eller skapa arbetstillfällen, som ett viktigt inslag. Generellt är dock skapandet av jobb inget primärt mål för bygderörelsens grupper (jfr Forsberg 2001).⁴

Forskningen har hittills undersökt, förklarat och beskrivit utvecklingsarbetet främst i termer av platsideologi samt människors strävan efter demokrati- och

² Bygderörelsen i Sverige tog fart vid 1980-talets slut genom den nationella landsbygds-kampanjen ”Hela Sverige ska leva”. Vid kampanjens slut 1989 bildades ”Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva” som sedan dess arbetat vidare med att på olika sätt stödja landsbygdsutvecklingsarbete. I juli 2003 var 4 168 grupper registrerade hos Folkrörelserådet, enligt uppgift från BygdeNetbanken. En grundläggande kartläggning av bygderörelsen har gjorts av Herlitz (1998) på uppdrag av Folkrörelserådet. För en problematisering av kategorisering och statistik över lokala grupper se exempelvis Forsbergs (2001) studie. För mer information om bygderörelsen se: www.bygde.net.

³ En övervägande majoritet av grupperna är organiserade som ideella föreningar.

⁴ I Herlitzs omfattande studie av bygderörelsen hamnade aktiviteten att ”skapa jobb” på sextonde plats, medan trivsel- och kulturaktiviteter toppade aktivitetslistan över gruppernas verksamheter (Herlitz 1998). En uppföljande studie bekräftar det lokala utvecklingsarbetets i huvudsak sociala och kulturella betydelser för landsbygden (Forsberg 2001).

medinflytande över närsamhället (Berglund 1998, Herlitz 1998 m fl). Mot bakgrund av tidigare forskning och Westholms (2003) aktuella utredning om Glesbygdsverket, där han lyfter fram Sveriges långvariga brist på en utvecklingsinriktad landsbygds politik, tror jag att det är riktigt att utifrån ett landsbygds perspektiv se det lokala utvecklingsarbetet som ett svar på denna brist. Resultat från en enkätstudie som jag tidigare genomfört bekräftar ett sådant antagande (Forsberg 2001). Studien undersökte jobbskapande bland lokala utvecklings grupper i Sverige men den ställde också andra frågor om utvecklingsarbetet.

Lokala grupper på landsbygden gav i nämnda studie uttryck för en ”utvecklingsarbetets paradox”. Grupperna uttryckte känslor av stolthet och glädje över vad de skapade tillsammans, men också känslor av ilska över de svårigheter de upplevde i arbetet för utveckling på landsbygden. Svaren vittnade om upplevelser av att vara förfördelad som landsbygdsbo, att inte tas på allvar eller inte ha samma värde som den som bor i en stad eller en centralort. Parallellt med denna uttalade irritation beskrev grupperna engagerat och känslösamt hur viktigt utvecklingsarbetet var, vad det resulterade i och vad det betydde för bygden. Känslor av hopplöshet interagerade med engagemang och vilja att göra något för den egna bygden.

Denna utvecklingsarbetets paradox beskrevs bland annat av den kvinna som jag kom att uppfatta som en tongivande eldsjäl i den bygd som jag valde för mitt fältarbete. I ett kåseri som bifogades hennes enkätsvar gav hon uttryck för hopp lösheten i det som många grupper talade om; landsbygdens kamp för ”utveckling”, medan de större (politiska) samhällsstrukturerna, utifrån ett landsbygds perspektiv, verkar i motsatt riktning (ibid, s 203):

Hur många utvecklingsprojekt vi än driver så hinner vi aldrig med att kompensera för nuvarande neddragningshysteri på landsbygden. Det är som att spotta i motvind. EU-miljoner och positiva tillrop till trots. För hela tiden dyker det upp nya cirkuståg och clowner som med ett penseldrag drar in service, avskedar folk och stryker bort mycket mer än vi nånsin hinner bygga upp.

Enkätstudiens resultat belyser utvecklingsarbetets viktiga sociala aspekter men ifrågasätter och problematiserar applicerandet av en tillväxtdiskurs inom den sociala ekonomin.⁵ I studien framhåller jag att det ideella engagemang som utgör grunden i landsbygdens mobiliserings- och utvecklingsarbete balanserar på en skör tråd av just ideellt engagemang och problematik som följer av detta, exempelvis tillgång till/brist på resurser i form av tid, kunskap, stöd och finansierings-

⁵ Begreppet Social ekonomi har nått Sverige genom EU-inträdet. Förenklat innefattar begreppet verksamheter som befinner sig mellan privat och offentlig sektor, i den sk tredje sektorn eller den ideella sektorn. För en ingående beskrivning och diskussion av begreppet se inledningen i Westlund red (2001) eller regeringsrapporten Ds 1998:48 samt sammanhängande rapport från Kulturdepartementet (1999).

möjligheter. Det är svårt och, tycker jag, en orimlig begäran att bygdegrupper genom huvudsakligen ideellt arbete ska åstadkomma arbetstillfällen. Utvecklingsarbetet kan fungera som en viktig plattform för detta men för att åstadkomma varaktiga arbetstillfällen krävs samverkan mellan olika aktörer, inte minst finansiellt (Forsberg 2001). De lokala utvecklingsgrupper som arbetar med sysselsättningsskapande målsättningar samverkar exempelvis med näringslivet på den egna orten (jfr Bull 2000).

Efter Sveriges inträde i den europeiska gemenskapen 1995 har EU-medel använts av vissa grupper för att finansiera engagemang och arbete, exempelvis för projektledning eller samordning av verksamhet. Det handlar i huvudsak om tillfälliga anställningar under projektidens gång. Vissa grupper har lyckats skapa mer varaktiga arbetstillfällen, se kapitel sex i Westlund red (2001) för utförligare resonemang om arbetstillfällen. Av Herlitz nationella kartläggning, som också är en del i demokratiutredningen, framgår att grupperna tillsammans omsätter mer än en miljard kronor per år (SOU 1999:88). År 1994 satsade grupperna 200 miljoner kr i eget kapital per år medan samhället bidrog med 170 miljoner kr per år. Det ideella arbetet (värderat till 150 kr per ideell arbetstimme) värderades till 660 miljoner (ibid, s 388). Inga liknande mätningar har gjorts efter att Sverige blev medlem i EU, vilket innebär en osäkerhet om medlemskapets betydelse för bygdeutvecklingsarbetet.

I flera studier omnämns (lokala) eldsjälar som särskilt viktiga drivkrafter för utvecklingsarbetets fortskridande. Nedan följer en kort introduktion till området eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete, därefter presenteras och diskuteras kapitlets empiri.

Eldsjäalars drivkrafter

Oavsett sammanhang tycks eldsjälsbegreppet referera till personer med ett starkt engagemang, personer som brinner för någonting. De som brinner i/för lokalt utvecklingsarbete gör det i regel ideellt, vid sidan av sina respektive arbeten. Det betyder att tidiga morgnar, sena kvällar, nätter och helger utgör "arbetstider" för det ideella engagemanget. Eldsjälar stänger inte av eller sätter på sitt engagemang, det finns där hela tiden som en slags beredskap för uttryckning.

Beskrivningar av eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete ser olika ut men har det gemensamma att de beskriver personer som är handlingskraftiga, påhittiga, drivande, orädda och med en förmåga att få med sig andra i förverkligandet av idéer och visioner. Personerna är visionärer *och* möjliggörare, med en förmåga att omsätta tanke till handling. Det vill säga de ser till att idéer och projekt genomförs. Där andra ser svårigheter ser de möjligheter. Eldsjälen fungerar som en drivande kraft och en spindel i nätet. Utifrån den kunskap som finns är det kanske inte helt fel att säga att eldsjälens roll många gånger gränsar till en infor-

mell ledarroll.⁶ Eldsjälen kan sägas symbolisera och förkroppsliga drivkrafterna i utvecklingsarbetet. Studier av eldsjälares roll/er kan lära oss mer om utvecklingsarbetets innehåll, betydelser och även problematik.

Tidigare studier har *beskrivit* snarare än *definierat* eldsjälaens roller och egenskaper. Det är närmast så att begreppet tagits för givet, eller som Gun-Mari Frånberg skriver i sin studie om *Kvinnliga eldsjälar i glesbygd* (Frånberg 1994, s 19): "De flesta människor har ju en uppfattning om vad en eldsjäl är för något." Utmärkande tycks vara att man tilldelas denna benämning. Epitetet skapas av andra runtomkring eldsjälen. Detta gäller även för de två eldsjälar som presenteras närmare längre fram i detta kapitel. De refererar till sig själva som bygdeutvecklare, inte eldsjälar.

Vem är/blir eldsjäl?

Följden av forskningens försiktiga sätt att närma sig eldsjälen i lokalt utvecklingsarbete är att det är svårt för att inte säga omöjligt att svara på frågan vem han eller hon är. Det kanske inte heller finns någon "typisk" eldsjäl. Liksom utvecklingsarbetet tenderar eldsjälsarbetet att vara i ständig förändring och rörelse snarare än att vara någon fast, kontrollerad verksamhet. Varken eldsjälen eller utvecklingsarbetet är lätta att fånga (in). Kan hända är det denna föränderlighet som är själva styrkan med verksamheten samtidigt som den kan utgöra en problematik för beskrivning och förståelse.

De svenska studier som ändå tagit upp eldsjälaens roll i lokalt utvecklingsarbete har fokuserat på kvinnor. Möjligen är det ett resultat av att det faktiskt är fler kvinnor än män som varit/är *drivande* i lokalt utvecklingsarbete. Om detta vet vi inget med säkerhet, uppgifter från fältet och bygderörelsen själv (Folkrörelserådet Hela Sverige ska Leva och andra organisationer som arbetar med bygdeutveckling) gör dock gällande att det är på det sättet. Det är också min egen erfarenhet efter flera års arbete med landsbygdsutveckling i Jämtlands län.⁷ Varför är de flesta (om inte de flesta så i alla fall många) eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete på landsbygden kvinnor? Arbetar bygdegrupper med frågor som engagerar kvinnor mer än män? Har det med organiseringen av arbetet att göra? Erbjuder bygdeutvecklingsarbetet nya yrkes/karriärmöjligheter för kvinnor på

⁶ Informellt ledarskap i bygdegrupper diskuteras i en kommande studie från Mitthögskolan (Zakrisson m fl).

⁷ Uppgifter från tidigare studier, lokala aktörer, rådgivningsorganisationer och bygderörelsens samordningsorgan "Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva" pekar åt det hållet. Det är också min erfarenhet, efter att under 1990-talet ha arbetat med landsbygdsutveckling i Jämtlands län, att kvinnor agerat som igångsättare i högre grad än män. Jag vill förtydliga att det i Jämtlands län handlat om orter som upplevt sig vara på utdöende, någonting måste göras för att rädda bygden. Kvinnorna har utifrån den situationen agerat för förändring i sina bygder medan männen förhållit sig tvivlande eller helt enkelt tappat tron på en framtid. Exempelen är flera där männen så småningom anslutit sig till kvinnors idéer för att förändra/utveckla sina respektive bygder, genom lokalt utvecklingsarbete i olika former.

landsbygden? Skapas ett handlingsutrymme för kvinnor? Det är intressanta frågeställningar som forskningen berört men som kräver ytterligare studier, se Frånberg (1994) eller Rönnblom (1996).

Herlitz kartläggning av bygderörelsen liksom en uppföljande studie visar att det är ungefär lika många *aktiva* kvinnor som män i lokalt utvecklingsarbete. Frågorna om antalet aktiva gav i Herlitz studie en kärngrupp på 19 personer varav nio kvinnor och tio män. Kontaktpersonen i de lokala grupperna var i högre grad män (69 procent) än kvinnor (31 procent). Resultaten från en uppföljande studien bekräftar i stort sett denna bild (Herlitz 1998, Forsberg 2001). I Herlitz studie ställdes också en fråga om de aktivas ålder. Antal aktiva under 25 år var 11 procent vilket i genomsnitt blir två personer per grupp. Bygderörelsen är följaktligen ingen ungdomsrörelse. Någon direkt fråga om eldsjälar har inte ställts i dessa undersökningar. Det är osäkert hur många bland de aktiva som skulle definieras som eldsjälar av grupperna själva.⁸ Däremot framkommer det i gruppernas svar att eldsjälarna har en central roll som drivkraft och motor i utvecklingsgrupperna. Med denna osäkerhet som grund finns behov av både breda kartläggande respektive mer djupgående studier för att närmare undersöka och bättre förstå eldsjälen och hennes/hans roll i bygdeutvecklingsarbetet.

Vad gör eldsjälen?

Som framgår av ovan är det de ”kvinnliga” eldsjälarna som stått i blickpunkten för forskningen. Det kan vara värt att notera att de forskare som skrivit om dessa eldsjälar själva är kvinnor. De kommer från olika ämnesdiscipliner men har alla intresserat sig för kvinnors lokala utvecklingsarbete. En röd tråd genom de olika studierna är att kvinnors eldsjälsarbete på landsbygden analyseras utifrån ett kvinnoperspektiv och tolkas som ett förändringsarbete. Både eldsjäls- och entreprenörskapsbegreppen har använts i forskningen för att beskriva kvinnornas roller i förändringsarbetet.⁹ Men vad är det som ska förändras?

Forskning har visat att det handlar om förändringar på många plan. I studier av kvinnors eldsjälsarbete lyfts förändringsaspekter som kvinnors livssituation, lokalsamhällets kultur (attitydförändringsarbete) och/eller en traditionell samhällsstruktur (könsmaktsordning) fram. Av tidigare forskning framgår att lokala grupper på landsbygden arbetar för att förändra, i betydelsen förbättra, förhållanden i sina närsamhällen. Eldsjälarna, både kvinnor och män, står i förgrunden i detta arbete för bygdens bästa som föranleder kontakter med politiska strukturer för förverkligande. Här stöter många eldsjälar och lokala grupper på problem (Bull 1991, 1993, 1994 m fl, Frånberg 1994, Stenström-Jönsson 1994, Rönnblom

⁸ I varje grupp finns förmodligen en eller några personer som är mer aktiv/a än andra och som skulle kunna benämnas som ”eldsjälar”.

⁹ Kvinnor som samhällsentreprenörer i glesbygd har beskrivits av Frånberg (1994) och Stenström-Jönsson (1995).

1996, Olsson & Forsberg 1997, Forsberg & Westlund 1998). Ett lokalt ansvarstagande sätter de kommunalpolitiska och administrativa systemen i gungning.

Som nämnts tidigare har forskningen i huvudsak behandlat bygdeutvecklingsarbetet som en makt- och demokratifråga. Det är också dessa aspekter som betonas när lokal utveckling behandlas i statliga propositioner.¹⁰ Nya modeller för lokalt ansvarstagande och lokal demokrati har bevisligen växt fram i Sverige genom bygdeutvecklingsarbete. Exempel på sådana platser är Svågadalen (Hälsinglands kommun), Graningebyn (Sollefteå kommun) och Kallbygden (Jämtlands län). Det har inte skett (och sker inte) utan hinder eller motstånd från lokalsamhället och/eller det omgivande samhället. En kritisk fråga som ställs inom forskningen handlar om hur demokratisk den nya lokala demokratin är (se till exempel Olssons inledning och avslutning, i Olsson och Forsberg 1997, för en introduktion och diskussion om detta). Det är en viktig fråga som föder många nya, exempelvis hur uthållig är den lokala demokrati som skapas genom bygdeutvecklingsarbete? Vilka faktorer är viktiga för dess uthållighet? Processtudier av bygdegruppers framväxt, utveckling, verksamhet och organisation skulle kunna tillföra ny kunskap i denna demokratifråga.

Många grupper upplever stora hinder i sina kontakter med myndigheter, mer precist med politiker och tjänstemän (se t ex Herlitz 1998, Forsberg 2001). Samtidigt kan dessa aktörer i vissa fall fungera som just det utifrån kommande stöd som grupperna efterfrågar. Från tidigare studier vet vi att grupper upphört med sin verksamhet på grund av att de upplevt ett alltför kompakt byråkratiskt motstånd. En tendens i enkätstudien som redovisas i *Social ekonomi i Sverige* (ibid, 2001) pekade för bygderörelsens del på att det fanns skillnader mellan olika regioner i landet. I vissa kommuner och/eller län uttryckte sig grupperna i mer positiva ordalag beträffande stöd från myndigheter och EU-medlems betydelse, i andra mer kritiskt. Det tycks således finnas regionala skillnader, med koppling till beslutsstrukturer (kommuner, länsstyrelse, strukturfondskansli), som har betydelse för hur lokala grupper upplever förutsättningarna för lokalt utvecklingsarbete. Det tycks också vara så att enskilda politiker och/eller tjänstemän har stor betydelse för om/hur grupper upplever motstånd respektive stöd från beslutsande strukturer. Eldsjälarna har här en särskilt utsatt position eftersom de står för många av kontakterna.

Men handlar utvecklingsarbetet och de hinder grupperna stöter på om den politiska miljön eller är könsdimensionen avgörande? I utvärderingen av projektet Byapolitiken menar författarna att det nog är en fråga om både och, med möjlig tonvikt på den förstnämnda (Olsson & Forsberg 1997).¹¹ Män liksom

¹⁰ Se till exempel den regionalpolitiska utredningens slutbetänkande (SOU 2000:87), där lokala initiativ och lokala utvecklingsgrupper beskrivs (s. 108-118). Se även demokratiutredningen (SOU 1999:84), där Herlitz i ett eget kapitel beskriver "Bygdens organisering" (s 381-423).

¹¹ "Byapolitiken" (1994-1996) var ett projekt som drevs av Folkrorelserådet som en fortsättning på "Hela Sverige ska leva kampanjen" (1987-1989). Däremellan (1990-1993) drevs pro-

kvinnor i de undersökta bygdegrupperna kände sig främmande ”i de kommunala myndigheternas relativt hierarkiska och sektoriserade strukturer” (ibid, s 59). Känslor av att slå från underläge och att inte riktigt passa in uttrycktes av både män och kvinnor i kontakter med tjänstemän. Politikerkontakterna upplevdes överlag som mer positiva. Genomgående tyckte grupperna att de kunde se en långsam attitydförändring på kommunal nivå, både hos politiker och tjänstemän, som innebar ”ökad förståelse för den verkligt lokala nivån”. Bygdegrupper och kommunföreträdare menade att relationen mellan kommuner och grupper förbättrats genom deltagandet i Byapolitikprojektet.

Kontaktskapandet mellan den lokala och kommunala nivån är en ständigt pågående process i bygdeutvecklingsarbetet. Eldsjälarna verkar för (ökad förståelse av) det lokala genom att fungera som en slags kontaktpoler mellan lokala och kommunala ambitioner. Utifrån tidigare forskning och egna erfarenheter av bygdeutvecklingsarbete ser jag detta kontaktskapande eller relationsbyggande som en viktig förutsättning för det lokala utvecklingsarbetet, som är i behov av (kommunala eller andra) stödjande/möjliggörande strukturer samtidigt som det ställer lokala krav på att få utvecklas och gå sina egna vägar.¹² Centrala frågeställningar i det här sammanhanget är hur kontaktskapandet sker, på vems villkor och vad det innebär? Eldsjälarna kämpar inte bara för att förankra och mobilisera lokalt utan också för att göra sig förstådda i beslutsfattande strukturer. En stor del av deras tid går åt till just detta, att hitta rätt kontakter och strategier för att kunna förverkliga lokala projekt med syfte att stärka den egna bygden (eller bygderna, i det fall det handlar om samverkan mellan byar). Upplevelser av att som landsbygdsbo, bygdeutvecklare och (i vissa fall) kvinna befinna sig i underläge gentemot beslutsfattande strukturer och myndigheter har bekräftats under mitt fältarbete. Denna (köns)makt-, status-, värde- eller legitimitetsproblematik visar sig vara ett återkommande dilemma för eldsjälarna i lokalt utvecklingsarbete.

Eldsjälens roll eller roller i utvecklingsarbetet

Forskningen har till viss del problematiserat eldsjälens roll. De (drivande) egenskaper som beskrivs i inledningen av detta avsnitt kan givetvis fungera både positivt och negativt, beroende av eldsjälens agerande i olika faser och vid olika tillfällen. Eldsjälarna som tappar den lokala förankringen får svårt att driva utvecklingsarbetet vidare. Organisatoriska förhållanden förefaller vara mycket viktiga i

projektet ”90-talets byapolitik” som syftade till att stärka den lokala nivån inflytande över den egna bygdens utveckling samt att utveckla kommunala planeringsstrategier som skulle bygga på den lokala utvecklingskraften. Dessa efterföljande projekt hade som mål att ta tillvara det medborgarengagemang som uppstått under kampanjens mobiliseringsfas. Byapolitiken satte fokus på relationen mellan lokala grupper och myndigheter. 71 kommuner medverkade i projektet som syftade till att utveckla metoder för samspelet mellan medborgarna och kommunens politiker och förvaltning.

¹² För andra beskrivningar av betydelsen av stödstrukturer för lokala utvecklingsgrupper på landsbygden se t ex Forsberg och Westlund (1999) eller Forsberg m fl (2002).

bygdeutvecklingsarbetet. Sociologen Marianne Bull betonar betydelsen av ”demokratiska ledare” som en av flera särskilt viktiga faktorer för ett lyckat projekt (Bull 2000, s 9-10):

Trots spännande lösningar och mycket ideellt engagemang lyckas inte samtliga grupper få gehör hos de närmaste myndigheterna. Framgångsrika projekt kännetecknas av en positiv mix av en långsiktigt bärkraftig idé, god gruppdynamik, demokratiska ledare, utomstående mentor och uppmärksamhet från omvärlden via ekonomiska medel och begränsad mediauppmärksamhet.

På de platser där en eldsjäl får en stark och central roll blir utvecklingsarbetet också sårbart. I den stund eldsjälen flyttar eller inte orkar längre riskerar utvecklingsarbetet att helt enkelt dö ut. Berättelser om sådana förlopp delgavs oss i enkätstudien om jobbskapande bland lokala utvecklingsgrupper (Forsberg 2001). Trötthet och utbrändhet gör sig gällande även i bygdeutvecklingsarbetet. Norrbottens Kooperativa Utvecklingscentra uppmärksammade nyligen eldsjäalars och lokala gruppers situation i en förstudie som gavs tre alternativa titlar: *Processer i den lokala utvecklingen* eller *Studie av eldsjäalars förbränningstid* eller *Varför blir företagsamma människor utbrända företagare?*¹³

Denna förstudie riktade sig till kooperativa rådgivare vid de lokala kooperativa utvecklingscentran (LKU:n) som finns i varje län. Rådgivarna möter eldsjäalar och lokala grupper i sitt dagliga arbete och bedömdes därför vara en viktig kunskapskälla, ”experter”, i detta sammanhang. Utifrån intervjuer med 30 procent av alla LKU bekräftades uppfattningen att eldsjäalsproblematiken finns. Den är komplex och författarna poängterar att utgångspunkten för deras studie är att eldsjäalar behövs ”för att dra verksamhet framåt, för att entusiasmera andra och utan eldsjäalar är det svårt att bedriva lokal utveckling överhuvudtaget”.

Några av rådgivarna ville varna för att problematisera eldsjäalsrollen mot bakgrund av att ”eldsjälen är en förutsättning och inte ett problem”. Någon måste ”springa före” och det är svårt att organisera någon exakt arbetsfördelning, menade rådgivarna som såg två sidor av problemet. Antingen kör eldsjälen på för hårt och bränner ut sig för att gruppens övriga medlemmar inte backar upp henne/honom. Eller så kör eldsjälen på för hårt men glömmer bort att försöka få med sig andra vilket kan resultera i att övriga tröttnar och kliver av. Författarna skriver (citat från förstudien):

¹³ Förstudien utfördes 2002 av företaget Emma Advice och finns att hämta som pdf-fil på hemsidan: www.emmaadvice.se. Studien bildar underlag för ett tänkt projekt som avser att undersöka ”utbrändhet inom den sociala ekonomins ideellt arbetande organisationer” med syftet riktat mot organisations- och ledarskapsutveckling. Frågor som eldsjäalens roll, konflikthantering, gruppdynamik och fortsatt stöd/rådgivning till lokala grupper även efter startfasen nämns som viktiga områden att undersöka och upparbeta metoder och modeller för.

En av de personer vi talat med definierar detta som att det finns individualistiska och kollektivistiska entreprenörer. Den individualistiska tar på sig för mycket att göra och det blir ett problem för hela gruppen. Eldsjälar behövs och de måste få utrymme och stöd men de får inte bli för domineranta. Då kan hela verksamheten stå och falla med en person.

Vidare ansåg rådgivarna att eldsjälsproblematiken istället för att teoretiseras borde lösas på en praktisk nivå. Som rådgivare betonade de sin egen roll att arbeta aktivt med grupper för att bredda delaktighet, skapa nätverk och med hjälp av olika metoder skapa ett positivt klimat för att förebygga problem. ”Rådgivarens roll är att fungera som mentor för eldsjälen”, skriver författarna i sin rapport. Det är just en sådan roll som efterlyses av eldsjälarna i mitt empiriska avsnitt längre fram. Rådgivarna såg sammanfattningsvis tre riskfaktorer för utbrändhet bland eldsjälar: Eldsjälens personlighet, krav inifrån den egna organisationen samt krav utifrån. En allmän kunskap om processer ansåg rådgivarna vara en viktig del i ett förebyggande arbete för att motverka utbrändhet och andra problem i gruppernas arbete. Några föreslog utbildning av handläggare på olika myndigheter som en möjlighet för att förbättra förutsättningar för kontakter mellan grupper och myndigheter, ett arbete som tar mycket kraft från dem som engagerar sig i lokalt utvecklingsarbetet.

Under mitt fältarbete har det framgått att olika personer och grupper i bygden varit aktiva i olika perioder eller faser av utvecklingsarbetet. Det sker en slags informell rollfördelning efter intresse, kunskaper och förmågor. Kort sagt utifrån vad lokalsamhället mäktar med just för tillfället. Bland de aktiva har ändå någon/några personer framträtt som mer centrala än andra för utvecklingsarbetets fortskridande. Att jag uppfattat dem som centrala beror kanske på deras utåtriktade arbete. De hörs, syns och genom att ta plats blir de bygdens ansikten utåt. De arbetar aktivt med att skapa kontakter och relationer *utanför* bygden, som en förutsättning för fortsatt utveckling *i* bygderna. De har gjort vad eldsjälar gör, omsatt tanke till handling. Kontakter med andra, relationsskapande, har varit en viktig förutsättning för förverkligande av idéer. I den meningen framstår de personer jag här valt att berätta om som klart lysande (brinnande) eldsjälar. Båda är kvinnor.

Följande avsnitt syftar till att belysa lokalt utvecklingsarbete utifrån två eldsjälares engagemang för sina respektive byar, utifrån frågeställningen: Vad innebär det för dessa kvinnor att vara eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete? Genom beskrivning och analys framträder en eldsjälsroll som, närmare betraktat, består av flera roller med olika betydelser. Att vara eldsjäl kan ha personliga såväl som samhälleliga och sociala funktioner. Det är ett sätt att bli synlig som person men också och framförallt är det en strategi för att synliggöra en större sak – landsbygdens överlevnadsproblematik. När eldsjälarna kämpar för den egna bygden

företräder de också andra landsbygder i gemensam sak, för att bli sedda och erhålla legitimitet utanför den egna bygden (på beslutsfattande nivåer).

Eldsjälsarbetet kan beskrivas som bestående av både internt (i lokalsamhället) och externt (utåtriktat) arbete, där det utåtriktade relationsskapandet är en förutsättning för lokalsamhällets överlevnad och/eller utveckling. Det är det utåtriktade arbetet som beskrivs närmare här. Både det interna och externa arbetet sker i regel genom ideella insatser. Som framgår av beskrivningen nedan kan det dock ibland delvis finansieras genom projektmedel som i sin tur kan bidra till projektanställningar för enskilda personer. Kännetecknande för de eldsjälur som beskrivs här är att de förflyttar sig mellan den lokala platsen och världen utanför. Eldsjälsarbetet bedrivs såväl i som utanför lokalsamhället, kanske alltmer det senare. Det innehåller starka känslor och övertygelser som driver de engagerade vidare i det de gör. För många genomsyrar engagemanget tillvaron i sådan grad att det närmast kan betraktas som en livsstil.

Relationsskapande som en handlingsstrategi för synliggörande och legitimitet

Två eldsjälurs arbete

De kvinnor som jag har förmånen att följa i mitt fältarbete har lång erfarenhet av lokalt utvecklingsarbete. De bor i norra Sveriges inland, några mil ifrån varandra. Båda var/är inflyttare i sina respektive bygder men deras bakgrund skiljer sig åt.¹⁴ Anna-Karin bor med sin familj inte alltför långt ifrån sin födelseort. Loes däremot flyttade från ett tätbefolkat europeiskt land till en glesbefolkad liten by i norra Sverige. Det hände på 1980-talet. Då kände de inte varandra och de tänkte inte på sitt engagemang som lokalt utvecklingsarbete, snarare aktiviteter av olika slag. Under 1990-talet fick de kontakt med varandra och började samarbeta.

Samarbetet har utmynnat i en kombinerad yrkes- och vänskapsrelation som betyder att de ringer eller besöker varandra när det uppstår något som de behöver diskutera. Tillsammans har de deltagit i många aktiviteter, projekt, möten och konferenser både i Sverige och utomlands som de ensamma kanske inte skulle ha deltagit i. De har samverkat/samverkar i flera utvecklingsprojekt där deras egna men också andra byar ingått/ingår. När de talar med varandra är det med en slags införståddhet om vad lokalt utvecklingsarbete är, vad som måste göras och varför. Om det senare är de ibland ense, ibland oense. De är överens om helheten, ändamål och visioner, men kan ha olika förklaringar eller åsikter om strategier och tillvägagångssätt. Det faktum att de trots olikheter funnit varandra i

¹⁴ Inflyttare och återvändare framhålls ofta som särskilt aktiva i bygdeutvecklingsarbete. Några säkra uppgifter om detta finns inte men det är något som nämns och diskuteras i flera studier. I Frånbergs studie (1994) var 32 av 63 eldsjälurkvinnor kvarboende i sin födelsekommun; 18 hade bott där i hela sitt liv, 14 hade bott på annan ort mellan 1-31 år.

kampen för landsbygden tror jag har varit av stor betydelse, särskilt de gånger då den egna kraften eller tron sviktat.

Vilka är de då, Anna-Karin och Loes, och vad driver dem framåt? Varför har de engagerat sig i bygdeutveckling? Under mitt fältarbete har jag funderat mycket över detta. Det förefaller vara en kombination av dels personliga egenskaper och behov, dels en stark känsla för bygden och dess invånare – att på olika sätt förbättra livsvillkoren för människor på landsbygden/i glesbygden – som driver Anna-Karin och Loes framåt (jämför Frånberg 1994). Genom utvecklingsarbetet synliggör de sina egna bygders problematik, samtidigt som de själva blir synliga (som bygdeutvecklare/eldsjälar), både lokalt och utanför lokalsamhället. Tillgången till världar utanför lokalsamhället uppfattar båda som något viktigt i sina liv. De har deltagit i flera erfarenhetsutbyten med andra länder och har transnationella intressen som de odlar i utvecklingsarbetet. Kontakter och möten med andra människor är viktiga inspirationskällor. Under årens lopp har de skaffat sig stor kunskap om vad det innebär att driva utvecklingsarbete. När de talar om detta och den problematik som det också medför refererar de till ”problemet” eller ”saken”. Att förstå problemet eller saken tror de, liksom jag själv, handlar om många saker. Det är en komplex problematik som inte låter sig beskrivas i en enkel förklaring.

Anna-Karin och Loes är båda i fyrtioårsåldern men deras familjesituation skiljer sig åt. Anna-Karin bor med sin man och ett av sina tre barn på en gård i en liten by strax utanför det samhälle som utgör platsen för det utvecklingsarbete hon engagerat sig i. Det yngsta barnet som nått tonåren bor hemma, men studerar på distans. De två äldre syskonen bor på andra orter. Anna-Karin är egen företagare. Tillsammans med sin man driver hon en getgård med ca 60 getter. På gården finns också häst och hundar. Loes bor inte längre i den by som utgör platsen för hennes engagemang. I samband med skilsmässa från sin man flyttade hon för något år sedan till kommunens centralort. Där bor hon ensam och har inga barn. Engagemanget för den bygd hon under 1980-talet kom till och rotade sig i finns dock kvar.

Vad som framförallt slagit mig under den tid jag tillbringat med dessa eldsjälar, ibland tillsammans ibland var för sig, har varit den berg- och dalbaneresor som de nästan oupphörligen befinner sig i. Någonstans har den en startpunkt, som kan vara en kombination av flera omständigheter; personliga egenskaper, miljöer eller händelser. Någonstans tycks det också finnas ett slutmål, som är kortsiktigt konkret men långsiktigt abstrakt och handlar om just landsbygden. Däremellan stakar varje eldsjäl, varje grupp och plats ut sin egen resa. Det finns ingen förutbestämd väg som passar alla, ingen lokal utvecklingsmodell eller mall som leder rätt. Varje fråga som eldsjälarna tillsammans med utvecklingsgruppen/grupperna arbetar med kräver sitt särskilda angreppssätt, vilket är starkt beroende av sammanhang och inblandade aktörer. Frågorna eller problematiken avgör organisationsform. Kanske finns det fler frågor än svar i utvecklingsarbetet som

faktiskt, betraktat genom eldsjälarnas erfarenheter, inte har några färdiga svar (även om andra gärna tror det och de själva ibland önskar det). Eldsjälsarbetet och det lokala utvecklingsarbetet är en resa, ett ständigt sökande efter svar, för att lösa eller förverkliga små och stora ting.

Under fältarbetet har jag fått slå följe med Anna-Karin och Loes under delar av deras resa. Som medpassagerare har jag sett somligt, missat somligt. Jag har stigit på och klivit av med jämna mellanrum. Kontakten har däremellan upprätthållits via e-post och telefon. Resandet kan ses både symboliskt och bokstavligt. Det lokala utvecklingsarbetet innebär för dessa eldsjälar otaliga resor till möten och konferenser utanför lokalsamhället. Vid några av dessa resor har jag deltagit. Det betyder att jag färdats omväxlande med bil på smala slingrande norrländska skogsvägar, med tåg genom mörka skogar och med flyg till Italiens Toscana. Anna-Karins eldsjälsarbete har jag följt både i och utanför "hennes" lokalsamhälle (som utgjort basen för mitt fältarbete). Loes har jag huvudsakligen följt vid tillfällen då hon vistats utanför "sitt" lokalsamhälle.

Vi har alla tre, under min fältarbetstid, deltagit i ett antal konferenser som handlat om landsbygdsutveckling. Vid dessa tillfällen men också under hela fältarbetet har relationen mellan praktik och forskning varit ett ständigt aktuellt och återkommande diskussionsämne för dem och mig. Ett annat ämne har berört relationerna mellan den lokala nivån (bygdegrupper och byar) respektive beslutsstrukturer (myndigheter och institutioner). I synnerhet sistnämnda ämne hör till vardagen för Anna-Karin och Loes, som i sitt arbete för bygdeutveckling förflyttar sig mellan dessa ibland till synes oförenliga världar.

Nedan får du möta de två eldsjälarna, var för sig. Loes möter du under ett av hennes många utåtriktade engagemang för lokalsamhället. Anna-Karin möter du genom min beskrivning av hennes arbete och genom några av hennes egna redogörelser av detsamma.

Möte med Loes

En kylig men solig januarimorgon reser jag till Uppsala för att delta i ett seminarium som arrangeras vid statens lantbruksuniversitet (SLU). Seminariet har initierats av den bygdegrupp från Myckelgensjö som Loes är en del av. Dagen syftar till att fördjupa den kontakt som uppstått mellan universitetet och orten. Genom ett av sina bygdeprojekt har orten utvecklat ett mentorprojekt med SLU, som bygger på ett ömsesidigt mentorskap och lärande av varandra. Som underlag för dagens seminarium har Loes mejlat ut ett "paper" om Myckelgensjöns utvecklingsarbete som hon ursprungligen skrev och presenterade på en forskningskonferens i Italien drygt ett år tidigare, där vi båda deltog.¹⁵ Paperet, som skrivits på engelska, är en slags utvärdering av hela utvecklingsprocessen i byn.

¹⁵ Loes paper med titeln "Community exchange and developing processes: a case from Northern Sweden" presenterades vid workshop 4, "Quality of life, food, landscape, environ-

Ett svårdefinierbart problem

När jag närmar mig Uppsala tänker jag att det här blir tredje gången som jag lyssnar till Loes när hon som praktiker presenterar sitt paper för en samling forskare (Florens, Östersund och Uppsala). Hennes text fokuserar på framgångsfaktorer och problem som bygden upplevt under sitt 15 år långa arbete med bygdeutveckling. Texten har skrivits för att, som hon själv säger, ”synliggöra utvecklingsprocessen för oss själva och för andra”. Att försöka synliggöra vad som sker i bygdeutvecklingsarbetet ingår i både Loes och Anna-Karins engagemang, i det de gör som eldsjälar. Efter 15-20 år av bygdeutvecklingsarbete upplever de fortfarande att det som sker i bygderna förblir osynligt. Loes resa till Uppsala för att berätta om och diskutera utvecklingsprocessen i hennes bygd, handlar om att skapa legitimitet för bygdeutvecklingsarbetet, att få gehör och acceptans utanför lokalsamhället. Att synas ger en känsla av värde, att inte synas... vilket värde har man då? Loes text avslutas med en fråga som blir en central frågeställning under seminariet på Ulltuna (citat från Loes paper, min översättning):

Vi på bynivå kan bidra till utvecklingsprocessen på alla nivåer genom att erbjuda och dela med oss av vår tid, energi och praktiska färdigheter. Vår fråga är: På vilket sätt kan institutioner, organisationer, myndigheter, utbildningsanordnare osv mer direkt bidra till och möjliggöra en mer effektiv och uthållig utvecklingsprocess på bynivå?

Frågan implicerar att det är något som saknas mellan bynivån och de aktörer som namngetts. Det är en fråga som i sin tur leder vidare till många andra frågor. Det som kommer till uttryck i texten tror jag handlar om det som Loes i internationella sammanhang refererar till som ”vår sak” och i Sverige som ”problemet”. Hon säger själv att hon inte vet om hon lyckats uttrycka eller till fullo kan förklara det. En del av mitt fältarbete handlar om att försöka förstå komplexiteten i ”problemet”. Därför sitter jag på tåget på väg till Ulltuna och läser igenom dagens agenda. De frågor som Loes och Tore (eldsjäl från samma by) vill diskutera denna dag berör, som jag tolkar det, ”problemet”. Frågorna fokuserar på relationer och berör i korthet vetenskapens förhållande till praktiken, glappet mellan ideellt arbetande och professionellt arbetande aktörer samt behov av stödstrukturer för lokal utveckling. Hur ska de gå tillväga för att göra sina röster och lokala behov hörda?

Loes och Tores berättelser, som följer nedan, beskriver deras bygdeutvecklingsarbete i kronologisk följd. Berättelserna är deras historia om hur bygden tänkt, känt och handlat under olika faser av arbetet. Efter presentationen förs ett

ment: from rural resources to better livelihood systems for people”, vid IFSA:s femte europeiska symposium som tog plats i Florens, 8-11 april 2002. IFSA står för International Farming Systems Association.

samtal mellan eldsjälarna och seminariedeltagarna. För att försöka komma närmare en förståelse av vad det innebär att vara eldsjäl i bygdeutvecklingsarbete beskriver och reflekterar jag här över Loes och Tores berättelser.¹⁶

Berättelsen om Myckelgensjös lokala utvecklingsarbete

I ett rum på det nedre planet i en gammal stenbyggnad hittar jag Loes och Tore och alla andra seminariedeltagare. Vi är ca 12-13 personer som samlats, varav majoriteten är doktorander vid SLU. Jag undrar över hur främmande Loes och Tore känner sig i den universitetsmiljö som de befinner sig i, och tänker på en tidningsrubrik jag läst tidigare: ”Loes Heuff udda fågel bland akademiker-urarna”.¹⁷ Efter en runda där vi alla presenterar oss inleder Loes med att presentera Myckelgensjös bygdeutvecklingsarbete. Hon pratar, illustrerar med OH-bilder, skickar runt tidningsartiklar och visar en videofilm från en av de sommarmarknader som varit en central och återkommande aktivitet i just deras utvecklingsarbete. Presentationen syftar till att få oss att förstå deras verklighet. Allt eftersom dagen fortlöper förmedlar Loes och Tore sina punkter på dagordningen. Det gör de genom bilder och känslor som påverkar oss andra.

Loes skämtar inledningsvis om sitt svenska språk som hon upplever som ett hinder för att kunna uttrycka sig tillräckligt väl (men som är mycket bra, min ann). Hon börjar att berätta om den kulturkrock hon upplevde när hon genom giftermål 1983 flyttade från en europeisk storstad till den lilla byn Myckelgensjö. Tore är också inflyttad men till sin frus hemby. Frun är precis som Tore och Loes aktiv i utvecklingsarbetet. Som nyinflyttad upplevde Loes att väldigt lite hände i bygden, vilket hon hade svårt att stå ut med. För att träffa människor och lära sig språket började hon jobba i byns affär. Sommaren 1985 arrangerades en kulturafon i byn. Det blev den första aktiviteten. ”När aktiviteterna startade visste vi inte att det var landsbygdsutveckling, som vi säger idag” berättar Loes.

För att vi ska förstå bakgrunden till aktiviteterna ger Loes oss befolknings-siffrorna från 1983 respektive 2003. År 1983 hade byn 125 invånare varav nio bönder. År 2003 har invånarantalet sjunkit till 97 och av nio bönder återstår en. ”Det är Robert, vår bonde, som är den som verkligen håller landsbygden levande. Vi håller ihop, han är intresserad av utvecklingsarbetet men hinner inte vara med så mycket”, säger Loes.¹⁸ Utöver byns ende bonde är skolan, affären, bensin-

¹⁶ Denna del av kapitlet har framställts med hjälp av anteckningar samt material som delades ut vid seminarietillfället.

¹⁷ Tidningsartikel i Örnsköldsviks Allehanda (ÖA) lördag 27 april 2002. Artikeln handlar om Loes deltagande i den ovan nämnda forskningskonferensen i Florens.

¹⁸ Jag uppfattar att landsbygdsforskningen i Sverige, liksom i andra länder, har utvecklats i två spår där det ena omfattar lokalt utvecklingsarbete (nya sätt att överleva) och det andra mer traditionellt jordbruksarbete. Dessa spår motsvaras empiriskt i texten av Loes engagemang i byns utvecklingsarbete respektive den ende kvarvarande bondens arbete för att driva sitt lantbruk vidare. Forskningsmässigt ser jag risker med denna uppdelning vilka diskuterades vid den tidigare nämnda forskningskonferensen i Florens. En alltför stark betoning på

macken och idrottsföreningen nödvändiga pusselbitar för byns överlevnad. Strax efter den första kulturfesterna ordnades gatlyse genom byn. Bygden fortsatte sedan att arrangera en mängd aktiviteter, varav de flesta var riktade till allmänheten. 1992-94 arrangerades bygdespel med totalt ca 1 500 besökare. Den under åren 1986-1995 återkommande Hästar-hundar-hantverk marknaden lockade ett år som mest 2000 besökare. Allt fler bybor involverades i arbetet. Efter en mängd arrangemang fanns det en duktig arrangörsstab i bygden, berättar Loes. Hon beskriver sin egen roll som den utåtriktade men säger vidare att ”andra gör andra saker, vi har olika kunskap och kompetens, det räcker inte med att stå och prata så här”.

Från aktiviteter till projekt eller från att ha kul till att överleva

Så småningom började aktiviteterna övergå till projekt. Från framgångsrika arrangemang växlade arbetet över till framgångsrika projekt. Bygdegruppen har varit involverad i projekt som har handlat om: Gatlyse, byggandet av idrottsföreningens klubbstuga, ädelfiske i en tjärn, renovering av det gamla ordenshuset/numera föreningshuset, byggandet av camping, reningsverket, ett samverkansprojekt mellan fem byar (studiecirklar i byhistoria, kurser i guidning och marknadsföring, studieresor till Dalarna och England, IT-stuga i skolan, skoter-spår, restaurering av fäbodstuga, ridbana med belysning, stall och dass, kaféverksamhet och marknadsföring), ett fiskeprojekt, byggande av fler stugor till campingen och en raststuga vid ridbanan. Projekten har genomförts med i huvudsak ideellt arbete, undantaget ”Fem byar-projektet” som genom EU-finansiering lyckades med att halvtidsanställa projektledare. Allt det praktiska arbetet utfördes dock ideellt av bybor.

För att orka med alla arrangemang samt för att undvika aktivitetskrokar samordnades veckoarrangemang mellan byarna. Loes säger: ”Ett tag kände vi att vi gjorde allt för folk utifrån, inte för oss själva, men det har vi börjat förändra nu.” Presentationen går vidare med att Loes skickar runt en bok som skrivits av hästkännaren Anders Gernandt. Boken innehåller en textsida om hans engagemang i hästarrangemanget i Myckelgensjö. I boken ligger också ett kort där han tackar för alla de gånger han bjudits in att delta som konferencier vid bygdens sommarmarknader, där hästuppvisningar varit ett stående inslag (Loes förde med sig sitt hästintresse till bygden, min anm). ”För att ni ska se att det är sant, att vi inte hittar på”, säger Loes lite skämtsamt men ändå med ett visst allvar. Flera gånger under presentationen märker jag att hon anstränger sig för att försöka övertyga oss om att det hon säger är sant och inte uppdiiktat. Det ger en glimt av

utvecklingsspåret kan medföra att jordbruket och dess betydelse för en levande landsbygd förbises. Båda spåren är viktiga och behöver belysas. För en utförlig beskrivning av svensk landsbygdsforsknings inriktning se Nordregios kunskapsöversikt från 2000, *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling*. Där görs en uppdelning mellan utvecklingsinriktad respektive strukturanalytisk landsbygdsforskning.

den position som Loes och Tore befinner sig i, i denna stund, men också i bygdeutvecklingsarbetet. För att bli sedda och trodda måste de bevisa att det de säger är riktigt. De agerar utifrån en position där de inte känner sig trodda. Också här bland akademikerna agerar de för att bevisa, förklara och få oss att förstå.

”Bevismaterialet” skickas runt, därefter visas en tio minuter lång video som filmades inför deltagandet i en internationell konferens. Efter videovisningen reflekterar Loes vidare över bygdens utvecklingsarbete. Från början var aktiviteterna något de gjorde för att det var kul. De fick mediauppmärksamhet och kände sig stolta över vad de genomförde, ”det blev mer och mer”. Det var vid 1980-talets slut och Hela Sverige ska Leva-kampanjen drog genom landet. Samtidigt hotades byns skola och affär av stängning respektive nedläggning. Under 1980-talet försvann posten. ”Plötsligt var det inte bara på skoj utan det handlade om att överleva, vi insåg att vi måste bevaka vad som händer”, säger Loes. Utvecklingsarbetet gick från att vara arrangemang till att bli något mer. Plötsligt blev landsbygden ett problem och det kändes i arbetet, fortsätter hon.

Bygdeföreningen hade byggt upp en camping men efter färdigställandet tornade andra hot upp sig. Skolan hotades av nedläggning. Tore flikar in att ”vi har levt med hotet i 30 års tid, vi är vana... men ändå”. Skolan och affären, allt hänger ihop i en liten bygd, säger Tore och Loes. För att stärka affären, campingen och byn enades bygden om att utveckla caféverksamhet. Det ville de göra genom att samtidigt utveckla verksamheten kring den unika månghundraåriga gamla gård som finns på platsen. Allt mer av utvecklingsarbetet kom att handla om satsningar på turism för att skapa arbetstillfällen. Förslagen presenterades för tjänstemän ansvariga för turismutveckling, näringslivsfrågor och landsbygdsutveckling. Förslagen möttes av motargument från tjänstemännen som ställde sig kritiska till att idéerna byggde på ideellt arbete och inte innehöll någon affärsidé. Enligt dem skulle idéerna inte skapa några nya arbetstillfällen.

Loes berättar om hur den möjlighet som den gamla gården erbjuder i bygdeutvecklings- och turismsammanhang beskrivits av läns museet som bevakar och skyddar den utifrån kulturminnesaspekter. Bygdeföreningen värnar om gården som de upplever vara en del av sin bygd och därmed en del av dem. I sin strävan efter att överleva och locka människor till bygden har de många idéer om hur de vill utveckla verksamhet i anslutning till gården. Samtal har under lång tid förts med läns museet som hittills varit avvisande till större satsningar. Olika intressen ställs mot varandra. Det här är en mycket viktig framtidsfråga för bygden säger Loes innan hon övergår till att berätta om olika internationella sammanhang som hon genom bygdeutvecklingsarbetet deltagit i.

Lokala erfarenheter i transnationellt perspektiv

En konferensdokumentation från Holland skickas runt. I den finns både Loes och Anna-Karin med som deltagare. Jag noterar att de deltog för att presentera sitt arbete och sin kommun genom att tala om: ”A living countryside with people

who take care of themselves.” Det är en resa som jag vet har betytt mycket för dem båda, genom de kontakter som då knöts och som de vidareutvecklade. Loes fick kontakt med likasinnade från andra länder. Några av dessa träffade hon på nytt när hon senare deltog i en konferens i Grekland, liksom i Italien. Kontakterna med olika personer ledde till studiebesök och erfarenhetsutbyte mellan den egna bygden och andra länder. Hon berättar om dessa resor och möten som något viktigt. En särskild gemenskap har hon känt med de deltagare som liksom hon själv varit förankrade i ”verkligheten”. Men också forskare som intresserat sig för lokal utveckling och praktikers synpunkter har gett henne ny energi.

Vid dessa internationella möten har bygdeutvecklare och forskare samtalat om gemensamma frågeställningar men också om det avstånd som råder mellan praktik och forskning. Efter att ha deltagit i ett antal sådana diskussioner har Loes aktivt börjat verka för att försöka överbrygga avståndet. Hon har förstått hur viktigt det är med direkta kontakter till organisationer och institutioner, att skapa nätverk som stöd och bollplank. Det är nödvändigt för att vi (bygdeutvecklingen, min anm) ska komma fram, säger hon. Varför ska vi inte kunna ha direktkontakt med universiteten, för att diskutera våra frågor och vara bollplank till varandra? Hon efterfrågar en dialog mellan forskningen och praktiken som hon inte tycker finns men som hon tror skulle vara en styrka för båda. Som bygdeutvecklare behöver hon hjälp med att vrida och vända på frågor och få nya perspektiv, i öppna samtal.

Kontakten med kommuntjänstemän och politiker blir väldigt svår därför att där är positionerna låsta, menar hon. När de ser oss tänker de att ”nu vill de ha pengar igen”! Det blir ingen öppen diskussion eller dialog. För kommuntjänstemännen har det ideella arbetet ingen tyngd, i jämförelse med näringslivet. Hon berättar om den attityd hon möts av som bygdeutvecklare. ”Vi har erfarenheter men vi är ideellt arbetande, vi kan inte så mycket... så känns det”, säger hon. Bemötandet skiftar beroende på var hon befinner sig. När hon som representant för sin bygdeförening ringer upp tjänstemän eller politiker har hon mötts av en helt annan attityd än när hon ringt i egenskap av sin projektanställning på kommunen. Som den senare fick hon omedelbar uppmärksamhet och ett vänligt bemötande, ”dörrarna öppnades”. Som den förra fick hon helt andra svar, blev hänvisad vidare eller avvisad, ingen lyssnade. Det har varit en intressant erfarenhet, avslutar hon.

Loes berättelse för oss till bygdeutvecklingsarbetets legitimitetsproblematik; vilket värde har det arbete som görs, vem värderar och på vilka grunder? Utifrån berättelsen tycks det ideella arbetet vara något av nyckeln i denna problematik. För bygderna är det nödvändigt för att åstadkomma saker och ting, det är roligt att göra saker tillsammans, lyckade (i huvudsak ideella) projekt bidrar till att skapa gemenskap och en positiv tro på framtiden, vars dystra ansikte hotar oroväckande nära. Det finns en stark (överlevnads)vilja och kraft i bygdeutvecklingsarbetet, men det är en ideell verksamhet som inte har någon status där beslut

fattas. Vidare bedöms det på affärsmässiga grunder, vilket kan vara problematiskt eftersom det inte är utgångspunkter som vinst och tillväxt som styr bygdeutvecklarna, utan snarare omtanken om ett samhälles överlevnad i ett bredare perspektiv, där företagandet kan utgöra en överlevnadsmöjlighet bland många andra. Landsbygdens mångsyssleri gör sig fortfarande gällande. Att bemöta denna problematik är en del av vardagsarbetet för många lokala grupper och eldsjälar.

Loes framställning följs av reflektioner från seminariedeltagarna som utmynnar i just ett öppet samtal där några av de tankespår som berörts i presentationen fördjupas. Samtalet återkommer till värdefrågan. Någon av deltagarna använder ordet gräsrot och Loes reagerar. För att illustrera hur illa hon tycker om ordet berättar hon om en händelse från ett studiebesök i Skottland. Någon sade till henne och hela gruppen att "you are the grassroots"! Loes svarade med att fråga: "If I am the grassroot, what are you?" Att vara gräsrot känns inte som någonting positivt. Gräsrötter växer under jorden, de syns inte och de är lätta att rycka loss om de skulle råka sticka upp. Någon gräsrot vill hon inte vara.

Nätverk och dialog – metoder för synliggörande och legitimitet?

Loes berättar vidare om hur deltagandet i forskningskonferensen i Florens medförde att hon som första praktiker blev invald i den planeringsgrupp som förbereder kommande konferens i Portugal år 2004. Eftersom jag deltog vid samma tillfälle fick jag uppleva det banbrytande steg som detta faktiskt var, i just det sammanhanget. Genom att vilja och (till slut) våga ställa upp som medlem i styrgruppen bryter Loes, som praktiker, ny mark i ett forskningsnätverk som hittills varit starkt dominerat av enbart landsbygdsforskare. Loes vill gärna verka för att konferensen så småningom ska komma till Sverige och förhoppningsvis hennes kommun/län. Tidningsartiklar är viktiga, säger hon. Dels sprids information men återigen handlar det om att synas. Före och efter konferensen uppmärksammades hennes deltagande i lokala tidningsreportage. Hon berättar om hur en kommuntjänsteman efter att ha läst en av tidningsartiklarna, vid en lunch kom fram och satte sig ned bredvid henne (vilket aldrig hänt tidigare) med orden: "Jag har sett att nu är du på EU-nivå." Loes skrattar lite men säger samtidigt med allvarlig röst: "Då var jag värd att prata med." Att vara aktiv i internationella sammanhang har bidragit till att höja hennes status som lokal eldsjäl i den egna kommunen, bland politiker och tjänstemän.

Seminarier tar lunch och eftermiddagen viks åt att diskutera de frågor och problem som formulerats av Loes och Tore. Den röda tråd som framträder allt klarare handlar om att synliggöra och värdera landsbygdsutvecklingsarbetet. Bygdeutvecklarna kämpar med att legitimera det egna bygdeutvecklingsarbetet och i förlängningen landsbygden. Det är ett besjälade arbete fyllt av känslor. Vid den här tiden på eftermiddagen börjar det stå klart för flera av oss som deltar att Loes och Tore vill få stöd av forskare i sin strategi för att synliggöra och

legitimera. Forskning kan ge legitimitet. Det är därför vi samlats i en konferenslokal vid statens lantbruksuniversitet, långväga från den bygd som samtalet cirkulerar kring. Också här, just i denna stund, pågår bygdeutvecklingsarbetet. Eldsjälarna är här för att formulera och förmedla, för att bjuda in till dialog och samtal. De vill få oss att förstå, att se deras bilder och lyssna till deras berättelser. Hela dagen slås jag av hur svårt vi ändå har att förstå varandra trots att vi verkligen försöker. Loes och Tore vill inte bara förmedla, de ställer också frågor som kräver svar. De vill ha något tillbaka av oss som sitter där.

När jag lyssnar till deras berättelser hör jag ekot av liknande berättelser som jag stött på under de år jag intresserat mig för landsbygdsutveckling. Kanske kan berättelsernas likheter hjälpa till att förklara den problematik som Loes och Tore försöker klä i ord och bild, framför oss. Det de upplever har många grupper upplevt tidigare och andra gör det just nu. Det förringar inte problemet, snarare tvärtom. Det som ekar starkast är just grupperns betoning av att synliggöra och få acceptens för landsbygdens speciella perspektiv, för behov och förutsättningar, för problem och möjligheter. Trots en period av ca tjugo års bygdeutvecklingsarbete i Sverige, från 1980-talets mitt och fram tills idag, fortsätter bygdegrupper att tala om och ge uttryck för erfarenheter av att inte synas eller värderas ”på allvar”. För att åskådliggöra den problematik som eldsjälar och bygdegrupper ställs inför, samt för att belysa hur eldsjälsarbetet ingår i att hantera denna problematik finner jag det viktigt att lyfta fram Loes och Tores upplevelser. De har presenterat en rad framgångsrika arrangemang och projekt för oss, ändå känner de sig osynliga. Från en sådan utsiktspunkt går det att förstå deras för-tvivlan men också passion och engagemang. Vad krävs för att bryta bygdeutvecklingens osynlighet och få legitimitet?

Loes och Tores strategi är att bygga ett starkt nätverk, som stöd för dem själva i rollen som eldsjälar men också som stöd för bygden. Här ser de universiteten som en tänkbar aktör för kunskapsutbyte och diskussion om frågor som förhoppningsvis är viktiga för både praktiker och forskare. I eldsjälsrollen kan de ibland känna sig ensamma och trötta. Det är svårt att ständigt mobilisera ork och engagemang. Båda känner behov att få stöd och uppmuntran från andra utanför lokalsamhället, eller ”utifrån” som Loes säger.

Fram till nu är det Loes som talat mest men nu hörs Tores röst i rummet: ”Hittills har vi varit steget före i vår bygd. Det är särskilt viktigt eftersom vår by är den sista, den ligger längst bort ifrån centralorten. Vi känner att vi har ett stort ansvar. Därför vilar det ett tyngre ok på våra axlar för att överleva, det är bara ett par steg kvar så är vi ute i storskogen. Vi är lite för små, byn har ingen stor och viktig företagare eller liknande.” Han fortsätter: ”Landsbygden kostar, det är ju så, vi får stå med mössan i hand.” Det är ett politiskt och ekonomiskt konstaterande men orden rymmer också en känsla av att ha ett mindre värde just som landsbygdsbo. Loes förmedlar samma känsla. Det är även en ständigt återkommande erfarenhet från mitt fältarbete.

Tores bild av någon som står med mössan i hand och bugar förefaller mig lite paradoxal med tanke på eldsjäalars framåtanda. Men kanske är det just denna starka bild som lever kvar som en ständig känsla av underlägsenhet, att buga och vara tacksam. Runt denna bild samsas nya bilder som formas av eldsjäalars tro på att det går att förändra och att landsbygden har ett värde. Tores ord visar hur komplext bygdeutvecklingsarbetet är. Där samsas historia, nutid, bilder, upplevelser och känslor som sitter djupt hos människor. Allt detta bearbetas och hanteras i utvecklingsarbetet där det omvandlas till förändringsstrategier för framtiden. Utifrån ett sådant perspektiv förefaller utvecklingsarbetet vara ett sätt att hantera inte bara faktiska förhållanden utan även upplevelser och känslor. Om vi inte kan förstå de känslor (av hopplöshet och osynliggörande) som eldsjäalar och bygdegrupper uttrycker, kan vi då förstå det lokala utvecklingsarbetet?

Seminarieret går mot sitt slut. En stor del av dagen har handlat om våra försök att förstå varandra, praktiker och forskare. Ett uttalade från en deltagande doktorand visar hur svårt vi har att tala utan att tala förbi varandra. Doktoranden menar att lösningen på den problematik som presenteras kanske handlar om två steg, att ”rädda eldsjäalarna” och att ”rädda byn”. Loes förtydligar att det inte handlar om att de vill räddas, däremot efterfrågar de stöd i arbetet med att rädda sig själva och att utveckla nya möjligheter för överlevnad. Tore gör avslutningsvis ett sista försök att få oss (forskare) att förstå vad han tänker och känner. Hans ord avslutar seminariet och de får även avsluta denna redogörelse av en bygds utvecklingsarbete: ”Vi tittar på byn... där bor inte många idag... hur ska det gå? Hur blir det i framtiden? Vi har ett långsiktigt tänkande, vi tänker inte att det är bra som det är. Det är hela tiden kampen om överlevnad, det är det som gäller i slutändan. Det är tanken framåt som gäller. Vi vill göra någonting.”

Jag gör sällskap med Loes och Tore till tågstationen. Där sitter vi en stund, småpratar och tar igen oss innan vi åker åt olika håll. Vad tycker de om dagen? Blev den vad de tänkt? Jodå, de är trötta men känner sig ganska nöjda. De hoppas att seminariedagen ska leda vidare till något konkret för deras utvecklingsarbete. Där, på centralen i universitetsstaden Uppsala men snart på väg tillbaka till den norrländska landsbygden, lämnar vi de två eldsjäalarna för att träffa en annan.

Möte med Anna-Karin

Anna-Karin är den person jag tillbringat mest tid med under fältarbetet. Hon håller samman utvecklingsarbetet i sin bygd och driver det framåt. Själv skulle hon kanske inte hålla med om den beskrivningen. Hon framhåller gärna andra och menar att det finns flera eldsjäalar i bygden som är lika viktiga och att alla är viktiga för att utvecklingsarbetet ska lyckas. Men av dem runtomkring beskrivs hon som eldsjäl och jag har svårt att föreställa mig någon som bättre skulle göra skäl för namnet. För henne är allt möjligt. Jag tror att det är den tron och kraften som bär både henne och de andra genom bygdeutvecklingens dalgångar. Trots att

jag vid otaliga tillfällen sett prov på Anna-Karins förmåga att lösa svåra och till synes hopplösa situationer är den drivkraft hon har på många sätt fortfarande, för mig, ett mysterium.

Anna-Karin är företagare. Tillsammans med sin man driver hon en getgård med ca 60 getter.¹⁹ Ostproduktionen distribueras både lokalt och nationellt. Arbetet med getgården upptar 3-4 av veckans arbetsdagar. Utöver företagandet är Anna-Karin engagerad i mycket av det som händer i bygden. Numera är hon inte en helt ideellt arbetande eldsjäl. De projekt som drivs gör att hon kan försörja sig genom att kombinera bygdeutvecklingsarbetet med arbetet i den egna getgården. Hon är anställd av bykooperativet för att samordna ett av de EU-finansierade projekt som drivs i bygden men arbetar i sin halvtidsanställning för detta projekt betydligt mer än så.

Projektanställningen täcker inte in den arbetstid som läggs ned under sena kvällar, nätter och helger eller den samordnande planering, mellan projekt och aktiviteter, som ständigt krävs för att allting ska fungera utan större missöden. Bygdeutvecklingsarbetet innebär i Anna-Karins bygd en slags symbios där olika föreningar, företag, projekt, aktiviteter och utbildningar går in i varandra. Allt hänger ihop i ett mer eller mindre lösligt nätverk. Hon tycker själv att det finns en skillnad mellan föreningarna i bygden, där några arbetar förvaltande medan andra utvecklar. Hon trivs bäst med att arbeta för de föreningar som vill utveckla någonting. Genom sitt starka engagemang, sin initiativkraft och handlingsförmåga (och säkert många fler saker) har hon blivit spindeln i nätet.

Bygdens "Må bra"-vision

Den gemensamma visionen som formulerats av och för lokalsamhället handlar om att "må bra". Det är den röda tråd kring vilket utvecklingsarbetet drivs framåt. Mycket av arbetet har kommit att kretsa kring hälsa och turism. Bygden driver en välbesökt camping och stugby, vackert belägen vid en långsträckt sjö. Det är på denna plats som bygdens stora framtidsprojekt och vision håller på att ta form, genom byggandet av ett turist- och företagscenter eller som bygden också beskriver det, ett ekologiskt hälsohus. Under mina besök bevittnar jag hur den gamla dansplatsen sakta men säkert förvandlas till en annan slags mötesplats, en blandning av gammalt och nytt. Liksom på många andra ställen på landsbygden har intresset för dans avtagit. Kostnader för orkestrar har stigit så att idrottsföreningen omöjligt haft råd att fortsätta med verksamheten. Den en gång så välbesökta dans- och festplatsen har stått och förfallit i många år, endast använd vid ett fåtal tillfällen. Men nu händer något nytt med platsen.

¹⁹ Tillsammans med sin syster började Anna-Karin med getter 1973. Några år senare startade hon, tillsammans med sin man, det företag som de fortfarande driver. När de 1980 flyttade till gården strax utanför Trehörningsjö fördubblade de getbesättningen för att båda skulle kunna försörja sig heltid på gården.

Mitt i detta, och som en integrerad del i förverkligandet av den nya mötesplatsen, pågår ett projekt för långtidssjukskrivna och långtidsarbetslösa. Två av projektdeltagarna har hittills anställts i det projekt som de själva ingår i. Några deltagare arbetsprövar i bygdens företag. Åter andra har fått regelrätta anställningar under projekttidens gång. I den mån deltagare orkar och vill bjuds de in att delta i utvecklingsarbetets olika aktiviteter och sysslor. Det kan vara allt från att snickra möbler, hjälpa till på campingen och sköta servering vid konferenser till att gå olika kurser och utbildningar (i språk, jakt och turism, data, foto, marknadsföring m m). I bygdens datastuga, inrymd i medborgarhuset, har det arbetats mycket med distansundervisning via telebild. Projektdeltagare integreras i utvecklingsarbetet och bygdens angelägenheter och ges möjligheter att bli en del i den sociala gemenskapen. Projekten som en del av bytvecklingsarbetet beskrivs inte närmare här.²⁰

Eldsjälars lokala ansvarstagande

Med den korta beskrivningen ovan vill jag ge en bild av som pågår i Trehörningsjöns bygdeutvecklingsarbete och därmed vad som rör sig i Anna-Karins tankar. Även om hon får hjälp från andra engagerade i bygden och i projekten så har det blivit hennes roll att hålla ihop verksamheterna vilket innebär att frågor av mindre eller större mått ska lösas varje dag. Men i arbetet finns också en glädje över att åstadkomma saker tillsammans med andra. Att vara eldsjäl är för Anna-Karin ett vardagsarbete men inte vilket som helst utan ett dygnet runt arbete med ständig beredskap. I arbetet med att driva projekt framåt är det alltid något som måste göras och någon som måste ansvara för att det görs. Anna-Karin har tagit på sig det ansvaret. Det ingen annan vill eller orkar utträta det tar hon själv hand om, eftersom det måste göras. Det innebär ofta arbete på sena kvällar och nätter. Många gånger under mina fältbesök har hon varit den som stannat och jobbat vidare, när alla andra för länge sedan gett upp och åkt hem. Kanske är det detta självpåtagna ansvar som bidrar till hennes behov av att ha kontroll över vad som händer.

Det engagemang Anna-Karin förkroppsligar genom eldsjälsarbetet är en styrka men också en risk för henne själv och bygden. Hon bär ett tungt ansvar. Med jämna mellanrum ”kör hon slut på sig”. Efter en tids sjukdom är hon tillbaka igen. Bygden försöker på olika sätt att värna om henne. Det är en riskfylld balansgång som fortgår i strävan att genomföra bygdens visioner som i grunden handlar om att *må bra* i lokalsamhället, att skapa arbetstillfällen för bygdens kvinnor och en framtidstro för alla. Den starka drivkraft som bär Anna-Karin framåt smittar av sig på andra men den riskerar också att ställa andra i skymundan. Hon är medveten om att envisheten och behovet av att ha överblick

²⁰ Se s 208-230 i Forsberg (2001) för en grundligare beskrivning av utvecklingsarbetet i Trehörningsjö.

och kontroll (det går fortast om hon gör saker själv) kan upplevas irriterande av dem som finns närmast runtomkring henne i det dagliga arbetet, och arbetar med att försöka kliva åt sidan och inte vara alltför styrande. Eftersom alla känner varandra väl och arbetar mot samma mål blir meningsskiljaktigheterna inte oöverstigliga trots att de finns där. Man försöker hantera varandras olika sidor efter bästa förmåga. Det vardagliga arbetet måste ju fungera och de långsiktiga målen nås.

De samtal som Anna-Karin och jag haft under den här tiden har ofta handlat om oro och bekymmer för olika saker som rört bygden, utvecklingsprojekten och framtiden. Bemötandet och hanterandet av kontakter med myndigheter, har varit en ständigt återkommande fråga. I dessa samtal har Anna-Karin många gånger ifrågasatt sitt eget handlande, antingen gentemot andra involverade i bygdeutvecklingsarbetet eller hur hon agerat i sina kontakter med myndigheter. Men eldsjälsarbetet är inte bara betungande. Det är något som känns viktigt, som hon trivs med att göra och som hon är duktig på. Att genom bygdeutvecklingsarbetet verka för bygdens bästa har blivit en slags livsstil och en del av den egna identiteten. Jag tror inte att det är oviktigt att det i Anna-Karins släkt finns personer som före henne visat starkt engagemang med sina liv och gärningar. Engagemang är med andra ord något som har funnits runt henne sedan barnsben.

Vad jag upplevt särskilt starkt när jag följt Anna-Karin är hur eldsjälsarbetet krävt engagemang både inåt (lokalsamhället) och utåt (kontakter för att gynna lokalsamhället). Hon är spindeln i nätet i lokalsamhället. Genom att nätverka agerar hon samtidigt krockkudde för bygden i kontakter med myndigheter. Mycket av det hon gör utanför lokalsamhället är osynligt i bygden och svårt att förmedla. Kanske är intresset för vad hon gör på möten, konferenser och seminarier på andra platser inte heller så stort i bygden? Huvudsaken är att de vet att hon agerar och talar för bygden/landsbygden. De litar på henne. Det medför att en del av eldsjälsarbetet, det utåtriktade, blir osynligt lokalt. Det Anna-Karin gör när hon befinner sig i bygden däremot det syns och märks. Där är hon som eldsjäl ständigt synlig, påpassad och efterfrågad (vilket också kan upplevas som en belastning) – där tas hon också för given. Andra förväntar sig att hon ska lösa och fixa saker. Eldsjälsarbetet på hemmaplan blir praktiskt och konkret. Det handlar först och främst om att lösa de dagliga frågorna.

Inåt- respektive utåtriktat arbete

När Anna-Karin förflyttar sig utanför lokalsamhället blir eldsjälsarbetet annorlunda, eller snarare; det vardagliga får andra perspektiv. Kraven på praktiska lösningar lämnas en stund därefter (om inte telefonen ringer och hon måste ägna sig åt det också, vilket för det mesta händer), för ett mer reflekterande arbete där hon kan använda sina mångåriga erfarenheter av bygdeutveckling. Hon blommar ut, folk lyssnar på vad hon har att säga och hon får bekräftelse på att det hon gör har betydelse. Eftersom hon inte är rädd för att säga vad hon tycker eller att ta

plats lämnar hon avtryck på de platser där hon befinner sig. Inte sällan tilldelas hon "ledande" roller vid konferenser och möten. Ett exempel är det flerlänsövergripande projekt som hon engagerat sig i med syfte att utveckla turismen i bygden mot den tyska marknaden. I detta mångmiljonprojekt valdes hon enhälligt av övriga deltagare från sitt län till projektsamordnare.

Det tycks mig som att Anna-Karin hämtar ny kraft ur framförallt det utåtriktade arbetet, men också i gemenskapen i det vardagliga arbetet i bygden. Det lokala arbetet inte bara tar utan ger också kraft i det som åstadkoms gemensamt, i att lyckas med projekt, i en stolthet för bygden och förnyad tro på framtiden. Det inåt- och utåtriktade arbetet hänger nära samman med varandra men har olika innehåll. I arbetet på hemmaplan gäller det att mobilisera, förankra, förverkliga och driva. Det är ett (var)dagligt eldsjälsarbete som tar mycket tid och kraft och det är i detta arbete hindren för bygdeutveckling många gånger gör sig gällande (se Anna-Karins egna beskrivningar nedan). Hindren, ofta i form av tjänstemän på kommunen, länsstyrelsen, strukturfondssekretariatet eller försäkringskassan, ska hanteras och helst forceras. Det innebär en hel del strategiskt arbete. Anna-Karin talar om det som "svårigheterna" med utvecklingsarbetet. Den kraft som rinner bort i det "inre" arbetet behöver fyllas på.

Det utåtriktade arbete som både Loes och Anna-Karin engagerar sig i som eldsjäl har här en viktig funktion att fylla genom att fungera som påfyllnad för dem själva. De åker iväg och möter likasinnade som speglar deras egen problematik och för diskussioner som de känner igen sig i. Det ger förnyad energi att använda i det egna lokala utvecklingsarbetet, men också en mängd kontakter som är ovärderliga. Som en del i den lokala strategin för överlevnad och utveckling, förflyttar sig eldsjälarna mellan lokalsamhället och omvärlden. Det är på det här sättet, genom kontaktskapande och nätverkande, som både Loes och Anna-Karin hittat/hittar de personer och organisationer som är nödvändiga för att föra bygdeutvecklingsarbetet vidare framåt. Ett kort samtal på en konferens kan några månader senare visa sig avgörande i en viktig fråga. Ingen kontakt är oviktig. Inget, eller väldigt lite, sker av en slump. I denna nätverksstrategi för synliggörande är jag medveten om att jag själv är en aktör, genom det jag gör och skriver i min roll som forskare. "De" blir en del av min empiri och jag blir en del av deras synliggörande. Genom ett sådant utbyte, de samtal vi fört under fältarbetstiden och det pågående samtal som vi fortfarande för hoppas jag, med mitt avhandlingsarbete, komma närmare en förståelse av innehållet i det lokala perspektiv som är deras.

Utöver sitt bygde- och samhällsengagemang agerar och drivs Loes och Anna-Karin även av personliga intressen, nyfikenhet och tror jag en känsla av att vara aktiva yrkesverksamma kvinnor på jakt efter nya utmaningar och lärdomar. Eldsjälsarbetet för bygdeutveckling har en identitetsskapande och på ett sätt yrkesmässig funktion, även om det inte betraktas som ett "yrke". Att följa två eldsjäl i aktion har även inneburit att jag fått se olika sidor av eldsjälsarbetet. En sida

handlar om den ensamhet, tomhet, osäkerhet och hopplöshet som också den mest engagerade ibland känner.

Utdrag från brevväxling i september 2001

Breven som presenteras nedan skrevs under en arbetsam period som bestod av omskrivning på omskrivning av bygdens stora framtidsprojekt, för att få det godkänt av strukturfondskansliet. Kansliet lanserade med jämna mellanrum nya direktiv och förslag på ”rätt åtgärd” för projektet. Anna-Karin skrev och satt i möten om vartannat. Det var en utdragen process som pågick i ett och ett halvt år, och som tog mycket kraft. Beslut om beviljande av medel bordlades ett antal gånger, alltid med olika motivering. Ovisshet och hopplöshet präglade Anna-Karins, och övriga engagerades, tillvaro denna tid. Till sist fick bygden stöd av kommunen som backade upp projektet så att det slutligen gick i hamn, visserligen rejält nedbantat och omgjort men dock.

Anna-Karins erfarenhet är att stödjande (respektive hindrande) aktörer tenderar att växla beroende av olika sakfrågor. Breven berättar om det stora avstånd som finns mellan bygden och byråkratin (i det här fallet länsstyrelsen/strukturfondskansliet). Framställningen av projektet har upplevts oklar av länsstyrelsen, vilket Anna-Karin har förståelse för. Det paradoxala, som jag ser det, är att själva ansökningsförfarandet tvingar in den lokala projektiden under olika rubriker och styckar upp den tills den blir oigenkännbar, för både bygden och byråkratin. Anna-Karin uppfattar de ständigt nya direktiven som en byråkratisk strategi för att få henne och bygdegruppen att tappa gnistan, och helt enkelt ge upp projektet. I den här och många liknande processer som jag kunnat följa synliggörs den maktsituation som finns inbyggd i relationerna mellan tjänstemän (handläggare) och/eller politiker (beslutsfattare), i förhållande till representanter för lokala utvecklingsgrupper (eldsjälar).

Det hängsmycke av magiskt glas som Anna-Karin berättar om nedan, ”som är bra att ha om man vill bryta strukturer”, visar hur hon mitt i all misströstan ändå inte ger upp tanken på att det är möjligt att förändra. När det känns tungt finner hon tröst och får förnyad kraft hos nätverk utanför bygden. Om vi tycker att bygdeutvecklingsarbetet är viktigt kanske det finns anledning att begrunda hur eldsjälar och lokala grupper bemöts och hanteras i sina kontakter med beslutsfattande strukturer. Risker är annars att de faktiskt ger upp, och våra landsbygder förlorar utvecklingskraft och framtidstro.

För att spegla något av allt detta som det innebär att vara eldsjäl presenteras nedan några nedkortade utdrag från den e-postväxling som pågått mellan mig och Anna-Karin under min fältarbetstid. Hennes ord och berättelser ger en inblick i den tankevärld och den verklighet som är eldsjälens; fylld av vardagliga svårigheter, glädjeämnen och möten med människor som ger ny energi. Även här är resonemangen om status och legitimitet relevanta, relaterade till struktur och makt (citat från e-post som jag fått av Anna-Karin):

En dag i september 2001

Jo, jag ska än en gång dra tillbaks ansökan för att skriva om den, ny åtgärd ska det vara denna gång. Mötet kändes inte så hemskt som jag väntat mig. Kommunalrådet drog det mesta och Stig ("manlig" eldsjäl från bygden, min anm) och jag fyllde på. Länsstyrelsens folk är dåligt pålästa, har inte koll alls egentligen. [...] En åsikt som jag delar är att vi gått som katten kring het gröt och inte klart uttalat att målet är ombyggnaden av dansplatsen utan vi har skrivit att målet är ökad besöksnäring osv och att medlet är ombyggnaden. Men det här kan man ju diskutera, vad är medlet, målet och syftet med det man gör. Att jag är tvungen att dra tillbaks ansökan är ett sätt för länsstyrelsens tjänstemän att visa att dom har makt och att sätta mig i en fruktansvärd massa arbete och förhoppningsvis få mig att ge upp. [...] Det som skiljer den här gången är att vi har massivt stöd från kommunen i ryggen, dels under mötet då dom ställde upp med gott om folk och verkligen stödde oss och kommunalrådet som drog projektet, dels i en fruktansvärd massa pengar i medfinansieringen och dels i hjälp att hantera länsstyrelsen och att nu hjälpa oss fram med ansökan. Jag har bokat in tre träffar på kommunens EU-kontor till veckan och på torsdag ska vi också ha med vår handläggare på länsstyrelsen (strukturfondskansliet, min anm). [...] Nu mår jag bara illa av ovissheten av att vara inlurad i att göra en massa som jag inte vet om det får någon effekt.

Följande dag (se ovan)

Var på häxutnämning i Härnösand idag. Margareta Winberg pratade om säker mat. Årets häxa (Anna-Karin har själv fått denna utmärkelse, min anm) blev en textilkonstnär med lokalt och internationellt engagemang inte minst bland utsatta människor. Träffade vår handläggare på strukturfondskansliet fram och tillbaka men hon kunde inte hjälpa mig få ut papperen från diariet. Säger att hon ska skicka originalen på medfinansieringen per post till veckan. Lantbruksdirektören gjorde sig lustig över mig inför Margareta Winberg genom att säga att jag höll länsstyrelsens tjänstemän sysselsatta med mina ansökningar och jag svarade detsamma, och kontrade med att det var ingenting mot hur tjänstemännen höll oss sysselsatta med att gång efter annan ha oss att göra om ansökningarna. Sedan så berättade jag om mitt senaste hängsmycke av magiskt glas från USA som är bra att ha om man vill bryta strukturer. Vid lunchen pratade jag om vår bygd med Margareta Winbergs sakkunnige vad han nu hette. Bland annat nämnde jag lite om det arbete du gör hos oss och även lite om det otäcka med att samhället låter byråkratin stjåla så mycket energi och utvecklingskraft [...]. Jag mår rejält dåligt och någon nytändning tror jag inte riktigt på men det kändes skönt att få träffa dom andra häxorna och lätta lite på trycket.

Sammanfattande reflektioner

Tidigare studier har visat på eldsjäalars engagemang som en viktig förutsättning för genomförande av aktiviteter och projekt i lokalt utvecklingsarbete. Eldsjälars verksamhet har beskrivits och tolkats i termer av förändringsarbete. Det har konstaterats att de fungerar som drivkrafter och möjliggörare för mobilisering och förändring. I den problematisering av eldsjäalsrollen som pågår i forskning och praktik lyfts även det motsatta fram, det vill säga eldsjälen (som tappar den demokratiska förankringen) riskerar att verka i motsatt riktning. Om förankringen och delaktigheten upplevs otillräcklig kan andra känna sig överkörda och helt enkelt tappa intresset för utvecklingsarbetet, som övergår från att vara bygdens gemensamma angelägenhet till att bli eldsjälen allt mer enskilda intresse. Eldsjälen har här en viktig balansgång att klara av.

Av det empiriska avsnittet framgår att eldsjälsarbetet kan upplevas som ensamt, trots att det är lokalt förankrat. I den tidigare nämnda svenska förstudien om eldsjäalars situation (Emma Advice 2002) föreslås att kooperativa rådgivare vid landets lokala kooperativa utvecklingscentran; LKU:n, i högre grad än idag bör kunna fungera som mentorer för eldsjälarna. För en av de eldsjälar som beskrivs i detta kapitel har den kooperativa rådgivaren vid regionens LKU fungerat som någon att hämta råd och stöd hos. Båda eldsjälarna har agerat för att utveckla kontakter med flera utomstående aktörer i syfte att få hjälp med att reflektera kring sitt eget arbete. I det sammanhanget ser de universiteten som möjliga aktörer och samarbetspartners. Praktiken har närmat sig forskningen men i vilken utsträckning har (vill och/eller bör) forskningen närma sig praktiken? Frågan ställs här av två eldsjälar och jag finner den relevant att föra vidare.

Forskningen har som nämnts hittills intresserat sig mest för kvinnors lokala utvecklingsarbete. Sociologen Marianne Bull var först i Sverige med att studera och skriva om kvinnors förändringsarbete, som hon valde att benämna det. I ett antal rapporter bland annat för Glesbygdsverket och Folkrörelserådet skrev hon under 1990-talet om ”kvinnliga eldsjälar” och ”kvinnors utvecklingsprojekt” i glesbygd (se Bull 1991, 1993, 1994 m fl). Dessa rapporter beskriver kvinnor som eldsjälar i utvecklingsarbete. Det är intressant att notera att Bull (2000) i sitt bidrag till den regionalpolitiska utredningen byter begrepp och talar om entreprenörer och entreprenörskap. Ordet eldsjäl lyser med sin frånvaro. Kanske är avsikten med det nya språkbruket att förstärka legitimiteten för bygdeutveckling, men jag ser också risker med att placera bygdeutvecklingen i en företagardiskurs. Bygdeutveckling är något annat än företagande. Även om det finns likheter mellan de båda vill jag framhålla att de två områdena bör undersökas, beskrivas och analyseras utifrån sina egna förutsättningar och mål. Däremot vore det värdefullt att fortsätta Bulls undersökande av hur bygdeutveckling och företagande interagerar eller inte interagerar med varandra.

Med detta kapitel har jag velat belysa vad det kan innebära att som eldsjäl brinna för lokalt utvecklingsarbete. De eldsjälarna som beskrivs känner ett stort engagemang för sina bygder, de drivs också av en slags inre övertygelse som bottnar i att värna om landsbygden. För dem betyder det något särskilt att leva och bo där. De talar om "landsbygdens sak" och "landsbygdens problematik". De talar också om "problemet" som står i vägen för detta. Beskrivningarna står för komplexa processer som kräver mer djupgående analys. Här har jag genom att fokusera på den utåtriktade verksamheten ändå försökt snudda vid upplevelser, erfarenheter och handlingar som eldsjälarna uttrycker. Den problematik som framträder kopplas av grupperna själva till bygdeutvecklingens låga värde och status hos handläggande myndigheter samt i ett större perspektiv landsbygdens position och dess framtid. Relationsskapande, mellan exempelvis praktik och forskning, betraktas av eldsjälarna som ett sätt att bli synlig och få legitimitet.

Bygdeutvecklingsarbetet, som kännetecknas av ideellt engagemang och arbete, förefaller ha relativt låg status bland tjänstemän och beslutsfattare. Det empiriska materialet tyder på att osynligheten förstärks när det är kvinnor som sysslar med ideellt arbete. Men känslan av att befinna sig i en utsatt position förmedlas även av den manlige eldsjälarna i kapitlets empiriska avsnitt, när han berättar om hur han som landsbygdsboende står (förväntas stå?) med mössan i hand. Denna bild kontrasterar starkt gentemot bilden av eldsjälsarbetet som frammanar handlingskraftiga kvinnor och män som med starkt engagemang och (främst ideellt) arbete utformar strategier för att synliggöra och rädda sina (lands)bygder. Båda bilderna är intressanta och hjälper oss att bättre förstå vad som innerst inne driver eldsjälarna i kampen för sina bygder, en vilja att göra något, att förändra, att bli synliga, att (upp)värdera... landsbygden. Denna strävan säger oss något viktigt om hur de boende på landsbygden uppfattar sin situation och sitt värde idag.

Det lokala utvecklingsarbetet har uppmärksammat i de senaste demokratiska och regionalpolitiska propositionerna. Det börjar också ta form som ett forskningsfält. Trots detta upplever många lokala grupper en fortsatt stark känsla av "osynlighet".

Ytterst kan bygdeutvecklingsarbetet ses som ett led i landsbygdens överlevnadskamp, med syfte att upprätthålla framtidstro, gemenskap, utbildning, service, föreningsliv, företagande, arbetstillfällen och så vidare i bygderna. Det relationsskapande arbete som eldsjälarna ägnar sig åt för att synliggöra landsbygdens problematik samt för att skapa legitimitet för sin sak har här tolkats som en viktig del i denna överlevnadskamp. Genom eldsjälsarbetet skapas kontakter och nätverk, både inom och utanför Sverige. Det lokala utvecklingsarbetet bedrivs med "lokala" syften men är per definition inte "lokalt" utan formas genom ett utbyte mellan lokalsamhället och omvärlden. Eldsjälarna som beskrivs i texten agerar som en slags gränsöverskridare och förmedlare av nya idéer och impulser. De kontakter de tar/får är viktiga för att föra utvecklingsarbetet vidare.

Det regelbundna resandet mellan bygden och världen utanför lokalsamhället fungerar som inspiration och påfyllnad för dem själva, men erfarenheterna kan också upplevas som problematiska att förmedla innebörden av vid återkomsten till bygden och utvecklingsarbetets vardag.

Av utrymmesskäl (och för att vara relevant i sammanhanget) har kapitlet fokuserat mer på eldsjälares utåtriktade arbete, utanför lokalsamhället, mindre på det dagliga praktiska arbetet som ändå utgör större delen av den vardag eldsjälen verkar i. Eldsjälsarbetet är mångtydigt och komplext, det handlar om att mobilisera, organisera, bevara, skapa, förändra, utveckla, nätverka, synliggöra... för bygdens bästa. Men att bli/vara eldsjäl är också ett sätt att skapa sig en egen identitet.

Eldsjälares arbetssätt och metoder för bygdeutveckling, inte minst det utåtriktade arbetet, har inte studerats i särskilt hög grad. Forskningen saknar kunskap om hur vanligt respektive ovanligt de beskrivna eldsjälarnas agerande är. Min egen erfarenhet är att bygdeutvecklingsarbetet innehåller många inslag av internationella kontakter, möten och erfarenhetsutbyten. Att synliggöra den kunskap som har skapats och skapas i eldsjäls- och bygdeutvecklingsarbetet ser jag som en väsentlig uppgift, där forskningen kan vara delaktig. Genom att undersöka det lokala utvecklingsarbetet närmare tror jag att vi kan lära oss mer om hur det är att vara landsbygdsboende i Sverige idag, vilka svårigheter men också glädjeämnen det kan innebära. Att studera och därmed synliggöra lokala synsätt i förhållande till kommunala, regionala och nationella, kan förhoppningsvis leda till en kunskap som underlättar för förståelse och handling när olika strukturer och/eller system möts. Här finns en framtida forskningsuppgift (kunskapsprocess) som kanske kan utgöra en bro mellan praktik, forskning och beslutsfattande, och bli en viktig pusselbit i det synliggörande som både praktiker och forskare talar om i samband med lokalt utvecklingsarbete.

Slutligen: Det är min övertygelse att en långsiktigt uthållig landsbygdsutvecklingspolitik har mycket att hämta från det lokala utvecklingsarbetet på landsbygden.

Litteratur

- Berglund AK (1998) *Lokala utvecklingsgrupper på landsbygden: analys av några lokala utvecklingsgrupper i termer av platsrelaterad gemenskap, platsrelaterad social rörelse och systemintegrerad lokal organisation*. Uppsala universitet: Kulturgeografiska institutionen.
- Bull M (1991) *Kvinnor utvecklar glesbygden – en sociologisk studie av kvinnors utvecklingsprojekt i byarna Los, Vrångö och Apua*. Glesbygdsverkets skriftserie 1991:1. Östersund: Glesbygdsverket.

- Bull M (1993) *Att leda förändringsarbete i glesbygd – en sociologisk studie av kvinnliga eldsjälur i Norrbotten och på Gotland*. Glesbygdsverkets skriftserie 1993:2. Östersund: Glesbygdsverket.
- Bull M (2000) *Lokalt utvecklingsarbete och småskaliga entreprenörer – en strategisk allians i framtidsorienterade förändringsprocesser?* Rapport 4 från regionalpolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- Ceccato V, Persson LO & Westholm E (2000) *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling. Kunskapsöversikt år 2000*. Stockholm: Nordregio.
- Emma Advice (2002) *Processer i den lokala utvecklingen. En förstudie på uppdrag av Norrbottens Kooperativa Utvecklingscentra*. Finns att hämta via följande hemsida: www.emmaadvice.se
- Forsberg A & Westlund H (1999) *Insatser för landsbygdsutveckling i Jämtlands län, 1996-98, en utvärderingsrapport*. Working paper No.1999:15. Östersund:SIR.
- Forsberg A (2001) ”vLokala utvecklingsgrupper och jobbskapande” (kapitel 6), ”Lokalt utvecklingsarbete på landsbygden” (kapitel 7) i Westlund H (red) *Social ekonomi i Sverige*. Stockholm: Fritzes.
- Forsberg A, Höckertin C & Westlund H (2001) *Socialt kapital och lokal utveckling: en fallstudie av två landsbygdskommuner*. Arbetslivsrapport 2001:15. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Forsberg A, Höckertin C & Westlund H (2002) *Socialt kapital i lokalt utvecklingsarbete*. Arbetsliv i omvandling 2002:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Frånberg GM (1994) *Kvinnliga eldsjälur i glesbygd*. Östersund: Glesbygdsverket.
- Herlitz U (1998) *Bygderörelsen i Sverige*. SIR, Working Paper No 11. Östersund: SIR.
- Herlitz U (1999) ”Bygdens organisering” SOU 1999:84. *Civilsamhället*. Stockholm: Fritzes.
- Herlitz U (2000) *Platsideologi. Bygderörelsen och demokratiska perspektiv i det post-industriella samhället*. Rapport 119:2000. Östersund: SIR.
- Olsson J & Forsberg A (1997) *Byapolitik – en utvärdering av ett antal samarbetsmodeller och dialogformer mellan kommuner och lokala utvecklingsgrupper inom ramen för projektet Byapolitiken*. Örebro: Novemus.
- Rönblom M (1996) *Kvinnors organisering i glesbygd – resurs eller utmaning? Med periferin i centrum*. Östersund: Glesbygdsverket.
- SOU 2000:87, *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:39, *Mot en ny landsbygdsolitik*. Betänkande från utredningen om Glesbygdsverket. Stockholm: Fritzes.
- Stenström-Jönsson, UB (1995) *Lokalt utvecklingsarbete är att skapa – om kvinnor som samhällsentreprenörer i glesbygd*. Rapport 1995:31. Östersund: Mitthögskolan.

Författarpresentation

Eskil Ekstedt är ledare för REK-projektet och professor i forskning om arbets- och näringslivets utvecklingsprocesser vid Arbetslivsinstitutet och Stockholms universitet. Han forskar om kunskapsbildning och organisering vid ekonomiska utvecklingsprocesser. Under senare tid har han ägnat relationen temporära och permanenta organisationer särskilt intresse.

Lars-Erik Wolvén är ursprungligen civilekonom och sedan 1999 professor i sociologi vid Mitthögskolan. Han har publicerat böcker och forskningsrapporter om bl a masskommunikation, konsumentbeteende, välfärd och livskvalitet, informell ekonomi samt entreprenörskap och ledarskap. Wolvén är också handledare för Fredrik Svensson och Anita Cvetkovic', som båda författat var sitt kapitel i denna bok.

Marie-Lousie von Bergmann-Winberg är Ekon dr och professor i statsvetenskap vid Mitthögskolan. Hennes forskningsområden är i huvudsak välfärdsstaten och dess omdaning i olika samhällssystem, regional utveckling och flernivådemokrati, politikområden inom EU samt den tredje sektorn med civilsamhälle, social ekonomi och sublokala processer.

Anita Cvetkovic' är verksam som doktorand i sociologi vid Mitthögskolan i Östersund. Hon forskar inom området lokal utveckling, kultur och entreprenörskap.

Åsa-Karin Engstrand är filosofie doktor i arbetsvetenskap och verksam vid Arbetslivsinstitutet. Hon disputerade 2003 på en avhandling om marknadsföring och ekonomisk utveckling i Karlskrona och Uddevalla 1930-2000. Hon arbetar för tillfället inom REK-projektet med att analysera hur nya företagsstrategier påverkar lokala arbetsmarknader.

Anette Forsberg är verksam som doktorand i etnologi vid institutionen för kultur och medier, Umeå universitet, samt vid Arbetslivsinstitutets enhet Forskning om lokala utvecklingsprocesser (FOUP) i Östersund. I sitt avhandlingsarbete undersöker hon, med utgångspunkt från en lokal plats, betydelsen av lokala utvecklingsgruppers verksamheter på landsbygden.

Jörgen Lithander är doktorand i nationalekonomi vid Ekonomihögskolan, Växjö Universitet samt vid Arbetslivsinstitutets enhet Forskning om lokala utvecklingsprocesser (FOUP) i Östersund. Hans avhandlingsarbete handlar om entre-

prenörskap, småföretag och lokal utveckling i glesbygdsmiljö. Han har tidigare publicerat arbeten om social ekonomi, glesbygdsskolor och småföretag.

Elin Nilsson är doktorand vid enheten för samhällsplanering på Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm (KTH). Elin forskar om upplevelseindustrin och dess anläggningar. Syftet är att studera vilken betydelse dessa har för städers attraktivitet och utveckling.

Wilhelm Skoglund är doktorand i Företagsekonomi vid Stockholms universitet och Mitthögskolan i Östersund. Han har tidigare undervisat och arbetat med organisations- och företagsutveckling. Det pågående avhandlingsarbetet behandlar kopplingen mellan lokal samhällsutveckling och entreprenörskap.

Margareta Strömbäck är utbildningschef vid Högskoleförbundet Östra Norrbotten.

Fredrik Svensson är doktorand i sociologi vid Institutionen för samhällsvetenskap vid Mitthögskolan i Östersund. Han studerar byråkrati och entreprenörskap samt hur dessa påverkar ekonomisk utveckling.

Ann-Mari Sätre Åhlander, fil dr i nationalekonomi, är forskare vid Arbetslivsinstitutet i Östersund, enheten för "Forskning om utvecklingsprocesser". Hon har en bakgrund som Sovjet/Rysslandsforskare. Hennes forskningsområde är ekonomiska system, lokal ekonomisk utveckling och arbetsmarknadens funktionssätt i samhällen under förändring samt gender.

Hans Westlund (fil dr i ekonomisk historia) är forskare vid Institutet för Tillväxtpolitiska Studier (ITPS) i Östersund. Han är också verksam som docent i regional planering vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. Hans har publicerat böcker och rapporter om socialt kapital, social ekonomi, regional utveckling i bl a Ryssland och i gränsregioner, samt infrastruktur och strukturomvandling. Han arbetar för närvarande med en jämförande studie av socialt kapital i Sverige, USA och Japan.

Håkan Ylinenpää är forskare/ekonomie doktor vid Luleå tekniska universitet. Han forskar om entreprenörskap och lokal ekonomisk utveckling.